

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ
ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ МИНИСТРЛІГІ
ТОРАЙҒЫРОВ УНИВЕРСИТЕТІ**

**МИНИСТЕРСТВО НАУКИ И ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ
РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН
ТОРАЙҒЫРОВ УНИВЕРСИТЕТ**

**ЖАС ҒАЛЫМДАР, МАГИСТРАНТТАР,
СТУДЕНТТЕР МЕН МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ
«XXIII СӘТБАЕВ ОҚУЛАРЫ» АТТЫ
ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҒЫЛЫМИ КОНФЕРЕНЦИЯСЫНЫҢ
МАТЕРИАЛДАРЫ**

**МАТЕРИАЛЫ
МЕЖДУНАРОДНОЙ НАУЧНОЙ КОНФЕРЕНЦИИ
МОЛОДЫХ УЧЕНЫХ, МАГИСТРАНТОВ,
СТУДЕНТОВ И ШКОЛЬНИКОВ
«XXIII САТПАЕВСКИЕ ЧТЕНИЯ»**

ТОМ 8

**ПАВЛОДАР
2023**

ӘОЖ 001
КБЖ 72
Ж64

Редакция алқасының бас редакторы:

Садықов Е. Т., э.ғ.д., профессор, «Торайғыров университеті» КЕАҚ Басқарма
Төрағасы – Ректор

Жауапты редактор:

Ержанов Н. Т., б.ғ.д., профессор, «Торайғыров университеті» КЕАҚ ғылыми
жұмыс және халықаралық ынтымақтастық жөніндегі –Басқарма мүшесі-проректор

Редакция алқасының мүшелері:

Ахметов К. К., Бегимтаев А. И., Бексейтов Т. К., Испулов Н. А., Кислов А. П.,
Колесников Ю. Ю., Абишев К. К., Шакарманова М. П., Крыкбаева М. С.,
Исенова Б. К., Ибраева А. Д.

Жауапты хатшылар:

Айтмағамбетова Г. А., Акимбекова Н. Ж., Алимова Ж. С., Арынова Ш. Ж.,
Ахметов Д. А., Ашкина А. А., Бармина Е. Ю., Бахбаева С. А., Бейсембаева А. К.,
Бельгибаева К. К., Боранкулова Б. Е., Джанарғалиева М. Р., Джусупова Э. М.,
Жакубаева Б. Б., Жумабекова Д. К., Жуманбаева Р. О., Зарипов Р. Ю.,
Исимова Б. Ш., Исакова З. С., Казбеков Е. Ж., Клошина З. В., Кривец О. А.,
Нургожина Б. В., Ордабаева Ж. Е., Сарбасов А. К., Суентаева З. Т., Таничев К. С.,
Тапалчинова А. С., Титанов Ж. Е., Токтарбекова А. Б., Толокольникова Н. И.,
Фазлутдинова Ж. К., Шабамбаева А. Г., Шагиева Г. Т.

Ж64 «XXIII Сәтбаев оқулары» атты Халықаралық ғылыми конференциясының
материалдары. – Павлодар : Торайғыров университеті, 2023.

ISBN 978-601-345-364-4 (жалпы)
Т. 8 «Студенттер». – 2023. – 380 б.
ISBN 978-601-345-356-9

«XXIII Сәтбаев оқулары» атты Халықаралық ғылыми конференциясы
(12 сәуір 2023 жыл) жинағында келесі ғылыми бағыттар бойынша ұсынылған
мақалалар енгізілген: Энергетика, Физика-математикалық және компьютерлік
ғылымдары, Ауыл шаруашылығы және АӨК, Мемлекеттік басқару, бизнес және құқық,
Заманауи инженерлік инновациялар мен технологиялар, Жаратылыстану ғылымдары,
Гуманитарлық және әлеуметтік ғылымдары, Техникалық және кәсіптік білім беру.

Жинақ көпшілік оқырманға арналады.

Мақала мазмұнына автор жауапты.

ӘОЖ 001
КБЖ 72

ISBN 978-601-345-356-9 (Т. 8)
ISBN 978-601-345-364-4 (жалпы)

©Торайғыров университеті, 2023

**Гуманитарлық және әлеуметтік ғылымдары
Гуманитарные и социальные науки**

Секция 31

**Тәуелсіз Қазақстан жылдарындағы мәдени бірегейлік:
дәстүр мен инновация сабақтастығы
Культурная идентификация в годы Независимости
Казахстана: преемственность традиций и инноваций**

**ОПЫТ МАНГИ И КОМИКСА
В КАЗАХСТАНСКОМ СОДЕРЖАНИИ**

ҚАЙДАР М. М.

студентка, «Торайғыров университет», г. Павлодар
МАНЯПОВА Т. К.

профессор, кафедра «Трехъязычие», Торайғыров университет, г. Павлодар

История комиксов в современном понимании этого слова берет начало в середине 18 века. В те времена комиксы рисовали на основе религиозных тем. Затем в Эпоху Просвещения главной темой стала проблема общества того времени. Одним из знаменитых авторов комиксов стал Уильям Хогарт. Развитие этой сферы продолжался в газетах и в 1894 году в газете New York World появляется первый цветной комикс от Уолта Макдугала. В Японии первый комикс появился в XII веке. Это были четыре свитка, на которых изображали животных. В современном мире мангаки, авторы манг, создают сюжеты на разные темы. Жанры манги: «комедии», «детектив», «седзе», «сенен» и т.д.

Когда говорят о первом казахском комиксе, большинство людей вспоминают компании Khan Comics или TENGRI COMICS. Лишь немногие знают, что первый казахский комикс появился еще в 1929 году. Это была книжка, в которой была напечатана поэма с картинками, сопровождающими сюжетную линию. Комикс был создан на основе поэмы Ж. Аймаутова «Жаман тымақ» (Плохой малахай). Текст был написан арабским шрифтом [1].

С развитием технологии у каждого человека появилась возможность рисовать свои комиксы, публиковать их в интернете и даже зарабатывать на своем творчестве. Достаточно найти нужную программу, научиться рисовать, используя ресурсы этой программы, и понять способ, алгоритм публикации и монетизации.

Сейчас авторы комиксов публикуют свои работы на таких сайтах как Webtoon, Tapas, Pixiv, Mangalib и в социальных сетях. Появление подобных возможностей привели к созданию «руманг», русских комиксов, которые постепенно набирают популярность в странах СНГ и во всем мире.

Данная работа направлена на изучение влияния манг и комиксов на современную жизнь и рассмотрения возможности развития этой сферы в Казахстане. Для исследования были изучены сайты и проведен опрос среди студентов Торайгыров университета, где участвовали 54 респондента. В ходе анализа Интернет-ресурсов и результатов опроса должны получить ответы на следующие вопросы:

Какие сюжеты и персонажи считаются привлекательными для разных возрастных групп?

Как комикс/манга влияет на жизнь человека?

Какие возможности есть для развития индустрии комикса в Казахстане?

На сегодняшний день манги и комиксы стали популярным увлечением людей разных возрастов и новым способом заработка. Знаменитые произведения адаптируются или получают альтернативное продолжение в виде рассказов с иллюстрациями. Манга обрела популярность во всем мире, распространяя культуру «отаку». На таких платформах как Reddit, Amino люди из разных стран могут не только обсуждать любимые произведения, но и делиться своим творчеством и получать поддержку. Иногда обсуждения произведений превращаются в обмен информации. Например, люди из разных стран рассказывают о своих традициях, об отечественных продуктах и литературе [2].

Также благодаря манге у людей появляется интерес к японской культуре, языку, традициям, истории. Аниме и манга «Проза бродячих псов», где известные писатели стали главными героями со сверхъестественными способностями привели к популяризации японской литературы во всем мире. Через социальные сети читатели манг и комиксов делятся отрывками и рекомендуют любимые произведения. Целые аккаунты посвящаются анализу сюжета, персонажей и обсуждениям теорий. Известный японский писатель Дадзай Осаму обрел популярность в социальной сети TikTok, где больше 7000 видеороликов показывали фрагмент из аниме с участием его персонажа с его именем [3]. Рост популярности персонажа, названного в честь писателя, привело к тому, что в

США его книги стали занимать место на выставочных столах Barnes&Noble. Читатели анализируют сюжет и персонажи, добавляя информацию из реальных произведений, что так же приводит к повышению интереса к литературе.

В Казахстане отношение к мангам и комиксам остается отрицательным из-за стереотипов и дезинформации, которые распространяют в интернете и на телевидении. Несмотря на это, в стране производят и продают отечественные комиксы. Среди них молодежи знакомы издательства Khan Comics, Bult Publishing house, TENGRI COMICS и сайт Qazcomics. Как и в других странах комиксы в Казахстане создаются не только специальными фирмами, но и самими обычными людьми, которые хотят поделиться своим творчеством. Культура комиксов в Казахстане в процессе развития: редко проходят масштабные фестивали, издательств мало, а большая часть комиксов на прилавках – зарубежные. По словам Бек-Ата Данияла, сценариста комиксов, для развития индустрии в Казахстане не хватает поддержки от государства. Люди, которые решили создавать комиксы, идут в KhanComics, что мешает появлению здоровой конкуренции [4]. В министерстве культуры и спорта начали видеть потенциал и пользу развития этой сферы в стране. В Казахстане был проведен ряд мероприятий для поддержки этой сферы.

На AMEN animation film festival проходили конкурсы комиксов, где победители получали возможность пройти курс анимации [5]. В 2022 году в национальную премию «Айбоз» включили номинацию «Лучший комикс». Сама премия была организована с целью оказания государственной поддержки и поощрения писателей и издателей. Комиксы, которые отправляют на конкурс, должны отражать актуальные проблемы, основные идеи современной казахской литературы [6].

В 2019 в Астане прошел Comic Con. Это событие было необычным для казахстанцев и привлекло разных людей. В фестивале согласились участвовать такие компании, как Disney, Marvel, Amediateka Home of HBO, Nickelodeon, Cartoon Network, Sony Television и Wargaming. На мероприятии люди продемонстрировали свои творческие навыки, создавая образы любимых персонажей [7].

Благодаря таким мероприятиям не только растет количество любителей комиксов и их авторов, но и улучшается отношение людей к этому виду творчества. Такие изменения положительно влияют на развитие индустрии комиксов в стране, так как для

автора важна не только возможность публиковать свои работы, но и получать обратную связь от целевой аудитории. Читатели могут влиять на сюжет через отзывы и комментарии, что приведет к появлению качественных работ в будущем.

Комиксы можно самостоятельно публиковать в интернете. Это не требует особых знаний, договора с издательством и много денег. На сайте Тарас есть работы на разных языках и любой желающий может поделиться со своим творчеством [8]. Некоторые авторы создают аккаунты в социальных сетях, предназначенные для обсуждения их работ и общения с читателями.

Для того чтобы узнать мнение студентов на эту тему, мы провели опрос. 24.1% респондентов не знают, что такое манга, 75.9% опрошенных знают и 38.9% - читают мангу (Диаграмма 1).

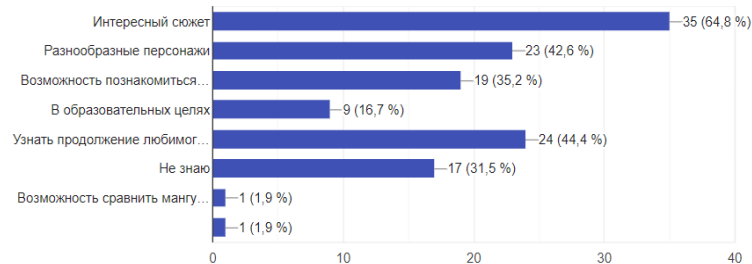

Диаграмма 1 – Почему молодежь читает мангу?

В качестве причин чтения манги и комиксов большинство, 65%, показали интересный сюжет. 24 респондента, или 45%, считают, что мангу читают, чтобы узнать продолжение любимого аниме, так как некоторые аниме являются экранизацией существующих работ. 23 человека, или 43%, выбрали разнообразие персонажей в качестве ответа (Диаграмма 1).

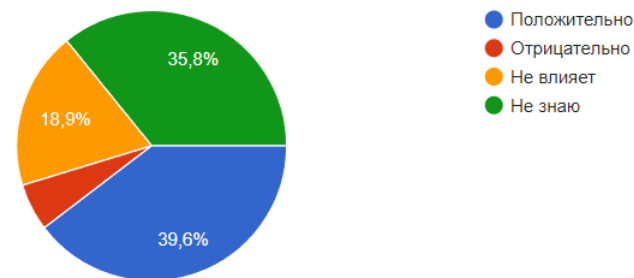

Диаграмма 2 – Влияние манги на современный мир?

39.6% опрошенных считают, что манга и комикс имеют положительное влияние на современный мир. 35.8% - не знают ответа (Диаграмма 2). 64.8% опрошенных думают, что по комиксам можно определить национальную культуру, а для 7.4% ответивших это кажется невозможным.

На вопрос о том, какие персонажи нравятся участники опроса дали самые разные ответы. Часто выбирали смелых, умных и веселых персонажей. Среди конкретных примеров были Лuffy, Наруто, Мидория, Хината - целеустремленные люди, которые вдохновляют читателей. Чуя, Себастьян - персонажи со сверхъестественными способностями и красивой внешностью.

Среди сюжетов популярными ответами были детектив, фантастика, боевик и сенен. Каждый жанр набрал по 5 голосов. 4 респондента считают, что сюжеты о приключениях героев являются самыми интересными.

Большая часть опрошенных, 30 респондентов, считают, что чтение манги и комиксов может стать хорошим хобби и 27 думают, что через них повышается интерес к спорту, литературе, истории и т.д. 26 опрошенных ответили, что читатели сами развивают творческие навыки. Среди других вариантов были упомянуты такие положительные моменты как повышение интереса к творчеству и мультипликации, а также возможность быстрее и проще запоминать информацию (Таблица 1).

Таблица 1 – Какие плюсы в чтении манги/комикса?

Какие плюсы чтения манги/комиксов?	Количество ответов
Получение знаний в новой сфере	17
Появление нового хобби	30
Читатели развивают творческие навыки	26
Мотивация изучать иностранные языки	16
Возможность познакомиться с новыми людьми	11
Повышение интереса к спорту, литературе, истории т.д.	27
Другие варианты	2
Не знаю	5

На вопрос о казахстанских издательствах большинство опрошенных (87%) не знают, какие издательства комиксов в Казахстане существуют. При этом 11% респондентов знакомы с творчеством Khan Comics и 9,3% респондентов знают о TENGRI COMICS (Диаграмма 3).

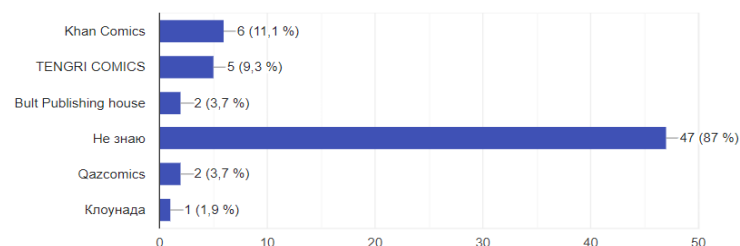

Диаграмма 3 – Какие казахстанские издательства комиксов вы знаете?

Выводы. Исследования показывают, что манга и комиксы влияют на массовую культуру. Читатели из разных стран объединяются, чтобы обсуждать любимых персонажей и интересные сюжеты. Благодаря популярности манг вырос интерес к японской культуре, читатели учат японский язык и читают произведение японских авторов.

В Казахстане индустрия комиксов активно развивается. Издания Khan Comics, Bult Publishing house, TENGRI COMICS создают и продают свои комиксы. Также есть возможность публиковаться в интернете, не присоединяясь к компаниям. При

поддержке государства проходят мероприятия, на которых авторы комиксов могут показать свои творческие навыки. Comic Con и другие похожие мероприятия повышают интерес людей к комиксам. Для развития этой индустрии важна и здоровая конкуренция. Это приведет к росту качества отечественных комиксов и читатели из других стран начнут проявлять интерес к казахской культуре. Опрос показал, что людям нравятся целеустремленные и веселые персонажи, которые вдохновляют читателей. Также популярны умные и способные герои, мотивирующие на получение новых знаний и развитие разных навыков. Сюжеты про приключения с элементами детектива и фантастики оказались интересны молодежи. Особой популярностью пользуются манги и комиксы, которые заставляют читателей задуматься и строить теории, находя отсылки из реальной жизни и классических произведений.

Чтение манг и комиксов является хорошим хобби, которые мотивируют людей, повышают интерес к творчеству и упрощают запоминания новой информации. Интересный сюжет и разнообразные персонажи стали главными причинами чтения манги и комиксов. Мангаки и авторы комиксов не только зарабатывают деньги на своих работах, но и делятся полезной информацией, просвещая читателей.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Аймаутов Ж. «Жаман тымак» [Электронный ресурс] - <https://kazneb.kz/kk/catalogue/view/1538969>
- 2 Imagine that BSD is being filmed in your country [Электронный ресурс] - https://www.reddit.com/r/BungouStrayDogs/comments/104tjm6/imagine_that_bsd_is_being_filmed_in_your_country/
- 3 Osamu Dazai, With Help From TikTok, Keeps Finding New Fans [Электронный ресурс] - <https://www.nytimes.com/2023/03/05/books/review/osamu-dazai-tiktok.html?searchResultPosition=1>
- 4 Автор популярных в Европе комиксов не может найти поддержки в Казахстане [Электронный ресурс] - <https://elitar.kz/vse-materialy/elitarkz/avtor-populjarnyh-v-evrope-komiksov-ne-mozhet-najti-podderzhki-v-kazahstane/>
- 5 «Әмен» анимациялық кинофестивалі өтеді [Электронный ресурс] - <https://qazradio.fm/kz/news/15233/>
- 6 «АЙБОЗ» ТҰЖЫРЫМДАМАСЫ [Электронный ресурс] - <http://aiboz.kitap-palatasy.gov.kz/ajboz-tzhyrymdamasy.html>

7 Comic Con впервые в Казахстане. Зачем на него идти, даже если вы не любите комиксы? [Электронный ресурс] - <https://informburo.kz/stati/comic-con-vpervye-v-kazahstane-zachem-na-nego-idti-dazhe-esli-vy-ne-lyubite-komiksy.html>

8 Can I publish in languages other than English?[Электронный ресурс] - <https://help.tapas.io/hc/en-us/articles/360000199314-Can-I-publish-in-languages-other-than-English->

Секция 32

Шетел филологиясының, лингводидактиканың және аударматанудың өзекті мәселелері
Актуальные вопросы иностранной филологии, лингводидактики и переводоведения

ТЫҢДАУ ДАҒДЫЛАРЫН ДАМЫТУДА ТІЛДІ ҮЙРЕНУГЕ АРНАЛҒАН ВЕБ-САЙТТАРДЫҢ РОЛІ

АБДУРАУФОВА Д. А.

студент, Ә. Марғұлан атындағы

Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар қ.

РАМАЗАНОВА М. А.

Ә. Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университет, Павлодар қ.

Қазіргі заманғы өзара байланысты әлемде жаңа тілді үйрену құнды игілік болып табылады. Тілді үйрену тұлғалық және кәсіби өсу үшін жаңа мүмкіндіктер ашуы, сондай-ақ мәдениетаралық өзара түсіністікке ықпал етуі мүмкін. Тындау дағдылары тілді үйренудің маңызды компоненті болып табылады, өйткені олар оқушыларға тілді жеткізушілермен тиімді түсінуге және қарым-қатынас жасауға мүмкіндік береді. Тілді үйрену веб-сайттары орта мектепте тіл сабақтарында тындау дағдыларын дамыту үшін қуатты құрал болып табылады.

Тілді үйрену веб-сайттары орта мектеп сыныптарында тындау дағдыларын дамытудың қуатты құралына айналды. Тілді үйрену үшін веб-сайттардың артықшылықтары, мысалы, теңтүпнұсқалы материалдарға қол жеткізу, дербестендіру, кері байланыс және уақыттың икемділігі, оларды тілді үйренушілер үшін құнды ресурс етеді. Оқытушылар өз оқушыларын сыныпта оқытуға қосымша осы веб-сайттарды пайдалануға ынталандыруы және оларды тиімді пайдалану жөнінде ұсыныстар беруі тиіс. Тілді үйрену бойынша

веб-сайттарды тілді үйрену бағдарламасына енгізе отырып, студенттер өздерінің тындау дағдыларын жақсартып, мақсатты тіл мен мәдениетті тереңірек түсінуді дамыта алады [1; 9-15].

Бүгінгі цифрлық дәуірде тілді үйрену веб-сайттары студенттер үшін танымал құралға айналды. Бұл веб-сайттар бірегей материалдарға қол жеткізуді, оқытудың жеке тәжірибесін, дереу кері байланыс пен уақыттың икемділігін қоса алғанда, бірқатар артықшылықтарды ұсынады. Бұл зерттеу жұмысында біз тындау дағдыларын дамыту үшін тілді үйрену үшін веб-сайттарды пайдаланудың артықшылықтарын қарастырамыз.

Тілді үйренуге арналған сайттардың басты артықшылықтарының бірі - олар тындау үшін теңтүпнұсқалы материалдарға қол жеткізуді қамтамасыз етеді. Дәлме-дәл материал шынайы тілге жатады, мысалы жаңалықтар, сұхбаттар және подкасттар, бұл тілді жеткізушілердің тілді күнделікті өмірде қалай қолданатынын көрсетеді. Тілді үйренуге арналған веб-сайттар түрлі тілдерде тындауға арналған материалдардың мол көлемін ұсынады, бұл студенттерге оларды қызықтыратын контентті тындауға және өздерінің түсіну дағдыларын тәжірибеге келтіруге мүмкіндік береді. Шынайы материалмен танысу тындау дағдыларын дамытуға көмектеседі және оқушыларды тілдің мәдени аспектілерімен таныстырады.

Дербестендіру - тілді үйрену үшін сайттардың тағы бір артықшылығы. Бұл онлайн-ресурстар жеке оқыту тәжірибесін қамтамасыз етеді, себебі студенттер тындау үшін материалдарды таңдай алады, ол олардың қызығушылықтары мен оқыту стилдеріне сәйкес келеді. Дербестендіру оқуға көбірек тартылуға және ынталандыруға әкелуі мүмкін, себебі студенттер олардың жеке мүдделеріне сәйкес келетін контентке қызығушылық танытуы ықтимал.

Дереу кері байланыс тілді үйрену үшін сайттардың тағы бір артықшылығы болып табылады. Бұл ресурстардың көбі оқушыларға өз түсініктерін тексеруге және кез келген қателерді түзетуге мүмкіндік бере отырып, дереу кері байланысты қамтамасыз етеді. Кері байланыс сенімді нығайтуға көмектеседі және дербестік сезімін қалыптастыруға ықпал етеді, өйткені оқушылар өздерінің ілгерілеуін қадағалай алады және жақсарту үшін салаларды анықтай алады.

Икемділік тілді үйрену үшін веб-тораптардың тағы бір артықшылығы болып табылады. Студенттер осы ресурстарға кез

келген уақытта қол жеткізе алады, бұл оларға сабақ уақытынан тыс тыңдау дағдыларын қолдануға мүмкіндік береді. Мұндай икемділік дегеніміз, олар қаншалықты қажет болса, соншалықты аз тәжірибе жасай алады, бұл тыңдаудың неғұрлым мақсатты және тиімді практикасына әкеледі [2; 18-33].

Тілді үйрену бойынша веб-сайттардың артықшылықтарын барынша пайдалану үшін оқытушылардың оларды тиімді пайдалану жөнінде ұсыныстар беруі маңызды. Оқытушылар өз оқушыларын осы қосымшаларды сыныпта оқытуға қосымша ретінде қолдануға және тиісті ресурстарды таңдау бойынша ұсынымдар беруге тиіс. Бұдан басқа, оқытушылар оқушыларға мазмұнмен өзара іс-қимыл жасауға және оны түсінуге көмектесу үшін назарға алу және қорыту сияқты тыңдаудың тиімді практикасы үшін стратегиялар ұсына алады.

Жалпы, тыңдау дағдыларын дамытуда тілді үйрену үшін веб-сайттарды пайдаланудың артықшылықтары көп. Шынайы материалдарға қол жеткізу, оқытудың дербестендірілген тәжірибесі, дереу кері байланыс және уақыттың икемділігі оларды тілді үйренушілер үшін құнды ресурс етеді. Оқытушылар өз оқушыларын осы веб-сайттарды сыныпта оқытуға қосымша пайдалануға итермелей алады және оларды тиімді пайдалану жөнінде ұсыныстар бере алады. Тілді үйрену бойынша веб-сайттарды тілді үйрену бағдарламасына енгізе отырып, студенттер өздерінің тыңдау дағдыларын жақсартып, мақсатты тіл мен мәдениетті тереңірек түсінуді дамыта алады [3; 1-10].

Тілді үйрену веб-сайттары орта мектеп сыныптарында тыңдау дағдыларын дамыту үшін барған сайын танымал құралға айналууда. Бұл веб-сайттар тыңдау үшін теңтүпнұсқалы материалдарға қол жеткізу, жеке оқыту тәжірибесі, кері байланыс және икемділік сияқты бірқатар артықшылықтарды ұсынады. Бұл эсседе біз тыңдау дағдыларын дамытуда тілді үйрену үшін веб-сайттарды пайдаланудың кейбір мысалдарын талқылаймыз.

Дуолинго (Duolingo) - тыңдау дағдыларын дамыту үшін бірқатар жаттығуларды ұсынатын тілдік веб-сайт. Оның тыңдаушылық жаттығулары қысқа сөз тіркестерін немесе сөйлемдерді тыңдауды және дұрыс аударманы немесе бос орындарды толтыруды таңдауды қамтиды. Дуолинго сондай-ақ «диктант» жаттығуын ұсынады, онда студент сөйлемді тыңдайды, содан кейін оны тереді. Бұл жаттығу оқушылардың жазу және тыңдау дағдыларын жақсарту үшін өте пайдалы [4].

Жаңалықтар баяу ағылшын тілінде (Slow English жаңалықтары) - испан тіліндегі жаңалықтарды баяу қарқынмен таратуды ұсынатын веб-сайт, бұл студенттердің жүруін жеңілдетеді. Сайтта оқушыларға өз түсініктерін тексеріп, жаңа сөздік қорын үйренуге мүмкіндік беретін трансляция стенограммасы ұсынылған. Slow Spanish-тегі жаңалықтар студенттерге тыңдау дағдыларын қолдануға көмектесу үшін бірқатар жаттығулар мен викториналар ұсынады.

Лингода (Lingoda) - онлайн-тіл мектебі, ол ана тілінде сөйлейтін оқытушылармен сабақ өткізуді ұсынады. Сабақтар шынайы уақыт режимінде өткізіліп, оқушыларға өз тыңдау дағдыларын қолдануға және мұғалімнен кері байланыс алуға мүмкіндік береді. Lingoda сондай-ақ сыныптағы оқуды толықтыру және студенттерге сыныптан тыс тыңдау дағдыларын практикалауға көмектесу үшін бейне және подкасттар сияқты кең ауқымды ресурстарды ұсынады.

Алма (Jabla) - испан, француз және неміс тілдерін қоса алғанда, түрлі тілдердегі бейнелерді ұсынатын тілдік веб-сайт. Бейне жаңалықтар, сұхбаттар және деректі фильмдер сияқты бірқатар тақырыптарды қамтиды. Jabla оқушыларға көптеген таңдаулы сұрақтар мен бос жаттығулар сияқты өздерінің тыңдау дағдыларын тәжірибеге келтіруге көмектесетін бірқатар жаттығуларды ұсынады [5; 43-58].

Би-би-си тілдері (BBC Languages) - бұл тыңдаушылық жаттығуларды қоса алғанда, тілдерді үйрену үшін бірқатар ресурстарды ұсынатын веб-сайт. Веб-сайтта француз, испан және неміс тілдерінде тыңдау жаттығулары ұсынылған. Жаттығулар қысқа диалогтарды және ұзын аудиожазбаларды қамтиды және студенттер өздерінің тыңдау дағдыларын жақсарту үшін қаншама рет тыңдай алады.

Жалпылай айтқанда, тілді үйрену бойынша веб-сайттар орта мектеп сыныптарында тыңдау дағдыларын дамыту үшін бірқатар артықшылықтарды ұсынады. Duolingo, News in Slow Spanish, Lingoda, Yabla және BBC Languages сияқты осы эсседе талқыланған мысалдар осы веб-сайттардың тыңдау үшін теңтүпнұсқалы материалдарға, жеке оқыту тәжірибесіне, кері байланыс пен икемділікке қалай қол жеткізуді қамтамасыз ететінін көрсетеді. Осы веб-сайттарды сыныптық оқуға енгізе отырып, мұғалімдер оқушыларға өздерінің тыңдау дағдыларын дамытуға және тілді жалпы менгеруді жақсартуға көмектесе алады [6; 1-11].

Қорыта айтқанда, тілді үйрену бойынша веб-сайттар орта мектеп сыныптарында тыңдау дағдыларын дамыту үшін қуатты

күрал болып табылатынын атап өткен жөн. Бұл онлайн-ресурстар тыңдау үшін тентүпнұсқалы материалдарға қолжетімділікті, дербестендіруді, дереу кері байланыс пен икемділікті қоса алғанда, бірқатар артықшылықтарды ұсынады. Оқытушылар өз оқушыларын осы ресурстарды пайдалануға ынталандыруы және оларды тиімді пайдалану жөнінде ұсыныстар беруі тиіс. Тілді үйрену бойынша веб-сайттарды тілді үйрену бағдарламасына енгізе отырып, студенттер өздерінің тыңдау дағдыларын жақсартып, мақсатты тіл мен мәдениетті тереңірек түсінуді дамыта алады.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Әбдіқадырова Г. Технологиялардың көмегімен тыңдау дағдыларын дамыту : Тілдік және әдеби білім беру журналы; 2020. – 9-156.

2 Айгүл А. Тыңдау дағдыларын дамытудағы онлайн-оқытудың тиімділігі : Оқытудағы жаңа технологиялардың халықаралық журналы – (iJET); 2019. – 18-33 б.

3 Балғын А., Көкенова А. The Effect of Language Learning Websites on Developing Listening Skills of EFL Students : International Journal of English Language and Linguistics Research, 2021. –1-10 p.

4 [Электронный ресурс]. – URL: <https://doi.org/10.21462/jallr.v8i3.456>

5 Қасымова Г., Асыллова Р. Студенттерді тыңдау дағдыларын дамыту үшін тілді онлайн-оқыту веб-сайттарын пайдалану : Тілдік және мәдени білім беру журналы; 2021. – 43-586.

6 Құдайбергенова З., Мырзахмет М. The Role of Language Learning Websites in Developing Listening Skills of EFL Learners in Kazakhstan : International Journal of English Linguistics; 2020. – 1-11 p.

PREREQUISITES FOR USING WEB RESOURCES IN THE EDUCATIONAL PROCESS IN KAZAKHSTAN

BAGDAULET T.

student, Pavlodar Pedagogical University, Pavlodar

OSPANOVA ZH. Z.

Master of Philology, Pavlodar Pedagogical University, Pavlodar

The integration of technology into education has become increasingly important in recent years in Kazakhstan, providing students with access to a wealth of information, interactive learning tools, and

multimedia resources. There have been calls for teachers to change and renovate pedagogical methods in order to maximize students' interest in learning and increase the levels of education among schools. [1, p. 14]. Another benefit of using web resources is the fact that students become more independent and they acquire an opportunity to access knowledge at any time and any place. Scholars highlight the provision of flexible learning, freedom for students to construct knowledge and extension of learning forms. [2, p. 21]. However, there are several prerequisites that must be met in order to effectively use web resources in the educational process. One of the most crucial prerequisites is a reliable and high-speed internet connection. Many of the educational web resources used in Kazakhstan are delivered online, and a stable internet connection is necessary for their proper functioning. The Internet has been provided to many schools in Kazakhstan, which allows students and teachers to have access to web resources and there are permanent work have been doing to improve the quality.

Another crucial point is the fact that teachers and students must have access to appropriate hardware, such as computers or tablets to use web resources effectively. The major part of educational institutions in our country are well equipped, however schools at country sides and rural areas face lack of electronic facilities and even don't have access to the Internet. In addition to appliances, teachers and students should have basic technical skills, such as the ability to navigate websites, use video conferencing tools, and access digital resources. Digital literacy is becoming increasingly important in the 21st century, and students must be taught with the skills necessary to use technology effectively for learning and teaching. Teachers and educators tend to use available and free online resources and share their experience through social media and online communities with their colleagues. [3, p. 15]. However, teachers need professional development opportunities to learn how to effectively use web resources in their teaching and to stay up-to-date with the latest educational technology. This can include training sessions, workshops, and online courses. Education departments in different parts of our country regularly hold seminars and training events in order to increase the level of digital literacy. For instance, the Department of Education of the city of Uralsk organized an online seminar for biology teachers on the topic: "Organization and conduct of SOR and SOC on the Online Mektep platform" [4]. These events should be held by schools and institutions, as this is the main way to provide adequate support and resources, such as training and technical support, and to help teachers to effectively use

web resources. Collaboration with international organizations such as “British council”, “American corner” and “Macmillian education” might cover the need for high quality digital content that would be relevant to Kazakhstan educational system. Another benefit of partnership with global institution that it is an opportunity for teachers and educators to engage with a network that broadens their knowledge and experience.

Web resources should be integrated into the curriculum in a meaningful way, aligned with educational goals and standards, and used to support student learning and achievement. Clear policies and guidelines must be in place to ensure the safe and responsible use of web resources in education, including policies on privacy and security, as well as guidelines for the responsible use of technology in the classroom. By addressing these prerequisites, schools and institutions in Kazakhstan can ensure that web resources are used effectively and efficiently in the educational process, providing students with a high-quality learning experience and preparing them for success in the 21st century. The integration of technology into education is an ongoing process, and by investing in technology and providing teachers and students with the necessary tools and skills, schools in Kazakhstan can continue to take advantage of the many benefits of using web resources in education.

In conclusion, the use of web resources in education has the potential to transform the way we teach and learn. However, realizing the potential of web resources in education requires a concerted effort by government bodies, schools, and private sector organizations. The strategies discussed in this article can help to promote the use of web resources in education in Kazakhstan and ensure that students and teachers have access to the tools and resources they need to succeed.

REFERENCES

- 1 Biggs J., Tang C. “Teaching for Quality Learning at University” (4th ed.) – SRHE and Open University Press. Maidenhead, 2011 – 418 p.
- 2 Owen M., Grant L., Sayers S., Facer K. “Social software and learning: an opening education report” , 2006 – 36p.
- 3 Wenger E. “Communities of Practice; learning, meaning and identity” – Cambridge University Press. Cambridge, UK, 1998 – 318 p.
- 4 Сегодня, в рамках ШПО был организован онлайн - семинар для учителей биологии на тему: «Организация и проведение СОР и СОЧ на платформе Online Мектеп». 10 October 2020. [Electronic resource]. – URL: <https://bilim-oral.gov.kz/ru/novosti-glav-rus/6605-segodnya,-v-ramkax-shpo-byll-organizovan-onlajn-seminar-dlya->

учителей-биологии-на-тему-организация-и-проведение-сор-и-соч-на-платформе-online-mektep.html [accessed 19.03.2023]

Ж. К. РОУЛИҢТІҢ «ХЭРРИ ПОТТЕР МЕН ПӘЛСАПА ТАС» ШЫҒАРМАСЫНДАҒЫ КӨРКЕМДЕУІШ ТӘСІЛДЕРДІҢ СТИЛЬДІК ҚЫЗМЕТІ

БОЖИГ Қ. С.
студент, Торайғыров университеті, Павлодар қ.
БОРАНКУЛОВА Б. Е.

Гуманитарлық ғылымдар магистрі, Торайғыров университеті, Павлодар қ.

Мақалада ағылшын жазушысы Дж.Роулингтің «Гарри Поттер мен пәлсапа тас» шығармасында көркемдеуіш тәсілдердің стильдік қызметі қарастырылады.

Әр халықтың өмірінде көркем шығармалардың алатын орны маңызды, себебі көркем мәтінде кез келген ұлттың рухани қазынасы сақталады. Көркем шығарма дегеніміз — эстетикалық құндылықтың белгілі санаттарына жауап беретін көркем шығармашылықтың жемісі және онда автордың ойы көрініс табады. Тіл - ұлттың мәдени құрал ретінде қарастырылады, оның негізінде белгілі бір заттардың мағыналары аударылады, мұнда оның рөлі енді тек «байланыс пен таным құралы» [1]. Стилистика – тіл білімінің бір саласы, стиль туралы ғылым. «Стиль» сөзі көп мағынада қолданылады (латынның *stylos* сөзінен шыққан, қазақша «жазу құралы, жазу мәнері» дегенді білдіреді). Ал тілге қатысты стиль белгілі бір лексикалық, грамматикалық және фонетикалық тәсілдердің қолданылу принциптерін қарастырады. Стилистика тіліміздегі сөздердің, сөз тіркестерінің қолданылу заңдылықтарын зерттейді. «Стиль» сөзі әдебиетке де байланысты қолданылады, сондықтан соңғы кездерге дейін тілдің стилистикалық ерекшеліктерін тек көркем шығарма арқылы зерттеу орын алып келді. XX ғасырдағы Ш.Балли концепциясының негізінде стилистика тілдің экспрессивтік формалары туралы ілім ретінде анықталды. Стилистика тілдік жүйе элементтерінің эмоционалды-экспрессивтік, сонымен қатар тілдің мәнерлегіш құралдарының қалыптасуына әсер ететін тілдік деректердің өзара әсерін зерттейтін ғылым ретінде таныла түсті. Түрлі әдеби туындылардан нақты бір халықтың өмір сүру салты, тілі, ділі және ұлттық құндылықтары жайлы қызықты мәліметтер алуға болады. Көркем шығармалардың көңіл аударарлық тұстарының

бірі — олардың мәдениеттер, тілдер және оқырмандар арасындағы көпір қызметін атқаруы [2]. Бұл қызмет үшін кемінде екі тілді жоғары деңгейде меңгерген, арнайы біліктілігі бар аудармашылар еңбек етеді. Демек, белгілі бір тілде жазылған көркем еңбекті өзге тілдерге аудару арқылы сол елдің тарихы мен болмысын басқа тілде сөйлейтін немесе әлемнің келесі бөліктерінде тұратын оқырмандарға таныстыруға мүмкіндік туады. Берілген мүмкіндік көркем мәтін аудармасы мен оның ерекшеліктеріне назар аудартады. Көркем аударма бір тілде жазылған көркем туынды екінші тілге аударылып қайта жазылатын әдеби шығармашылықтың бір түрі. Көркем мәтіндер аудармасы кітаптардың, мақалалардың, оқиғалардың және басқа да қара сөз үлгілерінің; поэзияның; жарнама деректерінің, шығармашылық және икемділік қабілеттерді талап ететін өзге де мәтіндердің аудармасын жүзеге асырады. Әр жазушының өзіне тән сөз қолдану мәнері, оларды ұштастыра білу өнері, әсерлі түрде жеткізуі тілдік бірліктер негізінде көрініс табады. Жазушылардың тіл шеберлігін әсіресе романдағы көркемдегіш-бейнелеуіш тәсілдер арқылы көруге болады. Осы тұрғыда жазушы Ж.К.Роулиң шығармаларында синтаксистік құрылымдарға өзгеше стильдік реңк жүктелген. Мұнда сұраулы, бұйрықты, лепті сөйлемдердің алған орны, атқарған қызметтері өзгешеленіп тұрады. Бастысы, бұл сөйлемдердің кейіпкер бейнесін даралаудағы қызметтері олардың қарым-қатынасын реттеуінде шебер киюласып, тілдік бірліктер жүйесі тұтастай стильдік қызмет атқаруға жинақталған. Жазушының сөз саптауын келесі мысалдардан аңғаруға болады .

«Хэрри Поттер мен Пэлсапа Тас» шығармасындағы көркемдеуіш сөздер қолданысы зерттелді. Шығармада эпитет, теңеу, метонимия тәрізді көркемдеуіш сөздер кездеседі.

Теңеу категориясы – бүкіл бейнелеу, көркемдеу тәсілдерінің ішіндегі ең бастысы, ең пәрмендісі. Бейнелеу тәсілдерінің барлығы да бастауын осы теңеуден алады. Профессор Т.Қоңыров «Теңеу дегеніміз – ұқсас, ортақ белгілердің негізінде бір затты екінші затқа салыстыру арқылы сипатталушы нәрсенің бейнелік, көркемдік, эмоционалды-экспрессивтік сапасын күшейтетін, сол нәрсені жаңа қырынан, поэтика тұрғысынан танытатын әрі стильдік тәсіл, әрі таным құралы»-деп атайды [3].

Ж. К. Роулиңтің «Хэрри Поттер мен Пэлсапа Тас» шығармасынан алынған теңеуге мысал келтірейік:

Түпнұсқа

He had hands the size of trash can lids. His feet in their leather boots were like baby dolphins.[4, 11 б.]

Аударма

Неге екенін өзі де білмейді, бірақ оларды көре сала мистер Дурсли кірпідей жиналды [5, 14 б]

Тілді көріктеу құралдарының бірі – эпитет. Эпитеттің құрылымдық, лексика-семантикалық, структуралық ерекшеліктері тіл білімінде зерттелген. Мәселен, орыс тіл білімінде А.Зеленецкийдің, Л.Тимофеевтің, В.Сорокиннің, Д.Розентальдың, ал қазақ тіл білімінде А.Байтұрсыновтың, Қ.Жұмалиевтің, З.Қабдоловтың, Р.Сыздықованың эпитет мәселесін зерттеген еңбектері бар. А.Байтұрсынов өзінің «Әдебиет танытқыш» атты еңбегінде: «Бір нәрсені көптеп айырып, көзге көбірек түсіретін етіп айтқымыз келгенде ол нәрсенің атына айқын көрсететіндей сөз қосып айтамыз, сондықтан айқындаудың өзге түрі көркейтуді деп айтылады» - деп эпитетке анықтама берген болатын. Эпитеттің барлық түрі халық ауыз әдебиетінде. Ұлы Абай, сондай-ақ әр қоғам, әр дәуір суреткерлер шығармаларында көптеп кездеседі. Эпитет – заттық құбылыстың айрықша сипатын, сапасын анықтайтын сұлу суретті сөз. Эпитет – көркем әдебиеттің көркемдегіш амал-тәсілі. Эпитетсіз көркем шығарма болмайды, болуы да мүмкін емес. Эпитеттегі әр суреткер тыннан тауып, жаңадан өрнектеуі, бұрынғыны қайталай бермей өзінше эпитет әлеміне бет бұруы керек. Эпитет - заттың не құбылыстың айрықша белгісін, қасиетін білдіретін бейнелі сөз. Эпитет ұғымға, нәрсеге бейнелілік, нақтылық сипат береді. Академик М.Серғалиев эпитет туралы: «Эпитет көркем туындыларда эстетикалық қызмет атқарады, сөздің тартымдылығын, сұлулығын, әсерін арттырып, тындармандар мен оқырмандардың жылы қабылдануына мүмкіндік жасайды» деп тұжырымдайды. Зерттеуші Г.Мұхаметқалиева эпитетке былай анықтама береді: «Эпитет дегеніміз - екі немесе одан да көп компоненттен тұратын, өзара қабыса байланысқан, көркем, бейнелі, образды сөз тіркесі» [6].

Жазушы Ж.К.Роулиң «Хэрри Поттер мен Пэлсапа Тас» шығармасындағы эпитеттер:

Түпнұсқа

1 They were the last people you'd expect to be involved in anything strange or mysterious, because they just didn't hold with such nonsense. [4, 1 б.]

2 They were cold and empty and made you think of dark tunnels. [4, 109 б.]

3 The day before Harry's first Quidditch match the three of them were out in the freezing courtyard during break. [4, 144 б.]

Аударма

1 Күпия не оғаш оқиғалардан аулақ жүруге тырысатын. [5, 3 б.]

2 Суық әрі солғын көрінетін жанары қаранғы тұнғыыққа қарағандай әсер қалдыратын. [5, 145 б.]

3 Қара суық сүйектен өтердей қақап тұр екен. [5, 194 б.]

Тілдің қолдану аясының кеңдігін танытатын құбылыстың бірі ғылымда троптар деп аталса, ал оның негізгі бір түрі – метонимия.

Метонимия – әдемі, әсерлі, көркем сөйлеудің тағы бір ұтымды құралы. Метонимия мәселесіне арнайы немесе зерттеу объектісі ретінде зерттеуде қазақ ғалымдары А.Байтұрсынов, Қ.Жұмалиев, І.Кенесбаев, Ә.Қайдаров, Р.Сыздықова, Ғ.Мұсабаев, К.Аханов, А.Ысқақов, Ә.Қасенов, З.Қабдолов, Т.Қоңыров, Р.Барлыбаев, Б.Хасанов, Л.Нұржекеева және тағы басқалары өз үлестерін қосты. Қазақ тіл білімінде метонимияға берілген анықтамалар бірізді емес. Ең алғаш рет қазақ халқының ірі ғалым-лингвисті, әдебиет зерттеушісі, түрколог А.Байтұрсынов метонимияның әдеби шығармалар үшін айрықша мәні бар екендігін атап көрсете келіп, былай түсіндіреді: «Арасында жақындығы бар екі нәрсенің атын ауыстырып, бірінің орнына бірін айту, ондай ауысу алмастыру» [7].

Метонимия қолданысы

Түпнұсқа

1 They didn't think they could bear it if anyone found out about the Potters [4, 1 б.].

2 So yeh'd be mad ter try an'rob it [5, 56 б.].

3 If only the hat had mentioned a house for people who felt a bit queasy [4, 94 б.].

Аударма

1 Поттер отбасының бұларға қатысы барын жұрт білсе, масқараның көкесі сол болар [5, 3 б.]

2 Айттым ғой, есінен адасқандар ғана тонамақ болар бұл жерді, - деді ХәGRID [5, 80 б.].

3 Қалпақ қорыққанда жүрек айнитындар факультеті бар десе, ХәРРИ дәл сол жерге барар еді [5, 125 б.].

Қорытындылай келе, жазушы Дж. Роулингтің «Гарри Поттер мен Пәлсапа Тас» атты шығармасында кейіпкерлердің алуан түрлі бейнесін жасайды және олар бір-біріне ұқсамайтын қайталанбас тұлғасымен, мінез-құлық, таным-түсінігімен ерекшеленеді.

Ж.К.Роулиң шығармаларында синтаксистік құрылымдарға өзгеше стильдік реңк жүктелген. Мұнда көркемдеуіш тәсілдердің стильдік қызметі ағылшын тілінен қазақ тіліне аударудың мәдени ерекшеліктерін алған орны, атқарған қызметтері өзгешеленіп тұрады. Бастысы, бұл сөйлемдердің кейіпкер бейнесін даралаудағы қызметтері олардың қарым-қатынасын реттеуінде шебер қиоласып, тілдік бірліктер жүйесі тұтастай стильдік қызмет атқаруға жинақталған.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Маслова В.А. Лингвокультурология. М.: Издательский центр «Академия», 2010. – 208 с.

2 Рапишева Ж.Д., Түйте Е.Е., Есинбаева Ж.У. Қазақ тілінің стилистикасы. Студенттерге арналған оқуәдістемелік құрал. – Қарағанды: ҚарМУбаспасы, 2011. – 137 б.

3 Қоңыров Т. Тұрақты теңеулер сөздігі. – Алматы: «Арыс» баспасы, 2007. – 477 б.

4 Rowling J. K. “Harry Potter. Volume 1: Harry Potter and the Philosopher's Stone” . London: Bloomsbury. 1997

5 Роулиң Ж.К. ХәРРИ Поттер мен пәлсапа тас . – Алматы: Steppe & World, 2020. – 324 б.

6 Мұхаметқалиева Г. Тұрақты эпитеттің тілдік табиғаты. Филол. ғыл. канд. дисс. автореф. – Алматы. 1995. – 18 б.

7 Кенесбаев І., Мұсабаев Ғ. Қазіргі қазақ тілі. – Алматы: Мектеп, 1962. – 255 б.

КОРЕЙ ТІЛІНІҢ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАС ПЕН ДИПЛОМАТИЯДАҒЫ РӨЛІ

БОЛАТ А. Р.

студент, Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана қ.
ЖАҚАЕВА С. С.

магистр, Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана қ.

Қазіргі таңда корей тілі халықаралық қарым-қатынас пен дипломатияда барған сайын маңызды тілге айналууда. Дүние жүзінде 81 миллионнан астам адамдар сөйлейтін корей тілі – Солтүстік және Оңтүстік Кореяның ресми тілі болып табылады, сонымен қатар, Қытай, Жапония және АҚШ-ның кейбір бөліктерінде қолданылады.

Соңғы жылдары корей тілі халықаралық бизнесте, мәдениетте және дипломатияда негізгі тілдердің бірі ретінде таныла бастады.

Корей тілі – 2000 жылдан астам ұзақ тарихы, өзінің ерекше жазу жүйесі мен грамматикасы бар күрделі тіл болып саналады. Корей тілін үйренудегі қиындықтарға қарамастан, бұл тіл әлемдік жұртшылық арасында танымалдыққа күннен күнге ие бола бастауда. Әлем бойынша адамдар корей мәдениетіне, музыкасына, тағамына, сәніне қызығушылық танытуда және корей қоғамын жақсы түсіну мен онымен қарым-қатынас орнату тәсілі ретінде тілді үйренуге ынталы.

Сонымен қатар, Оңтүстік Корея әлемдік экономикада ірі ойыншылардың бірі болып табылады. Қазіргі уақытта Корей Республикасы экономикасы бойынша басқа елдермен салыстырғанда әлемде 10-шы орында орналасқан. Оңтүстік Корея, экономикасы жағынан біліктілігі жоғары жұмыс күші бар және технология мен инновацияға аса назар аударған бәсекеге қабілеттігі көкке ұмтылған мемлекет ретінде танымал. Сондай-ақ, бүкіл әлемге таныс Samsung, LG және Hyundai сияқты корейлік компаниялар корей тілінде тиімді сөйлесе алатын білікті қызметкерлерге сүйенеді [1].

Нәтижесінде корей тілін үйрену Оңтүстік Кореяда бизнес жүргізудің маңызды бөлігіне айналды. Корей нарығына шыққысы келетін шетелдік компаниялар үшін корей тілін білу жергілікті серіктестермен және клиенттермен қарым-қатынас орнатуға, келіссөздер мен мәмілелерді жеңілдетуге көмектеседі.

Небәрі экономикасы арқасында ғана өз тіліне қызығушылық тудырта алатын Оңтүстік Корея елі мәдениетінің дамуы мен басқа елдерге таралуына аса назар аударады. Соңғы жылдары Корей Республикасынан шыққан түрлі әртістер, композиторлар, режиссерлер, суретшілер мен жазушылар халықаралық аренада үлкен жетістіктерге жетіп, әлем мойындаған алып фигураларға айналууда. Барша әлем құлағында ойнайтын BTS пен Blackpink музыкалық топтарының, атышулы «Паразиттер», «Кальмар ойыны» картиналарын түсірген Пон Чжун Хо мен Ён Сан Хо режиссерлерінің, әлемдік бестселлер атанған «Өтінемін, анама қамқорлық жасаңыз», «Жеті жылдық түн» шығармалырын өмірге әкелген Кун-Суук Шин мен Чон Ючжон авторларының әлемдік мәдениетке қосқан үлестерінің арқасында бүгінгі күні корей тіліне деген қызығушылықтың өсуі мен мәртебесінің артуына себепкер болуда [2].

Сонымен бірге, Оңтүстік Корея өз білім сапасына да үлкен көңіл аударады және жоғары оқу орындарының дамуына үнемі арнайы жағдайлар жасауда, соның арқасында әлемнің түкпір-түкпірінен білім іздеген студенттерді тартуда. Әсіресе жоғары оқу орындарының халықаралық білім саласындағы жетістіктерінің арқасында Оңтүстік Кореяда COVID-19 пандемиясына дейін 160 000-ға жуық шетелдік студенттер болған [3]. Әр жыл сайын әлемнің үздік университеттері рейтингісін жарыққа шығарытын «QS World University Rankings» беделді ресурсының мәліметтеріне сүйенетін болсақ, Оңтүстік Корея елінің алты жоғары оқу орындарының үздік жүз университетер қатарында орналасқанын көруге болады. Төменде көрсетілген 1-суретте Корея Республикасының «QS World University Rankings» рейтингісі бойынша үздік жүздікке кіретін университеттері берілген. Мысалы, «QS World University Rankings» рейтингісінде Жапония мен көрші Ресей университеттерінің арасында үздік жүздікке кіретін бес және бір ғана жоғары оқу орындары бар [4].

Rank	University	Overall Score
29	 Seoul National University Seoul, South Korea	82.2
42	 KAIST - Korea Advanced Institute of Science & Technology Daejeon, South Korea	79.3
71	 Pohang University of Science And Technology (POSTECH) Pohang, South Korea	67.7
73	 Yonsei University Seoul, South Korea	67
74	 Korea University Seoul, South Korea	66.9
99	 Sungkyunkwan University (SKKU) Suwon, South Korea	58.9

Сурет 1 – Оңтүстік Кореяның «QS World University Rankings» рейтингісі бойынша үздік жүздікке кіретін университеттері

Шетелден келген студенттерге корей тілін үйренуге деген ынталарын арттыру мақсатында, әлемдегі ең беделді стипендиялардың бірі «Korean Government Scholarship Program» бағдарламасы бойынша бакалавриат пен магистратурада оқитын

студенттер корей тілін бесінші-алтыншы деңгейде игеретін болса, айына қосымша 100 000 вон төленеді.

Бұл ретте, корей тілін үйренуге ниетті студенттерге жоғары оқу орындарына түсу барысында жеңілдіктер мен арнайы жағдайлар жасаулар арқасында Оңтүстік Корея «жұмсақ күш» арқылы өз тілінің дамуында орасан жетістіктерге жетуде.

Халықаралық бизнестегі және мәдениеттегі маңыздылығынан басқа, корей тілі дипломатияда да маңызды рөл атқарады. Корей түбегіндегі саяси жағдай күрделене түскендіктен, корей тілінде сөйлеу қабілеті дипломаттар мен үкімет шенеуніктері үшін құнды дағдыға айналды.

Солтүстік Кореяның ядролық бағдарламасы, адам құқықтарын бұзуы және агрессивті риторикасы – АҚШ және басқа елдермен шиеленістің артуына әкелді. Алайда, соңғы жылдары Солтүстік және Оңтүстік Корея, сондай-ақ, Солтүстік Корея мен аймақтың басқа елдері арасындағы қатынастарды жақсартуға орасан зор күш салынууда. Осы тұста жасалып жатқан дипломатиялық кездесулер мен жоғары деңгейдегі келіссөздер өз ықпалын беруде, олардың көпшілігі корей тілінде өтті.

Мысалы, 2018 жылдың сәуірінде Оңтүстік Корея президенті Мун Чжэ Ин мен Солтүстік Корея басшысы Ким Чен Ын арасында тарихи саммит өтті. Көшбасшылар екі Корея мемлекеті арасындағы демилитаризацияланған аймақта келіссөздер жүргізді және кездесу барысында екі ел басшылары корей тілінде сөйлесті. Саммит Солтүстік және Оңтүстік Корея арасындағы ұзақ уақытқа созылған қақтығыстар мен шиеленістерді шешуде үлкен жетістік ретінде қарастырылды, сондай-ақ, халықаралық бұқаралық ақпарат құралдарында кеңінен жарияланды [5].

Алайда, осы саммиттен кейін Солтүстік пен Оңтүстік Корея арасындағы қатынастар қайтадан салқындады. 2020 жылы Солтүстік Корея Оңтүстік Кореямен байланысын үзіп, екі ел арасындағы барлық қарым-қатынастарың тоқтатты.

Осылайша, қазіргі уақытта Солтүстік және Оңтүстік Корея арасында ресми дипломатиялық қатынастар жоқ. Дегенмен, жағдай болашақта саяси және экономикалық факторларға байланысты өзгеруі мүмкін.

Дипломатияда корей тілі көбінесе Оңтүстік Корея шенеуніктері мен басқа елдердің шенеуніктері арасындағы қарым-қатынас үшін қолданылады. Бұған сауда келісімдері, шарттар және басқа да халықаралық келісімдер бойынша келіссөздер кіреді.

Корей тілі халықаралық қарым-қатынастардағы және дипломатиядағы маңызды тілдердің бірі болғанымен, бұл тілді үйрену практикалық тұрғыдан орнықсыз болуы мүмкін. Осындай жағдайларда жазбаша аударма қызметтері әртүрлі тараптар арасындағы байланысты жеңілдетуде шешуші рөл атқарады. Кәсіби аударма қызметтері әр түрлі тілде сөйлейтін адамдар арасындағы нақты байланысты қамтамасыз ету үшін қажет. Дипломатияда дәл қарым-қатынас әсіресе маңызды, себебі түсініспеушіліктер немесе қате түсіндірулер ауыр зардаптарға әкелуі мүмкін [6].

Дипломатия және халықаралық қарым-қатынас саласында жұмыс істейтін аудармашылар жоғары білікті және бастапқы мен мақсатты тілдерді жақсы білуі керек. Сондай-ақ олар жұмыс істейтін елдердің мәдени нюанстары мен әдет-ғұрыптарымен таныс болуы керек, бұл байланыс пен келіссөздерге айтарлықтай әсер етуі мүмкін.

Корея әлемдік экономикада және халықаралық саясат пен мәдениетте маңызды рөл атқара бергендіктен, корей тілінің халықаралық қарым-қатынас пен дипломатиядағы мәртебесі анағұрлым арта түсуде. Сондай-ақ, көбінесе «Корей толқыны» немесе «Халлу» деп аталатын феноменге байланысты бүкіл әлемде корей мәдениетінің танымалдығы тілге деген қызығушылықтың артуына ықпал етеді [7]. Мысалы, 2019 жылы шет тілдерін үйренуге арналған ең танымал «Duolingo» қосымшасында үйрену танымалдығы бойынша үздік ондыққа кірмеген корей тілі, 2020 жылдан бастап 7 орынға көтерілгенінен бері қазіргі күнге дейін жетінші орынды ұстап тұр. Ал жылдам даму қарқыны бойынша алынған тілдер арасында екінші орында орныққан [8].

Көптеген елдер, соның ішінде Америка Құрама Штаттары, корей тілін стратегиялық тіл ретінде үйренудің маңыздылығын мойындады. Мысалы, АҚШ Қорғаныс министрлігі Корей тілін «Ең маңызды тіл» деп анықтады және өз қызметкерлеріне қарқынды тілдік оқыту бағдарламаларын ұсынады [9].

Тұтастай алғанда, Оңтүстік Кореяның халықаралық аренадағы ролі алдағы уақытта одан да маңызды болады деп күтілуде, соның арқасында корей тілінде сөйлей білу бизнесті, ғылымды және үкіметті қоса алғанда, әртүрлі салалардағы адамдар үшін құнды дағды болуы мүмкін. Нәтижесінде, кәсіби аударма қызметтеріне сұраныстың өсуіне себепкер болуда, себебі көптеген компаниялар мен ұйымдар Кореядағы қызметін кеңейтуге, корей серіктестерімен және клиенттерімен өзара әрекеттесуді нығайта және дамытуға

тырысады. Осылайша, корей тілінде тиімді сөйлесе алатын жеке адамдар мен ұйымдар әлемнің осы динамикалық және қызықты бөлігінде пайда болатын көптеген мүмкіндіктерді пайдалану үшін жақсы жағдайда болады.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Yoon S. The Importance of the Korean Language in Global Business // Journal of Business and Economic Development, 2020. P. 56-63. [ағылш. тілінде].

2 Горлова И.И., Бычкова О.И. Культура как «мягкая сила»: инструменты и точки приложения // Теория и практика общественного развития, 2015. № 18. С. 268-272.

3 Ahn S., Lee S. The Effects of Motivation and Anxiety on Korean Language Learning for International Students in Korea // Journal of Multicultural Education, 2021. P. 105-119. [ағылш. тілінде].

4 QS World University Rankings 2023 [Электрондық ресурc] // QS WORLD UNIVERSITY RANKING [Сайт]. Кіру режимі: <https://www.topuniversities.com/university-rankings/world-university-rankings/2023>

5 Lee J., Kim M. Exploring the Role of Korean Language in Diplomacy and International Relations // Asia Pacific Education Review, 2019. P. 369-379. [ағылш. тілінде].

6 Lee J., Kim M. Understanding the Role of Korean Language Education in South Korea's Diplomatic Strategy // Asia Pacific Journal of Education, 2020. P. 485-498. [ағылш. тілінде].

7 Han H., Lee J. The Importance of Korean Language Education in the Age of Globalization: A Comparative Study of Korea and Japan // Asia Pacific Education Review, 2021. P. 275-285. [ағылш. тілінде].

8 Duolingo Language Report 2022 [Электрондық ресурc] // Duolingo Blog [Сайт]. Кіру режимі: <https://blog.duolingo.com/2022-duolingo-language-report/>

9 Островская Е.А. Транснациональные пространства глобальных межкультурных взаимодействий: методология социологического изучения // Журнал социологии и социальной антропологии, 2013. Том XVI. № 2(67). С. 168-188.

10 Маслова В.А. Лингвокультурология: Учебник для вузов. - М.: Академия, 2001. - 208с.

ШЕТ ТІЛІН ОҚЫТУДА КОММУНИКАТИВТІК ҚҰЗІРЕТТІЛІКТІ АНЫҚТАУҒА АРНАЛҒАН АУЫЗША БАҚЫЛАУ ЖӘНЕ ТЕСТІЛЕУ

ДЖАСТЛЕКОВА Ф. К.

студент, Ә. Марғұлан атындағы

Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар қ.

РАИСОВА А. Б.

оқытушы – эксперт, Ә. Марғұлан атындағы

Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар қ.

Қазіргі уақытта тестілеу елімізде мойындалғаны және негізінен тілдік материалды меңгеруді және рецептивті сөйлеу дағдыларын бақылауға бағдарлана отырып, ағымдағы және қорытынды бақылаудың жалпыға бірдей қабылданған нысанына айналғанын айтуға болады. Алайда әлі күнге дейін Ресейде тестілік өлшемдердің көптеген теориялық және практикалық сұрақтары өте нашар әзірленген немесе мүлдем әзірленбеген. Бұл, атап айтқанда, ауызша сөйлеуді тестілеуге қатысты.

Ауызша сөйлеудегі коммуникативтік құзыреттілікті тестілеу проблемасы бойынша теориялық әдебиетті талдау қазіргі уақытта осы салада негізінен АҚШ пен Ұлыбританияның тестологтары жасағанын айтуға мүмкіндік береді. Сонымен қатар батыс тестологиясында да осы уақытқа дейін бірқатар сұрақтар барабар шешім таппағанын немесе ғалымдардың назарына түспегенін атап өткен жөн. Олардың қатарына сөйлеу қызметінің өнімді түрлерінде коммуникативтік құзыреттіліктің қалыптасу деңгейін өлшеу үшін тесттер әзірлеу әдістемесінің кейбір проблемалары, тілді жалпы меңгеру тестілеріне арналған тестілеу объектісін анықтау, ауызша тесттердің тиімділігін қамтамасыз ету, коммуникативтік құзырет ұғымын анықтау, бағалау шкалаларындағы деңгейлер санын белгілеу және басқа да көптеген проблемалар жатады. Сонымен қатар, мұндай зерттеулердің қажеттілігі әдістемелік әдебиетте бірнеше рет атап өтілді.

Қиындықтарға қарамастан, ауызша сөйлеудегі коммуникативтік құзыреттілікті өлшеу үшін тиімді тесттер жасау проблемасын шешуге болады. Мұндай тестілер тілді меңгерудің жалпы деңгейі және тестіленушілердің ауызша коммуникацияға дайындық дәрежесі туралы негізді қорытынды жасауға мүмкіндік береді, өйткені салыстырмалы объективтілікпен және сенімділікпен қатар, олардың валидтілігі де жоғары.

Жоғарыда айтылғандарды негізге ала отырып, соңғы онжылдықтардың әдістемелік теорияларына байланысты қазіргі заманғы әдіснамалық талаптарды ескере отырып, дұрыс ғылыми деректер негізінде талапкерлердің ауызша сөйлеуінде коммуникативтік құзыреттіліктің қалыптасу деңгейін өлшеу үшін тиімді тестілерді әзірлеу қажеттілігінен туындайтынын анықтауға болады. Оған қызығушылықты жалпыға бірдей арттыру аясында шет тілдерін оқытуға коммуникативтік көзқарасқа басымдық беретін шет тілдерін жаппай оқытуды жетілдіру, оқытудың жаңа тәсілдерін - этнолингвокультурологиялық, лингвокультуралық, әлеуметтік-мәдени, кәсіптік-бағдарланған және т.б., сондай-ақ шет тілдерін оқытудың компьютерлік-ақпараттық технологияларын пайдалану.

Ауызша бақылау тестілерінің мәні мен мазмұны. Бақылау оқу процесінің маңызды құрамдас бөлігі болып табылады, онсыз оқыту тиімділігін қамтамасыз ету мүмкін емес. Практикада қолданылатын ауызша бақылау мәнері оқушыны мұғалімнен алшақтатады, педагогикалық оқытуды «қорқытатын» немесе «қашықтықтан» жасайды, өйткені бала ересектерге қарағанда анағұрлым көп дәрежеде бақылауда көрінетін өзіне деген теріс көзқарасқа ден қояды, себебі нәтижелер мұғалімдерді жиі қанағаттандырмайды және мазалайды.

А. Spolsky (1985) тестілеуді дамытудың үш кезеңін атап өтеді: 1) бақылау кезінде өлшеу емтихан тапсырушылардың (лардың) жалпы әсеріне ғана негізделетін ғылыми немесе дәстүрлі кезең; 2) психометриялық-құрылымдық немесе қазіргі заманғы кезең, онда сөйлеу қызметінің жекелеген түрлерін меңгеру деңгейі, негізінен, «көптік таңдау» форматындағы тесттердің көмегімен өлшенеді. Объективті және сенімді тесттер жасауға ұмтылуда тестологтар олардың валидтілігі мен теңтүпнұсқалығына жеткілікті көңіл аудармайды. 3) психо-социолнгвистикалық немесе пост- заманауи кезең, онда тесттердің нақты өмірлік жағдайларға сәйкестігі және олардың жоғары валидтілігі мен дәлдігін қамтамасыз ету проблемалары шешіледі [1, 297-312 бб.].

Тестілеу тарихында ауызша тестілеу рөлінің дәстүрлі кезеңде болмашы кезеңнен пост- заманауи кезеңде орталыққа дейін өзгеруі анық байқалады.

20-шы жылдары ШТ бойынша алғашқы тесттер пайда болған сәттен бастап ауызша сөйлеуді тестілеу міндеті ұзақ уақыт бойы тест жасаушылардың алдына қойылмады. Бұл, біріншіден, ауызша

сөйлеуді меңгеру ШТ-ны көптеген оқу орындарында оқытудың мақсаты болмағандығымен түсіндіріледі, екіншіден, сол кездегі тестологтар ауызша коммуникацияны тестілік бақылауды жүзеге асыру іс жүзінде мүмкін емес деп пайымдады.

30-50 жылдардағы жаңа әлеуметтік үрдістер - 2-дүниежүзілік соғыс кезеңінде білікті әскери персоналдың көп санын даярлау қажеттілігі, халықаралық байланыстардың күшеюі, туризмнің өсуі – шетел тілдерін оқытудың жаңа мақсаттары да өмірге әкеліп соқтырды: ШТ-ді практикалық меңгеруді қамтамасыз ететін сөйлеу іскерліктері бірінші орынға шықты.

Бақылаудың бірінші кезеңінің коммуникативтік мақсаты - оқушының ойлау және коммуникативтік белсенділігін ынталандыратын және бақылау үшін қолайлы жағдай жасау. Бақылаудың екінші кезеңінде оқытушының сөзі мынадай коммуникативтік мақсаттарды іске асыруға бағытталған: мақұлдау, түзету, нақтылау, қосымша ақпарат сұрату, жауаптарды қажетті арнаға жіберу. Үшінші кезеңнің коммуникативтік мақсаты білім алушылардың жауаптарын бағалау болып табылады.

Мұғалімнің сөйлеу актілерін бақылау барысында төрт коммуникативті түрге: ынталандыру-сұрақ, ынталандыру, қосымша ақпарат сұрату, бағалау. Бақылауды жүзеге асыру кезінде мұғалімнің кәсіби қызметінің келесі компоненті аудиттеу болып табылады. Бақылау кезіндегі тыңдаудың мақсаты оқушының белгілі бір ақпаратты шет тілі құралдарымен баяндау қабілетін белгілеу болып табылады. Бұл ретте бақылау процесінде мұғалімді тыңдаудың себебі кәсіптік қызметті жүзеге асыру, атап айтқанда білім алушылардың даярлығын бағалау, олардың себептерінің кемшіліктерін анықтау, өз қызметін, яғни оқытудың табыстылығын/ сәтсіздігін бағалау болып табылады [2, 265 б.].

Коммуникативтік құзыреттілікті ауызша бақылауды шетел тілі сабақтарында ұйымдастыру. Арнайы әдебиетті талдап, біз жоғары сапалы коммуникативтік тест жасау үшін Л.Бахман мен Э.Палмер ұсынған тұжырымдама негізінде әзірленген және 1) жобалау (design) кезеңдерін қамтитын тест жасау әдістемесі неғұрлым ұтымды және әмбебап болып табылады деген қорытындыға келдік; 2) тест тапсырмаларын әзірлеу (operationalization); 3) әкімшілендіру (administration).

Әрбір кезең белгілі бір қадам санынан тұрады, өту кезінде әзірленетін тесттің тиімділік сипаттамаларын барынша арттыруға ұмтылу қажет, бұл ретте осы қадамдардың реттілігін өзгертуге, тіпті

оны пысықтау немесе қайта өңдеу үшін алдыңғы кезеңге қайтаруға жол беріледі [3, 10 б.].

Тест – бұл орындау рәсімі алдын ала дайындалған және тиімділік сипаттамаларына сыналған тапсырмалар жиынтығымен коммуникативтік құзыреттілік қалыптасу деңгейін анықтау мақсатында тестіленушілер үшін ерекше, психологиялық қолайлы жағдайлар жасайтын және нәтижелері алдын ала белгіленген критерийлер бойынша белгілі бір бағалауға берілетін өлшеу әдісі.

Бұл жұмыс ауызша тестілеу мәселелеріне арналғандықтан, біз тесттердің осы түріне тән кейбір терминдердің жұмыс анықтамаларын бергіміз келеді [4, 3 б.].

Ауызша тестілеу (oral test) - бұл тестіленуші өзінің айтқандарының негізінде сөйлейтін және бағаланатын қайталанатын рәсім. Ауызша тестілеу жеке өткізілуі немесе кешенді коммуникативтік тесттің бір бөлігі болуы мүмкін. Талапкер және сыналушы терминдерін біз тестіленуші терминнің синонимдері ретінде қолданамыз.

Тиімді тестті әзірлеу үшін бірінші кезекте тестілеу өткізілетін мақсатты нақты анықтау қажет. Мақсатты анықтау дайын тесті бағалау кезінде де көмектеседі, өйткені бағалау үшін негізгі өлшем тесттің қойылған мақсаттарға сәйкестігі болады. Тестпен жұмыстың маңызды бөлігі жобалау кезеңінде жасалған бекітулер негізінде тест тапсырмаларын әзірлеу процесі және оларды тесттің бірыңғай нұсқасына енгізу болып табылады. Тестілеудің табысты болуы көбінесе сыналушылардың тестілеу рәсімін, олардың орындауы тиіс тапсырмалардың түрлерін, оларды орындау тәсілін және бағалау әдістемесін қаншалықты нақты білдіретініне байланысты. Тестілерге нұсқаулықтар оларға осындай ақпаратты ұсыну құралы болып табылады. Зерттелген әдебиеттер және дайын тестілерге (SPEAK, TEACH, OPI, TSE, FCE, TOEFL, CHEMSPEAK және т.б.) нұсқаулықтарды тікелей зерделеу тиімді нұсқаулықтарға сәйкес болуы тиіс талаптарды тұжырымдауға мүмкіндік береді. Лингводидактикалық тесттердің нәтижелері әдетте шешім қабылдау үшін тесті пайдаланушылар басшылыққа алатын балдар түрінде сандық түрде көрсетіледі. Сондықтан бағалау әдістемесін таңдау тестілеу кезінде маңызды мәнге ие. Ол тест әзірлеудің екінші кезеңінің құрамдас бөлігі болып табылады және жоспарда көрсетілген барлық алдыңғы шешімдерді ескере отырып жүзеге асырылады. Кейбір жағдайларда ол өз кезегінде тест тапсырмаларын таңдауға әсер етеді.

Коммуникативтік құзыреттілікті ауызша бақылау әдістерін шетел тілі сабақтарында қолдану. Оқушылардағы коммуникативтік

құзыреттілікті қалыптастырғанда барлық әдіс-тәсілдерді пайдалана отырып, олардың қызығушылықтарын арттыру қажет. Балалардан жақсы нәтиже алу үшін дипломдық жұмыста біз әр түрлі идеялар мен формаларды қарастырдық. Соның ішінде ең маңыздысы шетел тілі сабақтарын ауызша бақылау әдістер арқылы ұйымдастыру құралдарын сабақ барысында қолдану.

Шетел тілін оқыту барысында сабақ ұйымдастыру қазіргі заман талабына сай көптеген әдіс-тәсілдер мен технологиялар арқылы әр түрлі жүргізілуде. Бұл оқушы бойында ертеден бастап ұлтаралық, мәдениетаралық бірлестікке дайындықтың қалыптасуына ықпал етеді. Шетел тілін оқытуда коммуникативтік құзыреттілікті қалыптастыру және дамытудың артықшылығы әрбір баланың психологиялық ойлауына, шет тілі сөзіне көңіл аударуына, түсінуіне оң әсер ететіндігі, сонан соң негізгі мектепте білімін берік нығайтып, білім сапасын арттырып, шетел тілінде қарым-қатынасқа түсіп ерте мәдениетаралық коммуникацияға мүмкіндік береді. Бұл жерде мәдениетаралық коммуникация ұлттар мен мәдениеттер арасындағы өзара байланысты балаларға ерте жастан түсіндіру ретінде қарастырылады.

Сабақ тек шет тілінде ғана болып, оқушылардың грамматикалық қателіктеріне баса назар аудармау, олардың сабақта өздерін еркін ұстап, белсенділігінің артуына өз септігін тигізеді. Осы көзқарасты негізге ала отырып, ағылшын тілін оқытуда коммуникативтік дамудың ролі жоғары, сондықтан ағылшын тілі сабағында коммуникативтік құзыреттілікті қалыптастыруға да баса назар аударған жөн деп санаймыз [5, 53-54 бб.].

Ағылшын тілі сабақтарында сынып оқушыларының қызығушылығы төмендеп кетпес үшін, тәжірибе барысында ойын түрлерінде пайдалану керек екендігін анықтадық. Ойын – лексикалық және грамматикалық материалды белсендіру, барлық қызмет түрлерінің дағдылары мен іскерліктерін дамыту құралы болып табылады. Ойын арқылы баланың сөйлеу қасиеті жақсы дамиды, лексикалық және грамматикалық материал белсендіріледі, тыңдау, ауызша сөйлеу дағдылары дамытылады. Сонымен қатар ойын барысында баланың шығармашылық ойлау қабілеті дамиды. Ойын барысында балада шешім қабылдау керек болады: не істеу керек, не айту керек, қалай жеңуге болады деген сұрақтар кездесуі мүмкін. Оқу ойындары шет тілін қызықты және көңілді үйренуге көмектеседі.

Ағылшын тілін оқытудағы коммуникативтік құзыреттілікті қалыптастыру және дамытуға байланысты зерттеулердің өзектілігі

баланың тілдік кедергіні мүмкіндігінше жылдам жеңуге және оған шет тіліне деген қызығушылығын арттыруға көмектесу болып табылады, осыған орай бұл дәлелді әрбір баланың жеке қабілеттері тұрғысынан қарастыру қажет деп санаймыз.

Оқушының танымдық түсінігің жетілуі тілді меңгеруіне байланысты, ал оның нәтижелі болуы оқытудағы таңдалған әдісіне тәуелді. Сол себептен дипломдық жұмысымыздың екінші тарауында әдіс-тәсілдерді зерттеп жаздық. Сөздіктер шет тілін үйренушілерге арналған бай ақпарат көзі болып табылады. Олар жаңа сөздердің мағынасын, олардың грамматикалық ерекшеліктері мен оларды қолдану ерекшеліктерін терең түсінуге, сондай-ақ оқушылардың сөздік қорын кеңейтуге және олардың тілін байытуға көмектеседі.

Сөздіктермен жұмыс жасағанда әр түрлі ойын түрлерімен немесе жағдаяттар арқылы орындаймыз. Мысалы, сөздерге аударма жазу тапсырмасын кім жылдам орындайды ойыны деген сияқты.

Шет тілін оқыту әдістемесі саласындағы соңғы әзірлемелер оқушыларды әртүрлі тілдік дағдыларды дамытуға арналған тапсырмаларды орындау үшін қажетті стратегиялармен қамтамыз етуге баса назар аудардық. Мұндай стратегиялардың қатарына, әдетте, мұғалім немесе басқа да оқушылардың сөздің мәнін түсіндіру; мәтінде кездесетін жаңа сөздердің зерттеу барысында сюжеттік негізде ағылшын тілін бастапқы оқытуды ұйымдастыру мәселесін теориялық негіздеу және практикалық шешу әрекетін жасадық [6, 234-236 бб.].

Сонымен қатар шетел тілі сабақтарындағы коммуникативтік құзыреттілікті қалыптастыру барысындағы ең басты факторлардың бірі – сабақ барысындағы шетел тілінде сөйлейтін ортаның болуы. Оқушылардың сабақ барысында тек қана үйреніп жатқан шетел тілдерінде ғана сөйлеп өз ойларын жеткізуіне тырысуы олардағы коммуникативтік құзыреттіліктің дамуына және өзара ұжымдық жұмыста белсенді болуға көмектеседі. Шет тілінде сөйлейтін ортаның қалыптасуында оқушылардың сөйлеу, өз ойларын жеткізу барысындағы грамматикалық қателіктерге назар аудармай өз ойын еркін жеткізіп, өзіне деген сенімсіздіктен арылту ең негізгі мақсат болып саналады. Оқушылардағы сенімсіздіктен арылу – олардағы коммуникативтік құзыреттілікті қалыптастыру ең алғашқы және ең басты сатысы деп айтсақ қателеспеген боламыз. Сонымен қатар сенімсіздіктен арылу – оқушының сабақта өзін емін-еркін ұсатп, басқа да сыныптастарымен жеңіл қарым - қатынасқа түсуіне мүмкіншілік береді.

Коммуникативтік құзыреттілікті қалыптастыру ағылшын тілін меңгерудің бастапқы кезеңінде ең негізгі орын алатынын ескере отырып, мұғалімдер өздерінің еңбектерінде оқытудың әр түрлі ауызша бақылауды белсенді қолдану тиіс. Балаларды дұрыс айту және дұрыс қолдана білуге арналған жаттығулары шаршатпауы үшін және де сабақтың көңілді әрі қызықты өтуі маңызды.

ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 G.V Rogova “Methods of Teaching English”. 1983. P. 297-312 [ағылшын тілінде].
- 2 Рахимбекова Г.О. «Контроль сформированности коммуникативной компетенции студентов неязыкового вуза» / - Алматы, 2005. – 265 б.
- 3 «Ағылшын тілі мектепте». // Ғылыми әдістемелік құрал. - №3. - 2013. – 10 б.
- 4 Тер – Минасева С.Г. Язык и межкультурная коммуникация. // Учебное пособие. Слово. 2000. – 3 б.
- 5 Гүлмира Жұмайқызы. «Ағылшын және қазақ тілдеріндегі салыстырмалы ерекшеліктер». // Білімдегі жаңалықтар. - №3. 2006. - 53-54 бб.
- 6 М.Новшкан, Н.Д Кучин // «Практическая грамматика английского языка» / Москва. Изд. «Высшая школа». 1978. – 350 – 358 бб.

КУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ КАК ОСНОВА ФОРМИРОВАНИЯ ИНОЯЗЫЧНОЙ КУЛЬТУРЫ В ОБУЧЕНИИ АНГЛИЙСКОМУ ЯЗЫКУ

ЖАМАНКАРАЕВА З. Ф.

студент, Павлодарский педагогический университет

имени А. Маргулана, г. Павлодар

АҚЫЛБЕКОВА А. К.

магистр филологии, преподаватель – эксперт,

Павлодарский педагогический университет имени А. Маргулана

Каждая эпоха ознаменована новыми ракурсами и векторами в изучении тех или иных дисциплин, в том числе в обучении иностранному языку. Современные тенденции глобализации способствуют активному внедрению в процесс обучения новых методик, направленных на формирование поликультурной

личности. А использование прогрессивных методик в педагогике, в свою очередь, обязывает применять новые подходы. Сегодняшний полиглот – это человек не только говорящий на иностранном языке, но и мыслящий на нём, принимающий культуру народа, говорящего на этом языке. Обучение английскому языку в школе в данном ключе даёт возможность ученикам в будущем быть равноправными членами коммуникации иноязычного общества. При этом важно, чтобы человек, владеющий иностранным языком и участвующий в иноязычном общении, оставался носителем собственной культуры и языка. О проблемах вопроса культурологического подхода в формировании иноязычной культуры в обучении английскому языку мы поговорим в этой статье.

Существует огромное количество определений понятий «язык» и «культура». Представители каждой науки, в которой используются эти понятия – лингвистика, философия, культура, педагогика, социология, психология и другие - дают им своё трактование ввиду изучаемых проблем и вопросов, а также собственных убеждений автора. Вот несколько определений понятия «язык», взятых у разных авторов из разных сфер деятельности.

Психолог И.М. Кондаков характеризует язык так: «Язык - система знаков, существующая и актуально реализуемая в речи, которая служит прежде всего коммуникативным целям» [1].

Лингвисты определяют язык как «систему фонетических, лексических и грамматических средств, являющуюся орудием выражения мыслей, чувств, волеизъявлений и служащую важнейшим средством общения людей» [2]. Именно такого подхода к изучению иностранного языка, как к изучению фонетических, лексических и грамматических средств, долгое время придерживались во многих странах, в том числе и в Казахстане. На передний план выходили правила грамматики, оттачивание фонетических навыков и зазубривание слов на иностранном языке.

Однако язык не существует сам по себе только как знаковая система. Посредством языка человек познаёт окружающий мир, культуру. В человеке хранятся и накапливаются знания о мире и, закодированные в языке, передаются из поколения в поколение. Можно сказать, на язык накладывается «отпечаток» культуры, да и вообще всей истории того или иного народа. Понимание родного языка происходит на генетическом уровне, ведь человек живёт в той среде, в которой этот язык когда-то зародился и действует. А

изучение иностранного языка начинается со знакомства с новой средой и культурой, отличной от привычной родному языку.

Наиболее обширное, на наш взгляд, определение языка у авторов статьи «Язык» сайта «Гуманитарный портал»: «Язык — это знаковая система произвольной природы, посредством которой осуществляется человеческое общение на различных уровнях коммуникации и трансляции, включая операции мышления, приобретение, хранение, преобразование и передачу сообщений (сигналов, информации, знаний) и связанные процессы» [3]. Здесь язык уже рассматривается не как замкнутая система букв и звуков, а как нечто большее, включающее в себя абстрактные понятия «мышление» и «преобразование». У истоков такой философии стоит выдающийся немецкий мыслитель-гуманист, один из основоположников лингвистики как науки Вильгельм Гумбольдт. Ещё в 1801 г. он в своих философских трудах развил идею о том, что разные языки — это не различные звуковые обозначения одного и того же предмета, а «различные видения» его [4]. Этот принцип стал основой культуроведческого течения в методике изучения иностранных языков.

Исследованием культурологического подхода в образовании занимались Уайт Л., Сепир Э., Трубецкой Н.С., Сидоренко В.Ф. Особенности такого подхода в обучении иностранным языкам описывали Верещагин Е.М., Костомаров В.Г., Блумфилд Л., Маслова В.А., Сафонова В.В., Суворова М.А., Елизарова Г.В., Шаклеин В.М., Хроленко А.Т., Фурманова В.П., Телия В.Н. [5]. В современных научных трудах по педагогике говорят, что лингвосоциокультурная компетентность «представляет собой готовность личности к пониманию культуры другого народа, позитивному к ней отношению, осмыслению её реалий, морали, ценности и прочих слагаемых компонентов сквозь призму собственной культуры, а также функционированию в условиях иной социокультурной среды с использованием иностранного языка» [6].

Если говорить о культурологическом подходе как о методике обучения иностранному языку, то следует рассмотреть следующие его компоненты: цель, содержание, методы, процесс обучения, взаимодействие с преподавателем, контроль.

Весь процесс обучения дисциплине «иностранному языку» направлен на достижение основной практической цели – сформировать у учащихся умение коммуницировать на изучаемом языке. Эффективной коммуникация может быть лишь при

свободном владении языком, что включает оперирование социокультурными знаниями и умениями. Приобрести эти знания становится возможным в образовательном процессе, содержание которого – культура изучаемого языка. Знакомство с культурой страны в контексте обучения иностранным языкам происходит, главным образом, через сообщения о выдающихся материальных и духовных достижениях. Метод обучения построен в сравнительном ключе двух культур – родной и изучаемой. Такой метод воспитывает чувство гордости за свою культуру и побуждает интерес к другим культурным традициям. Однако не только культурное наследие становится объектом изучения – знание современных культурных реалий англоязычных стран тоже помогает приобщиться к традициям этого народа и языка. Полезной в этом плане может стать любая информация о том, например, чем занимаются дети в свободное время, о чём они разговаривают, что они любят есть, как путешествуют, что читают и т.д. Знакомясь с культурным наследием изучаемого языка, участники образовательного процесса делают выводы, например, о том, что американцы улыбаются не потому, что им весело или радостно, а потому что американская улыбка – это национальный показатель вежливости. Или, например, угощение жирной едой в казахском обществе воспринимается как гостеприимство, а зарубежными гостями может расцениваться как «холестериновая угроза» [7].

На первый взгляд, определение «культура» достаточно просто в восприятии, но выбор содержания обучения культуре вызывает некоторые трудности. Часто преподаватели считают достаточным включение в программу обучения нескольких национальных традиций, произведений искусства, рассказ о некоторых великих деятелях науки, отдельных достопримечательностях, знакомство с самыми известными литературными произведениями. При этом мало внимания уделяется другим составляющим, из которых складывается более полная картина восприятия чужой культуры.

Для того чтобы обучение было более эффективным, в содержание образовательной программы можно внести следующие компоненты:

- элементы культуры (артефакты, памятники, этнография);
- проявления культуры (эпизоды, случаи, события);
- индикаторы культуры (привычки, вкусы, предпочтения);
- факты культуры (ценности, нормы, стереотипы);
- религия и народные верования.

Для осуществления культурологического подхода в обучении иностранному языку используются следующие методы: пробуждение и мотивация интереса и творческого подхода школьников; метод проигрывания и анализа ситуаций; поисковый и исследовательский методы; исследование и изучение этимологии слов и жанров устного народного творчества (пословиц, поговорок), фразеологизмов и характерных для англичан высказываний; метод познания языка через знакомство с культурой; метод выработки привычек поведения, характерных для культуры изучаемого языка; натуральный метод в обучении английскому языку.

Приведем несколько примеров заданий, выполняемых на занятиях английского языка, в рамках культурологического подхода.

- задание на скороговорки очень полезно как для развития дикции, тренировки интонации в английском языке, но, главным образом, эффективно для определения культурных концептов

- задания на изучение и анализ фразеологизмов, пословиц и поговорок (phrasal words, proverbs, sayings), относящиеся к контент-анализу и лингвокультурологическому анализу, всегда вызывают повышенный интерес у учащихся в связи с тем, что, помимо развлекательного момента, исследовательского аспекта, расширения культурного уровня учащегося, происходит повышение уровня владения языком, так как употребление в речи неадаптированных крылатых и образных выражений делает речь говорящего более эмоциональной, живой и яркой.

Исследователи различают пять функций культурологического подхода в изучении иностранному языку: развивающую, учебную, воспитательную, познавательную и профессиональную. Каждая из них решает определённые задачи, конечной целью которых становится формирование личности, чувствующей себя комфортно и ориентирующейся в условиях среды функционирования иностранного языка.

Обучение – это активное взаимодействие учителя и учащихся и оно не может носить односторонний характер. Во многом от педагога зависит успех процесса обучения. Процесс обучения иностранному языку основывается на построении занятий по определённым учебным пособиям. Педагог останавливает свой выбор на том учебнике, в котором, по его мнению, наиболее гармонично сочетаются такие элементы, как грамматика, факты из истории и географии изучаемого языка, наличие интересных

текстов, заданий и упражнений, которые способны пробудить интерес к изучению нового языка и культуры.

Пригодными в качестве материалов для обучения культуре иностранного языка могут стать тексты для чтения с культурологическим компонентом. Можно использовать на уроках аутентичные, адаптированные или специально отобранные тексты, страноведческую информацию, социальные данные, сообщения из различных словарей.

Действенным методом овладения иностранным языком остаётся погружение в иноязычную культуру с применением на уроках аутентичных материалов - предметов повседневной жизни. Такие материалы получили название прагматических. Это целая группа источников информации: одноразовые, повседневные материалы, такие, как афиши-объявления, театральные и другие программки, анкеты-опросники, билеты - проездные и входные, вывески, этикетки, меню и счета, карты, схемы-планы, рекламные проспекты по туризму, отдыху, покупкам, найму на работу и т.д.

Применение прагматических материалов решает различные задачи. Например, из них можно почерпнуть страноведческие знания. Обработав информацию с таких материалов, как афиша, можно, допустим, составить список вопросов для проведения интервью. Применяя поисково-исследовательский метод работы, можно подготовить небольшие доклады о предметах вывесок, листовок. Например, используя на занятиях билеты, можно имитировать путешествия (или прогулки), а если в распоряжении учащихся окажутся меню или счета, то можно разыграть ситуации посещения кафе или ресторана. Адаптируя аутентичные материалы, можно моделировать речевое поведение детей при выборе гостиниц, развлечений.

Всё это позволяет учащимся проникать в иноязычную культуру, что эффективно отражается на запоминании слов и речевого поведения. Ещё одним плюсом использования таких материалов на уроке иностранного языка является воссоздание практически непринуждённой коммуникации: ученики «вживаются» в определённые роли, обыгрывают различные жизненные ситуации, решают вполне реальные проблемы (покупок, экскурсий, заполнение анкет, выбора меню и т.д.), удовлетворяют свои познавательные интересы.

Приходя на урок иностранного языка, ученик готов к противостоянию с другой культурой, узнавая и осозная её главный

инструмент — язык. Только «примеряя» иноязычное мировоззрение на занятиях, школьник учится понимать чуждый для него язык восприятия мира. Многие иноязычные изречения становятся понятными лишь тогда, когда перед учеником открывается целое событие его появления. Например, выражение «free milk» — «бесплатное молоко». Мы могли бы воспринимать его в ином значении, если бы не знали о событии 1972 года. У власти оказалась Маргарет Тэтчер с консервативной политикой правительства в области образования. Правительство подписало указ об отмене обязательной бесплатной выдачи молока всем детям в школах. Это решение вызвало резонанс в обществе. СМИ и общественники всевозможными средствами пытались отменить данное решение, или хотя бы найти другие средства на обеспечение детей молоком. В газетах, в статьях, освещающих данную тему, молоко называлось уже не просто «milk», а «free – milk». Например, «... to supply free - milk to all 7 to 11 year old ...». Это событие послужило социальному переосмыслению сочетания «free milk» и стало фразеологическим [8].

Таких примеров великое множество: устойчивые выражения из пословиц и поговорок, из литературных произведений, из политических событий при дословном переводе могут означать одно, а восприниматься – совершенно по-другому. Это означает то, что овладение иностранным языком в полной мере возможно тогда, когда все нюансы восприятия речи становятся доступны. Культурологический подход в изучении языка ставит целью решить именно эту проблему.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Кондаков И.М. Психология. Иллюстрированный словарь. // И.М. Кондаков. – 2-е изд. доп. и перераб. – СПб., 2007, с. 711.
- 2 Исламова Э. А., Болгарова Р. М. Введение в языкознание: учебное пособие. Казань, 2016 – 5 с.
- 3 Что такое язык с точки зрения способа общения между людьми: Электронная библиотека БГУ: Invalid Identifier. 26 февраля 2022 г. [Электронный ресурс]. - <https://fayllar.org/russkij-yazik-chtovi-znaete-o-russkom-alfavite.html?page=48>
- 4 Гумбольдт, фон В. Избранные труды по языкознанию: пер. с нем. / В. фон Гумбольдт. – М. :Прогресс, 1984. – 397 с.
- 5 Кожбакова А.А., Матвеева Н.В. Культурологический подход как основа формирования иноязычной культуры в процессе обучения иностранным языкам // Материалы XI Международной

студенческой научной конференции «Студенческий научный форум», 2019. [Электронный ресурс]. - <https://kurl.ru/hxqNX>

6 Костикова Л. П. Формирование лингвосоциокультурной компетентности студентов гуманитарного вуза: Автореферат... дис. док. пед. наук. – Рязань, 2011 – 2 с.

7 Мильруд Р.П., Максимова И.Р. Культура как содержание обучения, объект тестирования и характеристика обучающей деятельности. Екатеринбург, 2018 г. – 48 с.

8 Чернозипунникова Д.А., Кретова Л.Н. Гуманитарные исследования. Педагогика и психология, 2021, №5, с.38-45

ДЖОАН РОУЛИНҒТІҢ «ХӘРРИ ПОТТЕР МЕН ПӘЛСАПА ТАС» ШЫҒАРМАСЫНЫҢ ЛЕКСИКАЛЫҚ-СЕМАНТИКАЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

КАРИБАЕВА М. Е.

студент, Торайғыров университеті, Павлодар қ.

БОРАНКУЛОВА Б. Е.

ғылыми жетекші, гуманитарлық ғылымдар магистрі,

Торайғыров Университеті, Павлодар қ.

Қазіргі аударма ғылымы көптеген теориялық және практикалық мәселелерді зерттеумен айналысады; қолданыстағы тұжырымдамалар үнемі кеңейіп, толықтырылып отырады, олардың ережелері расталады немесе жоққа шығарылады. Аударманың орталық мәселелерінің қатарына «эквиваленттілік» және «аударманың жеткіліктілігі» негізгі ұғымдары жатады. Сонымен қатар, аударманы модельдеу мәселесі, яғни аударма процесінің мәнін түсіндіру үшін теориялық модельдерді қолдану, сондай – ақ оның нәтижелерін салыстырмалы талдауға ерекше назар аударылады. Атақты лингвистердің пікірінше, аударма модельдерін жасаудың өзі аудармашылықтың маңызды міндеттерінің бірі болып табылады [1].

Осыған байланысты аударманы модельдеу мәселесін және оның көркем мәтінді аудару кезінде тіларалық коммуникацияны қамтамасыз етудің қажетті шарты ретінде сәйкестігін зерттеу өзекті болып табылады.

Бұл жағдай Джоан РоулинҒтің «Хәрри Поттер мен пәлсапата» шығармасын аудару кезінде сәйкестікке қолжеткізу үшін аударма әдістері мен лексикалық-семантикалық ерекшеліктері болып

табылатын зерттеу объектісінің ерекшелігін анықтайды. Зерттеу жүргізу үшін мақалада әйгілі американдық жазушы Джоан РоулинҒтің «Хәрри Поттер мен пәлсапата» шығармасы алынды. Қазіргі уақытта әлемдегі көптеген тілдерге аударылған бұл керемет шығарма әдебиеттегі ең жас жанрлардың бірі болып табылатын қиял-ғажайып жанрда жазылған.

«Хәрри Поттер» шығармасының мәдени компонентін сақтау реципиент бала үшін көптеген бейтаныс немесе түсініксіз сөздерге әкеледі, олардың мағынасы қосымша түсініктемелер мен түсіндірулерді қажет етеді. Мұндай түсініктемеге оқырмандардың қызығушылығы Хәрридің жоғалуы туралы кітаптарға арналған интернет-сайттардың, электронды және баспа басылымдарының танымалдылығының артуын түсіндіреді. Оқырман біртұтас көркем образды қабылдауға, оны қызықтыратын басқа адамдардың шындықтары мен түсініксіз сөздерін түсінуге, анықтамалық материалға жүгінуге тура келеді. Өз кезегінде, бұл түсіндірме аудармашының мәтіндегі артық сипатамалалық түсіндірулерден ішінара босатады [2].

Жалпы «Хәрри Поттер» шығармасы сиқырлы ертегінің элементтерін біріктірді: сиқырлы елде серуендеу, шындықтың өзге әлемі, көмекші (бағыттаушы), керемет құбыжықтармен шайқастар, дана қарттар, фантастикалық жаратылыстар, әртүрлі сиқырлы заттар (көрінбейтін шапан, сыпырғыш, сиқырлы таяқша), сынақтар, сондай-ақ миф: кейіпкердің дүниеге келуі, оның балалықшағы, зұлымның ерте балалық шақтағы батырлық жеңісі, зұлым асырапа лушылар, жетіспеушілік, өмірге маңызды нәрсенің болмауы, батыр мен оның әлемі үшін өлім қаупі, әлемді құтқару, жылан соғу, көмекшілер, марапат, нақты әлемге оралудан бас тарту. Осы құбылыстарды бейнелеу үшін автор түрлі лексикалық-семантикалық ерекшеліктерді қолданғанын байқаймыз: каламбур қолданған жағдайларды қарастырайық. Мысалы: Headless hunt сөзінің атауында - басын кесіп тастаған адамдардың елестері ұйымдастырған клуб ағылшын тілінің екі компонентін қарастырады. Headless-басы жоқ, басы жоқ; басы кесілген; және ағылш. hunt - аң аулау. Headless Hunt headhunting сөзіне ұйқасады. «Headhunt headhunting» - бұл бос жұмыс орындары нарығының тұжырымдамасы, яғни дұрыс жұмысшыны табудың агрессивті саясаты және қажет болған жағдайда оны бұрынғы жұмыс орнынан тарту болып табылады. Демек, жұмыс беруші қызметкерді жалдауға қарағанда қызметкерге көбірек қызығушылық танытады. Алайда,

елес бұл клубқа мүшелік ету мақсаты көптеген жылдар бойы сәтсіз аяқталды. Бассыз Дерлік Ник-Nearly Headless Nick. Сонымен қатар, кельттердің жабайы аңшылығымен үндес болуы мүмкін-Wild Hunt, оған белгілі бір жағдайларда өлгендердің жаны қосылуы мүмкін[3].

Кейіпкер ең жұмбақ жаратылыстар мен кездесуге мәжбүр болған қиял әлемінің суреті «Хэрри Поттерде», ертегі сияқты, нақты әлемнің суреті: ол әдетте нақты жерден басталады және аяқталады. Бұл «сақиналық суретте» бәрі шынайы: параметр де, кейіпкерлер де, т.б. содан кейін шындыққа жанаспайтын, фантастика басталады. Осылайша, ертегілердің барлық түрлеріндегідей, біз «Хэрри Поттерден» нақты және шындыққа жанаспайтын, қарапайым және ерекше, өмірлік сенуге болатын, әбден мүмкін және мүлдем мүмкін емес, керемет үйлесімін табамыз. Дәл осы екі әлемнің (нақты және шындыққа жанаспайтын), сюжеттік жағдайлардың екі түрінің (мүмкін және мүмкін емес) соқтығысуы нәтижесінде баяндауды ертегіге айналдыратын нәрсе пайда болады.

Қиял-ғажайып шығарманың құрылымындағы ертегі мен мифтің синтезін ескере отырып, біз келесі қорытындыға келеміз: балалар қиялын аудару кезінде ертегі мен мифті аударуға қойылатын негізгі талаптарды ескеру қажет, атап айтқанда: шығарманың бейнелі жүйесіне-түпнұсқаға, бастапқы және қайталама бейнелеу құралдарына ұқыпты қарау; автордың жеке стилін қайта құру; белгілі бір эстетикалық әсерді беру шығарманы бірнеше деңгейде оқуды және түсіндіруді ескере отырып.

Гарри Поттер кітаптары миллиондаған басылымдарда жарық көрді, алпыс тілге аударылды, соның ішінде Американдық Ағылшын, латын, ежелгі грек және әртүрлі диалектілер. Осыған байланысты Гарридің әлемнің әртүрлі тілдеріндегі жоғалту туралы кітап аудармашыларының шешімдері мен стратегияларын талдауды қарастыру қызықты болады. Негізінен аудармашылар «сөйлейтін» атаулар мен ойдан шығарылған атауларды аудару процесінде мағынаны, ассоциативті байланыстарды, қосымша коннотацияларды ашуға тырысты; транскрипциялау тәсіліне жүгінді; бастапқы мәдениеттің шындығын реципиент мәдениетінің шындығымен алмастыру әдісін қолданды. Кітаптың мәтінін американдық алушыға түсінікті ету үшін «Scholastic» американдық басылымының редакторы Гарридің жоғалуы туралы кітаптың мәтініне лексикаға кейбір өзгерістер енгізді, мысалы, crumpets - English muffins, jelly - Jell-O, jacket potato-baked potato, treacle toffee-treacle fudge), емле (mum - және грамматика (got fond - grown fond,

he <s got flu - he> s got the flu, teddy - the teddy, shift the slime - get the slime off, end of term-end of the term). Сонымен қатар, аудармаларда бірнеше сөйлем ішіндегі кейбір эпизодтар кенейтіліп, қысқартылды, бірінші кітаптың атауы ауыстырылды (коммерциялық мақсатта) және кейбір сөздер мен өрнектерді бөлектейтін курсив алынып тасталды.

Зерттеу аясында «Хэрри Поттер» қиял-ғажайып шығармасы формаға бағытталған мәтін түріне жатады деген гипотеза дәлелденді (К.Райс бойынша жіктеу) [4]. Аудармашы оны негізгі реципиент - баланы ескере отырып, мәтіннің прагматикалық әлеуетін сақтай отырып, формаға бағытталған мәтіндерге қолданылатын принциптер бойынша аудару керек. Осылайша, балалар қиялының мәтіні мазмұнды хабарлайды, бірақ егер аударма кезінде автордың поэтикалық нормаларымен, стилімен немесе көркемдік ұмтылыстарымен анықталған сыртқы және ішкі формасы сақталмаса, өзінің ерекше сипатын жоғалтады. Сонымен, егер мәтіннің мазмұнына бағытталған аударма кезінде мазмұн жоспарының инварианттылығын төмендетпестен сөздердің ойынын елемеуге болатын болса, онда формаға бағытталған мәтінде стилистикалық фигураның көркемдік және эстетикалық функциясына сәйкес келетін функционалды сәйкестікті табу қажет. Егер тілдердің құрылымындағы айырмашылықтар сөздердің ойынын бір жерде жеткізуге мүмкіндік бермесе, Сіз эстетикалық әсері ұқсас басқа тілдік фигураны ауыстыру немесе бастапқы мәтінде болмаған сөздерді қосу арасында таңдау жасауыңыз керек, бірақ аударма мәтінінде бұл үшін мүмкіндік бар.

«Хэрри Поттер» балалар қиялын аудару кезінде автордың стилін, презентация әдісін, тілдің көркемдік құралдарын, белгілі бір эстетикалық әсерді және мәтіннің қажетті әсер ету қабілетін ескеру қажет. Балалардың қиялын аударудың ең жоғары өсиеті тең эстетикалық әсерге қол жеткізуге ұмтылу болуы керек. Балалардың қиял-ғажайып мәтіндері әрқашан олармен байланысты ниетпен, белгілі бір экстралингвистикалық әсермен сипатталуы мүмкін. Аудармашы аударма мәтіні түпнұсқамен бірдей әсер ете алатындығына көз жеткізуі керек.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Ахманова О.С. Словарь современного английского языка. – М.: УРСС: Едиториал УРСС, 2004. – 571 с.

2 И. В. Лексикология современного английского языка: учеб. пособие. – М.: ФЛИНТА : Наука, 2012 – 376 с.

3 Rowling J. K. Harry Potter and the Philosopher's Stone, 1997–99 с.

4 Райс К. Классификация текстов и методы перевода/ Вопросы теории перевода в зарубежной лингвистике // К. Райс. – М., 1978. – С. 202-228.

МЕТОДЫ ФОРМИРОВАНИЯ ПРОДУКТИВНОГО ОБУЧЕНИЯ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

КЛАССЕН А. В.

студент, Педагогический высший колледж имени Б. Ахметова, г. Павлодар
ЯСНАЯ В. В.

преподаватель английского языка, научный руководитель,
Педагогический высший колледж имени Б. Ахметова, г. Павлодар

В современном мире знание английского языка является необходимостью. Английский язык используется в мировом сообществе как язык международной коммуникации, что делает его очень важным для успеха в личной и профессиональной жизни.

Одним из ключевых аспектов изучения английского языка является продуктивность. Это означает, что ученики должны иметь возможность использовать язык для коммуникации и выражения своих мыслей и идей на английском языке. Для этого существуют различные методы продуктивного изучения английского языка.

В своей книге «Продуктивное мышление» выдающийся представитель гештальтпсихологии Вертгеймер М., один из ее основателей, категорически возражает против:

- формального, механического заучивания знаний;
- формальной диагностики умственного развития;
- формальной оценки достижений учащихся в обучении [1,

с. 10].

Концепция продуктивного образования, которая заключается в том, чтобы ученики не только получали знания, но и учились применять их на практике, все более получает поддержку в научном сообществе. В данной научной статье рассматриваются основные принципы продуктивного образования, его цели и задачи, а также приводятся примеры успешной реализации этой концепции в современном образовательном процессе.

Продуктивное образование базируется на следующих принципах:

1 Фокус на практическом применении знаний и навыков. Основной задачей образовательного процесса является не только передача теоретических знаний, но и их практическое применение в реальных условиях.

2 Развитие творческого мышления. Студенты должны учиться не только решать задачи по шаблону, но и находить новые нестандартные решения проблем.

3 Комплексный подход. Образовательный процесс должен включать в себя не только теоретические знания, но и практические навыки, социальные и коммуникативные умения.

4 Стимулирование самостоятельной работы студентов. Продуктивное образование предполагает, что студенты должны учиться работать самостоятельно, искать информацию и применять ее на практике.

5 Ориентация на конечный результат. Весь образовательный процесс строится вокруг конечной цели - достижения определенного результата, будь то решение задачи, создание проекта или разработка нового продукта.

Существует множество путей формирования продуктивного изучения английского языка в классе. Некоторые из них включают в себя:

- использование коммуникативного подхода: этот подход сосредотачивается на развитии коммуникативных навыков студентов. Учитель помогает студентам научиться использовать английский язык для общения в различных ситуациях, используя задания, которые имеют реальную жизненную практическую ценность.

- использование технологий: в наше время технологии играют огромную роль в образовании. Учителя могут использовать интерактивные доски, мобильные приложения, онлайн-ресурсы и другие технологии, чтобы сделать уроки более интересными и привлекательными для студентов.

- организация групповой работы: групповая работа помогает студентам развивать свои навыки взаимодействия с другими людьми и научиться работать в команде. Учитель может использовать различные методы групповой работы, такие как обсуждение в группах, игры на английском языке и т. д.

- развитие навыков самостоятельного обучения: учитель может помочь студентам развивать навыки самостоятельного изучения английского языка, такие как чтение, написание, прослушивание аудио- и видеоматериалов на английском языке. Учитель может также использовать задания, которые позволяют студентам применять эти навыки в практике.

- использование различных форм обратной связи: учитель может использовать различные формы обратной связи, такие как корректировка ошибок, аудирование, диалог и т. д., чтобы помочь студентам улучшать свои навыки и понимать, где они могут улучшиться.

- игры и развлечения: использование игр и развлечений на английском языке помогает студентам научиться новым словам, правилам и грамматике английского языка без осознания этого процесса. Они также помогают ученикам расслабиться и насладиться учебным процессом.

Цели и задачи продуктивного обучения при преподавании английского языка могут быть различными в зависимости от уровня и целей студентов. Однако, в общих чертах можно выделить следующие цели и задачи:

Цели:

1 Развитие коммуникативных навыков на английском языке для использования в различных сферах жизни (личной, профессиональной, образовательной и т. д.);

2 Улучшение устной и письменной речи на английском языке;

3 Расширение словарного запаса и грамматических знаний;

4 Повышение уверенности в использовании английского языка;

5 Подготовка к экзаменам и сертификационным тестам на английском языке.

Задачи:

1 Обучение грамматике и лексике английского языка;

2 Развитие навыков чтения и аудирования на английском языке;

3 Обучение письму на английском языке (например, написание эссе, писем и т. д.);

4 Развитие устной речи и т. д.

Продуктивное обучение является одним из наиболее эффективных методов обучения английскому языку. Этот подход подразумевает активное участие студента в процессе обучения,

включая использование языка в реальных ситуациях и развитие навыков коммуникации.

«Когнитивный подход к языку подразумевает анализ лингвистических фактов в их связи с организацией понятийной системы. Языковые структуры рассматриваются при этом сквозь призму общих знаний человека о мире, накопленного им опыта взаимодействия с окружающей средой и в тесной зависимости от психологических коммуникативных и культурных факторов.» говорит в своей статье о когнитивном подходе в обучении иностранным языкам Авилкина Ж. М. [2, с. 2].

Для успешного применения продуктивного обучения при преподавании английского языка русскоговорящим студентам, можно использовать следующие подходы:

1 Активное использование языка в классе. Студенты должны быть мотивированы использовать английский язык в реальных ситуациях, таких как дискуссии, игры и другие коммуникативные упражнения. Например, такое упражнение как «Compliments / Compliments», где детям необходимо пожелать своим одноклассникам удачи или отличной работы, или «Entry ticket / Входной билет», в котором детям предстоит вспомнить прошлую тему, если они вспомнили не все, то получают соответствующий билет и поменять свое место можно только при активной работе на уроке.

2 Организация уроков в форме диалога. Преподаватель должен активно включать студентов в обучающий процесс, задавая им вопросы и побуждая их к диалогу. Здесь поможет упражнение «Guess the word / Отгадайте слово», здесь учащимся нужно будет отвечать на вопросы по пройденной теме и вносить их в кроссворд на доске и получить название новой темы из выделенного столбца в кроссворде.

3 Использование интерактивных технологий. Современные технологии, такие как интерактивные доски, могут быть использованы для создания интересных и эффективных уроков английского языка. Сейчас создано множество приложений и сайтов для создания заданий и с уже готовыми упражнениями, которые можно продуктивно использовать на уроках английского языка. Например: Quizizz, ISLCollective.com, LiveWorksheets, LearningApps и т. д.

4 Поддержка студентов. Преподаватель должен поддерживать студентов в их учебном процессе, обращая внимание на

индивидуальные потребности каждого студента и помогая им достичь своих целей в изучении английского языка. Поощрять детей можно при помощи карты достижений, стикеров, освобождения от домашнего задания и др.

«Совершенно естественно, что в начале формирования грамматических навыков обучаемые не обладают достаточной лингвистической компетенцией и психологической готовностью для полноценного выполнения роли участника иноязычного общения. Следовательно, нужно создать такие условия в учебном процессе, при которых вовлечение студентов в общение будет осуществляться постепенно с возрастанием психологической и лингвистической нагрузки.» справедливо отмечено в статье Сатаевой Г.С., Омурбек Кызы Умут о формировании грамматических навыков устной речи [3, с. 2].

Таким образом, продуктивное обучение английскому языку — это процесс, в котором ученики активно участвуют в создании языковых выражений, используя знания, которые они получили во время изучения языка. В отличие от пассивного обучения, где ученик просто слушает и повторяет предложения, продуктивное обучение включает в себя создание своих собственных выражений и использование их на практике.

Помимо развития знаний учеников такими методами, мы также развиваем их творческие и коммуникативные способности. Методы продуктивного обучения также положительно влияют на психологический климат в классе и повышают мотивированность учеников.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Вертгеймер М. Продуктивное мышление. М.: Прогресс, 1987. – 192 с.
- 2 Авилкина Ж. М. К вопросу о когнитивном подходе в обучении иностранным языкам. Вестник МДПУ им. И. П. Шамякина. М.: МГПУ им. И. П. Шамякина, 2008. – 76 с.
- 3 Сатаева Г. С., Омурбек Кызы Умут Формирование грамматических навыков устной речи в условиях учебного общения. Вестник науки и образования. М.: Проблемы науки, 2018. – 143 с.

МУЛЬТИМЕДИЯЛЫҚ ҚҰРАЛДАРДЫ ШЕТ ТІЛІ САБАҒЫНДА ПАЙДАЛАНУ

ҚУЛБАЕВА А. Р.

студент, Ә. Марғұлан атындағы

Павлодар Педагогикалық университеті, Павлодар қ.

ЖУМАКЕЛЬДИНА Б. К.

педагогика ғылымдарының магистрі, Ә. Марғұлан атындағы

Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар қ.

Зерттеу тақырыбының өзектілігі шет тілі сабақтарында оқытудың мультимедиялық технологиясын ең тиімді және мобильді ретінде пайдалану мәселелері толық зерттелмегендігімен және мұқият назар аударуды және әдістемелік әзірлеуді қажет ететіндігімен байланысты.

Зерттеу мақсаты-ағылшын тілі сабақтарында мультимедиялық технологияны қолданудың теориялық негіздемесі, қазіргі педагогикалық кеңістікте осы технологияның қолданылу дәрежесін анықтау.

Бұл мақалада ХХІ ғасырда адам қызметінің барлық салаларына заманауи ақпараттық компьютерлік технологияларды енгізу мәселесіне көбірек көңіл бөлініп, мультимедиялық құралдарды пайдалана отырып, білім беру көзделген.

Ақпараттық технологияларды дамытудың қазіргі деңгейі, мектептерді компьютерлік техникамен жаратқандыру, сондай-ақ әрбір білім алушыда интернет желісінің болуы шет тілдерін оқытудың сапалы жаңа деңгейге шығуы үшін қалыптасқан алғышарттар туралы айтуға мүмкіндік береді. Шет тілін үйрену бүгінде тілдік ортадан бөлек емес, оны сәтті модельдеу жағдайында оқыту болып табылады.

Мақала да шет тілі сабағында интернет желісінің кең ресурстарының әлеуетін пайдалануға мүмкіндіктерінің әлеуеті зерттелген. Осыған байланысты шет тілін оқытуда компьютерлік ақпараттық технологияларды қолдану әдістемесін дамыту қажеттілігі туындайды. Шет тілін оқытуды компьютерлендіру ақпаратқа қол жеткізуді жеңілдетуге және тілді үйрену уақытын қысқартуға көмектеседі.[1] Қазіргі уақытта мультимедиялық өнімдердің, шет тілін үйренуге қажетті ақпаратты қамтитын Интернет-беттердің, электронды оқулықтардың, тақырыптық мәтіндер мен жаттығулар бар мәліметтер базасының үлкен таңдауы бар.

Интернетте шет тілінде оқу-әдістемелік және ғылыми ақпараты бар көптеген мультимедиялық файлдар жарияланды, бұл жедел консультациялық көмекті ұйымдастыруға, ғылыми-зерттеу қызметін модельдеуге, нақты уақыт режимінде виртуалды оқу сабақтарын (семинарлар, дәрістер) өткізуге мүмкіндік береді. Есте сақтау керек, компьютер мектеп оқулығын алмастырмайды, тек оны толықтырады, сабақты қызықты, ақпараттандырады, оқушыларды оқу процесіне белсенді қатысуға ынталандырады.[2]

Мақалада мұғалімнің кәсіби дайындығы мен қызметінде оқу компьютерлік модельдерін кеңінен қолдану қажеттілігі бұлтартпас болып табылатындығы зерттелінеді. Бұл нәтижелерді статистикалық өңдеу әдістерін қолдану саласында оқушылардың білімін кеңейтуге, табиғи эксперимент нәтижелері бойынша анықталатын параметрлер санын көбейтуге, құбылыстарды графикалық және аналитикалық зерттеуге және пәнаралық байланыстарды тереңдетуге мүмкіндік береді.[3] Соңғы онжылдықтағы техникалық жетістіктерге байланысты, мысалы, аппараттық құралдардың сыйымдылығы мен қуатының тез өсуі, коммуникацияның дамуы (Internet, әлемдік Web-қызмет, мобильді коммуникациялар), оқу-тәрбие процесін іске асырудың жаңа тәсілдері пайда болады. Осылайша, ақпараттық технологиялар оқытуда мұғалімнің материалды жеткізуін және оқушылардың түсінуін жеңілдететін тәсілдермен қолданылуы керек.

Қазіргі заманғы шет тілі сабағының ажырамас бөлігі мультимедиялық презентациямен ұсынылған мультимедиялық қолдау болып табылады. Мультимедиялық сүйемелдеу бүкіл сабақта болады немесе оның көп бөлігін қамтиды. Слайдтарда оқу сабағының мазмұнының әртүрлі элементтері ұсынылуы мүмкін. Құрудың салыстырмалы қарапайымдылығына қарамастан, Power Point бағдарламасы оқу мақсаттарына жетуге көмектесетін сапалы, функционалды өнімдерді жасауға мүмкіндік береді. Power Point материалдарды ұсынуға, тілдік іс-әрекеттің түрлерін әртараптандыруға, ескірген материалға жаңа көзқараспен қарауға мүмкіндік береді. Электрондық презентациялар оқушылардың назарын көрсетілген ақпараттың маңызды сәттеріне аударуға және иллюстрациялар, диаграммалар, графикалық композициялар және т.б. түрінде көрнекі әсерлі үлгілер жасауға мүмкіндік береді. [4]Дербес компьютерді, мультимедиялық технологияны және ғаламдық ақпараттық компьютерлік желіні енгізу білім беру жүйесіне әсер етіп, шет тілдерін оқытудың мазмұны мен

әдістерінде елеулі өзгерістер туғызады. Бүгінде мұғалімнің алдында жаңа педагогикалық құралды табу мәселесі тұр. Қазіргі жағдайда оқушылардың ақпараттық технологияларға деген үлкен және елеулі қызығушылығын ескере отырып, бұл мүмкіндікті шет тілі сабақтарында мотивацияны дамытудың қуатты құралы ретінде пайдалануға болады. Мультимедиялық оқыту құралдарын пайдалану оқу процесін басқарудың икемділігін қамтамасыз ете отырып, оқушылардың іс-әрекетін бақылауды сапалы өзгертуге мүмкіндік береді. [5]

Компьютерді пайдалану кезінде ауызша коммуникативті әрекеттерді үш аспект бойынша қарастыру керек. Біріншіден, электрондық пошта мен ақпараттық желілерді пайдалану арқылы нақты уақыт режимінде оқушылардың еркін байланысы ретінде. Екіншіден, оқушының компьютермен интерактивті диалогтық өзара әрекеттесуі ретінде, онда коммуникацияның нақты мақсаттары, яғни адам-машина диалогы сияқты. Үшіншіден, қарым-қатынас үшін ынталандыру және қарым-қатынас жағдайын қалпына келтіру құралы ретінде әрекет ететін компьютерлік оқыту бағдарламаларымен жұмыс барысында сыныптағы студенттердің қарым-қатынасы ретінде. Оқушылардың компьютермен дұрыс ұйымдастырылған жұмысы және мультимедиялық құралдарды пайдалану олардың танымдық және коммуникативтік қызығушылығының артуына ықпал етуі мүмкін, бұл өз кезегінде оқушылардың сабақта да, сабақтан тыс уақытта да шет тілін меңгеру бойынша өзіндік жұмыс мүмкіндіктерін жандандыруға және кеңейтуге ықпал етеді.[6]

Мультимедиа дыбысты, деректерді және кескіндерді жергілікті, аймақтық және ғаламдық желілер арқылы тасымалдауға арналған. Графика, анимация, фото, видео, дыбыс, мәтін интерактивті жұмыс режимінде пайдаланушы сапалы жаңа мүмкіндіктерге ие болатын интеграцияланған ақпараттық ортаны жасайды.[7]

Мультимедиялық құралдардың технологиялық мүмкіндіктері зор, өйткені олар білім алушылардың әртүрлі оқу іс-әрекеттерін ұйымдастыруға мүмкіндік береді, оқытудың тиімділігі мен уәждемесін едәуір арттырады. Жаңалықтарды, интернетті, эфирден жазылған түрлі бейнематериалдарды, көркем фильмдерді, оқу процесіне арнайы дайындалған мультимедиялық бағдарламаларды, электронды оқулықтарды, мультимедиялық анықтамалықтарды, энциклопедиялар мен сөздіктерді көру үшін тікелей эфирді пайдалану оқу үшін коммуникативті орта құруға, тілді үйренуге

қызығушылықты дамытуға, нақты сөйлеу қарым-қатынасына мүмкіндігінше жақын жағдай жасауға мүмкіндік береді. [8]

Қорытындылай келе, бір маңызды нәрсені атап өткен жөн-мультимедиялық құралдар және олардың барлық мүмкіндіктері, олар қаншалықты жақсы болса да, мұғалімнің сабақтарында алмастырылмайды, олар тек оқытудың сапасын жақсартуға және алынған материалды объективті және көрнекі бақылауға мүмкіндік беретін тиімді көмекші болып табылады.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Богатырёва М.А. Мультимедийные технологии в обучении иностранным языкам // Дистанционное и виртуальное обучение. - 2010. - № 10. - С. 114-124.

2 Грин Н.В. Мультимедиа как средство медиаобразования при обучении английскому языку младших школьников // В мире научных открытий. - 2013. - № 3. - С. 26-35.

3 Лазарева О.С. Информационные технологии в преподавании иностранного языка // Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук. – 2010. - №7. – С.207-210.

4 Меркиш Н.Е. Мультимедийная культурно-языковая среда как фактор успешного овладения иностранным языком и иноязычной культурой// Иностранные языки в школе. – 2015. – № 8. – С. 9-16.

5 Неделкова А.А. Мультимедийные технологии в обучении английскому языку // Среднее профессиональное образование. - 2012. - № 2. - С. 24-25.

6 Некрасова А.Н., Семчук Н.М. Классификация мультимедийных образовательных средств и их возможностей // Ярославский педагогический вестник. – 2012 – № 2. – С. 98 – 102.

7 Нефедова Н.П. Презентации в Power Point на занятиях по иностранному языку [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.pglu.ru/lib/publications/University_Reading/2010/VII/uch_2010_VII_00033.pdf.

8 Хильченко Т.В., Дубаков А.В. Мультимедийный урок иностранного языка и организационно-технологические особенности его проектирования [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://shgpi.edu.ru/files/nauka/vestnik/2013/2013-4-17.pdf>.

АҒЫЛШЫН ТІЛІ САБАҚТАРЫНДА ОЙНАУ АРҚЫЛЫ СӨЙЛЕУ ДАҒДЫЛАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЖӘНЕ ДАМУ

ҚҰРБАНӘЛІ А. А.

студент, Ә. Марғұлан атындағы

Павлодар Педагогикалық университеті, Павлодар қ.

РАИСОВА А. Б.

оқытушы – эксперт, Ә. Марғұлан атындағы

Павлодар Педагогикалық университеті, Павлодар қ.

Ағылшын тілі мектептегі 3-11 сынып аралығындағы сынып оқушыларының оқу процесінде міндетті пәндердің бірі болып табылады. Жасыратыны жоқ, қазіргі таңда ағылшын тілін жетік меңгеруге тырысатын оқушылар саны көбейген.

Кез келген тілді меңгеру барысында сөйлеу практикасына баса назар аудару керектігі сөзсіз. Ал осы сөйлеуді дамыту үшін мектеп оқушыларымен ағылшын тілі сабақтарында түрлі ойындар өз септігін тигізетіні даусыз. Ойындарды қолдану әр педагогтің өз шығармашылдығына және тәжірибесіне байланысты пайдаланылады.

Сөйлеуді дамытатын ойындар қай сынып оқушыларына болмасын, тиімділігі мен нәтижесін көрсетеді. Төменде ойындардың бірнеше түрлеріне мысалдар берілген [1, 7 б.].

Әр сабақты қалай қызықты етуге және оқушылардың танымдық қызығушылығын, ойлау шығармашылық белсенділігін дамытуға қол жеткізуге болады? Оқушының көз алдында қызығушылықтың ұшқынын жағу, ілімді мүмкін және қуанышты ету – әр мұғалімнің міндеті. Өздеріңіз білетіндей, шет тілінің мектеп курсы пәнді практикалық меңгеруді қамтамасыз етуге арналған. Бұл міндет оқытудың алғашқы қадамдарынан бастап шет тілі мұғалімінен үйреніп жатқан тілде, тіпті ең қарапайым деңгейде де сөйлесе білуге үйретуді талап етеді; оқушылардың одан әрі коммуникативті іс-әрекетінің негізін қалау [2, 23 б.].

Ауызша сөйлеуді үйрену өте маңызды, өйткені ауызекі сөйлеу әдеби сөйлеуден айтарлықтай ерекшеленеді. Шет тілін оқытудың міндеттерінің бірі – студенттерді күнделікті қарым-қатынасқа қосу, оның барысында сөйлеу тілі қолданылады. Сонымен қатар, сөйлеу тілін оқыту студенттердің сұраныстарына сәйкес келеді. Оқушылардың сөйлеу дағдыларын дамыту және жетілдіру үшін

біз әртүрлі әрекеттерді қолданамыз, бірақ сабақта рөлдік ойынды қолдану бізге тиімді болып көрінеді.

Рөлдік ойын – бұл бір уақытта сөйлеу, ойын және оқу әрекеттері. Оқушылардың көзқарасы бойынша рөлдік ойын – бұл белгілі бір рөлдерде әрекет ететін ойын әрекеті. Олар көбінесе ойынның оқу сипатын түсінбейді. Мұғалімнің көзқарасы бойынша рөлдік ойынды диалогтық қарым-қатынасты оқытудың бір түрі ретінде қарастыруға болады. Мұғалім үшін ойынның мақсаты – оқушылардың сөйлеу дағдыларын қалыптастыру және дамыту. Рөлдік ойын басқарылады, оның оқу сипатын мұғалім нақты түсінеді. Оның үлкен оқу мүмкіндіктері бар [3, 19 б.].

1. Рөлдік ойынды қарым-қатынастың ең дәл моделі ретінде қарастыруға болады, өйткені ол шындықты ең маңызды белгілерде және ондағы серіктестердің сөйлеу және сөйлеу емес мінез-құлқымен байланыстырады.

2. Рөлдік ойын мотивациялық-ынталандыру жоспарының үлкен мүмкіндіктеріне ие.

3. Рөлдік ойын болып жатқан барлық нәрсеге жеке қатысуды күшейтуді қамтиды. Студент жағдайға өзінің «мен» арқылы емес, тиісті рөлдегі «мен» арқылы кіреді және ол ойнайтын кейіпкерге үлкен қызығушылық танытады.

4. Рөлдік ойын тілдік материалды игеру кезінде ассоциативті базаның кеңеюіне ықпал етеді, өйткені оқу жағдайы театр пьесаларының түріне сәйкес құрылады, бұл жағдайды, кейіпкерлердің мінезін және олардың арасындағы қатынастарды сипаттауды қамтиды. Әрбір көшірменің артында имитацияланған шындықтың сегменті ойластырылған.

5. Рөлдік ойын оқу ынтымақтастығы мен серіктестікті қалыптастыруға ықпал етеді. Өйткені, оның орындалуы жолдастардың реакцияларын ескере отырып, бір-біріне көмектесуі керек студенттер тобын қалыптастыруды қамтиды. Сонымен қатар, сәтті табылған қимыл, үнсіз әрекет, егер ол жағдайға сәйкес келсе, бүкіл топ көтермелейді. Нәтижесінде, дайындығы нашар оқушылар ұялшақтықты жеңе алады және уақыт өте келе ойынға толықтай енеді.

6. Рөлдік ойынның тәрбиелік мәні бар. Оқушылар қарапайым түрде болса да, театр технологиясымен танысады. Мұғалім оларды қарапайым реквизиттерге қамқорлық жасауға шақыруы керек. Кез-келген фантастика ынталандырылады, өйткені оқу жағдайында

осыған байланысты мүмкіндіктер шектеулі, ал тапқырлық үшін үлкен кеңістіктер ашылады.

Рөлдік ойын практикалық, білім беру қатынастарында үлкен мүмкіндіктерге ие. Бұл қарым-қатынас саласының кеңеюіне ықпал етеді. Бұл жаттығуларда тілдік материалды алдын ала игеруді және оқушыларға мәлімдеменің мағыналық жағына назар аударуға мүмкіндік беретін тиісті дағдыларды дамытуды қамтиды. Сондықтан рөлдік ойын тақырып бойынша жұмыстың барлық кезеңдерінде лайықты орын беруі керек.

Ойынға дайындық бірнеше кезеңнен өтеді. Алдымен тақырыпқа сәйкес келетін лексика, сөйлеу клишелері ұсынылады және пысықталады. Содан кейін мұғалім оқушыларды ойын барысында шешуді қажет ететін жағдаймен және проблемамен таныстырады, рөлдерді бөледі. Дайындық аяқталғаннан кейін нақты ойын өткізіледі. Қорытынды кезең ретінде ойынды талдау және қорытындылау жүргізіледі, онда мұғалім ойынның ең сәтті сәттерін атап өтеді, кемшіліктер мен қателіктерді көрсетеді [4, 35 б.].

Рөлдік ойындардың мысалдары:

1. Жеделхат. Мақсаты: оқытылатын мәтінді қысу құралдарын меңгеру.

Ойын барысы: ойыншылар туыстарына, достарына, таныстарына және т.б. жеделхат жіберуі керек. Алынған мәтінді олар мұғаліммен бірге жеделхаттың сапасын бағалайтын жетекші қызметшіге терезеден тапсыруы керек.

2. Демалыс. Мақсаты: шет тілінде талқылау, дәлелдеу, түсіндіру, сендіру дағдыларын жандандыру.

Ойын барысы: ойынға қатысушылар қала сыртындағы маршрутты және демалыс күнін өткізу жоспарын әзірлейді. Әр топ өз жоспарын талқылайды және ұсынады. Ескерілуі керек шарттар әртүрлі болуы мүмкін (ақша сомасын, баратын орындарды анықтау, көлік құралдарын таңдау, табиғат ойындарына арналған спорттық жабдықтар және т.б.).

3. Егер шырша болса не болады? Мақсаты: ұсыныс түріндегі мәлімдемелерді, пікірді хабарлауды және т. б. пайдалана отырып, сұрақ-жауап өзара әрекеттесу дағдыларын қалыптастыру және белсендіру.

Ойын барысы: әр ойыншы карточкаға жазылған бір немесе екі сөйлем алады, оларды қолдана отырып, сұрақтарға жауап беруге болады: «егер ... болса не болады?». Барлық ойыншылар сұраққа тізбек бойынша жауап береді.

4. Қала жоспары. Мақсаты: сұраулы, болжамды мәлімдемелер мен сұрау техникасының әртүрлі нысандарын, сондай-ақ реакциялар репликаларының мазмұны мен құрылымы бойынша барлық түрлерін пайдалана отырып, сұрақ-жауап өзара әрекеттесу дағдыларын жандандыру.

Ойын барысы: ойынға қатысушылар жұп құрады. Ойыншылардың әрқайсысы кез-келген көрікті жерлерді көрсететін қала жоспарының нұсқасын алады. Бір-біріне сұрақтар қою арқылы ойыншылар көше атауларын, көрікті жерлердің орналасқан жерін белгілейді. Олар сондай-ақ берілген бастапқы нүктеден осы жерлерге баратын жолды сипаттауы керек.

5. Тапсырманы орындау және тапсыру. Мақсаты: үйренуге жататын тілдік материалды бірнеше рет қайталауға негізделген шет тілдік сөйлеу әрекетінің дағдыларын үйрету.

Ойын барысы: ойынның әрбір қатысушысы жолдасына ұсынатын тапсырмаларды (тест, сұрақтар) дайындайды. Тапсырманы орындағаннан кейін, жолдас өз кезегінде оны тізбек бойынша әрі қарай жібереді. Барлық студенттер бір уақытта тапсырмаларды қабылдау, орындау және басқаларға беру арқылы жұмыс істейді.

6. Оқиғаны қалпына келтіру. Мақсаты: біртұтас монологиялық немесе диалогтық мәтінді қалыптастыру және тиісті дағдыларды белсендіру.

Ойын барысы: әр қатысушы белгілі бір әңгімеден бір сөйлемі бар қағаз алады. Оған біреуге сөйлем көрсетуге немесе оны жазуға рұқсат етілмейді, ол сөйлемді есте сақтауы керек (оған екі минут беріледі). Содан кейін мұғалім барлық парақтарды жинап, әр сөйлемді оқиды. Ойыншылар оларды тыңдайды, содан кейін олардың әрқайсысы логикалық реттілікке сәйкес өз ұсыныстарын кезекпен атайды.

7. Егер мен болсам. Ойынның мақсаты: сөйлеу әрекетін белсендіру негізінде шет тілінде субъективті көңіл-күй мен модальділікті білдіру құралдарын қолдану дағдыларын қалыптастыру.

Ойын барысы: Мұғалім ойыншыларға өздерін танымал киноактер, жазушы және т. б. ретінде елестетуді және олардың қалай көрінетінін, не істейтінін және т. б. хабарлауды ұсынады.

8. Артықшылықтары мен кемшіліктері. Мақсаты: дәлелді монологиялық сөйлеуді белсендіру.

Ойын барысы: ойыншылардан қандай да бір оқиғаны немесе құбылысты талқылау сұралады (мысалы, барлық қоғамдық

орындарда темекі шегуге тыйым салатын заңды талқылау). Қатысушылар талқыланатын оқиғаның (құбылыстың) он және теріс жақтарын атап, өз көзқарастарын дәлелдеуі керек.

9. Рейтинг. Мақсаты: монологиялық және диалогтік сөйлеуде сөйлеушінің қалауын, таңдауын, дәлелін, түсіндірмесін және басқа да ниеттерін білдіру дағдыларын қалыптастыру.

10. Мәскеуде бір күн (Лондон, Нью-Йорк). Мақсаты: ұсынылған жағдайда монологиялық сөйлеуді жандандыру және сөйлеу әрекетімен синхронды дәйекті, егжей-тегжейлі мәлімдеме жасау тәжірибесі.

Ойын барысы: ойыншыларға жағдай қойылады: қала бойынша экскурсия. Әрбір студентке немесе топқа алдымен қаланың көрікті жерлерін атауға, содан кейін бір күн ішінде көргісі келетіндерін таңдауға, сондай-ақ өз таңдауын түсіндіруге шақырылады.

11. Етістіктер мен үстеулер. Мақсаты: ауызекі тілде грамматика мен лексиканы белсендіру.

Ойын барысы: ойыншылар жұп құрайды. Үстелде екі карточка бар. Бір бумада іс-әрекетті білдіретін етістіктер жазылған карталар, екіншісінде осы әрекеттерді түсіндіретін үстеулері бар карталар бар. Ойыншылардың бірі етістігі бар картаны алады, екіншісі үстеу жазылған картаны алады. Ойыншылардың әр жұбы топтың алдында карточкаларға жазылған әрекетті бейнелеуі керек. Ойыншылар қандай әрекетті бейнелейтінін, қандай етістіктер мен үстеулерді бейнелейтінін болжап, оларды шет тілінде атауы керек.

12. Тізбек бойынша әңгіме. Мақсаты: тақырып шеңберінде және коммуникативті міндетке сәйкес бірлескен сөйлеу іс-әрекетін практикалау; стихиялық сөйлеу және тәуелсіз үйлесімді сөйлеу дағдыларын қалыптастыру және белсендіру.

Ойын барысы: ойыншыларға берілген тақырып бойынша әңгіме құрастыру ұсынылады. Жағдайдың сипаттамасы немесе жалпы сюжет берілген, оны кеңейтілген мәтін деңгейіне дейін дамыту керек. Сондай-ақ, ойыншыларға мәтіннің нақты бөліктерін жасауға көмектесу үшін жұмыс материалдары бар карточкаларды (жазылған тірек ойлар, кілт сөздер, сөз тіркестері және т.б.) беруге болады. Тірек сызбалар, фотосуреттер, диапозитивтер және т. б. болуы мүмкін [5, 16 б.].

Қорытындылай келе, рөлдік ойын оқытудың өте перспективалы түрі екенін тағы бір рет атап өткім келеді, өйткені ол:

- сабақта қолайлы психологиялық климат құруға ықпал етеді;

- оқушылардың ынтасын күшейтеді және белсенділігін арттырады;

- әртүрлі жағдайларда қолда бар білімді, тәжірибені, қарым-қатынас дағдыларын пайдалануға мүмкіндік береді.

Сондықтан сабақтарда рөлдік ойындарды қолдану оқу процесінің тиімділігін арттырады, оқушылардың оқудың барлық кезеңдерінде оқитын пәнге деген қызығушылығын сақтауға көмектеседі.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Вайсбург М.Л. Использование учебно-речевых ситуаций при обучении устной речи на иностранном языке. – Обнинск: Титул, 2021.-7 б.

2 Гальскова Н.Д. Современная методика обучения иностранным языкам: Пособие для учителя. – 2-е изд., перераб. И доп. – М.: АРКТИ, 2023.-23 б.

3 Зимняя И.А. Психология обучения иностранным языкам в школе. – М.: Просвещение, 2021.-19 б.

4 Ливингстоун К. Ролевые игры в обучении иностранным языкам. – М.: Высшая школа, 2018.-35 б.

5 Семёнова Т.В., Семёнова М.В. Ролевые игры в обучении иностранным языкам.//Иностранные языки в школе. – 2019. - №1.- 19 б.

METHODS OF TRANSLATION OF GEOGRAPHICAL NAMES CONTAINING COLOR DESIGNATIONS IN J. R. R. TOLKIEN'S NOVEL «THE LORD OF THE RINGS» (USING THE EXAMPLE OF THE COLOR CONCEPT «WHITE»)

MOLDABAEVA K. M.

student, Toraighyrov University, Pavlodar

SAURBAEV R. ZH.

cand.philol.sc., associate professor, Toraighyrov University, Pavlodar

The relevance of this study is due to the special attention paid in modern literary studies to the problem of translation of color meanings. Despite the long history of philological studies of coloristics, represented by different approaches, the issue of translation of color meanings still remains relevant and popular. In addition, there is a need for high-quality

translation in general and the transfer of the entire palette of tools that implement the category of color values, in particular.

The choice of material for research is also not accidental. Despite a sufficient number of works devoted to the analysis of the work of J. R. R. Tolkien, the question of the translation of toponyms in the novel «The Lord of the Rings» under consideration is little studied. The novelty of this work consists in studying and comparing various variants of translation into Russian of toponyms, which include color designations.

The object of this research is toponyms in fiction as part of geographical names.

The subject of the study is the peculiarities of the translation of toponyms with the concept of the color “white” in J. R. R. Tolkien’s novel «The Lord of the Rings».

The purpose of the work is to study the peculiarities of the translation of toponyms with the concept of the color «white» in J. R. R. Tolkien’s novel «The Lord of the Rings». To achieve this goal, the following tasks are solved in the course of the study: 1) to consider the place and role of color designations in the linguistic picture of the world from the point of view of their cultural affiliation; 2) to study possible methods of translating toponyms; 3) to analyze the translation options of toponyms that contain color designations; 4) compare the techniques of translation and translation strategies aimed at restoring the semantic depth of color meanings in the composition of toponyms in the most popular translations of the novel into Russian; 5) systematize the data obtained and summarize.

The research methods used by us to achieve the tasks set are: analytical analysis of theoretical literature; method of targeted sampling when collecting material; analytical method; method of deduction; method of comparison and generalization.

There are three main generally accepted methods of translating toponyms: transliteration, transcription and calcification [1]. However, toponyms found in works of fiction, in particular, fantasy novels, carry an individual author’s content. In addition, in the genre of “epic fantasy” there is such a thing as a «secondary world», which was introduced by J. R. R. Tolkien. That is, when creating works of fiction, writers prescribe in detail the world in which actions take place: they invent languages, make dictionaries, draw maps.

There are several ways to model the secondary world, one of which is proper names and, first of all, toponyms, since they create the space of the world in which events take place. In light of the fact that this world is

fictional, writers cannot repeat the geography of real places. As a result, the toponyms created by the author are unique, which, in turn, causes additional difficulties in their translation.

Speaking about the work of J. R. R. Tolkien, the problem of translating toponyms becomes even more acute, since the writer, being a linguist, philologist, professor at Oxford University, when creating geographical names, relied not only on English, but also on ancient languages. Probably in order to facilitate the task of translators when translating his works, J. R. R. Tolkien published the book «Guide to the Translation of proper names from the Lord of the Rings» [2], in which he noted how to translate a particular proper name, in particular, a toponym.

For the translation analysis of the original novel [3], we selected three translations made by N. Grigorieva and V. Grushetsky (GG) [4], V. A. Matorina (VAM) [5], A. Kistyakovsky and V. Muravyov (KM) [6–8].

The results of the research. Summary Table 1 contains information about toponyms found in the text of the novel «The Lord of the Rings».

Table 1 – Translation of toponymy with the colorative white

The original	Translation by N. Grigorieva, V. Grushetsky	Translation by V. A. Matorina	Translation by A. Kistyakovsky, V. Muravyev
White Tower	Белая Башня	Белая Башня	Белая Башня
White Tree	Белое Дерево	Белое Дерево	Белое Дерево
Whitwell	Белые Ключи	Белая Криничка (деревня)	Беяки
Whitfurrows	–	Белослед (деревня)	Белокурск
White Downs	Белые Увалы	Белые Холмы	Светлое Нагорье
White Mountains	Белые Горы	Белые горы	Белые Горы
Mount Everwhite	–	Вечноснежная	–

As we can see, most of the toponymic names were translated by translators using full, absolute equivalents: white (whit) – white. However, some translations differ from each other or there is no translation at all.

For example, in the translation of the toponym White Downs KM, the adjective «светлый» was used. According to J. R. R. Tolkien's explanations [2], the only representative of power in the Shire (the land of the Hobbits) is elected every seven years in the town of White Downs. His main duty is to be present at all feasts on the occasion of holidays. In addition, we remember that the life of hobbits is not burdened with

burdens, they live for their own pleasure. And in one of its meanings it is light: joyful, pleasant [9]. As a result, it can be concluded that the choice of the color designation «light» in the toponym White Downs was chosen successfully and more fully reflects the idea embedded in it. In this case, we can talk about translation transformation in the form of semantic development of the concept.

Also interesting is the translation of the name of the village Whitfurrows. In the «Guide to the translation of proper names» [2] it is indicated that the name of this village should be translated according to the meaning. None of the translators followed this instruction. KM translated furrows as «кырск» [10]. Thus, KM in their translation indicated that this name belongs to a populated place, but few readers of the novel can know the etymology of the word Kursk, because the choice of such a translation solution does not seem quite appropriate to us. We can say that when translating KM, the principle of holistic transformation was used.

In turn, when translating to VAM, she designated the villagers. According to the novel, hobbits by the name of Whitfoot live in this village. Thus, I translated the name for VAM, starting from the association with the surname of a family living in the village: foot – нора, uses the trace in translation for VAM, thereby using the principle of semantic development of the concept.

The colorative is white to VAM and KM are saved using absolute equivalents when translating. As for the third translation, the GG omitted the translation of this toponym.

It is worth paying attention to the translation of the name Whitwell – this is a village located in the Shire. The toponym Whitwell, according to the “Guide to the translation of proper names” [2], must be translated according to the meaning, while in English toponyms, the name usually reflects the color of the earth. In the case of this locality, there may be a reference to the chalk contained in the soil of the Green Hills on which the village is located [10]. However, there is another opinion: this toponym comes from the Old Hobbit Hwitwielle, which means white spring – a pure source [2]. In addition, according to the Oxford Dictionary, well (n.) is 1.1. archaic A water spring or fountain [5].

All translators started from the second version when translating. GG used the word keys. The key, according to S. I. Ozhegov: a spring flowing from the earth, a spring [9]. Thus, we see a complete, absolute equivalent.

VAM are the only translator who has preserved the singular used by the author in the original when translating the title, the other translators have converted well into the plural. VAM used the word криничка, meaning, according to T. F. Efremova's dictionary: spring, well [8]. However, the word криничка is not familiar to all native speakers of the Russian language, unlike the word key / keys. Therefore, in order for the reader to understand what is being discussed, he needs to refer to the dictionary. Thus, despite the full equivalent, we consider it relative.

KM in the translation used the word white, which, according to the dictionary of T. F. Efremova, means: 1. Waves with a white foamy crest. 2. White foam on the crests of waves [10]. It can be seen from the definitions that, despite the fact that the word is associated with water, it does not carry the meaning of a source, a spring. Thus, the translators used a translation transformation – a holistic transformation. However, the KM are the only ones who have kept one word in the name of the village, as it was presented in the original. At the same time, in the name they reflected both the color designation and the connection of the place with water.

Conclusions. After analyzing the toponyms found in the novel “The Lord of the Rings”, we conclude that J. R. R. Tolkien uses not only denotative and connotative meanings when creating toponyms, but also authorial ones (for example, White Downs is a symbol of carelessness and idleness, White Tower is a symbol of serenity, nobility, purity). Translators use absolute equivalents in cases where the translation of toponyms does not cause difficulties and the word in the original has an unambiguous correspondence in Russian. Translation transformations have been applied with varying degrees of justification. In addition, there are omissions of a number of toponyms, which leads to a loss of imagery.

REFERENCES

- 1 Ермолович Д. И. Имена собственные на стыке языков и культур. – Москва: Р.Валент, 2001. – 198 с.
- 2 Толкин Дж. Р. Р. Руководство по переводу имен собственных из «Властелина колец» / Н. Г. Семенова «Властелин колец»: переводы имен. – Санкт-Петербург: ТТТ ТО СПб, 2009. – 164 с.
- 3 Tolkien J. R. R. The Lord of the Rings. – [London] : HarperCollinsPublishers, 2004. – 1168 p.
- 4 Толкин Дж. Р. Р. «Хоббит, или Туда и Обратно. Властелин Колец» / пер. с англ. Н. Рахмановой, Н. Григорьевой, В. Грушецкого. – Санкт-Петербург: Азбука-классика, 2004. – 1136 с.

5 Толкин Дж. Р. Р. Хоббит, или Туда и Обратно. Властелин Колец / пер. Маторина В. А. – Москва: Издательство Эксмо, 2004. – 1376 с.

6 Толкиен Дж. Р. Р. Хранители: повесть / пер. с англ. В. Муравьева. – Москва: ЗАО Издательство ЭКСМО-Пресс, Издательство ЯУЗА, 2000. – 544 с.

7 Толкиен Дж. Р. Р. Две Твердыни: повесть / пер. с англ. В. Муравьева. – Москва: ЗАО Издательство ЭКСМО-Пресс, Издательство ЯУЗА, 1998. – 512 с.

8 Толкиен Дж. Р. Р. Возвращение Государя: повесть / пер. с англ. В. Муравьева. – Москва: ЗАО Издательство ЭКСМО-Пресс, Издательство ЯУЗА, 2001. – 480 с.

9 Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка: 80000 слов и фразеологических выражений / С. И. Ожегов, Н. Ю. Шведова. – 3-е изд., стереотипное. – Москва: АЗЪ, 1996. – 928 с.

10 Захаров В. А. Что означает «...до курь Тмутороканя» в «Слове о полку Игореве»? // «Слово о полку Игореве» и памятники древнерусской литературы. – 1976. – Т. 31. – Режим доступа: <http://feb-web.ru/feb/todrl/t31/t31-291.htm> (23.03.2023).

МЕТОДИЧЕСКИЕ СИСТЕМЫ ОБУЧЕНИЯ ИНОСТРАННЫМ ЯЗЫКАМ В ФОРМЕ ДИСКУССИОННЫХ ГРУПП

ПАК Ю. О.

студент, Павлодарский педагогический университет
имени А. Маргулана, г. Павлодар

ДЕМЕСИНОВА Г. Х.

к.ф.н., доцент, Павлодарский педагогический университет
имени А. Маргулана, г. Павлодар

Иностранный язык не должен расцениваться учениками лишь как школьный предмет, а занимать более высокую позицию в качестве способа коммуникации, неотъемлемой составляющей современных реалий [1]. Как подчеркивает известный лингвист и специалист в области межкультурной коммуникации С. Г. Тер-Минасова [2], в последнее время изучение иностранного языка стало функциональней, что повлекло за собой небывалый спрос с преподавателей иностранных языков. Современная методика обучения иностранным языкам делает акцент на подготовке обучающихся к настоящему общению с иноязычными

представителями. Важнейшим показателем современного образования является перемещение акцентов в обучении иностранным языкам на развитие навыков речевого общения и ведения дискуссий. Речь идет о реализации речевого акта говорения в процессе коммуникации, об одном из наиболее оптимальных стратегических приемов – использование коммуникативных технологий и интерактивных методов обучения иностранным языкам. В настоящее время реализация речевого акта является одной из важнейших форм образовательной деятельности, стимулирующей инициативность учащихся, развитие рефлексивного мышления. Внезапно учителя иностранных языков оказались в центре всеобщего внимания. Следовательно, перед учителями ставится непростая и полная трудностей задача создания обстановки, располагающей к непринужденному общению, которое несет собой практическую ценность.

Рассматривая процесс обучения иностранным языкам в школе, можно выявить спектр причин, которые противостоят попыткам построения общения на уроке. К ним относятся преобладающая позиция учителя, опора исключительно на учебную мотивацию, направленность заданий лишь одному из участников общения, направленность высказываний учеников учителю и др.

Методические системы обучения иностранным языкам в форме учебной дискуссии представляют собой речевое поведение обучающихся, охватывающее эмотивно-эмпатийную основу, направленность речи отправителя сообщения, непосредственное взаимодействие участников обсуждения, приобретение языковых навыков и умений в разнообразных речевых ситуациях, устремленность на цель-задачу и цель-результат.

Понятие «дискуссия» подразумевает собой способность донести до собеседника не только свою точку зрения, но и точку зрения группы, а также способность ее грамотно аргументировать и отстаивать. Помимо этого, следует отметить, что в данный термин также входит умение слушать собеседников, адекватно воспринимать их позицию и давать объективную обратную связь. Коммуникативная деятельность, представленная в форме дискуссии, предполагает особую форму речевой деятельности участников, обуславливаемую многими факторами, целесообразность исследования которых определена изучением иностранных языков с позиции практического применения дискуссии в качестве метода обучения.

Применение учебно-речевых ситуаций на уроках иностранного языка – это методика построения учебного процесса, который позволяет реализовать коммуникативные и познавательные цели. Дискуссии бывают стихийными, свободными и организованными. В образовательном процессе применяются организованные дискуссии, реализовываемый по регламенту, а также в порядке, который обговаривается заранее. Учебные дискуссии имеют временное и пространственное ограничение. Данный метод подразделяется на несколько видов: диалог участников либо групп участников, сократовская беседа, групповое обсуждение, «круглый стол», «мозговой штурм», анализ определенной ситуации и т.д. [3].

Оказывая содействие в задействовании языковых знаний, умениях и навыках на практике, метод учебной дискуссии способствует плавному интегрированию знаний учеников [4]. Среди основных преимуществ применения дискуссионного метода на уроках можно перечислить наиболее подробный обзор и обсуждение темы дискуссии. Помимо упомянутых факторов, предмет обсуждения несет собой разносторонний многогранный по содержанию характер и включает в себя те проблемы, которые привлекают внимание и интерес собеседников. Также стоит упомянуть, что активная позиция при рассмотрении проблемных вопросов является средством овладения речевой деятельностью и личностного роста обучающихся, так как активная позиция подразумевает под собой вовлеченность и включенность [5]. В ходе рассмотрения вопросов и поиска решений сформированной задачи учебной дискуссии у учеников формируются умение действовать в пользу группы, проявляется внимательное отношение к участникам, взаимоуважение, что, в свою очередь, положительно влияет на формирование коллектива.

Из этого следует, что учебная дискуссия в качестве формы обучения повышает интенсивность и эффективность учебного процесса благодаря активному включению учеников в коллективный поиск истины. Исходя из словаря русского языка, слово «интенсивный» означает «напряженный, усиленный, дающий наибольшую производительность». Опираясь на вышеозначенное можно сделать вывод, что интенсификация представляет собой всеобъемлющее для образовательного процесса понятие. В самом деле: любое усовершенствование любого аспекта урока приводит к интенсификации учебного процесса, т. е. к наибольшей производительности. Но главное — активная позиция учащихся. Высказывание каждого участника

дискуссии, будучи ответом на предшествующее утверждение, определяет диалогичность дискуссионной познавательной деятельности. Необходимо подчеркнуть то, что ответ может быть выражен в форме согласия, возражения, дополнения, внесения правок, новых фактов, данных и сведений.

Говоря об использовании метода учебной дискуссии на уроках иностранного языка, данный метод позволяет не только сфокусироваться на изучаемом языке, но и на обозначенной проблеме дискуссии. Проблема, выносящаяся для обсуждения, определяется в соответствии с уровнем обучающихся. Таким образом, при использовании данного метода в обучении иностранному языку, становится возможным исчерпывающее рассмотрение аспектов языка: лингвистического и содержательного. Важно подчеркнуть, что для совершенствования коммуникативно-речевой компетенции обучающихся следует включить предварительную работу с текстом, такую как лексико-грамматические речевые упражнения.

Действенность применения методических систем в форме учебной дискуссии при обучении иностранным языкам подкреплена длительными наблюдениями за процессом преподавания в разных школах. Наиважнейшими изменениями являются: изменение позиции учеников в отношении выполняемых коммуникативных действий и учебной дисциплины иностранного языка в общем, формирование инициативности, развития умения адаптироваться к перестраивающейся ситуации [6].

На основании вышесказанного можно заключить, что применение метода учебной дискуссии в обучении иностранному языку способствует формированию речевой культуры и критического мышления учеников, стимулируя интенсификацию мыслительных процессов, и создает условия для применения опыта учащихся и приобретенных знаний для усвоения новых знаний, а также является помощником в формировании навыка ведения плодотворной и аргументированной дискуссии. Также в ходе применения метода учебной дискуссии на уроках иностранного языка у учащихся вырабатываются навыки и умения, которые способствуют построению диалогизированных аргументированных монологических утверждений.

ЛИТЕРАТУРА

1 Пассов Е. И. Коммуникативный метод обучению иноязычному говорению. – М. : Высшая школа, 2001. – С. 144–145.

2 Тер-Минасова С. Г. Язык и межкультурная коммуникация. Язык и межкультурная коммуникация: учеб. пособие. – М.: Слово/Slovo, 2000. – 261 с.

3 Пирогова Е.В. Дискуссионные методы обучения [Электронный ресурс] // Инфоурок. 27 января 2017. – URL: <https://infourok.ru/aktivnie-metodi-obucheniya-diskussiya-1526333.html>.

4 Морозова И.Г. Использование дискуссии на занятиях иностранного языка в рамках проблемного обучения при подготовке современных специалистов // Иностранные языки. Теория и практика, 2010. – № 1. – С. 25-35.

5 Милорадов С.А. Обучение дискуссионному общению на иностранном языке (Метод активизации возможностей личности и коллектива, обучение английскому языку на продвинутом этапе) [Электронный ресурс]. – URL: <http://www.dslib.net/teoria-vospitania/obuchenie-diskussionnomu-obweniiu-na-inostrannomiazkyke-664.html>].

6 Симеонова И. Создание коммуникативной обстановки на уроке иностранного языка как один из способ интенсификации обучения устной иностранной речи учащихся: Автореф. дис. канд. пед. наук. – М., 1977. – 20 с.

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ҚИЯЛЫНА МУЛЬТИМЕДИЯЛЫҚ ОҚУ ҚҰРАЛДАРЫНЫҢ ӘСЕРІ

РАХМАНҚҰЛ Ә. Б.

студент, Қарағанды университеті, Қарағанды қ.

РАХИМБАЕВА Б. Т.

аға оқытушы, Қарағанды университеті, Қарағанды қ.

«Қазіргі қоғам адамнан қабілеттердің кең ауқымын қолдануды, жеке тұлғалық қасиеттерді дамытуды талап етеді. Білім берудің бірқатар мақсаттарындағы алғашқы орындардың бірінде өскелең ұрпақты шығармашылық еңбекке дайындау тұрады. Өзгерістер жиі орын алып тұратын жағдайда өмір сүру үшін, оларға төтеп беру үшін адам өзінің шығармашылық әлеуетін жандандыруы керек, оның негізі шығармашылық қиял болып табылады» [1].

Ақпараттық технологияның қарқынды дамуы бүгінгі күні білім беруде компьютерді пайдалануға жаңа тыныс берді. Қазіргі уақытта танымалдылығы артып келе жатқан технологиялардың бірі - компьютермен басқарылатын мәтін, графика, анимация, бейне және аудио сияқты әртүрлі медианы біріктіретін мультимедиялық

технология. Бұл технология арқылы білім сапасын арттыру үшін мультимедиялық элементтің кең ауқымын жасауға болады.

Ақпараттық-компьютерлік технологияларды қолдану мұғалімге өз пәнін оқытуда жаңа мүмкіндіктер ашады. АКТ-ны пайдалана отырып, кез келген пәнді оқу студенттерге рефлексия жасауға және сабақ элементтерін жасауға қатысуға мүмкіндік береді, бұл оқушылардың пәнге деген қызығушылығын дамытуға ықпал етеді.

Қазіргі мектептің проблемасы бастауыш сынып оқушыларының жалпы білім беру дағдыларын қалыптастыру және дамыту үшін қажетті, бірақ оқушылардың негізгі құзыреттіліктерін толық дамытуға мүмкіндік бермейтін репродуктивті оқытудың үстемдігінде жатыр. Балаларды мектепке дейінгі және бастауыш мектеп жасында дамыту қажет, өйткені осы кезеңде балалар барлық жаңа нәрселерге қызығушылық танытады, импровизация жасай алады, өздерінің қиялын дамытуға деген ұмтылысқа толы болады.

Қиял адам өмірінде үлкен рөл атқарады. Адамзаттың материалдық және рухани мәдениетінің барлығы дерлік адамдардың қиялы мен шығармашылығының жемісі. Ол біздің өміріміздің ең маңызды бөлігі. Егер адамда қиял жоқ деп елестетсек, ғылыми жаңалықтар мен өнер туындыларының барлығынан дерлік айырылып қалар едік. Әлем құрылымын сол қалпында көрмес бұрын, бала бұл құрылымды елестетуге тырысуы керек. Қиял - бұл өзіне және өз мүмкіндіктеріне басқа адамдардың көзқарасымен қарау мүмкіндігі.

Психологияда қиял сананың рефлексиялық әрекетінің бір түрі ретінде қарастырылады. Барлық танымдық процестер рефлексиялық сипатқа ие болғандықтан, ең алдымен, қиялға тән сапалық ерекшелікті анықтау қажет. Психологтардың пікірінше, қиял шындықты бар шындық ретінде емес, мүмкіндік, ықтималдық ретінде көрсетеді. Қиялдың көмегімен адам бұрыннан бар тәжірибеден және өз шекарасынан шығуға ұмтылады, яғни ол өзін ықтималдық, болжамдық ортада бағдарлайды. Бұл кез келген жағдайды шешудің бір емес, көптеген нұсқаларын табуға мүмкіндік береді, ол бұрыннан бар тәжірибені қайта құрылымдаудың арқасында мүмкін болады [2].

Атақты психолог Л.С.Выготский қиялдың негізі «адамның әсерлеріне жаңа нәрсе енгізу және осы негізде бұрын болмаған және бұрыннан барларды қайталамайтын жаңа түпнұсқа бейнелерді құру» психологиялық процесі деп санайды [3, 15-бет]. Л.С.Выготский

қиял мен шындықтың байланысын сипаттай отырып, кез келген, фантастикалық бейнеде шындықтың белгілі бір белгілері бар екенін, адамның тәжірибесіне негізделгенін және оның эмоционалдык көңіл-күйін сипаттайтынын сенімді көрсетеді.

Балалардың шығармашылық қиялының даму деңгейін бағалау үшін Л.Б.Соловьев бала жасаған қиял туындысына қатысты 3 көрсеткішті қолдануды ұсынады:

1 көрсеткіш. Қиял өнімінің құрылымы. Оқушының ауызша шығармасында бұл ертегінің құрылымы (басталуы, негізгі әрекеттері, шарықтау шегі, шешімі), суретте – композицияның болуы, ойында – сюжетті дамыту болуы мүмкін.

2 көрсеткіш. Қиял өнімінің бейнелерін егжей-тегжейлі көрсету. Ауызша шығармада бұл кейіпкердің бет-әлпетін, киімін, мінез-құлқын егжей-тегжейлі ауызша сипаттау. Суретте - бұл баланың өте мұқият салған бөлшектері, мысалы: жалмауыз кемпірдің үлкен мұрны, қасқырдың қисық үлкен тістері және т.б.

3 көрсеткіш. Қиял өнімдерінің өзіндік ерекшелігі, онда баланың барлық белгілі стандарттар мен үлгілерден (мультфильмдерде көрген, ертегілерде оқылған бейнелер және т.б.) ауытқуы және өзіндік, ерекше, жаңа туындысын жасау қабілеті, ең алдымен баланың өзі үшін түпнұсқа және ол бұрын-соңды жасамаған нәрсе [4].

Осылайша, қиял - бұл қолда бар тәжірибе көмегімен қайта өңдеу арқылы жаңа бейнелер мен идеяларды құрудың психикалық танымдық процесі. Қиялдың нәтижесі-объектіде типтік бейнені көрсете отырып, жалпылаумен сипатталатын жаңа бейнелер жасау.

Балалардың шығармашылық қиялын дамытудың көзі - бүкіл қоршаған өмір және өмірден алынған барлық әсерлер. Жеке тәжірибе жинақтау – сезімдік, когнитивтік, ойын және т.б. - бастауыш сынып оқушыларының шығармашылық қиялын дамытудың негізі болып табылады.

Қиял ересек адамның өміріне қарағанда бала өмірінде үлкен рөл атқарады, әлдеқайда жиі көрінеді және шындықтан әлдеқайда жеңіл шегінуге, өмірлік шындықты бұзуға мүмкіндік береді. Қиялдың тоқтаусыз жұмысы - балалардың жеке тәжірибесін дамытуға апаратын жолдардың бірі болып табылады.

Баланы әртүрлі іс-шараларға қосу - қиялды дамытудың негізгі шарты. Баланың даму процесінде қиял да дамиды. Бала неғұрлым көп көріп, естіп және бастан өткерсе, неғұрлым көп білсе, оның қиялының белсенділігі соғұрлым нәтижелі болады. Бірақ балалар шындықты өз қиялында әртүрлі оңай өзгертетінін есте ұстаған жөн.

Мультимедиа-аудиовизуалды техниканың жетістіктерін (мәтіндер, дыбыстар, бейне суреттер, графика және т.б.) біріктіруге мүмкіндік беретін және пайдаланушының компьютермен интерактивті өзара әрекеттесуін қамтамасыз ететін заманауи цифрлық технологиялар [5].

Мультимедиялық технологиялардың рөлі орасан зор: олар баланың ұсақ моторикасын, логикалық және кеңістіктік ойлауын дамытады, шығармашылық қиялдың дамуына әсер етеді. Соңғы пунктқа ерекше назар аударайық: мультимедиялық технологиялардың балалардың шығармашылық қиялын дамытуға әсері.

Компьютер – баланы оқыту мен дамытудың қуатты құралы. Компьютердің ақпаратты бір уақытта әр түрлі формада: мәтіндік, графикалық кескінде, дыбыста, сөйлеуде, бейнеде жаңғырту, деректерді есте сақтау және жоғары жылдамдықпен өңдеу мүмкіндігі мамандарға мультимедиялық презентацияларды, балаларға арналған электронды кітаптар мен энциклопедияларды жасауға мүмкіндік береді. Қарапайым оқыту құралдарынан айырмашылығы, мультимедиялық технологиялар баланың интеллектуалды және шығармашылық қабілеттерін табысты жүзеге асыруға ықпал етеді; жаңа білімді өз бетімен меңгеруге үйретеді.

Мәтін кескіндер көзі ретінде. Мәтіннің қиялдағы рөлін анықтамас бұрын, әйгілі кинорежиссер Ридли Скотттың сөзін мысал келтірсек: «әлемдегі ең жақсы кинотеатр - бұл ми, және сіз оны жақсы кітап оқығанда түсінесіз». Кітап-бұл мәтін, ал мидың кинотеатры - қиял. Жоғарыда келтірілген мәлімдемеде мәтіннің қиялға әсері зор екендігін көрсетеді.

Сурет кескіндер көзі ретінде. Сурет мәтінсіз (дыбыстық/графикалық) диалектикалық функцияларды орындай алмайды. Сурет оқу жағдайында төмендегілер үшін қолданылады:

- білім алушының назарын мәтінге аудару және мәтін мазмұнының ішкі көрінісіне дайындығын ұйымдастыру;
- нақты болмыстың нақты объектілерін, фактілерді, оқиғаларды бастапқы (көру түйсіктеріне байланысты) және қосалқы сезімдік бейнелер жүйесіндегі, ұтымды және мақсатты бейнелермен бейнелеу;
- образ авторының эмоционалдық тәжірибелерінің эмоционалды бейнелері түріндегі оқушы санасындағы рефлексиялар.

Алайда, кескін эстетикалық функцияны да орындайды: оқушының санасында қиялдың шығармашылық әлеуетіне және

шет тілін үйрену кезінде пайда болатын эмоционалды күйлерге бағытталған оның реттеуші функциясын белсендіруге оң әсер ететін бастапқы эмоционалды бейнелер (суреттер ұнайды/ұнамайды) жасалады.

Аудио кескіндер көзі ретінде. Аудио білім алушыға визуалды емес, есту сезімі арқылы қол жетімді мәтіннің бір түрі ретінде әрекет етеді. Осыған байланысты мәтіннің және дыбыстың функцияларын анықтауға болады. Дыбыстың әсері қиялдағы сенсорлық, рационалды, эмоционалды және мақсатты бейнелердің қалыптасуына әкеледі.

Анимация және бейне кескіндердің көзі ретінде. Анимация мен бейненің оқушының қиялына әсері бейнелер мен мәтін (графикалық және дыбыстық) орындайтын функцияларды жүзеге асырудан тұрады: назар аудару және шындықты ұйымдасқан визуализациялау, объектілер мен оқиғаларды бейнелеу, экспрессия және апелляция функциялары.

Бастауыш сыныптарда оқу іс-әрекетінде мультимедиялық құралдарды пайдалану жаңа және өзекті мәселелердің бірі болып табылады. Компьютерді баланың шығармашылық қабілеттерін тәрбиелеу және дамыту, оның жеке тұлғасын қалыптастыру, бастауыш сынып оқушыларының интеллектуалдық саласын байыту құралы ретінде пайдалану мұғалімге олардың мүмкіндіктерін кеңейтуге, балаларды компьютерлік оқыту бағдарламаларымен таныстыруға негіз жасауға мүмкіндік береді [6].

Білім беруде мультимедиялық құралдарды қолдану, А.В.Осин атап өткендей, төмендегі процесстерге мүмкіндік береді:

- білім беруді ізгілендіру мәселелерін шешу;
- оқу процесінің тиімділігін арттыру;
- оқушылардың тұлғалық қасиеттерін (оқыту, оқу қабілеті, өзін-өзі тәрбиелеу, өзін-өзі дамыту, шығармашылық, алған білімдерін тәжірибеде қолдана білу, танымдық қызығушылық, еңбекке деген көзқарас) дамыту;
- оқушылардың коммуникативтік және әлеуметтік қабілеттерін дамыту;
- әрбір оқушыны компьютердің рөлін атқаратын жеке оқытушымен қамтамасыз ету арқылы ашық және қашықтықтан оқытуды даралау және саралау мүмкіндіктерін айтарлықтай кеңейту;
- оқушыны белсенді таным субъектісі ретінде анықтау, оның өзіндік құндылығын мойындау;

- оқушының субъективті тәжірибесін, оның жеке ерекшеліктерін ескеру;

- оқушы өзін-өзі танып, дамытатын өз бетінше оқу қызметін жүзеге асыру;

- оқушыға заманауи технологиялармен жұмыс істеу дағдыларын үйрету, бұл оның кәсіби міндеттерін сәтті жүзеге асыру үшін тез өзгеретін әлеуметтік жағдайларға бейімделуіне ықпал етеді [7].

Компьютер ақпаратты өңдеудің ең заманауи құралдарының бірі болып табылады және қуатты техникалық оқыту құралы ретінде қызмет етеді. Ол сондай-ақ мектеп жасына дейінгі балалардың тәрбиесі мен жалпы психикалық дамуында таптырмас көмекші болып табылады, өйткені компьютер кез-келген жаңа ойыншық сияқты балалардың назарын өзіне аудара алады.

Бастауыш мектеп оқушыларын оқытуда интерактивті құрал-жабдықтарды пайдалана отырып, мұғалім балаларға нақты мазмұнды бекітуге, нақтылауға, визуалды-тиімді ойлауды жақсартуға, оны визуалды-бейнелі жоспарға айналдыруға, логикалық ойлаудың қарапайым түрлерін қалыптастыруға, түс сезімін, композицияны дамытуға көмектеседі [8].

Ақпаратты ұсыну тәсілі ретінде мультимедиялық құралдарды пайдалану арқылы келесі нәтижелерге қол жеткізуге болады:

1. Балалар пішін, түс және өлшем ұғымдарын оңай үйренеді.

2. Сан және жиын ұғымдары тереңірек игеріледі.

3. Жазықтықта және кеңістікте бағдарлау қабілеті тезірек пайда болады, таңдамалы зейін мен есте сақтау жаттығады.

4. Балалар оқу мен жазуды меңгереді.

5. Сөздік қор белсенді түрде толықтырылады.

6. Ұсақ моторика дамиды, көз қозғалысының ең жақсы координациясы қалыптасады.

7. Қарапайым реакцияның да, таңдау реакциясының да уақыты қысқарады.

8. Мақсаттылық пен зейін тәрбиеленеді.

9. Қиял мен шығармашылық қабілеттер дамиды.

10. Көрнекі-бейнелі және теориялық ойлау элементтері дамиды.

Бастауыш мектеп жасында шығармашылық қиялды дамыту процесі көптеген факторлармен анықталады. Оларға, ең алдымен, шығармашылық қиялдың құралдарын қалыптастыру процесі, интеллектуалдық дамудың жалпы деңгейі, ойлау мен танымдық белсенділіктің жеткілікті жоғары деңгейі, пәндік ортаның ерекшеліктері жатады. Бұл процесте мұғалімнің жеке тұлғасы, оның

шығармашылық әлеуеті және кәсіби шеберлік деңгейі маңызды рөл атқарады.

Бастауыш сынып оқушыларының шығармашылық қиялының көрсеткіштері:

- олардың қызметінің сандық өнімділігі;

- идеяларды қолданудың икемділігі;

- қиялдың өзіндік ерекшелігі.

Бастауыш сынып оқушыларының шығармашылық қиялына тән белгілер:

- қиялдағы шындықты түрлендірудің әртүрлі жеңілдігі;

- импульсивтілік және эмоционалды көңіл-күй;

- жұмыста жоғары көрсеткіштерге қол жеткізуге деген айқын ұмтылыстың болмауы.

Шет тілдерін оқыту практикасы үшін келесі ережелер үлкен маңызға ие:

- қиял дискурсивті-логикалық сипатқа ие, бұл оның ойлау және сөйлеу әрекеттерімен бір уақытта байланысын білдіреді;

- қиял ойлау операциялары барысында ұғымдарды қалыптастырудың негізі болып табылады, ал тілде идеалды түрде өмір сүретін ұғымдар сөйлеудің дыбыстық, графикалық немесе ым-ишара түрінде жүзеге асырылады;

- ана тілі немесе шет тілдеріндегі сөйлеу әрекеті біздің қиялымызда жасалған, байланысқан және бөлінген және тіл мен сөйлеу бірліктерімен бейнеленген бейнелер арқылы жүзеге асырылады;

- қиял когнитивтік процестің тиімділігін қамтамасыз ететін ең маңызды процестер – еске түсіру мен есте сақтау арасындағы ингрессия (байланыс) ретінде әрекет етеді, оны шет тілдерін оқыту жағдайларында елемуге болмайды;

- қиял шындықпен тығыз байланысты және онымен өзара тәуелділік қатынастарында бола отырып, тәжірибеге сүйенеді;

- қиял эмоционалды;

- қиялдағы нысандар мен олардың арасындағы байланыстар шындыққа айналуы мүмкін.

Басқа тіл - бұл тіл жүйесінде бекітілген басқа шындықтың және басқа ойлау тәсілдерінің көрінісі. Қиял операцияларына сүйену - бұл шет тілін үйрену тілдің сөздері мен құрылымдарын игеру емес, әр түрлі іс-шараларда мақсатты қолдану үшін қажетті ұғымдарды игерудің алғышарты. Ол үшін қиялды шындықпен тәжірибе арқылы байланыстыру негізінде оқыту процесінде басқа шындықты жасау

кажет. Сондықтан шет тілдерін меңгерудің ең жақсы жолы – бұл елде оқытылатын тілді табу. Табиғи шет тілдік орта қиялдың табиғи жұмысына ықпал етіп, басқа ұғымдардың қалыптасуы мен сіңуіне әкеледі.

Жоғарыда айтылғандардың негізінде бастауыш сынып оқушыларының шығармашылық қиялы: осы жаста қарқынды дамып келе жатқан практикалық дағдыларда; баланың іс-әрекет түрлерін еркін таңдауындағы эмоционалды, ерікті көріністерінде; эмоционалдылықта көрінеді деп айтуға болады. Сонымен, бейнелер жүйесінде басқа шындықты құру мәселесі оқыту құралдарының сәйкес жиынтығын пайдалануды талап етеді. Бұл мәселені шешуде мультимедиа маңызды рөл атқарады, басқа ұғымдарды қалыптастыру және сіңіру үшін мультимедиа құралдары қиялдың қажеттіліктеріне сәйкес келеді.

ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 Собко Н.В. Педагогические условия развития творческого воображения младших школьников: дис. канд. пед. наук: – Москва, 2002.
- 2 Лук А.Н. Психология творчества./ А.Н. Лук - Наука, 2012. 125 с.
- 3 Выготский Л.С. Воображение и творчество в детском возрасте [Текст] / Л.С. Выготский. – СПб.: Детство-пресс, 2015. – 96 с.
- 4 Соловьев Л.Б. Развитие творческого воображения у детей [Текст] / Л.Б. Соловьев. – М.: Гардарики, 2014. – 213 с.
- 5 Oxford Languages [Электрондық ресурс]: URL: <https://languages.oup.com/google-dictionary-ru/> (өтінім берілген күні: 25.01.2023).
- 6 Козинский А. А. Использование мультимедиа продуктов в учебном процессе [Текст] / А. А. Козинский // Информатизация продукции. – 1998. – №8. – 56-68 с.
- 7 Осин А.В. Мультимедиа в образовании: контекст информатизации. – Москва: Агентство «Издат. сервис», 2004. – 319 с.
- 8 Запорожец А. В. Психология действия: избранные психологические труды [Текст] / А. В. Запорожец. – М. : МОДЭК, 2000. – 736 с.

CLASSIFICATION OF THE CONCEPT

RAKHYMZHANOVA F.
student, Buketov University, Karaganda
AUBAKIR S.
PhD, professor, Buketov University, Karaganda

In the process of human development, the system of ideas about the world is changing and enriched by new knowledge, which in turn contributes to the formation of new concepts. In modern science, the term “concept” is widely used in various fields of linguistics. Thus, the term can be found in the conceptual apparatus of semantics, linguocultural studies, cognitive science, sociology, political science and ethnolinguistics. Linguoculturology deals with several basic concepts that, in their totality, characterise the manifestation of culture in language, which allows us to investigate the relationship between language and culture.

There have been many definitions of this term in linguistics, but I think the opinion of the American scientist George Lakoff should be noted. “Metaphor is for most people a device of the poetic imagination and the rhetorical flourish—a matter of extraordinary rather than ordinary language. Moreover, metaphor is typically viewed as characteristic of language alone, a matter of words rather than thought or action. For this reason, most people think they can get along perfectly well without metaphor. We have found, on the contrary, that metaphor is pervasive in everyday life, not just in language but in thought and action. Our ordinary conceptual system, in terms of which we both think and act, is fundamentally metaphorical in nature” [1, p. 4]. This idea of the metaphorical nature of the concept is supported by the author through the concept “argument” and the conceptual metaphor “argument is war”.

R.M. Frumkina writes that a concept is a formulated term within a certain culture [2, p. 109].

A. Wierzbicka understands a concept as an object represented in society. “Ideal object” has a name and is reflected in a culturally the ideal object has a name and is reflected in a culturally conditioned view of the world.

There are also questions about how concepts arise, how many there are in a language or each culture, etc. Some believe that there are not very many of them in the language, for example, A. Wierzbicka believes that in Russian culture there are only three concepts (“fate”, “longing”, “will”) [3, p. 33].

Y. S. Stepanov suggests that there are as many as four or five dozen (“fidelity”, “law”, “words”, “faith”, “love”, etc.) [4, p. 40-76]. Concepts are different, e.g.: personal concepts, age concepts, national concepts, universal concepts, etc.

Concepts are classified into different categories. In terms of topics, concepts form emotional, educational, etc. categories. Also, pedagogical, religious, political and medical concepts are classified.

The essence of the concept is described in the language. Some scientists believe that the simplest concepts should be considered as simple concepts, which are represented by one word, and more complex concepts in sentences and word combinations. Others consider simple concepts in semantic features during the analysis of vocabulary. Concepts appear in the mind and are influenced by other concepts all the time, indicating their fluid nature. For example, thanks to such an attribute as “green” we can denote the colour of an object, on the other hand, we can show its intensity by changing it, enriching it with other characteristics (e.g. yellow-green, bright green, grass, emerald, etc.).

New things and objects in this world are constantly appearing, which entails new concepts. For instance, the invention of the computer of an object like the computer brings with it new concepts, e.g. Internet, Windows, Facebook, etc.

The world is constantly changing, new concepts are constantly emerging and their diversity and an increasing number of them require their typology. Thus, concepts, for example, are typologised according to the way they are studied. The system of concepts is studied in cognitive science as pictures, schemas, frames, and scenarios.

Pictures are generalizations of images, objects and phenomena, represented as a system of concepts.

Schemes are concepts represented by graphic images.

A frame is a concept that can be compared with a frame.

A scenario is a special kind of concept, which is realized in terms of the unfolding of its content and represents some kind of movement and idea of development.

Currently, in linguistics, there are different approaches to the typology of concepts. This is one of the first questions posed to cognitive linguistics. Its development has led to the understanding that a concept is a term that combines different knowledge in the human mind. A concept is a unit of thinking that is always different in content and meaning. Scientists have proposed a typology of concepts, according to which concepts differ according to the type of knowledge.

Concepts differ in abstractness, concreteness and content.

Concrete concepts (e.g. notebook, magazine, table, dog etc.) retain their experiential character and are therefore easy to identify and classify are easily identifiable and categorized.

Abstract concepts (life, death, fate, etc.) are very difficult to describe and classify. In terms of language expression, there are verbalised and non-verbalised concepts. Verbalised ones are expressed in language, and we use these forms of verbalisation are very often used in communication.

Non-verbalised ones do not have the means of expression in the language system, but have indirect means of linguistic objectification and are verbalized artificially in the context of the task at hand.

D.Z. Popova and I.A. Sternin distinguish by the degree of stability between stable and unstable concepts. In terms of linguistic design, verbalized concepts are divided into lexical, phraseological, grammatical, and syntactical; the simplest and most complex concepts are distinguished.

From the point of view of discourse, depending on which linguistic environment, they are divided into everyday, scientific, and artistic.

In terms of translatability, there are actively and passively translatable concepts, meaningfully modifiable and unmodifiable, translatable and untranslatable concepts.

In terms of relevance and belonging to particular groups of bearers, a distinction is made between the universal, ethical, civilised, group, and individual concepts.

M.V. Pimenova divides concepts into several groups. On the basis of emergence concepts can be native and borrowed, on the basis of development of structure developing and frozen, and on the basis of constancy of basic structure permanent and transformed. By the characteristic of constancy of basic structure permanent and transformed, in the sign of primordially primary and derivative, in the sign of relevance, leading and secondary [5].

V.A. Maslova names such types of concepts:

1. World. Example: space, time, number, etc;
2. Elements and nature. Example: water, trees, forest, waterfall, etc;
3. An idea of man. Example: clever, intelligent, Englishman, etc;
4. Moral concepts. Example: truth, conscience, pride, etc.;
5. Social concepts and relations. Example: war, peace, etc.;
6. the emotional. Example: love, hate, etc;
7. The world of artefacts. Example: house, door, etc;

8. The conceptsphere of scientific knowledge. Example: literature, mathematics, biology, etc;

9. Conceptsphere of art. Example: music, dance, etc. [6].

A. P. Babushkin distinguishes a certain typology of concepts. He writes about The following types of concepts: thought picture, schema, hyponymy, frame, scenario, and insight [7, p. 43, 46]. Thinking picture, represented by A.P. Babushkin corresponds to N.N. Boldyrev's classification.

There are other classifications in linguoconceptology. From a linguistic point of view, it is very important to distinguish concepts by the type of knowledge, and reflection of reality, which they enshrine, because It is from this that the methods of selection and description of concepts depend.

Concepts are representations existing in a language, which reflect in themselves specific semantics. What representation can be explained with the following example? When reading or listening to a word or phrase. we fix a lot of words and immediately understand their lexical meaning.

For example, a swallow is a bird with narrow, sharp wings, a deer is a wild animal that lives in the forest.

A schema is a concept that represents graphic and outline schemes, e.g. an image of a person - head, torso, arms and legs.

N.N. Boldyrev defines a scheme as a mental image of an object or phenomenon, which has a spatial and contour character [8, p. 27].

The use of a scheme reflects the essence of the phenomenon in question, the nature and shape of the object. The scheme is a type of concept that stands between a concept and a representation, they, in turn, determine the stage of abstraction development.

The next type of concept is a concept, which reflects in itself the most general, essential features of an object or phenomenon. For example, a triangle is an object that has three corners, a house is a residential building, and a car is a self-propelled vehicle with an engine to transport goods and passengers. A concept does not arise immediately, It emerges gradually, on the basis of perceptions, step by step.

The next type of concept is a frame. A frame is a multicomponent concept, a volumetric view of a subject or phenomenon, for example, school (components - principal, teacher, textbooks, Other examples of frames: restaurant, shop, cafe, clinic, university etc. A frame, then, is a multi-component concept, which includes many components of a single object.

The next type is a scenario (script). A script is a concept in which several episodes follow each other in time with a sign of movement and development. Scenario and frames are similar, but they are different from each other. A script is a frame unfolding in time and space as individual episodes. The script is a frame unfolding in time and space, as individual episodes, stages, and elements, e.g. a trip to another city, a visit to a film, or a movie. Another city, a visit to a film or a restaurant, i.e. the restaurant itself is a frame, but a visit to a restaurant is a frame. i.e. the restaurant itself is a frame, but the visit to the restaurant, the party in the restaurant, the introductions, and the dancing are scenarios.

The next type of concept is gestalt. It is a complex, functional structure that conceptualises information. This term was brought into history by H. Ehrenfels at the end of the 19th century. We can say that the term came from the German language. We cannot comprehend our world directly. Every action we take, we conjure up. That's why the waiter in the café forgets the order after giving it away. This information is no longer needed for later life. The classic gestalts are love, destiny, play, etc.

Linguistics also distinguishes universal concepts and national concepts. Universal concepts are the concepts belonging to certain groups of speakers. National concepts are those that belong only to one nation.

There are also group and individual concepts, according to the degree of abstractness there are abstract and concrete concepts. In the end, it can be said that the concept, like many complex concepts, does not The concept has a unified interpretation in the science of language at the present stage of its development.

The analysis of concept theory allows us to formulate the following attributes of the concept:

1. A concept is an ideal concept;
2. All concepts are formed in human consciousness;
3. A concept is always very closely related to other concepts;
4. The concept includes national and cultural specificity;
5. The concept is verbalised by linguistic means;
6. The concept is a very complex structure;
7. The concept is an element of a conceptual system;

The types of a concept and its description depend on many factors that are put into them in the world.

REFERENCES

1 George Lakoff and Mark Johnsen: Metaphors we live by, London: The university of Chicago press, 2003, p. 276 [на англ.яз]

2 Маслова В.А. Современные направления в лингвистике: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. – М.: Академия, 2008. – 266 с.

3 Вежицкая А. Язык, культура, познание., «Русские словари», М., 1996г. – 416 с.

4 Степанов Ю.С. Концепт // Степанов Ю.С. Константы: Словарь русской культуры. Опыт исследования. - М.: Школа “Языки русской культуры”, 1997.- С. 40-76.

5 Пименова М. В. Типы концептов и этапы концептуального исследования // Вестник КемГУ, 2013. – №2 (54). [Электронный ресурс]. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/tipy-kontseptov-i-etapy-kontseptualnogo-issledovaniya> (дата обращения: 01.03.2023).

6 Маслова В.А. Введение в когнитивную лингвистику: учебное пособие / В.А. Маслова. – 3-е изд., испр. – М.: Флинта: Наука, 2007. – 296 с.

7 Бабушкин А. П. Типы концептов в лексико-фразеологической семантике языка. Воронеж: Изд-во ВГУ, 1996. 104 с.

8 Болдырев Н. Н. Концептуальное пространство когнитивной лингвистики // Вопросы когнитивной лингвистики. 2004. № 1. С. 18–36.

INTERCULTURAL MEDIATION SKILLS OF AN INTERPETER

SARKANOVA A. D.

student, Toraighyrov University, Pavlodar

KLYUSHINA Z. V.

Master, Senior Lecturer of the Foreign Philology Department
Toraighyrov University, Pavlodar

In today's dynamically developing world, there is constant interaction between different cultures. This article is devoted to such a topical translation topic as intercultural mediation, which makes this interaction successful.

The 21st century, without a doubt, can be characterized as an era of globalization, integration of processes and rapid economic development. Being in such conditions, people find it necessary to constantly interact with representatives of other cultures, for example, in working conditions or in everyday life. However, unfortunately, this interaction cannot always be called successful. Sometimes participants in a communication

act, without implying it themselves, can offend the interlocutor or provoke a conflict situation. This is mainly due to the following reasons:

1) insufficient knowledge of the language in which communication is conducted;

2) limited knowledge of the interlocutor's culture [1].

As practice shows, solving the first problem is easier than the second. It is because of the lack of knowledge about other cultures and the experience of communicating with foreigners that misunderstanding and disagreements arise between people. In such cases, it turns out that a person is needed who specializes in the implementation of successful interaction between representatives of different cultures. And here we are talking about a completely new profession - a specialist in intercultural mediation. Initially, the term “mediation” was understood as an effective way to resolve the conflict, which involves a third independent party interested in the parties being able to successfully resolve their dispute [2]. Thus, this phenomenon is connected both with the process of interaction and with its final result.

With the development of science and culture, the term has acquired a completely new meaning. Today, intercultural mediation implies a socio-cultural process aimed at building successful interaction between participants in a communication act who are representatives of different cultures, with the participation of an independent third party through one or more languages. This type of mediation involves society in a dialogue with culture and democratizes it. Moreover, intercultural mediation allows people to learn new things about other cultures, facilitating the process of acculturation. In turn, a specialist in intercultural mediation, that is, a mediator, is an expert in the field of psychology, culture and history, who is able to organize the acquisition and exchange of cultural experience, while remaining a neutral party [3]. A person who will be engaged in this type of activity needs to have an extensive set of skills and competencies, namely:

Intercultural – the ability and willingness to perceive and understand statements in a foreign language and create their translation in compliance with the social norms of society.

Social – the ability to work observing the norms of communication accepted in society.

Personal – possessing personal qualities, such as stress resistance, for the successful implementation of intercultural mediation.

Special – the ability to perform the work of an interpreter at a professional level, which includes: subject, basic, discursive, socio-cultural, technological, strategic, informational competencies [4].

Thus, a specialist in intercultural mediation surpasses a standard interpreter by the ability to perform multifunctional activities of high complexity and the possession of interdisciplinary knowledge.

Like many countries abroad, Kazakhstan is striving for the development of the economy, and hence the labor market, which in turn implies the emergence of new professions and work areas. If a specialist in intercultural mediation officially becomes a new profession in our country, then it will be in demand in the following areas.

Firstly, we are talking about the preservation of cultural heritage, and therefore languages, including ethnic minorities. This problem has become relevant in connection with the spread of world languages, for example, English, which has the status of lingua franca. For a comfortable life, many are forced to learn world languages, while abandoning their indigenous ones. As a result, many languages become rare or disappear altogether. However, if an intercultural mediator who knows their native languages works with representatives of cultural minorities, then this problem can be avoided. Such a specialist will be able to provide communal translation, helping people to socialize in a new environment without pressure on their cultural heritage and language.

Secondly, we should mention the role of intercultural mediation in resolving conflicts between representatives of different cultures. Quite often, disagreements arise due to the lack of background knowledge about the cultures of other countries. As a result, the participants in the communicative act, without implying it themselves, can offend the interlocutor.

Finally, it is important to emphasize the importance of oral accompanying translation. In our time, due to the development of technology and international relations, people began to travel much more often. This includes trips both for the purpose of tourism and business trips. In most cases, people do not speak a foreign language at a sufficiently high level for independent communication and turn to the services of an interpreter.

However, if an intercultural mediator is in his place, then such a specialist will be able to organize not only a competent translation from one language into another, but also do it in compliance with the linguistic and social norms of representatives of the countries for which it will be carried out. Moreover, intercultural mediators who are accredited as

guides will be able to conduct study tours for foreigners and participate in intercultural dialogue. As a result, foreigners who are in an unfamiliar cultural environment will be able to feel comfortable, because the peculiarities of their culture will be treated with respect and interest. This type of oral accompanying translation can be used both when working with a group of foreigners, and for small family companies.

Thus, intercultural mediation can and should be considered a professional activity. After all, there are many different areas for its implementation, and the relevant specialists have serious career prospects. The possession of such important competencies as: basic, personal, intercultural and informational allows the intercultural mediator to surpass the traditional translator, ahead of him with his versatility and ability to quickly adapt to a new language environment, society and culture. Potentially, such specialists will be able to realize themselves in the areas of interpreting and providing support services for business.

REFERENCES

- 1 Сдобников В. В. Перевод и коммуникативная ситуация [Текст] / В. В. Сдобников - 2-е изд., стер. - М. : ФЛИНТА, 2015. - 464 с.
- 2 Литвишко О. М. Лингвокультурная медиация как компонент глобального подхода в обучении профессионально ориентированному английскому языку [Текст] / О. М. Литвишко, Ю. А. Черноусова // Вестник Воронежского государственного университета. - 2016. - №2. - С. 139 -143.
- 3 Синицина А. Культурная медиация и ее формы в педагогической науке и практике во Франции [Текст] // Вестник ассоциации вузов туризма и сервиса. - Коломна, 2017 - №3. - С. 67-76.
- 4 Гавриленко Н. Н. Попытка систематизации переводческих компетенций [Текст] // Вестник Пермского национального исследовательского политехнического университета. Проблемы языкознания и педагогики. - 2016. - №1. - С. 8.

**THE PECULIARITIES OF LEXICAL EXPRESSIVE MEANS
AND STYLISTIC DEVICES IN THE THRILLER NOVEL
«LOST GIRLS» BY A. MARSONS**

SEITKENOV K. B.

Student, Toraighyrov University, Pavlodar

AKHMETBEKOVA A. M.

PhD, associate professor, Toraighyrov University, Pavlodar

The way fiction affects the reader does not largely depend on what it is written about, but rather on how it is written. The language of fiction expresses the writer's thoughts and feelings in a figurative form, by means of figurative thinking, which is a complex reflection of facts, phenomena of reality in the form of sensual representations, associatively connected with each other. These facts and phenomena of reality can be real or created by the writer's imagination. The article is devoted to the study of lexical expressive means (EM) and stylistic devices (SD) in the first five chapters of the thriller novel "Lost girls" by Angela Marsons. It is the third book in the "Detective Kim Stone crime thriller" series the genre of which includes kidnapping, plot twists, investigation, detective, psychology and criminals. In this thriller novel two little girls are kidnapped, and only one of them returns home, so detective Kim Stone investigates this case together with her team as best as they could. Lexical EM and SD used in the thriller novel make the sentences more expressive and picturesque. In order to analyze how lexical EM and SD function in the thriller novel making it more emotive, moving, exciting and emphatic, it is necessary to define the concept "thriller novel", its main characteristics and systemize the classification of expressive means and stylistic devices.

Thriller is a genre of fiction in which such subgenres as crime, horror and detective stories often intersect. Thrillers are characterized by a mood that inspires and evokes in the audience a sense of expectation, excitement, surprise, anticipation and fear. This genre is suitable for film and television [1].

Thriller novels are usually built on the climax and are completely based on it, which causes concern among readers and fans. Hiding important and valuable information is a common thing in thriller novels. Literary techniques such as diversions, plot twists, unreliable narrators and cliffhangers are widely used in this genre. Thrillers are often plots driven by villains, representing obstacles that the protagonist or heroes must overcome [2].

So a thriller novel is a genre of fiction with plot which is displayed by crime, horror, detective scenes, and by such feelings of characters as expectation, excitement, surprise and fear in most of the cases. Thrillers include diversions, plot twists, unreliable narrators and cliffhangers in themselves to make literary texts more interesting and gripping to catch readers' attention.

There are three main characteristics of the thriller genre: suspense, themes and characters, story and setting.

Suspense is considered to be a crucial characteristic of the thriller genre. It gives the viewer or reader a feeling of pleasurable fascination and excitement mixed with apprehension, anticipation, and tension. These feelings develop from unpredictable, mysterious, and rousing events which take place during the narrative, which makes the viewer or reader think about the outcome of certain actions, in other words the viewer or reader will be excited and interested in plot till the very end. Suspense builds in order to make those final moments, no matter how short it can be, it is the most memorable element anyway. The suspense in a story keeps the person hooked to reading or watching more until the climax is reached [3].

Crime and action thrillers have such common methods and themes as ransoms, captivities, heists, revenge, and kidnappings. In mystery thrillers these are mostly investigations and the whodunit technique. Dramatic and psychological thrillers usually involve such common elements as plot twists, psychology, obsession and mind games. In many cases such elements as killing robots, machines or aliens, mad scientists and experiments are considered to be common in science-fiction thrillers. Serial killers, stalking, deathtraps and horror-of-personality are recognized as common elements of plot in horror thrillers. Fringe theories, false accusations and paranoia are mostly found in paranoid thrillers, forming its irreplaceable part. The last one is spy thrillers into which such elements and scenes are included: threats to entire countries, spies, espionage, conspiracies, assassins and electronic surveillance [4, p. 315-320].

Criminals, stalkers, assassins, innocent victims (frequently on the run), menaced women, psychotic individuals, spree killers, sociopaths, agents, terrorists, cops and escaped cons, private eyes, people involved in twisted relationships, world-weary men and women, psycho-fiends, and etc. are the most popular and regularly used fictional characters in the thriller genre of belles-lettres style. Cold-blooded and cruel terrorism, political conspiracy, pursuit or persecution, romantic triangles leading to murder are the most frequently shown and included themes

of thriller novels. In most of the cases in plots of thrillers we may notice characters, who come into conflict with each other or with outside or external forces [1].

Thrillers are characterized by an atmosphere of threat and sudden violence, for example, crime or murder. Tension usually arises when heroes get into a dangerous situation or a trap from which it seems almost impossible to get out. Various elements are involved in the thriller - crime, criminals, horror, revenge, kidnapping, turns, psychology, psychological manipulation, persecution, espionage, etc. - but usually the main character, unknowingly or unwittingly, finds himself involved in a dangerous or potentially fatal situation in which life is in danger [1].

So, it should be concluded that thriller as the genre full of dangerous, gripping, and exciting moments first of all needs suspense because this one creates such an atmosphere for a reader to gain the special feeling of pleasurable fascination and excitement mixed with apprehension, anticipation, tension and intrigues. About other characteristics we may notice that in most of the types of thriller novels such themes as crime, murder, stalking, plot twist, pursuit and killers can be found as common ones almost to each of the types of thriller novels. It can be explained in the way that all the thriller novels has very sharp and gripping plot with a lot of dangerous situations for characters mostly reaching even the level of danger to their lives, and that is why the plot of the book cannot be stable and simple because as extreme, action and horror scenes almost always demand from an author to make the events in the fictional work changing and fast-moving.

The works of I. V. Arnold, I. R. Galperin, V. A. Kukhareenko, G. N. Leech, Yu. M. Skrebnev, T. A. Znamenskaya are devoted to the study of expressive means and stylistic devices. One of the most important issues is the confusion between expressive means and stylistic devices. In other words most people do not understand difference between these two concepts. Expressive means of a language are those linguistic forms and properties that have the potential to make the utterance emphatic or expressive. These means can be found on all levels of language – phonetic, graphical, morphological, lexical or syntactical. A stylistic device is a literary model in which semantic and structural features are all blended so that it represents a generalized pattern [5, p. 34-35].

Accordingly, expressive means are linguistic forms that are able to make sentences more expressive, and a stylistic device is used to represent a generalized pattern of sentences that refer to belles-lettres style unifying both semantic and structural features.

Analyzing lexical EM and SD in the first five chapters of the thriller novel “Lost girls”, we rely on the classification proposed by I. R. Galperin. According to his classification the lexical level of EM and SD falls into three subdivisions which possess different criteria. The first subdivision is presented by the interaction of different types of lexical meaning. These are:

1) the interplay of dictionary and contextual meanings, which includes metaphor, metonymy and irony;

2) the interaction of primary and derivative meanings, which includes polysemy, zeugma and pun;

3) the opposition of logical and emotive meanings, which in turn includes interjections and exclamatory words, epithet and oxymoron;

4) the interaction of logical and nominal meanings, it includes antonomasia.

The second subdivision is based on the intensification of a certain feature of a thing or phenomenon. It includes simile, periphrasis, euphemism and hyperbole.

The third subdivision comprises set expressions in their interaction with the context. These are the cliché, proverbs and sayings, epigrams, quotations, allusions, decomposition of set phrases [6, p. 139-189].

Having studied the concept “thriller novel”, its main characteristics and having systemized the classification of EM and SD, let us conduct a qualitative analysis of lexical expressive means and stylistic devices in the thriller novel “Lost girls” written by A. Marsons. Some examples are presented in Table 1.

Table 1 – The qualitative analysis of lexical expressive means and stylistic devices

Examples from the thriller novel "Lost girls" by A. Marsons	Lexical expressive means and stylistic devices	Stylistic functions of lexical EM and SD and their role in the thriller novel
(1) The shock on the face of Tracy Frost almost pierced her rage. (2) 'Your story got him killed, you stupid cow.' (3) The courage he'd shown in trying to change his life and battle the fates had touched her. (4) As the amber light promised to illuminate she spurred the machine into life and roared across the intersection.	personification	Personifications are used to emphasize some emotional moments, especially with the feeling and condition "rage". Also we may see some strengthening moments of the scene. Necessary to show a particular touching moment. And also to add some interesting elements to make sentences more playful and literally pleasant by giving one lifeless object the quality of human being.
From the ignition point in her brain (5) it travelled like electricity (6) to the soles of her feet.	simile hyperbole	There is a comparison of two unlike objects, to be more precise, these are rage and electricity. Hyperbole is used here to exaggerate the level of rage, creating such a depiction that the rage of the character is so enormous that it is filling the body up to the very soles of feet.
(7) 'What the fuck did you think you were doing?' Kim screamed. (8) 'Are you so bloody desperate to get noticed by the nationals you'd throw away a kid's life?' Kim screamed in her face.	interjection	Interjections are used to display dissatisfaction and anger of the character, that's why this character strongly and clearly expresses his furious anger.
Kim stepped back so that (9) only a sliver of space existed between them. As the amber light promised to illuminate (10) she spurred the machine into life and roared across the intersection.	periphrasis	There are two examples of periphrasis, the first one lets us understand that Kim wants to create a little distance between her and her interlocutor. And the next one gives us a literary variant of the scene where the amber light displayed and she brought her car into the motion and drove through the intersection with loud sounds.

Kim leaned in close and (11) speared Tracy with her eyes.	metaphor	Metaphor is used here to make unusual comparison of Kim's eyes and the prickly hit as with a spear, it is emphasis of a moment when Kim wants to warn Tracy seriously.
Kim Stone felt (12) the rage burning within her. Baldwin offered her (13) a dead stare in response to her question. She took Karen's first and read (14) the cold, black words.	epithet	Epithets create unusual description of some phenomena or objects in the context. The first one is "a rage", and with participle I "burning" it is epithet, this stylistic device is used here to make emphasize on the high and enormous level of rage, like it is burning fire. Stare with the adjective dead also becomes an epithet, because the look of human being cannot be dead in reality, but here there is another meaning of the sentence, the interpretation may be like this: "Baldwin looked at her with ignorance or absence of suitable answer". "The cold, black words" is the epithet as well because the condition of weather cannot be the characterizing adjective for "words".
(15) The name lived safely in her past; a place she rarely visited.	metonymy	In this context "the name" is a substitution of character Karen, who was friend of detective Kim Stone in the past, and it is she who lived safely in the past of Kim, but here we see "the name" instead of Karen herself therefore it is metonymy.

So, on the basis of the study the concept "thriller novel" and its main characteristics are defined. The classification of EM and SD suggested by I. R. Galperin is systemized. Through the qualitative analysis carried out in this research study it should be concluded that in the first five chapters of the thriller novel "Lost girls" by Angela Marsons the largest number of stylistic devices belong to personifications. It is explained in this way, personifications make strong emphasis on some emotional moments by giving the lifeless objects the qualities of a human being. The second place is taken by an epithet, this stylistic device makes unique scenes and moments to appear in the texts of the novel by adding to some objects or phenomena unusual descriptions. We may make a theory that these SDs are very convenient for making thriller and emotional parts of the book more fascinating and intriguing. But other expressive means and

stylistic devices found in this research fulfill their stylistic functions and have their own importance as well.

REFERENCES

- 1 Thriller and Suspense Films. [электронный ресурс]. – URL: https://www.filmsite.org/thriller_films.html [дата обращения: 15.02.2023].
- 2 What's Mystery, Suspense & Thriller Genre?. Archived from the original on April 2, 2012. Retrieved June 27, 2010. [электронный ресурс]. – URL: <https://web.archive.org/web/20120402153017/> [дата обращения: 17.02.2023].
- 3 Ortony, Clore, and Collins 1988. [электронный ресурс]. – URL: <http://www.ruebenstrunk.de/emeocomp/4e.HTM> [дата обращения: 17.02.2023].
- 4 Saricks J. G. The readers' advisory guide to genre. – Publisher: American Library Association, 2009. – 387 p.
- 5 Знаменская Т.А. Стилистика английского языка. Основа курса: Учебное пособие. Изд. 4-е, испр. и доп. – М.: КомКнига, 2006. – 224 с.
- 6 Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования. Изд-е 5-е, стереотипное. – М.: КомКнига, 2007. – 144 с.
- 7 Marsons A. Lost girls. – Bookouture, 2015. – 510 p.

ШЫҒЫС АЗИЯДАН ШЫҚҚАН ОРЫС ТІЛІНДЕ КІРМЕ СӨЗДЕРДЕГІ АҒЫЛШЫН ТІЛІНІҢ РӨЛІ

ТАУКЕНОВА С. А.

студент, Б. Ахметова атындағы
жоғары педагогикалық колледжі, Павлодар қ.

МУКАНОВА Б. Т.

Б. Ахметова атындағы жоғары педагогикалық колледжі, Павлодар қ.

Ағылшын тілі пәнінің оқытушысы, педагог-зертеуші, гуманитарлық ғылымдар магистрі, Павлодар қ.

Қазіргі уақытта ағылшын тілі дүниежүзінде таралған, әлемнің кез келген елінде дерлік қолданылатын, сондықтан көптеген басқа халықтардың тілдік және мәдени үдерістеріне әсер ететін халықаралық қатынас тілі мәртебесін алғаны даусыз. Ағылшын тілі делдалдық тіл қызметін атқара отырып, сорғыш сияқты орыс тіл білімінде шындық ретінде белгілі «мәдени жүкті» деп аталатын

сөздерді жинақтап, өз сөздік қорына тартып, басқа этностар арасында таралуына ықпал етеді. Ағылшын тілінің көмегімен басқа мәдениеттерден алынған және жанама қарыздар арқылы көрініс тапқан шетелдік мәдени түсініктердің, дәстүрлердің таралуы осылай жүзеге асады.

Ағылшын тілінің делдалдық рөлі қазіргі уақытта қарыз алудың негізгі бөлігі жазбаша түрде жүзеге асырылатындығымен – ғаламтордағы хабарламалар, энциклопедиялардағы аймақтық ақпараттар мен анықтамалықтар ағылшын тілінде ұсынылатындығымен артады. Мысалы, Корея Республикасының үкіметі Кореяның әлемдік қауымдастыққа кіруінің қажетті шарты - дәстүрлі ұлттық мәдениетті басқа халықтар үшін қол жетімді өрнектің заманауи түріне инвестициялау ретінде түсінілетін интернационалдандыру саясаты деп ресми түрде мәлімдеді [1, 94 б.], яғни дүниежүзілік қатынас тілі арқылы білдіру формасы, ағылшын тілі.

Көбінесе шетел сөздерінің жанама кірме сөздері тікелей кірме сөздермен бәсекелеседі. Тікелей енгізу арқылы сөздің бір тілден екінші тілге тікелей, ал жанама – үшінші тіл, делдал тіл арқылы өту процесі мен нәтижесін айтамыз. Орыс-шығыс (мысалы, қытай, жапон, корей) байланыстары процесінде тікелей кірме сөз енгізу ресімдеу жүйесі дамыды. Бұл жүйе тек этникалық фонетикалық және иероглифтік алфавиттерді ғана емес, сонымен қатар латын әліпбиін де қолданатын ұлттық шығыстану мектебінде дәл бекітілгендіктен, оны шығыс дәстүрі дейік. Сонымен, атап айтқанда, орыс синологиясында пиньинь деп аталатын латын жазу жүйесі қолданылады; А.А.Холодович [2, 147 б.] әзірлеген, Л.Р.Концевич [3, с. 161] сипаттаған кәріс жазуын романизациялаудың белгілі жүйелері бар; отандық жапонтануда ромжи жүйесі немесе романизация жүйесі де қолданылады. Бұл романизация жүйелері бастапқыда ағылшын тіліне байланысты емес - кейде олар Қиыр Шығыстағы голландиялық және португал миссионерлері белгілеген дәстүрлерді де қолданды [4, 183 б.]. Бұл романизация жүйелері практикалық транскрипцияға, яғни сөздің дыбыстық бейнесінің берілуіне сүйенді және әрқашан ағылшын әріптері арқылы берілетін дыбысқа сәйкес келе бермейді. Мәселен, мысалы, пиньинь романизация жүйесі ағылшын дыбысымен ерекше маңызды сәйкессіздіктерді көрсетеді: qígong - qíqong; genmínbì - genmínbì - кирилл әліпбиінің әріптері бойынша сөздерді тасымалдау жүйесі

осы сөздің дыбысын тасымалдауға негізделген және белгілі бір иероглифтерді көрсетеді [5, 400 б.].

Шығыс Азия тілдерінің төл дыбыстары әрқашан еуропалық тілдердің дыбыстарымен сәйкес келе бермейді, сондықтан әртүрлі этникалық топтардың өкілдері оларды әртүрлі қабылдайды және әртүрлі романизация және кириллизация жүйелеріндегі әріптермен әртүрлі корреляция жасайды. Сонымен жапон және корей тілдерінде ысқырық пен ысқырықты еске салатын дауыссыз дыбыс бар, сондықтан әртүрлі романизация жүйелерінде ол жұмсақ S немесе SH (Silla, Shilla) түрінде беріледі, ал орыс тілінде әріп. жиі қолданылады C (Silla; сонымен қатар синто - синто).[6, 149 б.]

Сонымен қатар, кірме сөз енгізудің жазбаша әдісі басым бола бастағанда, орыс мәтіндерінде, әсіресе шығыстанушы еместер жазған мәтіндерде, жеке әріптер мен ағылшын тіліндегі дыбыстардың корреляциясына сәйкес келетін кірме сөз енгізу жиі пайда бола бастады [7, 200 б.]. Әріп тіркестері басым болды. Осылайша сушидің орнына суши (< суши), тайчи орнына тайчи / тай цзи (< тай-чи, тай-цзи), Фудзи орнына Фудзи (< фудзи), Хитачи орнына Хитачи (<Hitachi). Шығыс азиялық сөздерді ағылшын тілі арқылы жанама түрде алудың бұл құбылысы салыстырмалы түрде жақында - 20 ғасырдың соңғы ширегінде кең таралған. Мұндай сөздер әлі күнге дейін, әдетте, тұрақсыз пішінге ие және әртүрлі лексикографиялық дереккөздерге әртүрлі жолмен еніп, аудармалық дублеттерді құрайды. Дегенмен, бұл дәстүрдің бұрыннан пайда болғанын айта кету керек, гейша, рикшо, джиу-джитсу, орыс тілінің сөздіктерінде бұрыннан жазылған, сәйкесінше гейша (гейша), рикишаны ауыстырған. (цзин-рикиша), джу-джитсу (джиу-джитсу).

Ағылшын тілінің емлесі әсерінен орыс тілінде де көптеген корей сөздері қалыптасқан: Самсунг (Самсунға қарсы), таэквондо / таэквондо (Таэквондоға қарсы < таеквондо < т>аэквондо). Әрине, мұндай формацияларды шығыс тілдерін білмейтін, бірақ ағылшын тілін оқып, ағылшын-орыс корреляциясының ережелерін латын және кириллицада жазылған шығыс және орыс сөздерінің корреляциясына көшіретін адамдар жасайды. Ауызекі сөйлеу негізінде пайда болған соңғы бағыт кәсіби терминдерді енгізу (спорт, аспаздық, бизнес, сауда) саласына да тарады. Мәселен, Шығыс Азияның жекпе-жек өнері саласына қатысты ағылшынша-орысша глоссарий жасап, мен оны кәсіби ушу, дзюдо және басқа да жекпе-жек өнерімен айналысатын спортшыларға редакциялау үшін бердім. Олар кейбір анықтамаларды, интерпретацияларды түзетеді

деп болжанған, бірақ мені таң қалдырғаны, редакциялардың басым бөлігі орыс терминологиясындағы әріптерді ағылшын үлгісіне сәйкес ауыстыруға келді: waza-agi - waza-agi орнына ваза-ари («жарты жеңіс») боджитсу - боджитсу орнына бо-джитсу, «ұзын ағаш таяқтарды қару ретінде пайдалану арқылы күресу өнері»; хидари шизентай - хидари шизентай, хидары шизентай, «сол позиция»; неко-аши дачи - некоашидачи, неко-аши-дачи, «мысық позициясы».

Шығыс-азиялық кірме сөздерінің дизайнындағы мұндай алшақтық қолданыстағы формаларды біріктіретін және басым нұсқаны ұсынатын арнайы аударма ағылшынша-орысша сөздікті жасау қажеттілігіне әкеліп соқтыруы мүмкін емес. Осыған байланысты, ағылшын тілінен орыс тіліне кірме сөз енгізу жанама аудару құбылыстарын дамыту мәселесі, бұл аударманың мәні латын және кириллица сияқты графикалық әртүрлі жазу жүйелерінің ықтимал өзгертуі өзекті болды.

ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 21 ғасырдағы Корея: 21 ғасырдағы президенттік комиссия. – Сеул, 1995, 94 бет.
- 2 Холодович А.А. Корей жазуын латындандыру туралы // Совет тіл білімі. - Ленинград баспасы. Ғылыми зерттеу Тіл білімі институты, 1935. –147-161 бет.
- 3 Концевич Л.Р. Корейтану. - М., 2001 ж. 161 б.
- 4.Высочина О.В. Шетел сөзінің мағынасын түсіну психолінгвистикалық зерттеу): – Воронеж, 2001. – 183 б.
- 5 Гумбольдт V. фон. Тіл білімі бойынша таңдамалы еңбектер. – М.: Прогресс, 2000. – 400 б.
- 6 Lotte D.S. Шетелдік терминдер мен термин элементтерін қарызға алу және ретке келтіру мәселелері. – М.: Наука, 1982. – 149 б.
- 7 Качру Б. Ағылшын тілінің алхимиясы: жергілікті емес ағылшындардың таралуы, функциялары мен үлгілері. - Оксфорд., 1986. - 200 б.

**М.МАҒАУИННИҢ «ТАЗЫНЫҢ ӨЛІМІ» ПОВЕСІНДЕГІ
КӨРКЕМДІК БЕЙНЕЛЕУ ҚҰРАЛДАРЫ МЕН
СТИЛИСТИКАЛЫҚ ТӘСІЛДЕРДІ АҒЫЛШЫН ТІЛІНЕ
АУДАРУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ**

ХАЛЫҚ Ж. А.
студент, Торайғыров университеті, Павлодар қ.
БОРАНКУЛОВА Б. Е.
гуманитарлық ғылымдар магистрі, жетекші,
Торайғыров университеті, Павлодар қ.

Көркем шығарма – нағыз суреткер әрекеттің нақты нәтижесі, әдеби еңбектің көзбен көріп, қолмен ұстауға болатын затты дерегі. Сәтті шыққан көркем шығарма – бір жазушы келесіндегі ғана емес, бүкіл әдебиет көлеміндегі кесек құбылыс, бүкіл өнер әлеміндегі тұрлаулы тұлға дейтін болсақ, образ – осынау өнер туындысындағы көп тұлғалардың бірі. Олай болуы заңды да, себебі әдебиет — адамтану ғылымы. Адамзат аударма арқылы араласып - құраласады. Әлем халықтары тілдерінің арасында да қарым - қатынастың өз жүйесі, яғни трансляторы болуы керек. Тілдер арасындағы осындай байланыстырушы жүйенің ең қарапайым шешімі – аударма адамзатты біріктіріп тұрған факторлардың бірі деуге де болады. Көркем аударма - аударматанудағы ең бір күрделі де күрмеулі сала. Олай дейтініміз көркем аудармада шығармашылық белгі сипаттарының лингвистикалық және өзге түрлеріне қарағанда айрықша бедерленіп көрінеді. Ал көркем шығармаларды аударуда ерекше жауапкершілік жүктелетіндіктен аудармашыдан лингвистика мен аударма теориясы саласында жеткілікті айындықпен қатар, әдебиетшілік, мәдениеттанушылық, стилистік дарын да талап етіледі [1].

Стилистика – тілдік тұлға-бірліктердің бәрін де (дыбыстарды, сөздерді, сөз тіркестері мен сөйлемдерді) құрылымдық тіл білімінің міндеттері тұрғысынан емес, қарым-қатынастың белгілі бір саласы мен мақсаттарына сай қолданыстық тұрғысынан зерттейді. Осыған байланысты стилистика ғылыми пән ретінде тіл ғылымының басқа салаларынан кейін барып пайда болды. Академик В. В. Виноградов стилистиканы «Тілдік құрал- дардың әсер ету сапаларын зерттей отырып, сөздік құрамдағы, сөз таптарындағы, синтаксистік құрылымдардағы синонимдік эквиваленттерді, варианттарды айқындай отырып, стилистика тілді зерттеудің өзіндік бір биік

шыңы, ұлттық тілдік мәдениетті арттырудың теориялық негізі болып табылады» – дейді [2].

Қазіргі ұлттық әдеби тілдің даму кезеңінде халықтың тіл мәдениетінің артуына байланысты стилистика ғылымын зерттеу ісі де, оны оқыту мәселесі де жанданып отыр. Қазақ тілінің стилистикасы – тіл білімінің кейінірек дамыған саласының бірі. Егер қазақ тілінің негізгі деңгейлерін зерттеу ісі дәуір жағынан өткен ғасырдың 30-жылдарынан басталса, стилистиканың пайда болып қалыптасуы кешірек кезеңді қамтиды. Бұлай болуы заңды да, өйткені тілдік деңгейлердің өлшемдері (дыбыс, сөз, сөз тіркесі, сөйлем) стилистиканың құралдары (ресурстары) болып табылады. Демек, қазіргі кезде лексикология мен лексикографияның, фразеология мен фонетиканың және морфология мен синтаксистің басты мәселелері ғылыми жағынан игеріліп, талай табысқа қол жеткен кезде стилистиканы жан-жақты қарастырудың да қажеттігі түсінікті. Бірқатар ғалымдардың пайымдауынша, қазақ тіл білімінде алғаш рет стилистикаға қатысты мәселелердің зерттелуі А. Байтұрсынұлы, Қ. Жұбанов еңбектерінен басталады. А. Байтұрсынұлының «Әдебиет танытқышында» көркем сөз бен көсемсөзге қатысты ой-толғамдары, Қ. Жұбановтың Абай поэтикасының қыр-сырын ашқан мақаласы мен басқа да еңбектері бұл саладағы алғашқы қадамдар болды. Ал стилистиканың жеке ғылым саласы ретінде қалыптасуына М. Балақаевтың қызметі айрықша болды. 1966 жылы алғаш жарық көрген «Қазақ тілі стилистикасы» оқулығы стилистиканың пәні мен нысанын, тіл біліміндегі алатын орнын анықтаған тұңғыш еңбек болды. Мұнда стилистика ғылымының мақсат-міндеттері, функционалды стиль түрлері, қазақ тілі стилистикалық құралдарының лексика-грамматикалық сипаты жүйеленіп қарастырылды.

П. М. Топердің пайымдауынша, көркем аударма – шығармашылық саласы [3]. Демек, белгілі бір тілде жазылған көркем еңбекті өзге тілдерге аудару арқылы сол елдің тарихы мен болмысын басқа тілде сөйлейтін немесе әлемнің келесі бөліктерінде тұратын оқырмандарға таныстыруға мүмкіндік туады. Бұл қызметті білікті аудармашы жасайды. Ол үшін аудармашы аударма жасалатын шет тілін, сол елдің мәдениетін, сонымен бірге өзге тілді, оның құрылым ерекшелігін, оның бөлшектерінің өз ана тілінің бөлшектерімен өзара байланыс қисынын көрсету үшін ана тілінің мүмкіндіктерін сарқи пайдаланатындай терең меңгергенін көрсетеді. Соған қоса аударма үдерісінде дұрыс шешім қабылдап

аудармашының шығармашылық сезімталдық қабілетіне сене отырып, түрлі тілдер тасымалдаушылары арасында қабылданған сөйлеу нормалары туралы көзқарастардың бір-біріне сәйкес келмеуін ескеріп шығарманың сюжетін, кейіпкерлерін жасау автордың еншісінде болатынын ескере отырып, аудармашы өзге тілде түпнұсқаны қайта жасап шығады. Әр жазушының өзіне тән сөз қолдану мәнері, оларды ұштастыра білу өнері, әсерлі түрде жеткізуі тілдік бірліктер негізінде көрініс табады. Жазушылардың тіл шеберлігін әсіресе жазған еңбектерінде қолданған тәсілдері арқылы көруге болады. Осы тұрғыда жазушы М. Мағауиннің «Тазының өлімі» повесіндегі қолданылған тәсілдерінде атап өтер болсақ синтаксистік құрылымдарға өзгеше стильдік реңк жүктелген. Мұнда атаулы, толымды, жайылма, жақсыз, жалаң, құрмалас сөйлемдердің алған орны, автордың поэтикалық көркемдеуіш теңеу, балама сөздер, суреттеу тәсілі т.б. секілді атқарған қызметтерін өзгешеленіп тұрады. Бастысы, бұл сөйлемдердің кейіпкер бейнесін даралаудағы қызметтері олардың қарым-қатынасын реттеуінде шебер қиюласып, тілдік бірліктер жүйесі тұтастай стильдік қызмет атқаруға жинақталған. Жазушының ерекше сөз саптау шеберлігін келесі жұмыстардан аңғаруға болады. Бұл мақалада жазушының М. Мағауиннің «Тазының өлімі» повесіндегі көркемдік бейнелеу құралдары мен стилистикалық тәсілдері қолданысы қарастырылады. Шығармада теңеу, эпитет, метонимия, метафора, кайталау секілді көркемдегіш құралдар кездеседі.

Эпитет - заттың не құбылыстың айрықша белгісін, қасиетін білдіретін бейнелі сөз. Эпитет - заттың не құбылыстың айрықша белгісін, қасиетін білдіретін бейнелі сөз. Эпитет ұғымға, нәрсеге бейнелілік, нақтылық сипат береді. Зерттеуші Г. Мұхаметқалиева эпитетке былай анықтама береді: «Эпитет дегеніміз - екі немесе одан да көп компоненттен тұратын, өзара қабыса байланысқан, көркем, бейнелі, образды сөз тіркесі» [4].

М. Мағауиннің «Тазының өлімі» повесіндегі эпитеттер:

Түпнұсқа:

1. Шіріген етпен аралас, мұрынға болмашы ғана лебі жеткен иіс - иесінікі! [5, 6 б.]

Аударма:

Mingled with the smell of rotting flesh, detected so clearly by his sensitive nostrils, was the smell of his master. [6, 6 p.]

Түпнұсқа:

2. Буы бұрқыраған жас топырақ емес, жел үрлеп, жауын жуып көнерген, иесіз, ескі іннің аузындағы үйінді сияқты сұрықсыз топырақ. [5, 6 б.]

Аударма:

Not yielding and damp, exuding a dense, warm, living odour, but crusted hard, the way the earth was at the entrances of animals' abandoned burrows. [6, 6 p.]

Көріктеу құралдарының бірі теңеулер. Теңеу - өте күрделі, көп аспектілі құбылыс. Ол тілдің бейнелеу құралы ретінде стилистика мен әдебиеттануда, теңеулік құрылым және тұрақты теңеулер фразеологияда қарастырылады. Ғалым Ф. Р. Ахметжанованың пікірінше теңеулерді екі бағытта қарастырған жөн. Біріншіден, ол логикалық категория, екіншіден әдебиеттанудың ең басты зерттеу объектісі. Логикалық категория ретінде қарастырудың маңызын біз философия мен логикада әдістін бір түрі есебінде қолданылуынан біле аламыз. Ал әдебиет теориясында оның бейнелеушілік негізі туралы ұтымды ойлар айтқан - әдебиетшілер, мысалы: орыс ғалымдары А. Квятковский, Л. Тимофеев, А. Т. Рубайло, Д. Э. Розенталь мен М. А. Телепкопа, қазақ ғалымдарының ішінде А. Байтұрсынұлы, З. Ахметов, З. Қабдолов, Т. Қоныровтарды атап айтуға болады [6].

М. Мағауиннің «Тазының өлімі» повесіндегі теңеулер:

Түпнұсқа:

1. Өне бойы от тигендей дуылдап, көз алды қызылдыжасылды сәулемен тұманданып, дүние тенселе төңкеріліп бара жатты. [5, 10 б.]

Аударма:

Before the puppy could even understand what was happening, his body was seared with scorching flames, a reddish-green mist started swirling in front of his eyes and everything around him started swaying about. [6, 11 p.]

Түпнұсқа:

2. Денесіне қол тигенде өне бойы найза сұққандай шанышқылап қоя берген күшік дүлей төбеттің аузына қайта түскендей, шарылдай, ұзақ қаңсылады. [5, 9 б.]

Аударма:

But although the touch of those hands was gentle and cautious, it stabbed into the trembling little body painfully, piercing through it like a spear. [6, 10 p.]

Түпнұсқа:

3. Кежге шыққан шүйейдей иғи шетке қағып кемішітешің де отиашың. [5, 9 б.]

Аударма:

You awways tweat me wike a thown in your side... [6, 10 p.]

Метафора (гр. тіл. «ауыстыру») кейбір нысандар сыныбын (заттардың, тұлғалардың, құбылыстардың, әрекеттердің және белгілердің) көрсететін сөзді басқа, соған ұқсас нысандар сыныптарын немесе жеке нысанды көрсету үшін қолданатын сөз пішіні [6, 108 б.].

М. Мағауиннің «Тазының өлімі» повесіндегі метафоралар:

Түпнұсқа:

1. Кенет тазының санасын найзағай қамшысы осып өткендей болды. [5, 9 б.]

Аударма:

It was like a flash of lightning, like a blow from a whip. [6, 10 p.]

Көріктеу құралдарының тіліміздегі өнімді қолданатын бір түрі – метонимия (алмастыру). «Метонимия» гректің сөзі («metonymia»), атын өзгертіп, алмастырып атау деген мағынаны білдіреді. Метонимия дегеніміз – бір жақ аттары алынып, өз мағынасында емес, екінші мағына аралығында жақындығымен бірінің орнына екіншісі алмастырылып қолданылатын және сол құбылысты түгел көрсете алатын көркемдік тәсіл [7, 72 б.].

М. Мағауиннің «Тазының өлімі» повесіндегі метонимия:

Түпнұсқа:

1. Шомбал қара тастан қанша айырмасы бар. [5, 8 б.]

Аударма:

Like a black boulder that has grown roots deep into the ground...

[6, 9 p.]

Түпнұсқа:

2. Өне бойы от тигендей дуылдап, көз алды қызылдыжасылды сәулемен тұманданып, дүние тенселе төңкеріліп бара жатты. [5, 9 б.]

Аударма:

Before the puppy could even understand what was happening, his body was seared with scorching flames, a reddish-green mist started swirling in front of his eyes and everything around him started swaying about. [6, 10 p.]

Қорытындылай келе адам баласы мәдениет сатысына көтеріліп, ой-сана ілгерілеген сайын өмір құбылысын терең түсініп, бір нәрсенің қасиетін, ерекшелігін әртүрлі жақтарынан тани бастайтыны мәлім нәрсе десек, бұл жалпы көркем тілдің әсіресе

эпитеттерді талдағанда айрықша көзге түседі. Өмір құбылысы не зат, не бір нәрсенің ерекше қасиеті тек біреу, екеу емес, сансыз көп деп танып, сол әртүрлі қасиет, ерекшеліктерін таба біліп, әдебиетке енгізу шын мәніндегі көркем әдебиет жасаушы, әдебиет тілін дамытушы ақын-жазушылардың дүниеге келгендігін көрсетеді және шын мәніндегі көркем әдебиетті ауыз әдебиетінен айрықша ететін де негізгі мәселенің бірі осы деп қарауымыз керек. Міне, бұл тұрғыдан қарағанда, Мұхтар өзінен бұрынғы әдебиеттен де, өз кезіндегі әдебиеттен де мойны анағұрлым озық, анағұрлым жоғары сатыда тұрған жазушы екендігін көреміз. Әр елдің ұлы жазушы-ақындарының өзі кіргізген жаңа сөздері сол ұлттың жалпы тілімен салыстырғанда, дарияға тамған тамшыдай ғана деуге болады. Қай жазушы болсын, өзіне дейінгі жасалынған халықтың әзір тіліне кез келеді де, шашылып жатқан бай қазынаны маржанша тізіп, қиюын тауып қалап, тот басқанын аршып, кірлегелін тазартып, жансызына жан, қансызына нәр беріп, жаңа нәрсе етіп шығарады. Ұлы жазушылар әдебиет тілін дамытты, байытты, жаңа сөз, жаңаша сөйлем, образдар кіргізді дегенде, біз осыны ұғамыз. Осы орайда Мұхтардың қазақтың әдеби тілін жасауда үлес қосқандығын екендігін атап өтпеуге болмайды.

Соның бірі - эпитет. Мұхтардың қазақ сөздік қорына қосқан жана эпитеттері де аз емес. Әрі құнды. Сөздерін қазақтың өз тіл байлығынан алса да, оны қиюластырып қалауы үздік шебер беретін мазмұндары терең, жаңаша ұғым болып шығады.

Мұхтардың басты жетістігі осы сөз саптау шеберлігін пайдалана отырып астарлап жеткізген мазмұнында осы тәсілтерді тиімді пайдалана білуінде.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Жұмабекова А., Аударматанудың негіздері: Оқу-әдістемелік құрал. – Алматы, 2012. – 296 б.

2 Виноградов В., Итоги обсуждения вопросов стилистики // Вопросы языкознания, № 1 издательство о академии и науки СССР, Москва, 1954. – 147 с.

3 Топер П. М., Традиции реализма (Русские писатели XIX века о художественном переводе). Вопросы художественного перевода. – М., 1955. – 310 с.

4 Мұхаметқалиева Г. Тұрақты эпитеттің тілдік табиғаты. Филол. ғыл. канд. дисс. автореф. - Алматы. 1995. -26 бет.

5 Мағауин М., Тазының өлімі. Хикаят , әңгімелер. – Алматы: Атамұра, 2004. – 256 б.

6 Bromfield Andrew. Death of a Borzoi – «Ұлттық Аударма Бюросы» қоғамдық қоры (Public Foundation National Bureau of Translations), Cambridge University Press, – United Kingdom, 2019 – 225 p.

7 Ахметжанова Ф., Қазақ тіліндегі мағыналас теңеулер. – Өскемен, 2002. – 156 б.

8 Қабдолов З., Сөз өнері. – Алматы: «Санат», 2002. – 360 б.

Секция 33

*Тарих, өлкетану, археология және этнология
История, краеведение, археология и этнология*

ТРАДИЦИОННО СЕМЕЙНО –БРАЧНЫЕ ОТНОШЕНИЯ В СОВРЕМЕННОМ ОБЩЕСТВЕ

АЛЬМУХАНОВА А. Т.

студент, Торайғыров университет, г. Павлодар

ТОРАЙГЫРОВ Е. М.

к.и.н., доцент, Торайғыров университет, г. Павлодар

Современный Казахстан, переживает период своего национального возрождения. Культура – это ведь не только прекрасные произведения искусства, это так же и духовная жизнь общества в целом, духовный мир личности в целом, уровень развития чего – либо, совокупность традиций и обрядов. Культура не может существовать без традиций, а традиции без культуры. Ведь за последние года, отношение к культуре и традициям менялось и меняется до сих пор, у каждой семьи и человека разное отношение к культуре и ее принятию, у каждой семьи своя культура и свой уклад традиций.

Действительно, традиции, обычаи, обряды и ритуалы играют важную роль в нашей жизни и в нашем развитии. Наследие прошлого традиции, обычаи, семья, язык, праздники и жизненный уклад – это все то что описывает культурно-генетический код нации. Возрастающий интерес к истории своего народа, к своей национальной культуре, к истокам формирования этноса можно

заметить у молодежи. Ведь один из путей обогащения духовности это есть изучение традиций и обычаев прошлых поколений.

За всю историю казахского народа были моменты, связанные с попытками искоренить «устаревшие» традиции, сделать их неактуальными, как например в советские годы (Наурыз), однако никакие процессы не смогли «искоренить» этническую индивидуальность и самовыражение казахского народа.

Мы рассматриваем культурные традиции как часть исторической памяти казахского народа. В связи с тем что сейчас у молодежи вырос интерес к религии и истории своего народа это может послужить решению таких проблем современного общества как брак и семья, рост числа разводов, падение рождаемости, малодетность, сиротство. Поэтому такие проблемы не вызывают сомнения в важности и актуальности в нашем современном мире.

Нам хочется выделить труды выдающегося казахстанского ученого Х.А Аргынбаева, например его докторская диссертация «Семья и брак у казахов» посвящена истории становления и развития казахской семьи. Особенно это касается сведений о формах заключения брака, свадьбе и свадебных обрядах. [1].

Казахские свадебные традиции - самые почитаемые и многочисленные среди всех других аспектов жизни в Казахстане. Свадьбу без преувеличения можно назвать одним из важнейших событий в жизни казахов.

Заключение брака – важный шаг в жизни любого человека.

Свадьба для казахов — это не просто заключение брака в ЗАГСе. Есть свадебные ритуалы, которые имеют символическое, культурное и мировоззренческое значение для нации. Поэтому их чтят, им следуют современные казахи.

В современности из традиционных обычаев до сих пор соблюдаются такие элементы как смотрины невесты, смотрины приданного, осыпание молодых (шашу) и т.д. Однако современное приданное существенно отличается по своему назначению и служит исключительно и интересам молодой семьи в качестве материальной помощи и основы для их совместной жизни со стороны семьи невесты. Институт калыма и алып кашу ныне практически исчезли.

Брак и семейные отношения в традиционном казахском обществе подвергались различным изменениям и являлись отражением в первую очередь социально-экономического уклада жизни казахов. В 19 веке появляется новый весьма значительный фактор в развитии семейно-брачных отношений - политический и

связанный с ним законодательный элемент. Так со времен Тауке хана был определен возраст совершеннолетия, при котором можно было вступать в брак. Совершеннолетие начиналось с 15 лет [3].

С установлением российского законодательства вступать в брак можно было только с 16 лет (согласно Положения 1868 года). Многие существовавшие характеристики брака, такие как выплата калыма, аменгерство, многоженство не регулировались законодательно и бытовали в виде обычаев и традиций. [3].

Поэтому их содержательная сторона менялась одновременно с изменениями общественного сознания, а уже затем закреплялась официально как правовая норма. Для того чтобы проследить эволюцию брака необходимо остановиться на основных формах брачно-семейных отношений [3].

Существовали следующие формы брака: калымный, без калымный брак, колыбельный сговор, обменный брак, брак с похищением, брак с отработкой, левиратный и сороратный брак [3].

Семейно-брачные отношения в традиционном казахском обществе регламентировались нормами Второго (Семейно-брачный закон, где устанавливался порядок заключения и расторжения брака, права и обязанности супругов, имущественные права членов семьи) и Седьмого (Закон о вдовах, регламентирующий имущественные и личные права вдов и сирот, а так же обязательства по отношению к ним общины и родственников умерших) разделов свода законов Жеты Жаргы (Zhety Zhargy)[2].

Расторжение браков по обычному праву допускалось по воле мужа в случае неверности жены или ее «непочтительности». В этом случае муж отпускал жену к ее родителям с частью приданого или вместе с детьми, возвратив ей приданое.

Нормы адата допускали развод по инициативе жены в двух исключительных случаях: при явной неспособности мужа к половой жизни и систематических истязаниях мужем. Таким образом, семейно-брачное обычное право казахов было полностью приспособлено к полукочевому скотоводческому хозяйству и соответствовало социально-экономическим отношениям, господствовавшим в обществе. Для регулирования общественных отношений пользуются тремя родственными узлами: первое - родственники отца, вторая - сторона матери, а третья - сторона супруга. Эти взаимоотношения регулировали не только проблемы родственные, но и региональные проблемы.

Таким образом, мы наблюдаем очевидное влияние современности на традиционные ценности, в том числе и на брачно-семейные отношения казахов.

Современный казахский быт вобрав в себя все лучшее из многовекового опыта и традиций народа вместе с тем качественно отличается от прошлого. Он четко отражает коренные изменения в социально-экономической общественно-политической и культурной жизни казахского народа. Так же изменилась психология казахских мужчин и женщин, их отношения. Трансформировались и упростились многие элементы народных традиций, обычаи и обряды, а некоторые и вовсе исчезли.

По справедливому замечанию ученого Х.А. Аргынбаева, изменения произошли во взаимоотношениях членов казахской семьи. Фактически полностью преодолено зависимое положение невестки (келин) по отношению не только к мужу, но и к родителям и родственникам мужа, вплоть до норм обращения и поведения в семье. Уже стереотипом современной семьи стали дружеские, непринужденные отношения невестки с родителями мужа, свекр (кайын ата) и особенно свекровь (кайын ене) оказывают посильную помощь в ведении домашнего хозяйства, в воспитании детей и тем самым создают нормальные условия для самореализации и карьерного роста невестки.

А так же в казахстанском обществе, находящемся сегодня в условиях интенсивной экономической, социально-политической и культурной трансформации, наряду с тенденцией все более возрастающей свободы выбора индивидуального стиля жизненного поведения наблюдается «вхождение» в повседневную жизнь казахов национальных ценностей, связанных с этнической традицией [4, с.4]. Особенно отчетливо, по мнению современного казахстанского историка-этнографа С.Х. Шалгинбаевой, это проявляется сегодня в урбанизированной городской среде титульного этноса республики. В своей диссертационной работе она исследовала традиции, обычаи и обряды свадебного, родильного и детского цикла, соблюдаемые в настоящее время городскими казахами [4, с.13]. К ним относятся следующие: «киндик шеше» — т.е. пуповинная мать или повитуха, «ат кою» — имянаречение, «шилдеhana» — праздник по случаю рождения ребенка, «бесикке салу» — укладывание в колыбель, «кыркынан шыгару» — выведение ребенка из сороковин, «тусау кесу» — разрезание пуп, «сундетке отыргызу» — обычай ритуального обрезания, связанный с вероисповеданием – исламом.

Как правило, современные свадьбы в Казахстане, заключаются в ЗАГСе. Некоторые пары проходят специальный обряд в мечети согласно мусульманскому обычаю (нике кию).

Также возможно совмещение: официальная регистрация и заключение духовного союза, когда мулла совершает обряд непосредственно перед банкетом, призывая всех гостей стать свидетелями союза двух любящих людей. Вот еще несколько обычаев, которые проводят в день свадьбы: Песенное состязание молодых девушек и парней (Жар-Жар). Знакомство с родственниками жениха (беташар).

В заключении мы бы хотели отметить что традиции играют очень важную роль для современного общества. Традиции и обычаи казахского народа передавались из поколения в поколение. Ведь мы живем, и каждый день соблюдаем определенные традиции наших предков даже сами того не подозревая, мы не задумываемся о том как автоматически это у нас получается. Тем не менее они очень важны для нас так как это наше прошлое, прошлое наших предков и мы должны чтить его. Время бежит, меняются традиции, меняется и поколение, появляются новые традиции и обычаи но остается память.

Таким образом, хотелось бы отметить что отличия в правовом регулировании и формах брака по казахскому обычному праву обусловлены хозяйственной основой. Однако в любом случае, основной целью брака являлось и будет – продолжение рода, сохранение семьи и имущества, защита интересов рода.

А в целом, характеризуя институт семьи в казахском обществе, можно отметить его изменчивость под комплексным влиянием самых разнообразных факторов - социальных, экономических, политических, культурных и других. Современные пары из Казахстана остаются верны традициям и стараются чтить древние обряды. Значимая роль отводится обрядам, предшествующим бракосочетанию. На свадебных торжествах обязательно чувствуют старшее поколение и устраивают богатое и веселое застолье, смех и веселье не смолкают еще несколько дней.

Таким образом, мы ознакомились с историей семейно-брачных отношений, их характеристиками и особенностям.

ЛИТЕРАТУРА

1 Аргынбаев Х. А. Семья и брак у казахов: Автореф. дис. ... доктора ист. наук. – Алма-Ата, 1975. – 130 с.

2 Абиля Е. История государства и права Республики Казахстан с древнейших времен до начала XX века. Курс лекций. Астана 2000 г. С. 118-123.

3 Торайгыров Е.М. Семейно-брачные отношения в традиционном казахском обществе. Вестник ПГУ, №4, 2016. - с.98-106.

4 Шалгинбаева С.Х. Семейные традиции и социокультурный облик казахов городов Алматы и Тараза (этносоциологическое исследование): Автореф. дис. ... канд. истор. наук. – Алматы, 2002. – 29 с.

ШӘКӘРІМ ҚҰДАЙБЕРДІҰЛЫНЫҢ ЕҢБЕКТЕРІ ТАРИХИ ДЕРЕК РЕТІНДЕ

АХМЕТСАКИ Қ. А.

студент, Ә. Марғұлан атындағы

Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар қ.

МАКИШЕВА А. Т.

сарапшы-оқытушы, Ә. Марғұлан атындағы

Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар қ.

Шәкәрім Құдайбердіұлы (1858-1931) XIX ғасырдың екінші жартысы мен XX ғасырдың бас кезінде өмір сүрген ұлы ақын, прозашы, аудармашы, тарихшы және философ. Туған жері – қазіргі Шығыс Қазақстан облысының Абай ауданындағы Шыңғыстау бөктері. Шәкәрімнің әкесі Құдайберді Құнанбайдың үлкен бәйбішесі Күнкеден туған [1, 37 б.].

Әкесінен ерте жетім қалған. Шәкәрім атасы Құнанбайдың тәрбиесінде болған. Көңіліне қаяу түсірмей, бетінен қақпай, еркелетіп өсірген. Ол жөнінде ақынның өзі: «қажы марқұм мені «жетім» деп аяп, қысып оқыта алмай, жетімді сылтау етіп, ойыма не келсе, соны істеп, ғылымсыз өтім» деп өкіне еске алған. Алайда ақылды бала өсе келе тез ес жиып, білім-ғылымның қадір-қасиетін кештеу босла да түсініп, өз бетімен оқып, үйреніп, рухани қазыналарға үңілген [1, 37 б.].

Шәкәрім поэзиямен қатар тарихи, философиялық шығармалар жазып, әдебиет пен ғылымға мол үлес қосты. Араб, парсы, түрік, орыс тілдерін жетік меңгерген ғалым сол халықтардың ғасырлар бойы қалыптасқан қазыналарына еркін бойлап, озық үлгілерін қазақшаға аударып, халқының игілігіне айналдырды. Аудармамен

бірге өзі де сүбелі еңбектер жазып, бар өмірін ғылым мен білімге сарп етті [1, 37 б.].

Шәкәрімнің ерекше еңбегін бүгін сөз етпекпіз. Ол – «Түрік, қырғыз, қазақ хәм хандар шежіресі» еңбегі. Аталмыш туындының тарихи мән мағынасын ашып көрсетуге тырысамын. Шежіре өте өзекті тақырып десек болады. Өйткені ол жыл өткенімен мәні кетпейтін тарихи мұра. Шежіре жазушылар әр кезеңіне қарай әртүрлі адамдар болған. Бірақ тұңғыш қазақ тілінде шыққан шынайы шежіре жазушы маңызды адамдардың бірі осы Шәкәрім Құдайбердіұлы болды. Сол кезеңде шежіре жазушы адамдар аз болған соң, Абай Шәкәрімге сеніп шежіре туралы жазуды тапсырған. Шәкәрім бұл еңбекте жазуды 19 жасында бастаған. Кейін 51 жасында 1911 жылы Орынборда бұл еңбегі жарық көрген. Соған қарағанда бұл еңбекті жазуға Шәкәрімнің асқан жауапкершілікпен қарап, ұзақ уақытын арнағанын байқауға болады.

Сонымен қатар, бұл еңбекті жаузға жастайынан түрлі тілдерді білгені де көмегін тигізді десек болады. Өйткені, қажылыққа барған сапарында Стамбул, Мекке, Мединаның, Мысырдың кітапханаларында түрлі еңбектерді қарастыру арқылы көп ақпараттарды жинап, барынша шынайы ақпараттарды жеткізуге тырысқанын көруге болады. Оны автордың мына сөзінен көруге болады: «Әз Жәнібек ханнан бері қарай біздің қазақ аталары туралы шынды-өтірікті айтылған сөздер бар, соның ішінде анықты дегенін хәм дұрыс шежіре хабарына тура келгендерін шежіре кітаптардың сөзіне қосып жазамын» - [2, 21 б.] - деген.

Бұл еңбекте Адам ата мен Хауа анадан бергі шежіре жолына барлау жасалынған. Кітап «Шежіреден бұрын», «Шежіре басы», «Қазақтың қайдан шыққаны», «Хан шежіресі», «Шыңғысхан шежіресі», «Стамбулдағы түрік нәсілі», «Сарт», «Өзбек», «Ноғай», «Башкұрт», «Қалмақ хәм телеуіт», «Түрікмен», «Яқұт», «Оранхай», «Енисейдегі түрік», «Күншығыс Түркістандағы түрік» деп аталатын ірілі-ұсақты бірнеше тараудан тұрады [3, 5 б.].

Тараулардың атынан көрініп тұрғандай, автор әуелі адамның пайда болуына, одан соң бүкіл түрік нәсілді халықтар шежіресіне тоқталады да, бірте-бірте тікелей қазақтың шығу тегіне, ондағы үш жүздің тарихына, хандар шежіресіне және түрік нәсілді көптеген халықтардың тегіне ойысады. Бір сөзбен айтқанда, Шәкәрім әр халықтың шыққан түбі, тарихи эволюциялық өсу процесі жайында мол мағлұмат береді [5, 254 б.].

Сол кезеңде біртуар адамдар осы еңбекке өз пікірлерін келтіре кеткен. Атап айтқанда Ә.Бөкейханов өзінің 1911 жылы жарық көрген Шәкәрім Құдайбердіұлының «Түрік қырғыз-қазақ хәм хандар шежіресі» деп аталатын кітабына арнаған рецензиясында: «Мұнан бұрын қазақ шежіресі қазақ тілінде кітап болып басылған жоқ. Шәкәрімнің бұл кітабы – қазақ шежіресінің тұңғышы, қазақ шежіресін білмек болған аға-іні іздегенді осы кітаптан табасын. Енді мұнан былай қазақ шежіресін жазбақ болған кісі Шәкәрім кітабын әбден білмей қадам баспа» [4, 210 б.] – деп Шәкәрім еңбегінің «Қазақ шежіресі» ретіндегі қазақ тарихындағы деректік орны мен маңызын алғаш рет көрсетеді. Әрине, ол еңбекті оқыған қазақ азаматы қазір де Шәкәрім еңбегі үлкен-талап біліммен ізденіс нәтижесінде дүниеге келген еңбек екендігін көре алады.

Деректердің бірінде, 1931 жылы Шәкәрім жазушы С. Мұқановқа жазған хатында: «Қолымда барынан аз ғана жазбамды жібердім... Шежіренің бір жыртылып қалғаны табылып, бұрынғы басылғанында қате бар, хәм қосылмаған сөздер бар болғандықтан көшіріп жатырмын түзетіп», – деп ескертетіні бар. Өкініші сол, осы көшіріліп түзетілген шежіре нұсқасы С. Мұқановқа жеткен, жетпегендігі біз үшін жұмбақ. Яғни, бұл жерден де біз Ш.Құдайбердіұлының ұзақ уақыт осы еңбекті жазуға арнап, үлкен жауапкершілікпен қарап, шежіре туралы естіп, көргендерін, бір жүйеге келтіруге тырысқанын байқауымызға болады.

Шежіреші ғалым біз талдап отырған еңбегінде қазақтың шығу тегі туралы егжей-тегжейлі айтып өткен. «...Сол ұйғырдан қырғыз, қаңлы, қыпшақ, арғынұт, найман, керейт, дулат, үйсін деген таптар шығып, солардың нәсілінен шыққанбыз. Ақырында Шыңғыс хан татар мағолды алып, төрт баласына ел бөліп бергенде, үлкен баласы Жошыменен онан кіші баласы Шағатайға татар атанған елдерді бергенде, соның ішінде татар атанып және Жошыға тигені, Жошы ұлысы, Шағатайға тигені, Шағатай ұлысы атанған, онан кейін біздің Жошы ұлысындағы аталарымыз жошы нәсілінен Өзбек хан мұсылман болғанда, барша Жошы ұлысы өзбек атанып, онан кейін Әз Жәнібек ханға еріп, Ноғай ханнан бөлінгенде қырғыз, қазақ атанған елміз, ол кезде ол атпен атанған ел, жалғыз ғана біздің үш жүздегі қазақ емес, көп ел еді. Оның көбі отырықты өмірге кіріп, әр жерге барып, бірталайы ноғай, башкұрт атанып, бірталайы өзбек, сарт атанып кеткен. Ақырында қазақ деген ата бізде қалған». Осы келтірілген үзіндіден Шәкәрімнің қазақ тарихнамасын ғұн, үйсін, қаңлы кезеңінен бастап, Әбілқайыр хандығымен аяқтағанын

байқауға болады. Және қазақ хандығының құрылуы туралы да ақпараттарды жеңіл түрде көрсете білген [2, 21 б.].

Шежіреде Шәкәрім үш жүзге, олардың өзара ішіндегі қандай руларға бөлінуі, орналасуы туралы ақпараттарды көрсетеді. Мысалы, Ұлы жүз туралы «Балқаш, яғни Теңіз көліне құятуғын Қаратал өзенінен Сырдария һәм Шыршық өзеніне дейін қанлы, дулат нәсілі... Ұлы жүздің шапырашты, ысты дегендері Алматыға қарайды. Сіргелі мен ошақты Сырдарияға жақын. Бұл төртеуі қанлыдан шыққан...» деп жазған [2, 21 б.].

Орта жүз жайында былай деген: «1220 жыл шамасында бұрынғы қырғыз жерінің, яғни Сарыарқаның күншығысыменен оң тұс аралығында арғын, найман, керей деген елдер араласып, көшіп жүрді. Онан кейінгі кезде өз Тәуке хан тұсында ол жақты қалмақ жеңіп алып, қазақ ауғанда және араласып кетті. Және 1723 жылы қалмақтан жеңіліп ақтабан шұбырынды да тіпті былығып араласты. Онан соң керей мен найман қайта келіп, қытай жеріне шейін кіргенде және араласты. Осы жерден арғын, найман, керей руларының бір-бірімен әркез араласып, көшіп-қонып жүретін болғанын жазған. Сонымен қатар, Орта жүздегі уақ, қоңырат, қыпшақ, таракты тайпаларына да тоқталып кеткен [2, 33 б.].

Ал кіші жүз туралы қысқаша айтып кетеді: «Аристов жазуынша кіші жүз орта жүзден бөлінген алшын табы, Левшин жазуынша кіші жүзге жетіру сияқты руларды Тәуке хан қосқан деп басқа авторлардың пікірлерін келтіре келе, кіші жүз жалпы үш рудан: әлімұлы, байұлы, жетірудан тұрады» деп жазып қалдырған [2, 34 б.].

Бұл шежіреде хандардың ата-бабалары мен ұрпақтарына да тоқталған. Мысалы, Өмір Темірдің өзіне, әкесіне, балаларына, немерелеріне талдау жасаған [1, 41 б.]. Кейін Шыңғыс ханның шежіресін айта келе, ұрпақтарын және оларға берілген жерлерді, олардың биліктері туралы да жазып қалдырған.

Шәкәрімнің шежіресінен байқалатын ең басты ерекшелік- ол өзі сөз етіп отырған мәліметтерді өзіне ғана телімейді. Еңбектің өне бойында осынау деректерді қайдан алғанын, қай еңбектен оқығанын үнемі баяндап отырады. Сонымен бірге белгілі-бір шежірелік дерек төңірегіндегі әртүрлі тарихшылардың пікірлерін салыстырып, одан өзіне қолайлысын, неғұрлым дұрысырағын тандап алуға тырысады. Мәселен, еңбектің “Шежіре басы” атты бөлімінде түрік нәсілінің шығу тегі жайында шежіре тарата отырып Шәкәрім Әбілғазы Баһадүр ханның “Шежіре түрік” атты

еңбегіндегі Нұх пайғамбардың ұлы Яфистен тараған сегіз баланың бірі түрік болғаны жайындағы деректі, қытай шежіресіндегі түрік жұртын қасқыр мен адамның қосылуынан пайда болды деген сөзді, Радловтың ұйғырлар туралы кітабындағы түрікті ағаштан жаралды деген болжамдарын салыстыра қарастырады да, оларға “қытай шежіресіндегі ертегі сықылды қисынсыз сөз” немесе “Радлов кітабындағы қытай сөзінің ағаштан бала туды дегені еш сөзге қисынбайды” деп өзінің көзқарасын білдіреді. Мұндай сипат еңбектің бүкіл өне бойынан бой көрсетіп отырады. Бұдан шығатын қорытынды-Шәкәрім өзіне түрлі еңбектер арқылы мәлім болған деректерді өз кітабында барынша толық қамтып, оны көпшілікке ұғынықты тілмен баяндап беруге ұмтылған [5, 254 б.].

Шәкәрім 1911 жылы еңбегін аяқтағаннан кейін еңбегінің қатекемшіліктері болса, түзетілсе екен деген үмітпен “Қазақ” газеті арқылы көзі ашық оқығандарға хат жолдаған болатын. Ол кісінің хаты былай аталады: “Барша қырғыз-қазақ білімділеріне ашық хат”. Ал енді сол хатты келтірейік: “Кем-кетік болса да қазақ шежіресін жазып бір мың кітап бастырып еді. Ол таралып бітті. Өмір болса тағы бастырмақ еді. Сол себепті оқып көргендеріңізді өтінемін: алыстан естігендіктен бергі аталарда қатесі болса, шын анығын тауып, не хат арқылы өзіме, не “Қазақ” газетасы арқылы білдірсеніздер еді. Егер де арғы жердегі сөздерінің қатесі бар деушілер болса, оны дәлел мен, білімді жұрттың шежіресімен анықтау керек. Олай болмаған да, күрғана “менікі дұрыс” деген сөз толық бола алмайды” [6, 6 б.]– деп жазған еңбегінің кемшілігінсіз емес екендігін ескеріп, кемшілігін көрген азаматтар болса толықтыруларын сұрайды. Ойын жалғастыра келе автор: “әрине, өз атасын өзі анық біледі. Әр таптың талапкерлері бір-бір шежіре жазып бастырғаны-ақ жақсы. Мысалы, қуандықты, сүйіндікті яки атығай-қарауылды дегендей наймандар қаракерейді, садырды дегендей әрқайсысын бір-бір кітапша қылса жарар еді. Әйтеуір басын біз бастадық. Ендігісін өзі жазса да яки бізге кешіктермей анық хабар қылса да, толтырмақ әр таптың талаптыларына міндет деп білемін” [6, 7 б.] – деп аяқтайды. Бұл жерден Шәкәрімнің шежіре жазуды, жалғастыруды кейінгі жас ұрпаққа аманат етіп қалдырғанын байқауға болады.

Ендігі кезекте осы еңбектің «Түрік, қырғыз-қазақ һәм хандар шежіресі» деп неге аталғанын айтар болсақ, сол кезеңде қазақтардың шығу тегі туралы сантүрлі пікірлер болған. Мысалы, кейбіреулері қазақтарды арабқа жақын деп, енді бірі қазақтарды «қырғыздар» деп атаған. Осы неше түрлі пікірлерге осы Шәкәрімнің шежіре туралы

еңбегі біртұтас жауап болды деп айтсақ қателеспейміз. Яғни, түбіміз – түрік, затымыз қырғыз емес қазақ хәм хандар құрылымында болған елміз. Хандар шежіресін бірге таратудағы мақсат – қазақ көк түріктерден бері кең байтақ даланы билеп келе жатқан хандықтар құрамындағы ұлыстар екенін паш ету деп білген жөн.

Қорытындылай келе, әр адам өз шежіресін білуі керек. «Тарихын білмеген адамның болашағы бұлыңғыр» деген накыл сөзге қарап-ақ, біз өзіміздің өткен ата-бабаларымыздың жүріп өткен жолын, тарихын, өзіміздің ата тегімізді, қайдан шыққанымызды білуіміз тиіс. Шежіре ұлттың руға, тайпаға, арысқа, жүзге бөлінуі үшін емес оның тұтастығына ортақ тілі, ортақ діні, ортақ отаны, елі, жұрты бар екеніне, тірлікке, бірлікке, ұлттық сананы қалыптастыруға бағытталғанын әрбір адам, ұлт, ұрпақ түсінуге тырысу керек. Осы тұрғыда жоғарыда айтып кеткендей Шәкәрім Құдайбердіұлының «Түрік, қырғыз, қазақ хәм хандар шежіресі» еңбегінің тарихи маңызы зор. Шежірені, өзінің ата-бабаларының жүріп өткен жолын білгісі келетін әрбір адам бұл еңбекке бей жай қарамауы керек. Өйткені бұл кітап тарихи дерек ретінде бүкіл өзіне дейінгі халқымыздың ата тегі жайлы ауызша айтылып келген шежірелерді бір жүйеге түсіріп, хронологиялық тәртіппен баяндап беруінде жатыр.

ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 Мұхатова О.Х. Тарихи және тарихнамалық деректер. Монография.- Алматы, 2012. – 210 б.
- 2 Құдайбердіұлы Ш. Түрік, қырғыз-қазақ хәм хандар шежіресі. А., 1991. – 114 б.
- 3 Төлебаева Қ.Т. Шәкәрім Құдайбердіұлының «Түрік, қырғыз-қазақ хәм хандар шежіресінің» тарихи-әдеби мәні. Мақала. – 8 б.
- 4 Бөкейханов Ә. Шығармалары.-Алматы: Қазақстан, 1994. – 210 б.
- 5 Әбдіғазизұлы Б. Шәкәрім әлемі. Монография.- Алматы, 2008. – 382 б.
- 6 Атабаев Қ. Қазақ баспасөзі Қазақстан тарихының дерек көзі (1870-1918). Алматы; 2000. – 49 б.

ТАРИХ САБАҚТАРЫНДА ПӘНАРАЛЫҚ БАЙЛАНЫСТАР ОҚУШЫЛАРДЫҢ ТАНЫМДЫҚ БЕЛСЕНДІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ҚҰРАЛЫ РЕТİNДЕ

АЯПБЕРГЕН Н. Е.

Тарих БББ студенті, Ә. Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар қ. КURMANGAZINA Г. Ж. магистр, оқытушы сарапшы, Ә. Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар қ.

Қазіргі таңда дәстүрлі емес сабақтар күннен-күнге педагогика тәжірибелерінде қолдануда. Тарих сабағында аралас сабақтар арқылы баланың танымдылығын арттыру ең ықтимал педагогикалық енгізу деп білеміз. Тарих көптеген ғылым салаларымен тығыз байланысты, сондықтанда мектептерде сабақ барысында пәнаралық байланыстар арқылы тарих пәнін танып, зерттеуінде оқушыларға жаңа тиімді жолдардың ашылары хақ деп ойлаймыз.

Пәнаралық байланыстың алдына қоятын мақсаты сан алуан. Бірі пәнаралық байланыс бойынша білімнің теориялық негізін күшейтуді көздесе, екіншісі, пәнаралық байланыс арқылы оқушылардың дүниетанымын қалыптастыруды, үшіншісі осы мәселе негізінде оқушылардың практикалық дағдылары мен шеберліктерін дамытуды тағы басқа сол сияқты түрлі - түрлі мақсаттарды көздейді. Сонымен қатар, пәнаралық байланыс арқылы оқушылардың оқу-танымдық қызметі мен оқытушының оқыту қызметінің өзара байланысын күшейту мәселесі де қарастырылуы мүмкін.

Берілген мақала тарихты оқытудың маңызды міндеттерінің бірі - оқушыларға өткеннің тарихи бейнесінің бөлшектенуін жеңуге көмектесу, тарихи процесті панорамалық түрде, оның тұтастығы мен алуан түрлілігімен көре алу үшін жағдай жасау. Бұл мәселелерді шешу сабақтарды жан-жағынан ашуға көмектеседі.

Тарих пәні география, әлеуметтану, саясаттану, философия, әдебиет, музыка, өнер және де көптеген ғылым салаларымен тығыз байланысты. Негізі тарих ғылымы адамзат баласы ойлап шығарған нәрсе болсын немесе физика ғылымындағы Рентген ашқан сәулелер болсын баршасы хәм тарих. Сол себепті сабақты гуманитарлық ғылымдармен байланыстырып оқыту балалар қызығушылығын арттырады. Бірақта ұстаз өз тәжірибесінде қолдануда мынадай мәселелерге тап болуы мүмкін: біріншіден, оқытушының басқа

ғылымдар жайлы білімі төмен деңгейде болуы, екіншіден сабақты ұйымдастыра білуде, уақыттың тиімді жұмсалмауында, ақпараттың тым көп болуында, қорыта айтсақ, өз білім қорын дамытуға ерінбейтін мұғалімдерге арналады. Логикалық өткенмен қазіргі мүмкіндіктерді қолдана білу тиіспіз.

XXI ғасыр ғаламтор заманы, адамзат ақпараттық жарылыста өмір кешуде. Және бұл бүкіл қоғамды қамтиды. Технологиялық жаһандану педагогика саласынан аттап өтпейді, сондықтан да ұстаздар АКТ қолдануды білуі тиіс. Оқушылар санасына жастайынан технология қол жетімді, оның тиімді де қарағар қасиеттері жоқ емес. Мұғалімдер сабақ кезінде бұл қоғамдағы байланыс құралдарын тиімді пайдалануды көрсетуі тиіс. Сондықтан да тарих пәнімен пәнаралық байланысты басқа ғылым салаларымен балаларға жеткізе алу болашақ методикасы. Мысалы, сыныптан тыс 10 – сынып оқушылармен «Әлем қалай жаралды?» атты тақырыпқа мектеп телескопынан жұлдыздарды бақылау жүргізсе, келешек ұрпақтың ғылымға деген құлшынысы оянары хақ.

Заманауи өмір сүру жағдайлары адамнан ғылымның әртүрлі салаларынан білім алуды, сондай-ақ осы білімді тәжірибеде қолдана білуді талап етеді. Өкінішке орай, қазіргі мектеп оқушыларының көпшілігінде «клиптік ойлау» деп аталатын ойлау дағдысы тән, ол фрагменттік идеялармен және айналасындағы шындық туралы біліммен сипатталады, ақыл-ойдың ең маңызды қасиеттерін дамытуды қиындатады: тереңдік, икемділік, аналитикалық, сыншылдық және т.б. Осыған байланысты мектептің міндеті - дүниенің тұтастығы туралы білімге ғана емес, сонымен қатар олардың арасындағы байланыстар мен қарым-қатынастарды түсінуге және орнатуға қабілетті интеллектуалды дамыған жеке тұлғаны қалыптастыру ерекше маңызды Заманауи мұғалім үшін пәнаралық байланыс орнату ең күрделі де маңызды әдістемелік міндеттердің бірі болып табылады, өйткені ол кең эрудицияны, басқа пәндер бойынша оқу бағдарламаларының мазмұнын білуді, әріптестермен тығыз ынтымақтастықты қажет етеді. Шамадан тыс есеп беретін мұғалімдердің жүктемесі пәнаралық байланыстарды пайдалана отырып, сабақтарды әзірлеу уақытының қысқаруына әкеледі. Сонымен қатар нақты пәндер бойынша пәнаралық байланыстарды жүзеге асыру әдістері мен құралдарын таңдау сабақтары (танымдық тапсырмаларды құрастыру, үй тапсырмасын орындау, оқушыларға қосымша әдебиеттерді таңдау, басқа пәндер бойынша қажетті оқулықтар мен көрнекі құралдарды дайындау,

оларды пайдаланудың әдістемелік әдістерін әзірлеу) көп уақыт пен ақыл-ой шығынын қажет етеді [1, 2785-2788 бет.].

Тарих-География. Қазіргі қоғамның тарихы күрделі және алуан түрлі, бұл әртүрлілік аймақтың географиялық жағдайына, табиғи жағдайларына және әлеуметтік құрылымына байланысты. Шын мәнінде, география және тарих курсына әр пәннің ерекшелігін ескере отырып, бірдей процестер зерттеледі. Тарих және география курстарының пәнаралық байланыстарының әлеуетін пайдалану білім алушылардың әлемнің кеңістіктік ұйымдастырылу заңдылықтары, дамудың әртүрлі кезеңдеріндегі елдердің әлеуметтік-экономикалық дамуы туралы білімдерін кеңейтеді, статистикалық, кестелік, картографиялық материалдармен жұмыс істей білуін бекітеді. Мысалы, дүниежүзілік тарих бойынша 10-11-сыныптарда өркениеттердің, экономикалық жүйелердің қалыптасу ерекшеліктері туралы мәселе зерделенеді, онда табиғи-географиялық фактордың әсері (климат, толып жатқан көптеген өзендер, әлемдік теңіз және мұхит жолдарынан қашықтығы, шекаралардың ашықтығы, Еуропа мен Азияда орналасуы және т.б.) ескеріледі. Соғыстарды зерттеу кезінде картографиялық материалға сүйену қажет.

Тарих-әдебиет. Қоғамда болып жатқан тарихи оқиғалар мен процестер көбінесе көркем шығармаларда көрініс табады. Сондықтан сабақта тарихи құжаттар, көркем шығармалардан үзінділер талданады, оларды тарих оқулықтарындағы тиісті сипаттамалармен және бағалаумен салыстыру жүргізіледі. Сабақта қолданылатын көркем әдебиеттер оқу материалын нақтылауға және оқушылардың тарихи идеяларының ажырамас бөлігі болып табылатын өткеннің жарқын бейнелерін қалыптастыруға көмектеседі. Көркем кітап оқушылардың назарын аударуға көмектеседі, пәнге деген қызығушылықтың дамуына ықпал етеді. Көркем әдебиет шығармаларында әдетте оқулықтарда жоқ - дәуірдің атмосферасы мен түсі, өмірдің нақты сипаттамалары мен элементтері, жарқын фактілер мен өткен адамдардың сыртқы келбетін сипаттау - сияқты белгілі бір материалды табамыз. Көркем әдебиет тарихтың ғылыми материалын суреттейді, тақырыптарына түсініктеме береді, түсінуді тереңдетеді, өмір құбылыстарына қызығушылық тудырады, эмоционалды тәжірибе тудырады. Тарих сабағындағы көркем әдебиеттің орны және оның принциптері. Тарих сабақтарына арналған көркем әдебиетті таңдау кезінде екі аспектіні ескеру қажет: Біріншіден, материалдың танымдық-

тәрбиелік құндылығы (яғни тарихи құбылыстардың шынайы баяндалуы). Екіншіден, оның жоғары көркемдік құндылығы.

Тарих сабақтарында қолданылатын көркем әдебиеттерден үзінді мыналарды қамтуы керек:

1) мектеп бағдарламасында зерделенуі көзделген тарихи оқиғалардың жанды бейнесі;

2) тарихи қайраткерлердің бейнелері және халық бұқарасының бейнесі;

3) өткен оқиғалар өрбіген жағдайдың суреттемелік сипаттамасы.

Қорытындылай келе, пәнаралық байланыс орнату сабақ кезінде керек құбылыс, біз оны көзбен көріп, қолмен ұстап, немесе бірімізге түсіндіру арқылы сананың әрбір функцияларын толығымен пайдалану күтіледі. Бірақ интеграция кезінде сабақ тақырыбына сәйкес байланысты құрастыру ең маңызды шешім болады. Мысалға, II дүниежүзілік соғыс тақырыбында құжаттармен, сол уақыттағы карталармен, таспаға жазылған әндер мен бейнелермен барынша сол уақытты сүріп отырғандай жағдайда болу тиіспіз, және көркем еңбек туындылары үзінділерімен танысып, классикалық дәуірлер өтсе де актуалдылығы кетпейтін шығармалармен таныс болу керек деп ойлаймыз.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Люкина Н. В., Росина М. А. Межпредметные связи как фактор достижения метапредметных результатов обучения на уроках истории //ОБЩЕСТВО. НАУКА. ИННОВАЦИИ (НПК-2017). – 2017. – С. 2784-2790.

«НАМИ ГИТИН – УЧИТЕЛЬ МУДРОСТИ, ЛЮБВИ К ЖИЗНИ, ЛЮДЯМ, МУЗЫКЕ...»

БИГАЛИНОВА А. Т.

преподаватель истории, Аксуский колледж черной металлургии, г. Аксу

МУХОМОДИЕВ Р. Р.

студент, Аксуский колледж черной металлургии, г. Аксу

Свой доклад мы посвящаем выдающейся личности, почетному гражданину Павлодарской области, Почетному профессору Инновационного Евразийского университета, профессору Павлодарского государственного университета имени С. Торайгырова, профессору Павлодарского государственного

педагогического института, кандидату филологических наук, Заслуженному деятелю Республики Казахстан, композитору, музыковеду, литературоведу, коллекционеру Наум Григорьевичу Шаферу.

Не смотря на то, что Наум Григорьевич не является уроженцем нашего региона, он оставил бесценное богатое наследство в области музыкального искусства и образования, а так же в нравственном воспитании, отражая такие качества как трудолюбие, стойкость, умение противиться невзгодам, мужество и подвижнический образ жизни. Именно этот человек оставила нам бесценную сокровищницу своих коллекций из 27 тысяч граммофонных и патефонных пластинок, которая составила основу музея «Дом Шафера» открыто в 2001 году в нашем городе. В музее также представлены собранные Наумом Шафером 1500 бобин магнитофонных записей и 1500 аудиокассет. Это уникальные произведения прошлых лет, о которых мы вам расскажем в своем докладе и даже прослушаем некоторые оцифрованные произведения. Нужно отметить, что работники музея в целях сохранности оригинала пластинок и возможности прослушивания больших аудиторий начали работу по переносу произведений на электронные носители. Именно так мы смогли получить некоторые произведения для знакомства и прослушивания, посетив сам музей «Дома Шафера».

В музее нам представилась возможность пройти в концертный зал, где проходили творческие, пятничные вечера, как при жизни Наума Григорьевича, так и сейчас продолжают встречи по пятницам, кстати, нас так же приглашают посещать такие вечера, что мы впрочем и планируем.

Главный хранитель фондов музея «Дома Шафера» Накенова Динара Жаскайратовна очень интересно и увлекательно рассказала о самом Науме Григорьевиче, о том, каким он был своеобразным, добрым и скромным человеком. Главными атрибутами музея являются старинные граммофоны и проигрыватель современного образца (подарок Науму Шаферу).

Мы прослушали с его помощью пластинку антологию городской песни до 100 лет (1850-е - 1950-е), выбрав произведение «Вечерний вальс» под псевдонимом Нами Гитин в исполнении Андрея Корчевского.

Нами Гитин – единственный в регионе композитор, в творческом архиве которого есть оперное сочинение. Под псевдонимом «Нами Гитин» было выпущено множество нотных, музыкальных изданий о

которых мы будем говорить ниже. Поговорим мы с вами так же, и о работах литературных произведений Наума Григорьевича Шафера.

С чего же все началось....

Наум Григорьевич родился 13 января 1931 г. в г. Кишеневе в религиозной еврейской семье. Его любовь к музыке начинается с самого детства. Будучи еще ребенком он слушал румынское радио, которое вещало различные произведения того времени, не проходил мимо концертов, которые устраивали кочующие цыгане прямо посередине улиц. Музыкальные способности были заложены в нем генетически, от бабушки Инди, которая училась в русской гимназии и запомнила старинные религиозные песни, от мамы, которая играла на пианино и конечно же от отца, который играл на скрипке. Судя по вышеизложенному, все его окружение высоко ценило и бережно относилось к музыкальному искусству. Все это, несомненно, не могло не сыграть значимую роль в становлении его уникальной личности.

После освобождения Молдавии советскими войсками Наум Шафер вместе с родителями и младшим братом был депортирован в Казахстан. В период Великой Отечественной войны десятилетним мальчиком работал колхозным пастухом и сенокосильщиком. Проживая в специальном поселении в Акмолинской области, среди людей совершенно разной национальности семья продолжала увлекаться музыкой прослушивая те пластинки, которые так бережно хранила семья. Прослушивали всем поселением, кому было интересно. И не только эти, но и другие произведения, в частности произведения казахских песен и кюев. Самому юному Науму полюбили казахское народное произведение «Жан ерке». Это лирическое произведение осталось в его сердце, а впоследствии и переведено на русский язык. Записано в самом музее «Дома Шафера» и исполнила ее певица Гульжан Каирбекова.

В его же коллекции хранится единственная запись песен некогда знаменитой Жамал Омаровой, казахской советской певицы, исполнительницы песен народов СССР. В 1937-1976 годах — солистка казахской филармонии. Народная артистка Казахской ССР

«В казахской лирике меня прежде всего поражала сердечность, необычная искренность чувств, и вы может быть удивитесь профессионализм, не смотря на то, что они нигде не учились, даже нот не знали. ...» говорил Наум Григорьевич. [3, с. 15]) В пример так же приводится казахский народный музыкант, композитор, домбрист, автор кюев Курмангазы. Он создавал такие произведения, которые

могли создавать только люди с консерваторским образованием. Наум Григорьевич рассказывает о том, что Алматинская консерватория была без имени, а потом присвоили имя Курмангазы. В этом сыграл большую роль советский композитор, народный артист Казахской ССР Евгений Брусиловский, не смотря на то, что многие считали неуместным называть высшее музыкальное учебное заведение именем человека, который даже не знал нот. «Любой профессионал должен учиться симфоническому мышлению именно у Курмангазы» утверждал Евгений Брусиловский, восхищаясь его врожденным профессионализмом.

Среднюю школу закончил в г. Акмолинске в 1949 г., параллельно учился в музыкальной школе. В Алма-Ате поступил на филологический факультет Казахского государственного университета им. С. Кирова (КазГУ им. Аль-Фараби). Параллельно, имея уже среднее музыкальное образование, брал уроки композиции у Евгения Брусиловского, который стал инициатором первых публичных исполнений музыкальных произведений Наума Шафера, дав им творческий псевдоним «Нами Гитин»

Именно студенческие годы являются одними из самых значимых периодов жизни Наума Шафера. Со своей будущей супругой Натальей Капустиной Наум познакомился в 1950 году: оба поступали на филфак КазГУ (Шафера за год до этого провалили в МГУ – выходцев из семей спецпереселенцев здесь не жаловали). И если Наталья Михайловна, медалистка, поступила без экзаменов, то Наум был зачислен как экстерник.

В одном из крупнейших и престижных университетов столицы Наум Шафер прошел солидную школу у блестящих ученых. Встреча с будущим учителем Евгением Брусиловским, писателем Мухтаром Ауэзовым, легендарными композиторами, артистами Куляш Байсеитовой, Розой Баглановой, Латифом Хамиди, Шакеном Аймановым, Байгали Досымжановым круто изменили всю его жизнь. Среди них так же была выпускница Бестужевских курсов Татьяна Владимировна Поссе. [2, с. 23])

Дочь знаменитого издателя и редактора Владимира Александровича Поссе, рискнувшего опубликовать в журнале “Жизнь” крамольную “Песню о Буревестнике” Горького, юная курсистка, общавшаяся в начале XX века не только с Алексеем Максимовичем, но и с Львом Толстым и Владимиром Короленко « этого было достаточно, чтобы мы перед ней приклонились и каждое произнесенное ею слово буквально впитывали в себя», –

приводит свои воспоминания Наум Григорьевич в книге «День Брусиловского» [1, с. 12])

Его наставником помимо Е. Брусиловского был великий литератор Мухтар Ауэзов. В Алма-Ате, уже в статусе жениха и невесты, Наум и Наташа вместе ходили в кино, на литературные вечера, особенно не пропускали возможности встреч с Мухтаром Ауэзовым, и были постоянными посетителями оперного театра имени Абая. Оба очень полюбили постановку «Биржан-Сара», и стали поклонниками тогда совсем еще юной Бибигуль Тулегеновой. Кстати, она первой исполнила на казахском языке песню Дунаевского «Под луной золотой», и Шафер единственный, кто сохранил эту запись на магнитофонной ленте, а затем перевел в цифровой формат. Потом, уже много лет спустя, выслал эту уникальную запись лично самой Бибигуль Ахметовне. Наум Шафер подружился с братом Мухтара Ауэзова Каукеном Кежетаевым на съемках фильма Шакена Айманова «Джамбул», где Наум Шафер снимался в эпизодах.

В результате высоких отношения Наума Григорьевича с великим композитором Евгением Григорьевичем Брусиловским был рожден мемуарный роман «День Брусиловского» Н. Г. Шафера, по яркому и точному выражению кинорежиссера и писателя Вячеслава Реброва, представляет собой драматургию повествования, которая «смело выстраивается на бесконечном диалоге Учителя и Ученика». Мы с нашим преподавателем Алией Толегеновной решили познакомиться с данным произведением, посетив областную библиотеку им. С. Торайгырова.

Роман представлен в формате повествования жизни и процесс профессионального роста самого Наума Шафера.

Если взглянуть на оглавление романа, то здесь мы видим насколько увлекательна и полна эмоций эта книга. Мы ставим перед собой задачу изучить данную работу подробнее и выпустить статью о содержании романа. Изложен он с очень чутко подобранными словами, все значимые события и моменты, которые пропускал через себя Наум Григорьевич вместе со своей спутницей жизни Натальей Михайловной, которая до последнего его вздоха была музой и опорой. Кстати, именно ей посвятил он свой роман «День Брусиловского»

Роман начинается с повествования работы над романсом «Печерина». Но основой романа остается связь Наума Шафера и Евгения Брусиловского, о том как связывала их музыка. Расскажем

небольшую историю, как Евгений Григорьевич дал задание Науму Шаферу найти запись 30-х годов, так как именно с этих пор выпускались патефонные пластинки. Четыре области объездил он в поисках такой пластинки, но безрезультатно, несмотря на свою настойчивость. Лишь годы спустя, уже после смерти Евгения Брусиловского ему удалось найти ее самым неожиданным образом... Родной брат Наума Шафера Лазарь Шафер, будучи так же педагогом и коллекционером уезжая в Израиль оставил своему брату все свои коллекции. Именно в числе этих коллекция Наум Григорьевич нашел тот самый раритет, относящийся к 1935 году. Таким образом, ему удалось выполнить задание своего наставника, пусть через немалое время спустя и уже после смерти Евгения Брусиловского. Это были записи уникальных произведений, которые стали в последствии мировыми.

Казахские мелодии «Кенес» и «Балбраун». Ансамбль: кобыз и домбра. Исполнители: артисты Казахского национального театра Жаппас Каламбаев и Лухман (Лукпан) Мухитов. Стиль и написание названий мелодий сохранены в том виде, что указаны на грампластинках. [4, с. 34])

Работа в Павлодарском педагогическом институте началась в 1968 году. С этого года по 1971 он был преподавателем кафедры русского языка и зарубежной литературы. С 1989 по 1991 года работал доцентом кафедры, а в 1991 году стал профессором. По сей день преподаватели кафедры вспоминают и с уважением отзываются о Науме Григорьевиче. В беседе с доцентом, кандидатом филологических наук Людимилой Ерболатовной Токатовой мы узнали много интересного как о человеке Учителем, филологе по призванию.

В завершении хочется отметить преданность Наума Григорьевича Шафера своим любимым занятиям. Изучая жизнь и творчество Наума Григорьевича, понимаешь, что личность его многогранна. Интересы и работы его уникальны и требуют от нас все большего и большего изучения, что бы еще жила его история о тех 30 граммофонных пластинках из семейного архива из семейного архива, что бы жила еще эстетичность его души в произведениях, что бы жила еще его увлеченность к произведениям композиторов с которыми он дружил и произведения которых он с удовольствием изучал. Еще много хотелось бы рассказать о необыкновенной личности Наума Григорьевича Шафера и мы

обязательно продолжим свои путешествия в мире творчества великолепного учителя, коллекционера и музыканта...

Список музыкальных произведений:

1. Композиция «Жан ерке» Г. Каирбекова.
2. Композиция «Вечерний вальс» Автор музыки и слов: Нами Гитин.
Исполнитель: Корчевский Андрей в собственном сопровождении на фортепиано. Партия скрипки: Плинер Михаил. Год написания: 1947 год. Год записи в исполнении Андрея Корчевского: 1995 год.
3. Казахские мелодии «Кенес» и «Балбраун». Ансамбль: кобыз и домбра. Исполнители: артисты Казахского национального театра Жаппас Каламбаев и Лухман (Лукпан) Мухитов. Записи 1935 года.
4. «Романс Печорина». Фрагмент оперы «Печорин» по мотивам произведения М.Ю. Лермонтова «Герой нашего времени».
Автор музыки: Нами Гитин. Автор слов: Щербаков Владимир.
Исполнитель: Корчевский Андрей в собственном сопровождении на фортепиано. Год записи в исполнении Андрея Корчевского: 1999 год.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Шафер Н.Г. «День Брусиловского» Павлодар, ИП Сытина Н. И.
- 2 НАУКА О ЧЕЛОВЕКЕ: гуманитарные исследования. Научный журнал. Том 16, № 3, 2022 г.
- 3 Павлодар литературный. Хрестоматия для учащихся школ, колледжей, вузов. Под редакцией Н.Г. Шафера. Выпуск первый. С.Ф. Нуркенова, Л.Е. Токатова. Павлодар, 2013
- 4 Павлодар литературный. Хрестоматия для учащихся школ, колледжей, вузов.
- 5 С.Ф. Нуркенова, Л.Е. Токатова. Павлодар, 2009

РОЛЬ НАРОДНО-СЦЕНИЧЕСКОГО ТАНЦА КAVKAZA В ПРИОБЩЕНИИ К ТРАДИЦИЯМ ВАЙНАХСКОЙ КУЛЬТУРЫ СРЕДИ ВОСПИТАННИКОВ ШКОЛЫ НАЦИОНАЛЬНОГО ВОЗРОЖДЕНИЯ ИМ. ДАРЖУМАНА

БЛЮМ Д. А.
студентка, Высший колледж
Инновационного Евразийского университета г. Павлодар
ФАРГИЕВА К. М.
педагог дополнительного образования, ШНВ имени Даржумана, г. Павлодар

С развитием педагогики профессиональной хореографии в научной литературе поднимаются вопросы, связанные с воспитанием и подготовкой профессионального танцора, способного в полной мере сохранить лучшие традиции национальной хореографической культуры народов на территории Казахстана и развиваться в данном направлении.

Данная проблема рассматривается в работах ведущих исследователей в области преподавания танца Г.П. Гусева, В.М. Красовской, А.А. Климова, А.В. Лопухова, Т.С. Ткаченко, В.И. Уральской, Т.А. Устиновой, А.В. Ширяева и др. [1,2, 3, 4] Эта проблема разработана достаточно полно в трудах вышеуказанных авторов, но в то же время в их трудах сущность цели и задач обучения народно-сценическому танцу как фактора сохранения и развития традиций национальной хореографической культуры часто интерпретируется столь многозначно и противоречиво, что выбор средств обучения народно-сценического танца часто является задачей крайне сложной, а признание какой-либо методики единственно правильной – достаточно проблемной. Малоизученными являются и педагогические, культурологические и искусствоведческие аспекты роли народно-сценического танца в сохранения и развития традиций в условиях системы дополнительного образования. Будучи одним из стабилизирующих фактов общественной жизни, устойчивые традиции национальной культуры способны, как показывают исследования, помочь человеку адаптироваться к стремительно меняющемуся миру, особенно детям и подросткам. Отражая жизненный опыт народа, творчески обобщая и осмысливая его, фольклор является ярким выражением художественно-исторической памяти нации, важным фактором социальной экологии и в этом качестве может способствовать культурному «выживанию» человека.

Возрастает значение фольклора в наши дни и для собственно хореографического искусства не только как арсенала выразительных средств, но и как своеобразной «живой воды», оплодотворяющей воображение артиста. Знакомство с богатством танцевального творчества народов и сегодня служит действенным средством идейно-эстетического воспитания подрастающего поколения. Сохранение богатства и традиций танцевального фольклора, его органичное включение в современную хореографическую культуру является главной практической и теоретической задачей для всех, кто работает в этой области, и, конечно же, не может пройти мимо уникальной школы национального Возрождения имени Каната Болатовича Даржумана.

С каждым годом народная хореография пользуется большой заинтересованностью со стороны подрастающего поколения. Одним из особенных направлений – чечено-ингушская хореография. Остановимся на вопросе о том, что значит изучать хореографию отдельного народа. Прежде всего, имеется в виду знание хореографии, фольклора данного народа воспитанниками. Для представителей данного этноса стоит более четко: своей культуры и традиций. Для некоренных представителей: изучение фольклора и хореографии того, или иного народа чтобы постичь культуру.

Народная хореография с каждым годом пользуется большой популярностью у подрастающего поколения. Одним из особых направлений является чечено-ингушская хореография. Остановимся на вопросе, что значит изучать хореографию одного народа. В первую очередь это относится к знанию учащимися хореографии, фольклора определенного народа. Для представителей самого этноса границы расставлены четко и понятно понятнее: их культура и традиции. Для некоренных представителей: изучение фольклора и хореографии того или иного племени с целью понимания культуры.

Именно школа национального Возрождения является тем звеном, где сохраняются и передаются народные традиции, проводятся праздники, повышается народное признание. На мероприятиях важно видеть не только сам танец, тот или иной хореографический мотив или технику исполнения, но и все, что связано с поведением, походкой, общением, стилем костюма и умением его носить. Большой удачей для воспитанника является возможность окунуться непосредственно в атмосферу жизни такого праздника, стать его живым участником и принять участие в танцевальном представлении.

Сбор, фиксация, изучение танцевального фольклора является актуальнейшей задачей современности, еще и потому, что его богатство часто очень быстро исчезает с его носителями, старейшинами, а в данном случае еще и с уходом поколений, использовавших эту культуру на практике, и надо торопиться, чтобы успеть собрать их как можно полнее, и именно в своем первоначальном виде. Остановимся на вопросе о том, что значит изучать народную хореографию. Прежде всего, имеется в виду знание культуры, фольклора данного народа воспитанниками и участниками коллектива.

Приобщение к культуре складывается из таких составляющих:
Эстетика хореография;
Эстетика внешнего вида;
Эстетика приобщения к народному творчеству [5].

Хореография включает в себя комплекс образа и народного творчества в целом (фольклор, традиции и быт). На занятиях хореографического коллектива, которые проходят в Школе национального Возрождения, большое внимание уделяется формированию ценностно-ориентированной сферы, что является одной из составляющих образовательного процесса.

Приобщение к народному творчеству идет через все сферы деятельности школы национального Возрождения: концертные программы, праздники отделения и фестивали. Обращение к культуре многонационального казахстанского народа, испытавшего в своей истории не одно потрясение, необходимо с точки зрения многих наук: философии, культурологи, искусства. В современных условиях глобализации на первое место выступает новая угроза – как не раствориться многим национальным культурам из-за стирания этнической самобытности, сохранить свою самобытную культуру, часть богатства духовной жизни, накапливавшейся веками со времен своего появления, и не растворится в среде других [6].

В нашем отделении обучаются представительницы народов большинства (русские, казахи, татары, украинцы, немцы), так и меньшинств (арабы, турки), безусловно, и представительницы самого отделения – ингуши и чеченцы. Пройдя опрос, состоящий из 3 вопросов, мы проанализировали и выявили по результатам первого вопроса, что количество представительниц различных национальностей преобладают над коренной национальностью отделения. По результатам 2 вопроса «Почему вы ходите на лезгинку?» большая часть респондентов ответили: «Танец –

как средство изучения культуры народа», и заинтересованы в хореографии в связи с личной деятельностью: хобби, знакомства, случайные жизненные истории.

В сегодняшней социальной ситуации в нашей стране, когда политика государства направлена на возрождение духовных ценностей, возрождение народного творчества приобретает все более важное значение. Совершенствуемый веками и сохраняемый сотнями поколений сценический народный танец является одной из высших духовных ценностей вайнахского народа и мощным средством не только всестороннего воспитания, но и сохранения и развития традиций национального хореографического искусства народов Казахстана. Поэтому в 1995 году консультативно-совещательный орган при Президенте Республики Казахстан, Ассамблея народа Казахстана, созданная по инициативе первого Президента Казахстана Нурсултана Назарбаева 1 марта 1995 года, была переименована в 2007 году. С 2016 года этот день отмечается как государственный праздник — День благодарения [7].

Далее из уст носителя традиций и культуры, мы провели интервью с художественным руководителем чечено-ингушского этнокультурного объединения «Халкъан Барт» Ассамблеи народа Казахстана Павлодарской области Медовой Розой Алиевной. Первоосновой нашего интервью явилось, важность знания основ хореографии, также пояснила связь хореографии и традиций вайнахского народа, о тонкостях этикета в танце как в парном, так и одиночном, а самое важное смысл каждого движения в народном танце. Показала на примерах репертуарах легендарных ансамблей - «Вайнах» и «Ингушетия», посмотрели несколько сольных концертов и разобрали ряд позиций и положений, которые не понятны представителям различных национальностей, и дала разъяснение по каждому (Рисунок 1).

Очень важным моментом нашего исследования стала беседа с солисткой ансамбля «Бирлант» Ибрагим Рашидой, она по национальности - казашка, но выучила традиции и культуру вайнахского танца благодаря азам танца. С интервью Ибрагим Рашиды: «Каждый год на Наурыз и день единства народа Казахстана, каждый класс демонстрировал культуру и традиции определенного народа, и нам выпала культура чечено-ингушского народа, и мы показали танец. Танец – это душа и язык народа, каждое движение таит в себе огромное наследие целой нации, вот тогда я начала изучать углубленно культуру, традиции, обычаи и

народное творчество. На сегодняшний день, я являюсь студенткой педагогического колледжа имени Б. Ахметова, и четко знаю сплетение каждого движения с каждой традицией, много выступаю не только в стенах колледжа, но и на сценах города. Я считаю, что мой личный опыт как человека, не приобщенного в данной культуре с детства, сыграл именно народный танец и колоритный костюм вайнахского народа» (Рисунок 2).

Рисунок 1 – Интервью с художественным руководителем

Рисунок 2 – Беседа с солисткой ансамбля

Все больше возрастает ценность и значимость деятельности педагога народно-сценического танца. Используя народно-сценический танец, как средство сохранения и развития традиций национальной хореографической культуры, в ребенке возрождаются чувства патриотизма и любви к Родине, гордости и уважения за свою страну, в которой проживают представители разных народов и этносов, ощущение счастья бытия и творчества, а также как примера для других народов для поднятия общего интереса к культуре вайнахского народа.

Участие воспитанников в творческом процессе создания танца, особенно на основе народных обычаев, традиций, историй костюма является мощным инструментом формирования элементов этнического самосознания и национальной культуры подрастающего поколения.

ЛИТЕРАТУРА

1 Гусев Г.П. Методика преподавания народного танца: Упражнения у станка: учеб. пособие для вузов искусств и культуры / Г.П. Гусев. - М.: Гуманит. изд. центр «ВЛАДОС», 2002.

2 Климов, Андрей Андреевич. Основы русского народного танца: учеб. для студентов вузов искусств и культуры / А. Климов. - [3-е изд.].

3 Бочаров И.А., Ширяев А.В., Лопухов А.В. Основы характерного танца. Учебное пособие. – М.: Планета музыки, 2022 г.

4 Устинова Т.А. Лексика русского танца: Основные элементы русских танцев и плясок. – М.: Балет Редакция ж-ла АНО, 2006. – 2007 с.

5 Лисаковский И. Н. Художественная культура. Термины. Понятия. Значения. Словарь-справочник. – М.: Изд-во РАГС, 2002. – 240 с.

6 Бутенко Э. Сценическое перевоплощение. Теория и практика. – М.: Прикосновение, 2005. – С. 127.

7 Ванслов В.В. Всестороннее развитие личности и виды искусства / В.В. Ванслов. - М.: Искусство, 1963.

ЯДЕРНОЕ ОРУЖИЕ ИЗМЕНИВШЕЕ МИР: ИСТОРИЯ РАЗВИТИЯ И ПОСЛЕДСТВИЯ

ВАГНЕР В. В.

студент, Торайгыров университет, г. Павлодар

ТОРАЙГЫРОВ Е. М.

к.и.н., доцент, Торайгыров университет, г. Павлодар

В 1945 году, в конце Второй мировой войны, США сбросили ядерную бомбу на город Хиросиму, а через несколько дней – на Нагасаки. Это стало началом эпохи ядерного оружия, которое изменило мир навсегда. С того момента и до наших дней ядерное оружие оставалось предметом не только научного, но и политического, экономического, этического и геополитического интереса. В этой статье мы рассмотрим историю развития ядерного оружия и его влияние на мировую политику и социально-экономические процессы. С изобретения первого револьвера прошло несколько столетий, но как гласит американская поговорка «Бог создал людей сильными и слабыми, а Сэмюэл Кольт сделал их равными» до сих пор остаётся наиболее актуальной, ведь для поддержания мира и порядка в мире нужно равновесие. Ведь, если не будет этого равновесия, сильные будут притеснять слабых. А еще для мирового порядка нужен страх, ведь как показывает практика, без страха не будет и подчинения, и порядка, и этот страх надо постоянно поддерживать. И каждое государство в разный исторический период времени усиливало сферу влияния, повышая этим самым мировой авторитет государства в целом, при

этом используя страх. Каждая война — это не только миллионы смертей людей, но и развитие научно-технического прогресса. С Первой мировой войной поле боя увидело первое автоматическое оружие в лице пулеметов, наводивших страх в окопной войне, и появлением первых в мире танков, ставивших задачу прорыва обороны и устрашению противника. Еще в этой войне было впервые применено оружие массового поражения, это были отравляющие вещества, то есть химическое оружие. Но начало двадцатого века активно развивалось в плане технологий, и с открытием атома началась исследовательская деятельность, направленная на научное познание нового, доселе не изученного материала. Но мировая арена уже в 30-е годы узнала о силе атома и активно разрабатывала планы, не только по освоению атома в мирных целях, но и в качестве оружия разрушения. Одной из первых таких стран, которая была заинтересована в этом, была Германия, которая с 30-х годов активно изучала свойства атома в совсем не мирных целях. А началось все с 1938 года, когда группа немецких ученых в лице Отто Хана и Фритца Срассмана обнаружила ядерную реакцию деления, при которой одно ядро атома распадается на две части с выпуском нейтронов, благодаря которым происходит еще большее увеличение атомов, что в дальнейшем вызывает взрывную реакцию с колоссальным выделением тепла. Работа над проектом не останавливалась даже в условиях начала объявления Германией войны, не смотря на проблемы финансирования, ресурсных ограничений, недостаточного уровня организации управления проектом и отсутствия интереса со стороны Рейха. Это связано с тем что главное руководство страны было заинтересовано только в тех проектах Третьего рейха, которые бы давали скорую отдачу в виде создания чего-то эффективного, в виде новых лекарств, оружия или техники. Также немецкий проект столкнулся с трудностями из-за событий Второй мировой войны, в том числе из-за налетов со стороны союзников и отсутствия критически важных компонентов. В 1939 году американскому президенту было адресовано так называемое «Письмо Эйнштейна Рузвельту» [1], в котором было изложено о потенциальной угрозе в виде создания ядерного оружия. И по приказу Рузвельта в 1939 году было создано сообщество, получившее название «Урановый клуб», туда входили лучшие умы науки, большинство которых были учеными, эмигрировавшими из Германии, т.к. не поддерживали фашистскую идеологию. Именно это сообщества переросло в дальнейшем в самый известный проект, который стал одним из

наиболее значимых в истории науки и человечества - Манхэттенский проект получивший название в честь Колумбийского университета в Манхэттене где проводились исследования. А руководил всем этим проектом Роберт Оппенгеймер. К концу войны количество людей, участвовавших в Манхэттенском проекте, было около 129 тыс. человек, а правительство США потратило на проект около 2 млрд долларов. И уже к 1942 году ученым Манхэттенского проекта удалось впервые открыть контролируемую реакцию деления атома, впервые давшую надежду на построение первой ядерной бомбы. Через три года, в 1945 году, 16 июля в штате Нью-Мексико началось испытание, получившее кодовое название «Тринити». Цель испытания заключалась в том, чтобы проверить работоспособность ядерного оружия, разработанного учеными проекта. Во время испытания была взорвана атомная бомба, сделанная на основе плутония-239 получившее название «Штучка» мощностью около 20 килотонн. Это был первый в истории взрыв ядерного устройства, который привел к выделению огромного количества энергии. Испытание было произведено успешно и люди впервые увидели всю страшную силу оружия судного дня. Операция «Тринити» считается одним из ключевых моментов в истории ядерной энергетики и ядерного оружия. Оно подтвердило возможность создания оружия, способного уничтожить города целиком, и стало точкой обратного отсчета к началу новой эры в истории человечества, когда люди стали обладать способностью уничтожить себя с помощью ядерного оружия. Именно после испытания отец первой ядерной бомбы Роберт Оппенгеймер высказал свою знаменитую фразу «Теперь я стал смертью, разрушителем миров» [2].

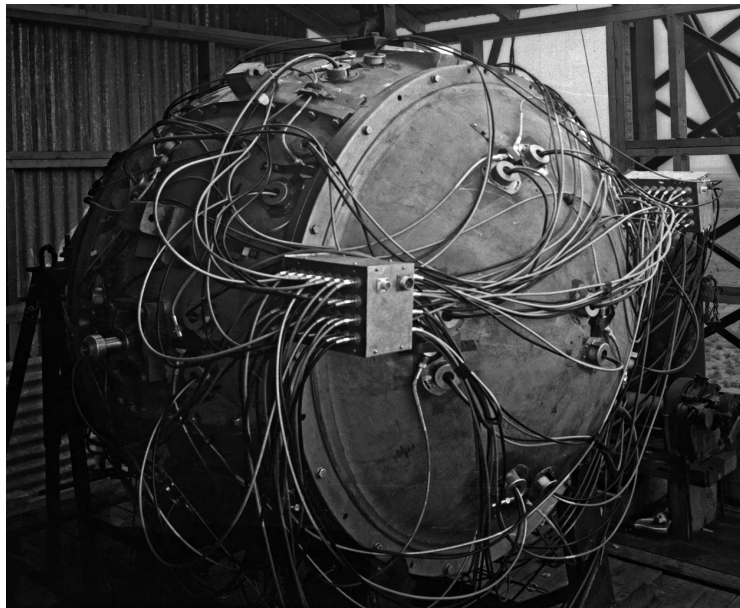

Фото 1 – Бомба «Штучка»

На заключительной стадии войны США решили первыми показать свою силу, и доказать то что они являются сверхдержавой. И уже к концу войны правительство Америки впервые в мире использовали ядерное оружие, направленное против человечества. В 8:15 утра 6 августа 1945 года на японский город Хиросима была сброшена бомба «Малыш», в результате чего город был стерт с лица земли, а количество погибших в результате самого взрыва составило около 80 тыс. человек, а в результате радиоактивного воздействия число погибших выросло около 160 тыс. человек. Второй взрыв произошел 9 августа 1945 года в другом японском городе под названием Нагасаки. Второй город был уничтожен плутониевой бомбой «Толстяк», по результатам этой бомбардировки погибло около 39 тыс. человек, а людей которые подверглись ударной волне и лучевому воздействию было около 25 тыс. Большинство жертв были мирными жителями, включая женщин, детей и пожилых людей. Многие выжившие получили травмы и ожоги, которые оказались смертельными и погибли в течение нескольких дней или недель после взрыва.

Фото 2 – Последствия взрыва

Все эти события показали, до чего может быть разрушительно оружие судного дня, оставившее после себя только разрушение. Использование ядерного оружия США в Хиросиме и Нагасаки вызвало широкую международную реакцию и было предметом обсуждения на международной арене в течение десятилетий. Многие страны выразили свою обеспокоенность таким использованием оружия массового поражения и призвали к запрету ядерного оружия. С началом холодной войны ядерное оружие стало основным фактором, который держал мир в состоянии равновесия устрашения. Несмотря на то, что крупные конфликты между государствами были предотвращены, использование ядерного оружия все еще является угрозой миру. Более того, развитие этой технологии привело к созданию целого ряда новых проблем, включая ядерное распространение и риски нарушения безопасности. Одним из самых напряженных моментов 20 века, когда мир сам себя чуть не уничтожил, является Карибский кризис, произошедший в 1962 году. Это был конфликт между Соединенными Штатами и Советским Союзом, который произошел из-за установления в Турции ядерных ракет, которые были частью стратегии «сдерживания» Советского Союза и защиты западных союзников

от возможной агрессии со стороны СССР. В ответ советский союз, находящиеся в дружественных отношениях с Кубой, перебрасывает свои войска и технику, а также устанавливает свои советские баллистические ядерные ракеты, способных достигнуть побережья США за несколько минут. В течение 13 дней две сверхдержавы находились на грани ядерной войны. Несмотря на это, Кеннеди и генеральный секретарь КПСС Никита Хрущев нашли компромисс из данной сложной ситуации путем переговоров и договорились о демонтаже советских ядерных ракет на Кубе и американских ракет в Турции. Карибский кризис был значительным событием в истории Холодной войны, поскольку он показал, что даже при наличии ядерных вооружений возможно достичь мирного решения конфликта. Ядерное оружие по-прежнему остается одной из главных угроз миру и безопасности, даже спустя более полувека после Карибского кризиса. Сегодня существует несколько причин для беспокойства относительно возможности ядерной войны. Во-первых, распространение ядерного оружия на новые государства, такие как Северная Корея, Иран и другие, может стать причиной напряженности и повышения риска возникновения военных конфликтов. Развитие ядерного оружия и других видов вооружений может привести к новому витку гонки вооружений и усилению международной напряженности. Во-вторых, отношения между государствами могут быть нестабильными, и непредсказуемые события могут привести к ядерному конфликту. Например, в настоящее время отношения между США и Россией являются непредсказуемыми, и обе стороны имеют значительный ядерный арсенал. В целом, угроза ядерной войны остается серьезной проблемой для мировой безопасности, и необходимы дальнейшие усилия для предотвращения распространения ядерного оружия, обеспечения безопасности ядерного арсенала, снижения риска аварий и улучшения международных отношений. В заключении, могу выделить что сегодня в мире существует девять стран, обладающих ядерным оружием: США, Россия, Китай, Франция, Великобритания, Индия, Пакистан, Израиль и Северная Корея. Все они считают наличие ядерного оружия необходимым для своей национальной безопасности и влияния на международную политику. Однако в то же время ядерное оружие представляет угрозу для всего мира, так как его применение может привести к глобальной катастрофе и стать концом цивилизации. Таким образом, история ядерного оружия - это не только история научного

и технологического прогресса, но и история человеческой глупости и жестокости. В ней есть уроки, которые нужно учесть, чтобы избежать подобных ошибок в будущем.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Мальков В.Л. Манхэттенский эксперимент. Разведка и дипломатия, -1995. -271с.
- 2 Манхэттенский проект. Зима 2011. 19 декабря 2011 г. [Электронный ресурс]. - URL: <https://ushistory.ru/populjarnaja-literatura/821-manhattan-project> (дата обращения 12.03.2023).
- 3 История атомного проекта. Лето 2018. 18 июня 2018 г. [Электронный ресурс] –URL: <https://postnauka.ru/longreads/86544> (дата обращения 14.03.2023).
- 4 История Манхэттенского проекта. Лето 2017. 16 августа 2017 г. [Электронный ресурс]. - URL: <https://goo-gl.ink/QOmmS> (дата обращения 16.03.2023).

ГОМЕР – АВТОР ПОЭМ «ИЛИАДЫ» И «ОДИССЕИ»

ГЛАДКОВСКИЙ Д. А.

студент, Павлодарский Педагогический университет

имени А. Маргулана, г. Павлодар

МОЛДАКИМОВА А. С.

к.и.н., научный руководитель, Павлодарский Педагогический университет
имени А. Маргулана, г. Павлодар

В течение тысячелетий поэты и ученые изучали произведения Гомера, которые стали не только мировой классикой, но и сильным связующим звеном культуры для древних греков. Гомер, автор «Илиады» и «Одиссеи», является символом древнегреческой литературы, а его работы были переведены на многие языки и оказали значительное влияние на западную культуру. В этой статье мы обсудим жизнь и творчество Гомера, его вклад в древнегреческую цивилизацию и использование его наследия в последующие эпохи.

Относительно дат и обстоятельств жизни Гомера не существует никакой определенности. Всего известно о девяти античных биографиях поэта различной степени подробности. Однако не одна из них не представляет значительного интереса, поскольку все они составлены грамматиками в период правления римского императора

Октавиана Августа. Столь же малое значение имеют сохранившиеся до наших дней многочисленные изображения Гомера, бюст которого часто изображают сказителя в условной идеализированной форме, в виде слепого старца.

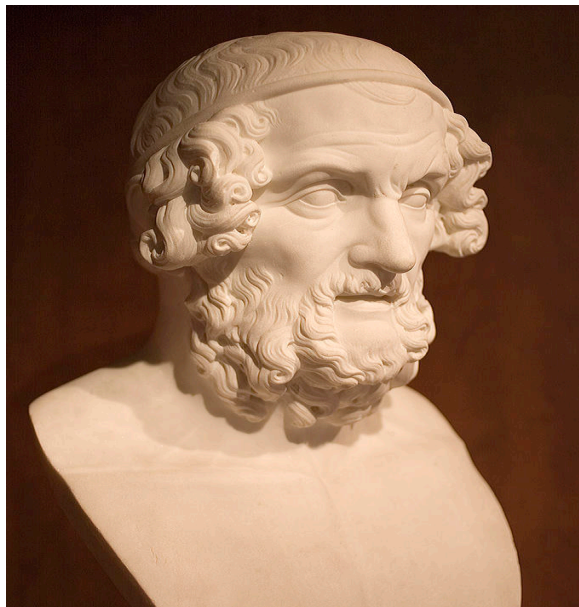

Рисунок 1

Наиболее вероятно, что такое представление – это не отражение исторической действительности, а лишь реконструкция, свойственная жанру античной биографии. Также, имя «Гомер», по одной из этимологий, имеет значение «незрячий» (ὄμηρος). Поскольку многие легендарные прорицатели и певцы были слепыми (например, Тиресий), то по античным представлениям, связывавшим пророческий и поэтический дар, предположение о слепоте Гомера выглядело весьма убедительным. Кроме того, певец Демодок в «Илиаде» слепой от рождения, что также могло быть понято как автобиографическая деталь.

Время и место рождения Гомера античной традиции так же неизвестны. Сведения древних авторов о том, к какой эпохе относится жизнь поэта очень противоречивы. Часть греческих писателей относят его к периоду Троянской войны, которая якобы

происходила в конце 12 в. до н.э., другие привязывают к иным мифологическим событиям от 1130 до 910 г. Кратет Пергамский полагал, что он жил до переселения Гераклидов; историк Эфор Кимский помешал его в эпоху легендарного спартанского царя Ликурга; Феопомп – в эпоху, предшествующую вторжению киммерийцев, а Эвфорион свидетельствует, что он жил через 500 лет после Троянской войны. Таким образом, разница между самой ранней и поздней датировкой жизни Гомера составляет не менее 460-ти лет. Наиболее вероятным признается расчет Геродота, который писал, что Гомер родился за 400 лет до его времени, то есть, около 850 до н. е. [1, с. 150].

Вопрос о происхождении Гомера ещё в древности являлся поводом для многочисленных дискуссий. Обычно приводят список из семи городов, соперничавших за право называться родиной сказителя. Эпиграмма древнеримского историка и филолога 2 века Вала Геллия называет: Смирну, остров Родос, Колофон, Саламин (город на Кипре, не путать с островом Саламин), Иос, Аргос и даже Древние Афины. В других вариантах эпиграммы фигурируют Кима в Малой Азии, острова Хиос, Пилос и Итака. Некоторые из этих городов считаются родиной Гомера по причине того, что в них особенно культивировалась гомерическая поэзия, другие претензии основываются на связи греческих колоний.

Современные историки зачастую относят деятельность Гомера к VIII или даже VII веку до н.э., отмечая в качестве его основного местопребывания остров Хиос или другие регионы Ионии, находившейся в центральной части западного побережья Малой Азии. Город Смирна или остров Хиос более других мест могли стать плодотворной почвой для эпической поэзии. В пользу Смирны свидетельствует хорошее знание Гомером тамошней топографии, которое он демонстрирует в «Илиаде». По словам Вильгельма Дерпфельда, немецкого специалиста по классической архитектуре и археологии, Гомер мог посетить все те места и регионы (Микены, Трою, дворец Одиссея на острове Итака), которые он описывает в «Илиаде». Таково же мнения придерживается отец истории Геродот. По версии Геродота, проживала мать Гомера в Смирне. В Смирне Гомер получал образование, он учился в школе учителя Фемиа и был одним из успешных учеников. После смерти своего учителя, Гомер обучал в этой школе. Он много путешествовал пешком, изучая обряды, легенды и историю народа. Затем решил путешествовать морем и совершил своё первое морское путешествие, где и

познакомился с новыми городами озвученные выше. Именно в ходе путешествий он и накапливал материал для своих поэтических произведений. Кроме того, Диодор Сицилийский пишет, что Гомер посетил даже Египет. На остров Хиос как место рождения Гомера указывает Симонид Аморгосский, древнегреческий поэт 7-6 веков до н. е.

Потому, по всей видимости, Гомера следует считать ионийцем, исходя как из общего характера, так и из отдельных черт его поэзии. Местом смерти поэта принято считать кикладский остров Иос [1, с. 152].

Здесь необходимо лишний раз подчеркнуть, что минимум информации, которым располагает наука о самом Гомере несоизмерим с огромной ролью его деятельности для будущих поколений.

Илиада» и «Одиссея», как уже отмечалось выше, не только стали классикой древнегреческой литературы, но и оказали огромное влияние на развитие литературы и культуры вообще. Например, многие известные романы, включая «Войну и мир» Льва Толстого и «Моби Дика» Германа Мелвилла, были вдохновлены «Илиадой» и «Одиссеей». Кроме того, многие известные поэты, включая Шекспира, Кольриджа, Киплинга и Теннисона, также использовали элементы эпических поэм Гомера в своих произведениях.

Гомер также оказал влияние на развитие древнегреческой философии. Философы, такие как Платон и Аристотель, использовали его произведения в своих работах, чтобы изучать концепции морали, чести и добродетели. Принципы, которые были введены Гомером, такие как божественное право и справедливость, также стали основой для дальнейшего развития европейской философии и права [2, с. 23].

Произведения Гомера также способствовали формированию политического ландшафта Древней Греции. Действия героев в его эпических поэмах вдохновили политиков и правителей на создание идеала греческой государственности. Например, концепция «агон» или соревнования между героями, которая была раскрыта в «Илиаде», стала примером для развития древнегреческой демократии, где общество участвовало в принятии решений и разрешении противоречий.

Наконец, влияние Гомера на мировую культуру проявилось и в образовании. «Илиада» и «Одиссея» использовались в качестве учебных материалов для греческих школьников и стали

обязательной частью образовательной программы в древней Греции. В настоящее время эти поэмы продолжают использоваться в качестве учебных материалов во многих университетах по всему миру, что свидетельствует об их значимости для современного образования. [3, с. 15].

Подводя итоги, необходимо констатировать, что вследствие практически полного отсутствия достоверных источников о Гомере, пространство для научной деятельности по изучению его личности крайне ограничено. Материал же для рассмотрения творчества Гомера и его влияния, в силу продемонстрированной нами масштабности последнего, несмотря на наличие огромного количества работ по данной теме, напротив, остаётся практически неисчерпаемым, и проведение дальнейших исследований в этом направлении является одной из приоритетных задач науки.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Суриков И. Е. Гомер / Игорь Суриков. — М.: Молодая гвардия 2017. — 319 с.
- 2 Бакина В. И. Философское учение в творчестве Гомера // Общество: философия, история, культура. - 2017. - №9. - С.21-26.
- 3 Шичалин Ю.А. Гомер - исток и скрепа европейской цивилизации // Вестник ПСТГУ. Серия 3: Филология. - 2020. - №64. - С.9-35.
- 4 Лаптева М.Ю. Гомер и «темные века» Ионии // Вестник Санкт-Петербургского университета. - 2008. - №4 - С. 93 – 98

ӘЛИХАН БӨКЕЙХАНОВТЫҢ АБАЙТАНУШЫЛЫҚ ЗЕРТТЕУІ ТУРАЛЫ

КАБДРАХМАНОВА А. О.

студент, Ә. Марғұлан атындағы

Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар қ.

САБДАНБЕКОВА З. А.

т.ғ.к., қауымд. профессор, Ә. Марғұлан атындағы
Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар қ.

Абайтанушылық зерттеулер - бүгінгі таңдағы ең өзекті, құнды материалдардың бірі. XX ғасырдың белгілі тұлғаларының бірі Абай Құнанбаев жайлы еңбектердің көп екені сөзсіз. Әрине, бұл жолда әртүрлі ғалымдардың еңбегін кездестіруге болады. Алайда, осы

мақалада біз Алаш зиялыларының еңбектерін, Абай туралы тың пікірлерін ерекше атап өткіміз келеді. Белгілі әдебиеттанушы ғалым Арап Еспенбетов: «Абайтану ғылымы – бір ғалымның, бір ұйымның, бір дәуірдің еншісіне сыймайтын аса мол дүние. Төңкеріс алдында жазылған Ахмет Байтұрсынов, Әлихан Бөкейханов, Міржақып Дулатов, Кәкітай Ысқақов, Тұрағұл Құнанбаев еңбектерінің маңыз-қасиетін әрдайым есте сақтауымыз керек, өйткені жоғарыда аттары тізіп көрсетілген қалам қайраткерлерінің зерттеулері – Абайды тану жөніндегі ғылымның бастауында тұрған дүниелер» - деген сөздерін толықтай қолдай кетіп, бой көтерген тұлғалардың шығармаларына зер салуымыз керек деген ойға келеміз [1, Б. 66-67].

Мәселен, Алаш зиялыларының бірі Ахмет Байтұрсынов «Қазақ» газетінің үш санына «Қазақтың бас ақыны» деген тақырыппен көлемді мақала жариялап, Абайдың ұлы көсемдігі туралы өзінің байсалды пікірін былай деп білдірді: «Сөз жазатын дам әрі жазушы, әрі сыншы боларға керек. Сөздің шырайлы, ажарлы болуына білім керек. Абайда осы үшеуі де болған. Бұлардың үстіне Абай – көсем, үлгі шығарып, өнеге жайғыш болған... Абайды қазақ баласы тегіс танып, тегіс білу керек». Ал халық саңлақтарының бірі Міржақып Дулатов Абайды өте жоғары бағалап, былай деп жазды: «Бәлкі, мұнан кейін Абайдан үздік артық ақындар, жазушылар шығар, бірақ ең жоғарғы атқан жарық жұлдыз - Абай». Ал Жүсіпбек Аймауытов пен Мұхтар Әуезов ұйытқысымен Семейде 1918 жылы «Абай» журналы шығарылды. Журнал бір жыл ғана өмір сүріп, 12 нөмір шығарылғанына қарамастан, Абай мұрасын жинастыру, оны зерттеп, халыққа насихаттау ісінде елеулі істер атқарып үлгерді [2, 15-бет]. Осы орайда Абай ақындығын бағалаудағы олардың ұлы ақынға берген атаулары да әрі қызық, әрі ой саларлық. Ең жақын шәкірті Шәкәрім «Ұлы ұстаз» тұтса, Ахмет «Қазақтың бас ақыны» деп біледі, ал Мағжан «Ақындар хакімі» деп көреді.

Дегенмен, абайтанудың бастауында алаш зиялыларынан алғашқысы бірі болып қоғам және мемлекет қайраткері, «Алаш» партиясының ұйымдастырушысы және жетекшісі, ғалым, публицист Әлихан Бөкейханов тұр. М. Дулатұлының «Абай» мақаласында мына жолдарды кезіктіреміз: «1905-нші жылы «Семипалатинский листок» газетасында һәм онан кейін Семейдегі Географический обществоның шығарған бір кітабында Әлихан Бөкейханов Абайдың тәржімә халін жазды һәм кешікпей кітабы да басылатынын білдіріп еді. Бірақ тез шықпады, 1909-ншы жылы Абайдың балалары һәм інілерінің ризалығы һәм Әлиханның ыждаһатымен Абай кітабы

Петербургта Бураганский баспаханасында басылып шықты. Бұл күнгі қолымыздағы кітап сол бірінші баспасы...» [3, 189-бет]. Айта кету керек, қашанда әділдік жақтаушысы, өзгенің еңбегінағалауда тура жолдан таймайтын Міржақып Дулатов осы мақаласында Абайды алғаш елге танытушы Әлихан Бөкейханов екендігін айтып, оны тұңғыш абайтанушы ретінде бағалайды.

Ал белгілі алаштанушы-ғалым, профессор Дихан Қамзабекұлы мынадай пікір білдіреді: «Әлиханның шынайы тұрпатты авторлық әдебиетке айрықша үміт артуы 1905 жылы жарияланған Абайға арналған мұнақып-мақаласынан (“Абай (Ибраһим) Құнанбайұлы”) бастау алады... Абайды тану мен танытуға деген ықылас алғаш Ә. Бөкейхан тарапынан байқалған... Ә. Бөкейханның «Абай (Ибраһим) Құнанбайұлы» мақаласында ұлы ақынның ғұмырбаяны алғаш рет мүмкіндігінше толық сипатталған...» [4, 194-бет].

Шынымен де, Әлихан Бөкейханның Ресей географиялық қоғамының «Семипалатинский листок» газетінде шыққан «Абай / Ибрагим/ Кунанбаев» атты мақаласында (1905) тұңғыш рет Абайдың ата тегі, алған білімі, өмірбаяны мен шығармашылығы сол кездегі саяси әлеуметтік контексте толық қамтылған. Абайдың 14 жасынан бастап маңайындағы әлеуметтік кемшіліктерді сынап жазған өлеңдерінен бастап, аудармалары мен табиғат лирикасы асыл сөздің үлгісі ретінде анықталған [5, 307-бет]. Әлихан Бөкейханның бұл қазанамасы орыс тілінде жазылды. Зерттеуші бұл еңбегін жазғанда екі мақсатты көздегенін көреміз: оның біріншісі – ақынға тағзым ету болса, екінші – Абайдың өмірбаяны мен шығармашылығы жайлы мәліметті жұртшылыққа жеткізу. Осы мақсаттарға жету үшін Әлихан Нұрмұхамедұлы Абайдың дүниеге келуі мен шыққан тегі, өз жұрты мен нағашы жұрты, балалық шағы, қоғамдық қызметі, алғашқы өлеңдері, аудармашылығы жайлы маңызды деректер келтіреді.

Алаш арысы Абайдың заманы мен өскен ортасына баса назар аударады. Себебі, зерттеушінің пікірінше, ақынның көзқарасы мен дүниетанымына өмір сүрген кезеңі тікелей әсер етеді. Осы мәселе жөнінде Әлихан Абайдың поэзиясында орын алған молдалар мен қожаларды сынайтын тұстарын басшылыққа алады: «Муллы-ходжы, про которых в степь сложила поговорку: «аңқау елге – арамза молла» («наивному народу – стяжатель священник»), боялись встречи и разговора с Абаем, который разоблачал их духовную нищету...». Байқап отырсақ, Абай өз заманынан озық туғаны соншалық, оның тіпті сол кезеңдегі молдалар мен қожалардан білімі зор еді. Яғни,

діни және рухани тұрғыдан олардан әлдеқайда сауатты болды. Осы ойды жалғастырып, ғалым заманның тұлғаға әсері жайлы ойын тиянақтайды: «...Абай был самородок, вынесенный судьбою в безвременье его родины, не в чем, как в борьбе партий, было ему проявить свои силы...» [6, 331-бет]. Мұндағы Әлихан Бөкейханның айтайын дегені, Абай – шын мәнінде дара әрі дана адам еді, бірақ ол өзінің бар күш-жігерін партиялық, қоғамдық таластарға жұмсауға мәжбүр болды.

Сонымен қатар, Әлихан Бөкейханов абайтану ілімінің қалыптасу тарихындағы басты мәселе – Еуропа, орыс үлгісі екенін байқап, Абайдың асқан ақындық қуатын қуана айтып, оның табиғат көрінісі түскен жыл мезгілдері жайлы жырларын Еуропаның атақты ақындарының туындыларының қатарына қосты [7, 82-бет]. Бөкейхан мынадай пайымға келеді: «Абай, быть может, умер бы, не проявив своего выдающегося поэтического дарования, если бы в 80-х годах он не пережил переворот в своих взглядах на деятельность певца. В это время Абай познакомился с политическими ссыльными гг. Гроссом, собиравшим в степи материалы для брошюры «Юридические обычаи киргиз», изданной под редакцией г. Маковецкого, и Михаэлисом, оказавшим огромное влияние на просвещение и образование Абая. Оба, как и г. Гросс, так и г. Михаэлис, гостили у Абая в степи, знакомили его с русской литературой...» [6, 332-бет]. Сонымен, Абайдың даналыққа жетуінің бір қыры – орыс әдебиетінен нәр алуы. Ал сол әдебиеттің жауһарларын оқуға бағыт берген азаматтар, Әлихан Бөкейхановтың пайымдауынша – Гросс, Михаэлис және Маковецкий. Абайдың төл шығармалары және оның Пушкиннен аудармалары («Евгений Онегиннен» үзінді), Лермонтов, Крыловтың еңбектері аз уақыт ішінде Императорлық Орыс географиялық қоғамының Семей бөлімшесінде Әлихан Бөкейхановтың редакциясымен басылып шығарылған. Себебі, зерттеуші Абай және оның өлендері тамаша бейнелеген ақындық күші және қазақ халқының мақтанышы деп санайды.

Міне, қазақ халқының кемеңгер ойшылы Абай Құнанбайұлы қалдырған асыл мұраны тану және танытудың басталғанына бүгінгі таңда жүз жетпіс жылдан асты. Абайды алғашқы танушы, насихаттаушы болған Әлихан Бөкейханов Абайдың сөзіне таңырқана қарап, оны қазақ өміріндегі айырықша құбылыс деп таныды. Сөйтіп, алаш арысы хакім Абайды ақылшы

ұстаз ретінде қабылдады. Сәбenniң (С.Мұқанов) сөзімен айтқанда, «рухани әке» қылып алды.

Абай әлемі – мәңгілік мұра, құнды қазына қатарына жататындықтан, ғасырдан астам уақыт бойы сөз етіліп, әр алуан бағытта зерттеулер жүйесіне айналып келеді. Абай мұрасын танып зерттеу қарқыны өткен ғасырдың басында қауырт дамып өте көп жетістіктерге жетті. Абай мұрасын тануда әр кезеңде қоғамдағы саяси ахуалдың ықпалымен әр қиырға тартқан түрлі көзқарастағы ой-пікірлер де болды. Оның кейбірі идеология қыспағымен Кеңес өкіметінің ұстанған бағытына икемделіп жазылса да, олардағы астарлы ой сілемдері көкірек көзі ояу оқырманға дұрыс бағыт берер танымдық пікірлерімен құнды [8, 13-бет]. Абай шығармаларының бүгінгі күні бай мұра саналуы да осы себептерден де болар: қаншама қиын белестерден өткен сайын өзінің маңыздылығын арттырмаса, жоғалтқан емес. Ал алаш көшбасшысының жоғарыда келтірілген аталмыш еңбегі бізге абайтану ілімінің ұлт үшін, мемлекеттің дамуы үшін қаншалықты маңызы бар екенін одан әрі айқындады.

ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 Еспенбетов А. Уақыт өрнегі. – Алматы: Инжу-маржан, 2005. – 515 бет.
- 2 Омаров Д. Абайтану: немесе ұлы ойшылдың рухани кемелдену туралы ілімі. Жалпы білім беретін мектептің 10-11 сыныптарына арналған оқу құралы. – Өңделіп түзетілген 2-басылымы. – Алматы: «Мектеп баспасы» ЖАҚ, 2002. – 216 бет.
- 3 Дулатов М. Бес томдық шығармалар жинағы. Екінші том: Көсемсөз, әдеби-сын және зерттеу мақалалары. // Құраст: Дулатова Г., Иманбаева С. – Алматы: «Мектеп баспасы» ЖАҚ, 2003. – 392 бет.
- 4 Қамзабекұлы Д. Алаштың рухани тұғыры. – Астана: Ел-шежіре, 2008. – 357 б.
- 5 Бөкейхан Ө. Таңдамалы: монографиялар, мақалалары, сөздері, баяндамалары, аудармалары, хаттары / Ө. Бөкейхан. Алматы: Қазақ энциклопедиясы, 1995. — 475 б.
- 6 Әлихан Нұрмұхамедұлы Бөкейхан (1866-1937). Шығармаларының 7 томдық толық жинағы. Полное собрание сочинений в 7 томах. – Астана: «Сарыарқа» БҰ, 2009. 566 б.- II том.
- 7 Мәдібаева Қ.Қ., Абилямажинова. А.К. – Абайтану: оқу құралы. 1 кітап / - Алматы: TechSmith, 2020. - 184 бет.
- 8 Бекбосынов М.Н. Тәуекел мен батыр ой. – Семей: Үшбiік, 2006. – 283 бет.

ЖЕНСКАЯ ТЕМАТИКА В ТРУДАХ КАЗАХСКИХ ПИСАТЕЛЕЙ КОНЦА XIX – СЕРЕДИНЫ XX ВЕКОВ

ЛЕТАЙ А. Н.

Студент, Торайгыров университет, г. Павлодар

КУЛУМБАЕВА М. Ж.

Магистр культурологии, ст. преподаватель,
Торайгыров университет, г. Павлодар

В современное время не угадают дискуссии о равноправии мужчин и женщин в мире. Большинство людей зачастую воспринимают это как западную идею, которая была навязана всему миру. Однако эту тему освещали отечественные писатели еще в прошлом веке. Так, казахская литература конца XIX – середины XX веков отражает не только историю и культуру народа, но и жизнь и роль женщин в традиционном казахском обществе. Женщины в традиционном казахском обществе играли важную роль как в семье так и в обществе. Они не только воспитывали детей, но и участвовали в социальной жизни, принимали участие в торговле и скотоводстве. Однако, жизнь женщин была далека от равенства. Женщины не имели политических и социальных прав, их роль была ограничена семейными обязанностями и заботой о домашнем хозяйстве. Брак был одним из главных событий женщин и выбор мужа решался родителями девушки. Женская тема в истории казахской литературы берет свое начало с фольклора далее развивается в поэзии, прозаических произведениях. В литературе того времени женская тема была представлена в разных жанрах – от романов и повестей до поэзии и драматургии. Такие известные казахские писатели, как Магжан Жумабаев, Мржакып Дулатов, Султанмахмут Торайгыров, Жусупбек Аумауытов, Мухтар Ауэзов, Шакарим Кудайбердиев и др. создавали произведения, в которых освещали проблемы женщин в традиционном обществе. Они старались показать жизнь и роль женщин в социуме, борьбу за свои права и свободу. Исследование данной темы не только поможет более глубоко понять культуру и историю Казахстана, но также может быть полезно для развития равноправия и защиты прав женщин в современном обществе. Магжан Жумабаев – выдающийся казахский поэт, публицист, один из основателей новой казахской литературы. Автор повести «Грех Шолпан», которая является примером того, как казахские писатели освещали женскую проблему в своих произведениях. «Грех Шолпан» рассказывает о жизни

молодой женщины, вынужденной жить в традиционном обществе, где женщинам не предоставляются права на свободу и самоопределение. Показаны любовь, ревность, насилие и жестокость. Миржакып Дулатов – казахский поэт и писатель, наиболее известен как один из лидеров Алаш-Орды. В 1910 году выходит в свет первый казахский роман «Несчастливая Жамал» о неравноправном отношении к женщине того времени. Затрагиваются такие проблемы, как навязывание образа правильной женщины, замужество против воли. Автор рассказывает, как молодых девушек отдают замуж против их воли, меняют их на скот, как разменную монету. Женщина показывается как дополнение к мужчине, а не как индивидуальная личность. Своеобразен образ женщины в лирическом романе Султанмахмута Торайгырова «Камар Сулу». Главная героиня получает хорошее домашнее образование по меркам того времени в казахском обществе. Пытается отстоять свое право выбора спутника жизни. Анализируя образ Камар Сулу, исследователь З.К.Бисенгали отмечает, что «столь яркого женского образа казахская проза начала XX столетия не знала» [1, с.181-190]. Следует отметить, что главная героиня произведения – не жертва традиционных обычаев, а борец за свою свободу и право. Если образы женщин в произведениях, появившихся в 10-е годы XX века, трактовались авторами с позиции их социальной принадлежности, решая проблему униженного положения казахской женщины, то в 20-30-е годы образы казахских женщин, их поступки, характеры отражают постепенное усложнение показа человеческой личности[2]. Эта линия отчетливо прослеживается у М.Дулатова, Ш.Кудайбердиева, Ж.Аймауытова, М.Жумабаева, М.Ауэзова. Литература понимается данными авторами как способ познания реальности. Художественная проза Дулатова, Кудайбердиева, Аймауытова, Жумабаева и Ауэзова, явили миру, по утверждению А.Исмаковой, уроки высокой человеческой морали[3, с.117]. В конце XX века появляются исследования литературоведов: Ш.Сатпаевой – о личности и наследии Ш.Кудайбердиева, С.Кирабаева о творчестве Ж.Аймауытова, Ш.Р.Елеукенова о поэтическом мире М. Жумабаева[4]. Шакарим Кудайбердиев – один из ярких представителей творческой школы Абая. Его поэмы: «Калкаман- Мамыр», «Енлик – Кебек», «Лейла и Меджнун», «Нартайлак – Айсулу» также были посвящены женской теме. Кудайбердиев показывает безобразие социальных устоев того времени, которое по его мнению является губительной для

нормальной человеческой жизни. Жусупбек Аймауытов в своих произведениях рассматривал различные аспекты жизни казахского общества, включая традиционную роль женщин в этом обществе. Одним из наиболее известных произведений на эту тему является роман «Вина Кунекей» и повесть «Акбилек». В «Вине Кунекей» Амауытов рассказывает историю жизни молодой женщины, которая сталкивается с традиционными ограничениями женской роли в казахском обществе. Автор акцентировал внимание на прогрессе, который достигла женщина в казахском обществе, а также на ее активной роли в социальной и культурной жизни страны. Он описывал женщину как символ семьи и общества. В произведениях Мухтара Ауэзова: «Судьба беззащитных», «Сирота», «Женитьба», «Просвещенный гражданин», «Кто виноват?», «Обидчивая девушка», «В тени прошлого», «Красавица в трауре» были показаны совершенные иные варианты в рассказе психологии женщины, девушки и девочки – подростка. Как мы видим, выдающиеся казахские писатели стремились к изменению традиционного общества и их устоев, призывали к равноправию, затрагивали различные аспекты женской жизни – от ее социальной роли до индивидуального опыта и личных переживаний. Они проложили трамплин для дальнейшего будущего казахских женщин. Стараясь через свои произведения показать проблему традиционного общества, пытались изменить будущее, дав женщинам надежду на светлую жизнь, создавая атмосферу поддержки и понимания в своих трудах. В современной казахской литературе женская тематика продолжает оставаться важным элементом. Новые писательницы, такие как Гульнара Карашева, Нурайым Бауржан и другие, описывают жизнь современных женщин, их борьбу за равноправие и свободу. Они становятся голосом женщин в обществе и помогают расширять представление о роли женщин в казахской культуре и истории. Освещение женских проблем в литературных произведениях является социальным фактором, способствующим развитию равноправия и свободы женщин. Оно помогает привлечь внимание к проблемам женщин повысить их самооценку и уважение в обществе. Рассмотрим, как обстоят дела женщин в современном Казахстане. В Казахстане существует законодательный и правовой каркас, который гарантирует равенство между полами и признает права женщин. Например, в Казахстане запрещено дискриминировать женщин на основе пола, и это защищается законодательством. Кроме того, Казахстан ратифицировал ряд международных

договоров и конвенций, которые обязывают государство уважать и защищать права женщин. Однако, несмотря на существующий законодательный каркас, в реальности равенство полов в Казахстане не достигнуто полностью. Женщины до сих пор сталкиваются с неравенством и дискриминацией на рабочем месте, в образовании, в доступе к ресурсам и других областях жизни. Например, по данным Всемирного экономического форума за 2021 год, Казахстан занимает 88 место из 156 стран по индексу гендерного равенства. Это доказывает, что не все женщины в Казахстане имеют равный доступ к возможностям и ресурсам, которые доступны представителям мужского пола. Кроме того, женщины в Казахстане также сталкиваются с проблемами, такими как насилие в семье, насильственные браки, сексуальные домогательства и другие формы насилия на основе пола. Следует отметить, что в Казахстане до сих пор отсутствует закон о домашнем насилии. Обидчики в свою очередь отделяются лишь административным штрафом. Эти и другие проблемы по-прежнему остаются серьезной темой, которая требует дополнительных усилий со стороны правительства и общества для их решения. Также присутствуют и положительные сдвиги проделанные государством и обществом. По данным доклада «Глобальный гендерный разрыв 2022» Всемирного экономического форума Казахстан улучшил свои показатели по гендерному неравенству и поднялся в глобальном рейтинге с 88 до 65 места. При текущем темпе сокращения гендерного неравенства всему миру потребуется 132 года для достижения полого паритета[5]. Казахстан среди стран Центральной Азии занимает 4 место. Эксперты отмечают, что наибольшим успехом Казахстана в рамках гендерного равенства является полное равенство по доступу к школьному и профессиональному образованию для женщин и мужчин. Касательно возможностей в сфере труда, Казахстан находится на 46 месте по критерию равенства заработных плат за одну и ту же работу, а также 51 место по уровню участия в рабочей силе. По словам директора АО «Центра развития трудовых ресурсов» Александры Молчановской: «По критерию равного доступа к политическим правам – 103 место из 146 стран. Для демократического государства - это очень низкие показатели. Это доказывает необходимость большего вовлечения женщин в высшие политические представительные и исполнительные органы. Казахские писатели в разные периоды истории страны выступали за права женщин и старались привлечь внимание к проблемам, с

которыми сталкивались большинство женщин в семье и обществе. К сожалению, спустя век современные женщины сталкиваются с теми же проблемами что и раньше. Это показывает, какую трансформацию должно пройти наше казахстанское общество, чтобы полностью изжить наши пороки.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Бисенгали З. Казахская проза начала XX века,- 2000.-181-190с.
- 2 Умарова Г.С., Ыбраева Р. Женская тема в казахской литературе, - 2022.
- 3 Исмакова А.С. Казахская художественная проза. Поэтика, жанр, стиль (начало XX века и современность),- 1998.
- 4 Керимжанова Ш. Женская тематика в прозе казахских писателей XIX-XX веков,- 2010.
- 5 Казахстан занял 65-е место в рейтинге гендерного равенства. Лето 2022// Центр деловой информации. 8 августа 2022г. [Электронный ресурс]. – URL: <https://kapital.kz/gosudarstvo/107930/kazakhstan-zanyal-65-ye-mesto-v-reytinge-gendernogo-ravenstva.html> [дата обращения 15.03.2023].

МУСУЛЬМАНСКИЕ МЕЧЕТИ

МОЛДАХМЕТОВ М. О.

студент, Торайгыров университет, г. Павлодар

ЯКУБОВСКАЯ Г. И.

магистр, ст. преподаватель, Торайгыров университет, г. Павлодар

В Исламе мечеть это местом где мусульмане собираются, чтобы совершить коллективный намаз. Мечети посещают для коллективного изучения основ исламской религии, проповедей, совершения обрядов никяха, заупокойной молитвы, заучивания Корана, совершения зикров, является местом отдыха и успокоения для души, обсуждения социальной жизни.

В теорий термин «мечеть» происходит от арабского слова «масджид», производного от корня «саждада», значение которого – «падать ниц». Слово «Масджид» означает любое место на земле, в котором верующий человек имеет возможность совершить поклонение Господу в то время, как совершает молитву. Такое место должно быть ритуально чистым.

Пророк Мухаммад сказал, что после Каабы второй мечетью стала построенная в Иерусалиме (аль-Кудсе) мечеть аль-Аксагде эти мечети, а также мединская Мечеть Пророка - это мечети куда съезжаются мусульмане со всего мира. При зарождении Ислама, мусульмане как и Пророк Мухаммад из за отсутствия мечетей совершали намаз в определенных местах, которые специально были отведены для совершения молитвы. Они размещались в дальних районах города Мекки. Пророк Мухаммад совершал молитвы и возле Каабы. После дом аль-Аркама стал для мусульман центром общины. Для мусульман стало возможным совершать молитвы у Каабы только после того, как ислам принял Умар ибн аль-Хаттаб.

Первой мечетью стал именно дом, в котором жил Аммар ибн Ясир, сподвижник Пророка Мухаммада. Вторая мечеть в Мекке была основана Абу Бакром.

После того как Пророк Мухаммад совершил хиджру, по его распоряжению в Кубе, пригороде Медины, была построена мечеть, и относительно нее был ниспослан Пророку Мухаммаду аят Корана, где было сказано, что она основана «на богобоязненности с первого дня». После этой мечети была построена Мечеть Пророка в Медине.[1]

Мечети разделяются на типы по функциональному назначению:

- квартальные мечети - предназначены для обязательных пятикратных ежедневных намазов, в которых собираются небольшие мусульманские общины, чтобы совершить ежедневные пятикратные обязательные намазы.

- соборная мечеть (джума-мечетью) - мечеть в которой всей уммой совершают коллективный пятничный намаз, джума-мечетью. Джума мечеть обычно большого размера и предназначена для большого количества молящихся. Соборные джума-мечети располагаются в крупных городах;

- городская мечеть - имеет открытую большую площадь и используется чтобы проводить богослужения в большие религиозные праздники Ураза байрам или Курбан байрам;

- мусалла – небольшая комната для совершения намазов. [2]

Так же мечети делятся по объёмно-пространственному решению:

- мекканский тип – наиболее старый, происходящий от домусульманских храмов. Он имеет зальный тип мечети, где плоские балочные перекрытия кладутся на столбы или колонны, образуются поперечные нефы, параллельные стене с михрабом.

Такая конструкция дает возможность производить гибкую трансформацию плана: уширять здание в любом направлении, удлинять нефы и увеличивая их число;

- дамасский тип – базиликальная схема, взятая от храмов Римской и ранней Византии. Представляет собой здание с продольными нефами, средний из которых шире и выше остальных. По оси этого нефа и размещается михраб. Благодаря освещению достигалась большая выразительность и акцентированность на главную ось пространства;

- квадратный зал, сводчатая конструкция с перекрытым куполом. Этот тип пришел из Ирана;

- совмещенный тип, совмещающий все эти типы или два из них (более поздние постройки). [3]

В архитектурно-функциональном плане мечети имеют свои особенности и правила проектирования зданий. Особенностью является имеющееся купол-гамбизиногда и прилегающий к мечети внутренний двор, как в мекканской Аль-Харам. Каждая мечеть имеет башни-минареты. Количество их должно быть кратно двум, и может достигать девяти, но по исламу количество не должно превышать числом количество минаретов в аль-Харам. Для небольших мечетей допускается иметь один минарет. Функция минаретов заключается в том, чтобы муэдзин с них призывал к намазу правоверных мусульман. На архитектурный образ влияет территориальная принадлежность. Например, у Соборной мечети в китайском Сиане минарет сделан в форме буддийской пагоды

Так как в Исламе запрещено изображать живых существ на стенах молитвенного зала допускается размещать только начертания цитат из Священной Книги Коран на арабском языке.

При мечетях функционируют религиозные школы или медресе – духовные семинарии. Они являются политическим государственным институтом, в котором принимались доктрины, апробированные государством. Тут рождались теологи и законоведы, дипломаты и духовные наставники. Студенты и наставники жили при медресе за счёт установленного вакуфа – налога с бань, рынков и т.п. Идея медресе в её архитектурном воплощении оформилась в Бухаре и Харасане (Иран) уже в X – XI веках В плане медресе представляют собой окружённый кельями – худжрами, двор с мечетью и аудиториями. Часто в медресе в особом помещении под куполом устанавливалась гробница его учредителя. Медресе по своей функции – сооружение скорее общественное, чем культовое. [1]

Поблизости от здания мечети устанавливаются комнаты для ритуального омовения вуду, а также общественные туалеты.

Мечети имеют такие элементы:

- михраб–ниша которая может быть вогнутой, плоской и условной. Она указывает направление на Мекку. Такая ниша перекрывается аркой или сводом, или может быть вставленная в рамку конха. Михраб чаще всего располагается по середине стены. В нём молится лицом к михрабу имам мечети, стоящий во главе намаза и руководящий им, поскольку во время молитвы имам должен быть впереди всех остальных молящихся;

- аназа – это стена, которая может представлять собой мраморную резную доску или деревянную нишу, которую располагают неподалеку от входа. В переводе с арабского название «аназы» означает «стрела». Аназа – это что-то типа михраба, но расположенного во дворе мечети;

- минбары являются отличительной чертой именно соборных мечетей, поскольку минбары - это кафедры, с которых возглавляющий мусульманскую общину имам читает пятничную проповедь, обращаясь к верующим. Подобие минбара представляет собой амвон в христианских базиликах;

- максура в мечети должна быть обустроена для того, чтобы ей мог воспользоваться правитель или представитель административной власти в мечети. Максура представляет собой помещение квадратной формы, которое располагается поблизости от минбара и михраба, но отгорожено от остального зала металлическим или деревянным резным простенком;

- дикка – это платформы, которые оборудованы специально для муэдзинов, чтобы они стояли на платформах и повторяли за имамом его движения, а верующие могли смотреть на муэдзинов и повторять движения за ними;

- хаузы в мечетях оборудованы для того, чтобы верующие могли совершить ритуальное омовение вуду перед тем, как войти в мечеть, поэтому такие помещения или хаузы располагаются во дворе за пределами мечети. [3]

В настоящее время мечети приобретают большое разнообразие форм и архитектурных решений. У всех мусульманских культовых сооружений есть одна общая черта — они ориентированы строго на Каабу в Мекке. Это направление на Каабу называется кибла (арабск. «то, что находится напротив»). От него получила своё

название и задняя, обращённая к Каабе, стена любого молитвенного здания в исламе, которая тоже называется кибла.

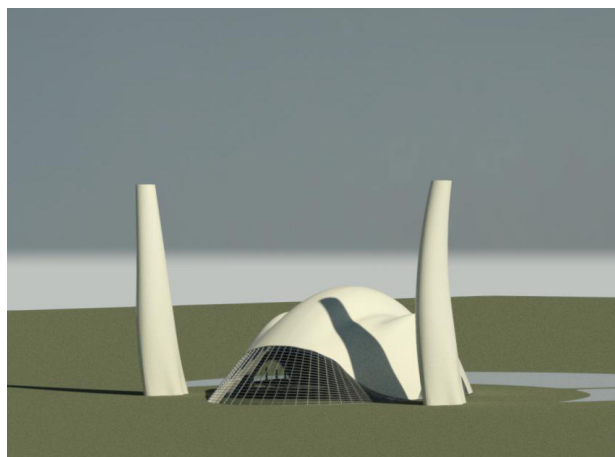

Рисунок 1 — Новый архитектурный образ мечети.
Фасад на север

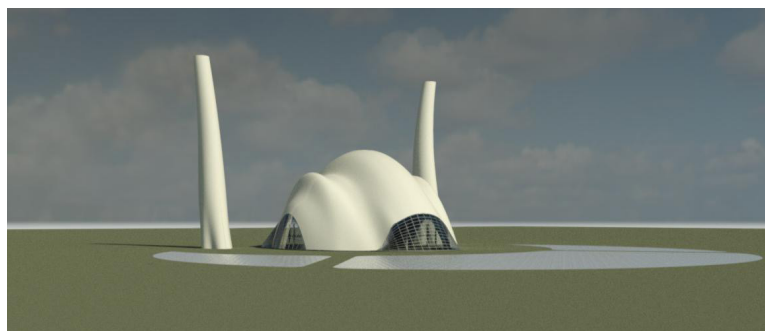

Рисунок 2 — Новый архитектурный образ мечети. Фасад на юг

Стиль и архитектурная выразительность мечетей уже многие столетия остаются неизменными. Для молодого поколения, которое ждет во всем перемен и новшеств это одна из важных составляющих. Наблюдая эту проблему в своем проекте предлагаю отойти от традиционной архитектуры мусульманских мечетей - сменить имидж, тем самым изменить сознание и отношение к культовым сооружениям нашего времени. (Рисунок 1.2).

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Кулиев Э.Р., Мусульманская культовая архитектура // Исламоведение: Пособие для преподавателя — 2-е изд., испр.- М. МИУ, 2008.(рус.; сопр.).
Bloom, Mosque J.M. // Encyclopaedia of the Qur'ān.— Leiden E. J. Brill, 2003.— Vol. III (J—O). (а л.)
Pedersen J., Hillenbrand R., Burton-Page J., Andrews P.A., Pijper G.F, Christie A.H., Forbes A.D.W., Freeman-Greenville G.S.P., Samb A., Masjid // Encyclopaedia of Islam, Second Edition.— Leiden: E. J. Brill, 1991. — Vol. VI (Mahk—Mid).— P.644-707.(англ.).

АБАЙ ҚҰНАНБАЕВТЫҢ ТАРИХИ КӨЗҚАРАСТАРЫ

НУКАНОВА Д. О.

студент, Ә. Марғұлан атындағы

Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар қ.

САБДАНБЕКОВА З. А.

т.ғ.к., профессор, Ә. Марғұлан атындағы

Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар қ.

Абай Құнанбайұлы – қазақтың ұлы ақыны, ағартушысы, жазба қазақ әдебиетінің, қазақ әдеби тілінің негізін қалаушы, философ, композитор, аудармашы, саяси қайраткер, қазақ мәдениетін жаңартуды көздеген реформатор. Оның өмірін, өмірлік ұстанымдарын, шежіресін, шығармаларын көптеген ғалымдар, жазушылар зерттеді және әлі де зерттеу үстінде. Себебі ақын атаның тілін, жеткізгісі келген терең философиялық ой мазмұнын бақылап түсіну аздап қиындық туғызады. Осыған қарамастан, Абай Құнанбайұлы еңбектерін абайтанушылар философия, педагогика, психология, этимология тұрғысынан барынша қарастырған болатын. Алайда, һәкім Абайдың шығармаларының тарихилығы және де ұлы ақынның тарихи көзқарастары ел назарынан тыс қалып қалды.

Сол себепті алдымызда Абай Құнанбаевтың тарихи көзқарастарын анықтау тапсырмасы тұр. Мақалаға арқау болған бұл тақырыпты зерттеуде Абайдың өлеңдері мен қара сөздері қарастырылады.

Абай Құнанбайұлының тарихи көзқарастарын зерттеуді бастамас бұрын, ақынның саяси қоғамдық өмірін, оның көзқарастарының қалыптасуына әсерін тигізген, оны өсірген ортаның саяси және экономикалық халіне тоқтап өту қажет.

Абай өмірінің хронологиялық кезеңі ХІХ ғасырдың екінші жартысына жатады, яғни орта жүзде хан билігі жойылып, онымен бірге Шыңғыс ханның ұрпақтары саналатын бұрынғы билеуші жоғарғы топ иелері - сұлтандардың құқықтарына қысым жасалған уақыт.

Атап айтылған уақыт мерзімін Әбіш Жиреншиннің «Абай және орыстың ұлы демократтары» еңбегінде бақылап, талдауға болады.

Қазақстанның саяси өмірі 1863-1869 жылғы әкімшілік реформадан кейін мықтап өзгере бастады. Қазақ қоғамының экономикалық жағдайына сәйкес таптық қайшылықтар күшейіп, бұл қайшылықтар әсіресе ру ортасындағы, ел ішіндегі болыс, старшин «сайлауы» кезінде кескілескен күрес, тартыс, талас, атыс, шабу, Құнанбай ауылындағыдай, кісі өлтіруге дейін барып, шегіне жетіп отырды [1, 55 б.].

ХІХ ғасырдың екінші жартысындағы қазақ қоғамы жайлы мәліметтерді өзінің «Исторические основы эпопеи путь Абая» атты кітабында Л.М.Ауезова да келтіреді.

Абай өмір сүрген Орта жүз аумағы жаңа әкімшілік құрылымы бойынша аудандарға бөлінді, олардың басында аға сұлтандар тұрды. Олардың лауазымы бұрынғыдай мұрагерлік емес, сайланбалы болды. Олар «Ақ сүйек» деп аталатын көшпелі қазақ қауымдастықтарының өздерінен шыққан сұлтандар – чингизидтерге қарағанда, жоғары болып, феодалдық - рулық дворяндардан сайланды.

Қарастырылып отырған уақытта феодалдық – рулық дворяндардың құрамындағы ең ықпалды рулардың басында тұрған және көбінесе орыс дереккөздерінде рулық ақсақалдар деп аталатын билер тұрды.

Экономикалық үстемдік, сот функциялары билерді өздеріне бағынышты руларда артықшылықты жағдайға қойды, бұл оларға жерді басқаруға мүмкіндік берді және олардың рулық ұжымдардың істеріндегі саяси рөлін көтерді [2, 24 б.].

Осылайша Абайдың ағартушылық идеялары, оның табиғат пен қоғам туралы көзқарастары Қазақстанның Ресейге қосылуының прогрессивті ықпалымен, озық орыс мәдениетінің ықпалымен қалыптасты. Абайдың орыс халқының демократиялық ортасынан шыққан прогрессивті идеяларды қабылдауы оның әлемге деген материалистік көзқарасын қалыптастыруда пайдалы әсер етті. Бірақ Абай артта қалған патриархалдық-феодалдық қоғамдық ортада өмір сүрді, онда діни дүниетаным басым болды, мұсылман дінбасылары уағыздаған исламның діни-мистикалық ілімі кең таралды[3].

Осындай ортада өскен Абайдың көзқарастары оның замандастарына қарағанда біршама өзгешеленді. Философтың өмір сүрген заманында халық арасында әділ де батыл басқарушылар аз еді. Көбісі ақшаға құнығып, пара алатын болды немесе қорқынышпен өмір сүрді. Ал әкесінен қалған істі жалғастырған Абай ел ішіндегі істерге толықтай кірісе алмады. Бұған көптеген факторлар әсер етті. Солай бола тура, оның аз уақыттың ішінде елде жүргізген істеріне қоғам қайраткерлері лайықты баға беріп отырған.

Абай көп жылдар бойы судья (Би) және болыс билеушісі қызметін атқарды. 1903 жылғы 25 тамыздағы генерал-майор Галкин қол қойған рапортта Семей облысының әскери губернаторының атына «Ибрагим Құнанбаев 60 жастан асқан, 3 әйелге үйленген, оның 20-ға жуық баласы бар, 1000 жылқы мен 2000 қошқардың жағдайы бар адам, ол өте дамыған және ақылды, Шыңғыс болысының билеушісі, содан кейін 3 жыл Үкіметтің тағайындауы бойынша Нұрқұр болысының билеушісі болып қызмет етті. Құнанбаевтың қызметі ақылға қонымды орындаушылық пен жігермен, Үкіметке адалдығымен және фанатизмнің жоқтығымен ерекшеленді [4, 133 б.].

Абай тек би ретінде ғана емес, дала заң шығарушысы ретінде де танымал болған. 1885 жылы Чар өзенінің жағасындағы Карамола жерінде (осы жерден құжаттың атауларының бірі – «Чарское ережесі») қазақ тіліндегі алғашқы құқықтық құжаттардың бірі қабылданды, баспаханалық тәсілмен басылып, қазақ халқы арасында таратылды. Ол даланың әдет-ғұрыптары мен заңдарының жиынтығы болды. Семей облысының бірқатар уездерінің жүзден астам шайқастарының төтенше съезінде қабылданды. Семей облысының әскери губернаторының ұсынысы бойынша би Абай съезде төраға болып сайланды (ол кезде ол қырық жаста еді). Бұл құжатты Абай әзірлегені және ол қатысушылардың бірауыздан мақұлдаған 93 баптан (параграфтан) тұратын дайындалған нормативтік актіні жариялағаны туралы деректер бар [5, 62-63 б.].

Бұл нормативтік құжатта патша әкімшілігінің қуғын – сүргінінен қазақ халқын-өз соттарын, өз заңдарын қорғауға, қашырларды делдал және ант қабылдаушы ретінде тартуға, «қырғыз тілінде» метрикалық кітаптарды жүргізуге тиіс ережелер көзделген [6, 67-68 б.].

Жоғарыда келтірілген мәліметтер – Абайдың атқарған қоғамдық қызметінің жартысы ғана. Оның ел басқаруда алынған тәжірибесі өзі өмір сүрген заман тарихын лайықты бағалауға

көмегін тигізді. Енді философтың тарихи көзқарастарын анықтау үшін оның шығармашылығына назар аударайық.

«Уә және назначение қылғанда тергеуі, сұрауы барлығына қарамаса, өтірік арыз берушілер азаяр еді, бөлкі жоғалар еді. Уә және әрбір болыс елде старшина басы бір би сайланғандықтан, бұл халыққа көп залал болғандығы көрініп, сыналып білінді. Бұл билік деген біздің қазақ ішінде әрбір сайланған кісінің қолынан келмейді. Бұған бұрынғы «Қасым ханның қасқа жолын, Есім ханның ескі жолын», Әз Тәуке ханның Күл төбенің басында күнде кеңес болғанда «Жеті жарғысын» білмек керек. Әм, сол ескі сөздердің қайсысы заман өзгергендікпенен ескіріп, бұл жаңа заманға келіспейтұғын болса, оның орнына татымды толық билік шығарып, төлеу саларға жарарлық кісі болса керек еді, ондай кісі аз, яки тіпті жоқ». Бұрынғы қазақ жайын жақсы білген адамдар айтыпты: «Би екеу болса, дау төртеу болады» деп. Оның мәнісі - тақ болмаса, жұп билер таласып, дау көбейте береді дегенмен айтылған сөз. Өйтіп би көбейткенше, әрбір болыс елден толымды-білімді үш-ақ кісі билікке жыл кесілмей сайланса, олар түссе, жаманшылығы әшкере білінгендікпенен түссе, әйтпесе түспесе. Ол билерге даугер адамдар қалмай, екеуі екі кісіні билікке таңдап алып, үстіне біреуді посредникке сайлап алып, біте берсе; егер оған да ынтымақтаса алмаса, бағанағы үш бидің біреуін алып, яки жеребемен сайлап алып жүгінсе, сонда дау ұзамай, бітім болар еді [7, 381 б.].

Үшінші қара сөзде автордың бұрын сонды байқалмаған ескілікті аңсау, қазақ халқының тарихындағы беделді хандардың заңдарына сүйену, оларды үлгі ретінде ұсыну байқалады. Осының негізінде Абай Құнанбайұлының батыс мәдениетінен қазақ халқы болашағының үмітін іздеген ағартушы бола тұра, ескіліктің жаршысы болғанын анықтаймыз. Осындай болжамды Абайдың отыз тоғызыншы қара сөзі де растайды.

«Рас, бұрынғы біздің ата-бабаларымыздың бұл замандағылардан білімі, күтімі, сыпайылығы, тазалығы төмен болған. Бірақ бұл замандағылардан артық екі мінезі бар екен. Ендігі жұрт ата-бабаларымыздың мінді ісін бір-бірлеп тастап келеміз, әлгі екі ғана тәуір ісін біржола жоғалтып алдық. Осы күнгілер өзге мінезге осы өрмелеп ілгері бара жатқанына қарай сол аталарымыздың екі ғана тәуір мінезін жоғалтпай тұрсақ, біз де ел қатарына кірер едік. Сол екі мінез жоқ болған соң, әлгі үйренген өнеріміздің бәрі де адамшылыққа ұқсамайды, шайтандыққа тартып барады.

Жұрттықтан кетіп бара жатқанымыздың бір үлкен себебі сол көрінеді» [8, 103 б.].

Абай Құнанбаев даладағы ру аралық және феодалдық жанжалдарды сынай отырып, осы кемшіліктерді түсінуде, оларға сыни көзқарасты қалыптастыруда, өз уақыты үшін прогрессивті дүниетаным мен саяси-құқықтық идеяларды насихаттауда ерекше рөл атқарды. Абайдың рулық демократия институттарына деген жанашырлығы қазақ қоғамының кең топтарының әділ жүйесі туралы мүдделер мен түсініктерді көрсетті. «XVIII ғасырдың аяғы мен XIX ғасырдың бірінші жартысындағы қазақ шаруаларының феодалға қарсы және отаршылдыққа қарсы қозғалыстары кездейсоқ емес», – деп жазды А. Н. Тәукелев, - рулық демократияны бекіту үшін, хандардың, сұлтандардың озбырлығына қарсы, сондай-ақ қазақ қоғамының рулық бөлінуін бұзудың отарлау саясатына қарсы күрес ұранымен өтті» [9, 97-98 б.].

Ақынның патша империясының жүргізген саясатына және үкіметтің отаршылығындағы қазақ халқының тұрмысына көзқарасы біршама зерттелді. Ендігі ақынның тарихи көзқарастарын түсіну үшін оның тарихи ізденістеріне жүгінеміз. Абайды ел істерінен басқа, қазақ халқының төл тарихы да қызықтыратын. Бұған дәлел болатын дерек М.Мырзахметұлының «Абай мен Шығыс» атты кітабы.

Абай санасында өткен тарих болмысын танып білудің, меңгерудің екі түрлі жолы болғанға ұқсайды: әуелгісі халық санасында ұмытылмай ұрпақтан ұрпаққа ауысып келе жатқан ел аузындағы шежіре тарих, аңыз әңгімелер тобына тірелсе, екіншісі, өткен тарихты білу үшін кітапқа үніліп, сыншыл ақыл ой елегінен өткізіп барып алған деректер көзімен ұштасады. Бұл жол, әсіресе, Абайдың «Біреді сөз қазақтың түбі қайдан шыққаны туралы» дейтін тарихи тақырыпты сөз ететін мақаласында едәуір көрініс берген [10, 155 б.].

«Біреді сөз қазақтың түбі қайдан шыққаны туралы» тарихи тақырып философтың қара сөздерінің қырық алтыншысы болып табылады. Өкінішке орай, ол аяқталмай қалған. Абай Құнанбаевтың тарихи ізденістерінің тағы бір мысалы ретінде төмендегі мәліметтерді келтірсек болады:

«Қазақтар-моңғолдардан шыққан халықтардың бірі. Моңғолдардан шыққан біздің шығу тегіміз ұят құбылыс емес, бірақ егер біз ағартушылықсыз, ғылымсыз қалсақ, біз үшін ұят болады», - деп жазады ол. Қазақтар мен басқа да көптеген халықтар

Ресей империясының құрамында болған уақыт үшін бұл өте батыл мәлімдеме болды. Өздеріңіз білетіндей, Ресей екі ғасыр бойы татар-монғолдарға бағынышты болды және осыған байланысты қазақтар монғолдардан шыққан деген тұжырым ерекше және батыл болды [11, 87 б.].

Б.Майтанов келтірген бұл дерек шынымен Абай атаның тарихи көзқарастарын анық және дәл келтіреді.

Мақаламызды қорытындылайтын болсақ, XIX ғасырдың 60-90 жылдары Ресей империясының құрамында болған Қазақстанның саяси әкімшілік жағдайына ықпал еткен жаппай отырықшыландыру, аграрлық саясат, 1867-1868 ж. реформалар көшпелілер өмірін күрт өзгертті. Ендігі кезекте қазақ халқының мәдени және саяси өмірі Ресей империясының, яғни патша өкіметінің қолында еді. Осылайша Қазақстанда отаршылдық режим орнатылды. Осындай қиын қыстау кезеңде өмір сүрген, халқының қайғы - қасіретіне ортақ болған, елде орын алған қарама қайшылықтарды ашып айтқандардың бірі және бірегейі Өскенбайұлы Абай Құнанбайұлы болды. Оның шығармаларында XIX ғасырдың екінші жартысында халықтың тұрмыс тіршілігінің толық көрінісінің ащы шындығы, ұлы революциялық оқиғалар қарсаңындағы идеялар мен ойлар бейнеленген. Сол кезеңдегі қазақ қоғамдық ойы мен әдебиетінің прогрессивті – демократиялық бағыты Абай есімімен байланысты. Отаршылдық езгі мен қазақ еңбек шаруаларының езгісі күшейген жылдары бір жағынан бай-феодалдар, екінші жағынан орыс буржуазиясынан шыққан патша шенеуніктерінің қанаулары елді әлсіретті. Сондықтан Абай сияқты елде кемеңгердің болуы халық үшін үлкен қуаныш еді. Ақынның өлеңдері мен қара сөздері сол заманның айнасы – тарихи шындық. Сондықтан қазақ халқының тарихын зерттеуде ұлы ақынның шығармалары мен оның тарихи көзқарастарына жүгіну өте маңызды деген қорытындыға келеміз.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Әбіш Жиреншин. Абай және орыстың ұлы революцияшыл демократтары. – Алматы: Қазақ Мемлекет баспасы, 1959. – 263 б.

2 Л.М.Ауезова Исторические основы эпопеи путь Абая Издательство: наука Казахской ССР, - Алма-ата 1969. – 316 бет

3 К. Бейсембиев. О ФИЛОСОФСКИХ ВЗГЛЯДАХ АБАЯ КУНАНБАЕВА Жизнь и творчество Абая. Сборник статей // Под редакцией М. Ахинжанова и З. Ахметова. – Алма-Ата: Издательство АН КазССР, 1954. – С.38-64.

4 Конфиденциально. М.В.Д. Семипалатинского Уездного Начальника августа 25 дня 1903 г. № 48. Г. Семипалатинск. Господину Военному Губернатору Семипалатинской области. Рапорт Уездного управителя Навроцкого. Подписал Генерал-майор Галкин // Абай и архив. Алматы: «Гылым», 1995. – С. 133.

5 Законоположение, созданное в Карамоле // Абай и архив. Алматы: «Гылым», 1995. С. 62 – 63.

6 Эреже, составленное на Чарском чрезвычайном съезде в мае месяце 1895 года // Абай и архив. Алматы, 1995. С. 67 – 68. В книге – эреже.

7 Абай (Ибраһим Құнанбаев) Өлеңдер, поэмалар, аудармалар, мен қара сөздер // Редакциялық алқа: С.А. Қасқабасов, Б.Қанапиянов, С.Қирабаев, М.Мағауин. – Алматы: «Жібек жолы» баспа үйі, 2005. – 488 бет.

8 Записки забытого / Шакарим; [Пер с каз. К Серикбаевой, Р. Сейсенбаева]. - Алма-Ата : Жазушы, 1992. – 122 бет.

9 Таукелев А.Н. Политические взгляды казахского просветителя Абая Кунанбаева // Уч. записки КазГУ им. С.М. Кирова. Т. XLIX. Сер. юр. Вып. 6 Алма-Ата, 1960 – С. 107

10 Мырзахметұлы М. Абай және Шығыс – Алматы: Қазақстан 1994.- 208 б.

11 Б. Майтанов Абай. Тарих, тұлға, уақыт // Шығыстың әйгілі адамдары»сериясы. – Алматы: Аруна, 2004. – 92 б.

КОЛОНИЗАЦИЯ ПАВЛОДАСРКОГО ПРИИРТЫШЬЯ В ПОЭМЕ П. ВАСИЛЬЕВА «СОЛЯНОЙ БУНТ»

ОВЧИННИКОВА А. В.

студент, Павлодарский педагогический университет

имени А. Маргулана, г. Павлодар

ТОХМЕТОВА Г. М.

преподаватель-эксперт, Павлодарский педагогический университет

имени А. Маргулана, г. Павлодар

Данную статью авторы посвящают обоснованию положения о том, что творчество П.Н. Васильева может рассматриваться в качестве источника исторической памяти о Павлодарском Прииртышье. С точки зрения релевантности и исторической значимости анализируются исторические события в поэме «Соляной бунт» (1933 г.), основное действие которой относится к периоду

правления Александра III. География поэмы находит в себе такие топонимы, как Куянды, Атбасар, Иртыш, Лебяжье, Черлак, Гусиная Пристань, Муялды, Омск, Каракаралы, Усолка, - которые во второй половине XIX в. входили в Акмолинскую и Семипалатинскую области Западно-Сибирского генерал-губернаторства, сюда же относился и Павлодарский уезд. На основании этого мы рассматриваем данную поэму как источник исторической памяти о крае.

В основном содержании статьи выделяются четыре раздела, мы бы хотели остановиться на одном из них, это раздел «Казачество в Прииртышье». В нем показаны факты колонизации края.

После захвата Сибири отрядом Ермака, в 1582 г., указом царя Ивана Грозного назначается старшинство Сибирского казачьего войска, «а казачья вольница атамана Ермака названа «Царскою служилою ратью». С 1588 г. остатки дружины Ермака под предводительством атамана Мещеряка составили «Старую сотню» и несли службу в Тобольске; остальные, присылаемые стрельцы и охочие вольные люди, стали расписываться в казаки по разным укрепленным городам Сибири» [1]. В это время территория нынешней Павлодарской области входила в состав Среднего жуза, который соотносится с Западной Сибирью.

Распространение и укрепление позиций казачества в Прииртышье неразрывно связано с открытием здесь крупных месторождений соли. Так вскоре после окончания похода Ермака, уже в 1596 году, русские впервые посещают Ямышевское озеро, а в 1613 году экспедиция во главе со Станиславовым прокладывает путь к полному освоению богатств озера. С этого момента начинается непрерывная эксплуатация соляных резервов края, а вместе с этим – заселение присвоенных земель русскими с параллельным строительством укреплений, форпостов, редутов вдоль Иртыша [2, с. 80].

Так в 1715 году по приказу Петра I началось строительство Иртышской военной линии. В «Очерках колонизации Павлодарского Прииртышья царской Россией» казахстанский краевед Т.А. Инсебаев приводит сведения о ходе строительства Иртышской линии: «В 1720 г. было завершено строительство крепостей Иртышской военной линии протяженностью в 930 вёрст. Окончательно в состав цепи опорных пунктов российской военной колонизации на правом берегу среднего и верхнего течения Иртыша вошли пять крепостей: Омская, Железинская, Ямышевская, Семипалатинская

и Усть-Каменогорская» [3, с. 18]. «При постройке крепостей Иртышской линии к ним были приписаны служилые люди <...> В конце XVIII в. считались в служилых казаках: ратные люди, временно командированные на Иртышскую военную линию; сосланные в Сибирь на поселение преступники; приписанные в казаки жители пограничных крестьянских селений; лица различных сословий, добровольно записавшиеся в Казки. На Иртышской линии для казаков была сохранена часть льгот, поэтому многие из командированных сюда казаков оседали в крепостях на постоянное жительство. В 50-х годах XVIII в. число казаков на военной линии достигало 2 тыс. человек» [3, с. 21].

В конце XIX в. Западная Сибирь плотно заселена казаками. К этому времени в Среднем жузе происходят значительные политические изменения: принятие Российского подданства (1740 г.) и упразднение ханской власти «Уставом...» 1822 года. В сложившейся социально-политической обстановке возрастает роль казаков как стражи-полиции. Именно силами казачьих войск подавляются периодически вспыхивающие восстания. Деятель Сибирского казачества Г.Е. Катанаев пишет: «На долгу казачьи отрядов, высланных в степь один за другим, выпала почетная роль усмирителей всех взбунтовавшихся» [4, с. 36]. Это пересылает нас к действиям основного временного промежутка, описываемого в поэме П.Н. Васильева.

Поэт называет проживающих в крае казаков «стаями», давая тем понять их характер – жестокие разорители, как волки, и подневольные стражи, как собаки («Казак же держали заместо дозорных собак/ И с цепей спускали, когда бунтовали аулы» [5, с. 67]). Через это сравнение ясно прослеживается иерархия доминирования: казахи подчинены власти казаков, а казаки – царской воле. Двойкой точки зрения придерживаются и историки, изучавшие роль казачества в колонизации Казахстана.

С одной стороны, например, М.И. Венюков считает, что «сыграв решающую роль в колонизации, казаки вели себя как завоеватели, и они виновники разорения казахов» [3, с. 46]. Т.А. Инсебаев обращает внимание на такую сторону деятельности казаков в период колонизации Сибири, как принуждение женщин-казашек вступать в связь с казаками: «В Сибири среди русского населения всегда ощущались нехватка женщин. Одним из способов решения этой проблемы стал насильственный захват в степи карательными казачьими отрядами женщин из непокорных

казахских аулов, выступавших против политики колониальной российской администрации» [3, с. 22]. Так этот феномен описывается в «Соляном бунте»: «И когда не хватало станичникам жен привозных, // Снаряжались в аулы, чинили резню, табуны угоняли, // Волокли полонянок скуластых за косы по травам // И, бросая в седло, увозили к себе на тыны, // Там, в постелях пуховых, с дикарками тешились вволю» [5, с. 66].

Однако есть и историки, которые с сочувствием относятся к судьбе казаков: «Сибирское казачество оказалось жертвой политики царизма, оказавшись в его руках слепым орудием осуществления стратегических задач империи» [3, с. 48]. Позиция П.Н. Васильева в данном вопросе отлично сформулирована в работе Рубцовой Е.В «Выражение нравственно-эстетической позиции П. Васильева в поэме “Соляной бунт”»: «Кроме злой воли атаманов, купцов, “володетелей” края, есть жизнь и сознание казачьей массы и человека, представляющего массу. Драматизм их положения особенно возрастает в кризисные, экстремальные моменты жизни, ибо массовое сознание подвержено влиянию стихийных настроений, воли “вождей”» [6].

Действительно, в поэме представлены ситуации, в которых казак поступает вопреки характерному типу поведения. Эти случаи, на наш взгляд, являются показательными. В данном отрывке, разговоре отца-казака с сыном перед нападением на казахов, можно пронаблюдать, как казацкий ребенок, еще не утративший наивность и не зараженный ненавистью, умеет сострадать: «— Батька, ба, пошто эти сабли? // Куда собираться? // — Кыргызов жечь. // — А пошто? // — По то, что озябли. // — А ты бы им шубы? // — Не хватит шуб. — // Дитё задумалось: «Ую-ю! // Так ты увези им дедов тулуп, // Мамкину шаль и шубу мою!» [5, с. 68-69].

Одной из центральных сюжетных линий является судьба казака Григория Босого, пошедшего против атамана, защитившего казашку и поплатившегося за это жизнью: «— Чо замешкался, молокосос? // Руби, // Григорий Босой! — // <...> Руки опустив, // Девка стояла... // — Атаман?! // — Руби! // — Не могу...» [5, с. 94].

Данные прецеденты за своей кажущейся малочисленностью скрывают важное значение – потенциал - для возможности формирования современного культурного кода многонационального государства. Как справедливо отмечали Ю. Зуев и А. Кадырбаев: «...История оставила примеры искренней дружбы между лучшими представителями российского казачества и степных народов. Такова

была дружба Ч. Валиханова с Г. Потаниным — потомственным сибирским казаком и офицером, знатоком казахского языка, известным исследователем культуры народов Сибири и Казахстана» [7, с. 52]. Репрезентация Васильевым казаков, способных сострадать казахскому народу, неслучайна. Поскольку творческая задача поэта состояла не в отделении одного народа от другого, не в изображении ненависти, а в отражении роли влияния «вождей» на сознание и судьбу обоих этих народов, всех людей вообще.

Тема совместного исторического прошлого для народов является актуальной в условиях современной политической ситуации. И для народов нашего государства, Павлодарской области важно сохранять в исторической памяти события прошлого и отдавать отчет в том, что стояло за их свершением, чтобы не повторять те же ошибки.

Как уже нами упоминалось ранее, проникновению в область казачьего элемента способствовало развитие соляного промысла эта тема затрагивается в разделе «Соледобыча в крае». В России XVI в. «крупнейшими солепромышленниками были Строгановы», которые, по свидетельствам историков, и выступали в качестве «спонсоров» похода Ермака в Сибирь [2, с. 75].

Соль являлась продуктом стратегического значения и ценилась на вес золота. Поэтому открытие в Прииртышье череды месторождений соли самосадочного типа привлекло российское государство и купцов и сопровождалось чрезмерной эксплуатацией природных богатств [2, с. 75-81].

Наиболее привлекательным с экономической точки зрения на протяжении нескольких веков было озеро Ямышевское, находящееся в 50-ти километрах от современного Павлодара. Путешественниками и историками того времени (Палласом, Миллером и др.) отмечались следующие преимущества данного озера: удобное для транспортировки расположение относительно реки Иртыш и высокое качество соли (Васильев также обращал на это внимание: «Чиста соль — длинны рубли» [5, с. 82]). Со временем запасы соли здесь истощаются и все силы соледобытчиков перебрасываются на Коряковское озеро [2, с. 81].

Верхневолжский археолог, этнограф, палеограф Титов А.А. в сборнике старинных русских статей приводит следующие сведения от путешественника XVII в.: «И кругом тех мест около Иртыша реки таких соляных во многих местех самосадных озер много бесчисленно» [8, с. 76]. Добываемой в крае соли хватало на

самообеспечение данным продуктом всей Сибири, оплату работы участникам экспедиций и торговлю в городах.

Однако, несмотря на активное развитие и освоение края, казахская часть населения не получала от этого никакой выгоды. Напротив, сопровождавшее добычу соли строительство укреплений, железных дорог нарушало многовековой устоявшийся образ жизни степняков. Изъятие земель, вытеснение казахов с мест пастбищ, оттеснение их от берегов водоемов стало причиной снижения поголовья скота, изменения его состава, а позже неизбежно привело к появлению жатаков. Именно эта обедневшая часть казахского населения привлекалась к работе на соляных месторождениях и сталкивалась с нечеловеческими условиями труда.

В поэме «Соляной бунт» П.Н. Васильев посвящает главу «Соль» исповеди казах-бедняка: «Мы, собаки светлоглазых людей, // Просим в пыли, начальник, // Пойми ж, // Что соль эта — // Хитрый, горький злодей. // Соль изъела сердце мое. — // <...> — Соль, страшнее // Всяких неволь, // Держит нас на цепи. // Мы не желаем // Черпать соль! // Оставь нас // В нашей степи! // Соль страшнее // Всяких неволь, // Мы завидуем // Вашим псам. // Если нужна тебе, // Мудрый, соль, // То черпай ее, // Начальник, сам...» [5, с. 86-88].

Само название произведения «Соляной бунт» сообщает нам о том, что в основе сюжета лежит конфликт, развязанный на почве соледобычи. Это исторически правдоподобно, сохранились сведения о том, что «в районе озера иногда все же случались конфликты и вооруженные стычки как с ойрат-калмыками в XVII в., так и позже со сменившими их в степях региона казахами» [2, с. 87].

По мнению Рубцовой Е.В., П.Н. Васильев в поэме вынужденно, в силу политического режима в стране, не мог окончить произведение о борьбе с колонизаторами победой казаков, так как это бы воспринялось советским правительством как признак «белогвардейщины» и «сочувствия казачеству». В эпилоге неожиданно звучит слово «революция», и казахи берут верх и карают всех своих мучителей [6]. В историческом прошлом же каждое восстание степняков жестоко каралось и подавлялось.

Творческое наследие Павла Васильева имеет огромный потенциал для дальнейшего исследования краеведами и этнографами Прииртышья. Анализ исторического идейного пласта в творчестве поэта может открыть новый взгляд на историю края, т.к. художественное произведение представляет уже переработанный, осмысленный поэтом материал истории, в котором выбор и

сплетение различных сюжетов не может считаться случайностью. Нахождение и интерпретация таких явлений в творчестве П.Н. Васильева может нести за собой вклад в обновление, уточнение, упрочнение фундамента исторической памяти павлодарцев и жителей Прииртышья.

ЛИТЕРАТУРА

1 Сибирское казачье войско (краткий исторический очерк) [Электрон.ресурс]. – Войсковое казачье общество «Сибирское Казачье Войско». – URL: <http://vkoskv.narod.ru/1.htm>.

2 Васьюков Д. А. Соледобыча в Западной Сибири в XVII–XVIII вв. [Электрон.ресурс]// Урал индустриальный. Бакунинские чтения: материалы XIV Всероссийской научной конференции, Екатеринбург, 16–17 ноября 2020 г.: в 2-х томах. — Т. 1. — Екатеринбург: ООО Изд-во УМЦ УПИ, 2020. — С. 75-87. – URL: https://elar.urfu.ru/bitstream/10995/94508/1/ubich_2020_1_09.pdf.

3 Инсебаев Т.А. Очерки колонизации Павлодарского Прииртышья царской Россией: том 7/ гл. ред. А. Нухулы. – Павлодар: ПГПИ, 2017. – 258 с.

4 Катанаев Г. Е. Краткий исторический обзор службы сибирского казачьего войска с 1582 по 1908 год. – СПб.: В. Березовский, комиссионер военно-учебных заведений, 1908. – 67 с.

5 Васильев П.Н. Соляной бунт// Поэмы. – Омск: Омское книжное издательство, 1982. – С. 45 – 164.

6 Рубцова Е.В. Выражение нравственно-эстетической позиции П. Васильева в поэме «Соляной бунт» [Электрон.ресурс]// Современные проблемы науки и образования. – 2015. – № 1-1. – 14 с. – URL: <https://science-education.ru/ru/article/view?id=18467>.

7 Зуев Ю., Кадырбаев А. Поход Ермака в Сибирь [Электрон. ресурс]: тюркские мотивы в русской теме// Вестник Евразии. – М., 2000. – №3. – С. 38-60. – URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/pohod-ermaka-v-sibir-tyurkskie-motivy-v-russkoy-teme>.

8 Титов А. А. Сибирь в XVII веке: сборник старинных русских статей о Сибири и прилежащих к ней землях. – М.: Г. Юдин, Типография Л. и А. Снегиревых, 1890. – 216 с., прил.

МӘШҲҮР ЖҮСІП КӨПЕЕВТИҢ МҰРАЖАЙ ҚОРЛАРЫНАН АЛЫНҒАН ҚҰНДЫ МӘЛІМЕТТЕР

ОМАР Ә.

студент, Торайғыров университеті, Павлодар қ.

ЕЛЬМУРАТОВА Б. Ж.

т.ғ.к., қауымд. профессор, Торайғыров университеті, Павлодар қ.

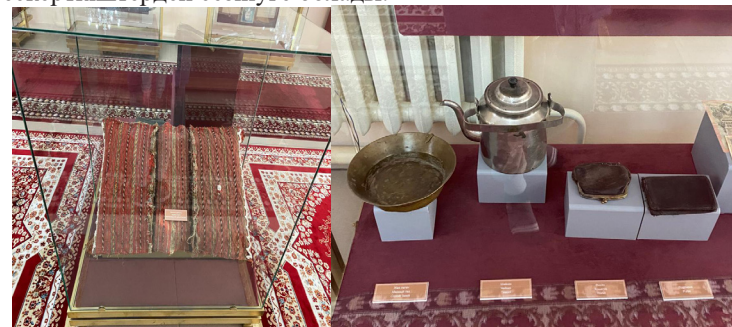
Мұражай қорларының құнды мәліметтері, тарихи дерек ретіндегі өскелең ұрпақтың тәлім-тәрбиесіне, тарихи мәдени құндылықтарына, өзіндік санасына қалыптасуына ғылыми танымдық ескерткіштерін, мұраларын сақтап, өнер туындыларын жинап, қызмет атқаратын мекеме мұражай қорлары екені түсінікті. Мұражай заттық және рухани құндылықтарды таңдауда, ғылыми тұрғыда зерттеп, оның нәтижелерін насихаттауда, оны негізде тәлім-тәрбие беруде маңызды рөл атқарады, ғылымның, білімнің, мәдениеттің қалыптасуына ықпал етеді. Осыған орай, бүгінгі ұрпақтың білім санасының дұрыс қалыптасуына да, Мәшһүр Жүсіп сияқты кемеңгердің мұражайы оң ықпалын тигізери сөзсіз.

Мәшһүр Жүсіп мұражайы 1972 жылы Павлодар облысы, Баянауыл ауданы «Жаңажол» ауылының орта мектебінде халықтық негізде ашылған. Мұражайдың ашылуын ұйымдастырғандар - ақынның немересі Төлеубай Шарапиұлы, Ұлы Отан соғысының ардагері Нағи Ахметов және белгілі ұстаз Амангелді Омаров. 1981 жылы мұражай Мәдениет үйіне көшірілді. Мәшһүр Жүсіп атындағы мемориалдық мұражайдың директоры, ойшыл ақынның немересі, Қажымұхан Пазылұлының айтуынша, «1989 жылы Баянауылға белгілі мемлекет және қоғам қайраткері Өзбекәлі Жәнібеков келді де, ақынның басына кесене орнатып, жеке мұражай салуға тапсырма берді». Міне, сол кісінің мұрындық болуымен 1993 жылы «Жаңажол» ауылына мұражай салынды. Кесенесі де осында. Мұражайда 650-дей жәдігер бар. Мәшһүр Жүсіп қолданған бұйымдар мен киімдер, суреттері мен басқа да заттары сақтаулы. Ақын өмірінен алуан түрлі деректер беретін материалдар мен көшірмелері, әр жылдары жарық көрген кітаптары бар. Сондай ақ осы ауылдағы мектеп пен мешітте ақынның атында [1, 50 б.].

«Мәшһүр Жүсіп саналы өмірінде дәретсіз жер баспаған, отыз күн орзасын ұстап, бес уақыт намазын қаза қылмаған, аузынан дұғасын, қолынан Құранын тастамаған. Өзінің айтуы бойынша, Алладан басқа тірі жаннан ештеме дәметпеген де, ешкімнен ешнәрсе сұрамаған» [2, 164б.].

Ойшылдың өзі тіршілік еткен Жасыбай көліндей мөлдір ғұмыр кешіпті, қолындағы барын жетім жесір, жоқ-жітіктен аямаған, көзінің тірісінде Алланың сүйген құлы, әулие атанған аяулы жан жайында «ақын жеті күн ауырды, дәл жеті күн ауырып жатқанда бір айтқан сөзі:» «ажал жүр жағалап қоймаймын деп, Шәрипеден жүр бермеймін деп» деп мырс етіп күледі (Шәрипеден үлкен баласы – А.Ш.). Өзі тірісінде айтушы еді: «жетпіс үштен жеткенше, балталасаң да өлмейсін, жетпіс үштен әрі қарай сүйресен де аспаймын» - деп. Азырақ азырақ тынышсызданып жатқан кісідей болды [3, 22 б.].

1958 жылы, қазаққа жағымды қоңыр мінез қой жылы, мұсылмандар үшін ерекше қасиетті ережеп айында, күндердің сұлтаны жұма күні дүние есігін ашып, 1931 жылы, яғни тағы да қой жылы, тағы да жұма күні жарық дүниемен бір жола қош айтысқан, қазақ даласының ақыны, зират қирату, сүйек қорлау, қазақ болмысына жат, солақай саясат содыры кезінде. Наным сеніміне сертіне берік болған шежіреші, тарихшы, жырышы, шығыстанушы, этнограф, әулие жаратылысынан жан жақты діндар ойшылы, арда азаматының рухын осы кесенелердегі және мұражайлардағы заттай ескерткіштерден сезінуге болады.

Сурет 1 – М. Ж. Көпеевтің қоржыны,
Сурет 2 – жез леген, шөйнек, әмиян, портмонесі өзі қолданған заттары.

Сурет 3 – М. Ж. Көпеевтің жеке заттары.

Мәшһүр Жүсіп үлкен ұлы Шарапиденге (Шараф ад-дин): «Менің денем өлгеннен кейін қырық бір жылға дейін денем бұзылмайды». Тірі адам көреді, серт етем. Тек жаздың ыстық айлары ақыретімді айырбастап отырындар, қыс керегі жоқ. Сонда көздерің жететін болады», - деп оған шырақшылықты өсиет етіп кеткен екен. Лақаттың үстіне екі үй салдырған, өзі жатқан төргі бөлмені ашық қалдырып, ауызғы бөлмеге Құран, кітаптар (араб-парсы тіліндеріндегі 60 кітап болған), кілем, ер-сайман, ыдыс-аяқ, т.б. ыдыс аяқ және т.б. пайдаланған заттар қойдырған. Тіпті насыбай шақшасын да қалдырып, оны үнемі толтырып тұруды өсиет еткен. «Қыс бар, жазы бар, әрі-бері өткен жолаушылар келіп түнеп қалса, менің бар дүние-мүлкімді пайдалансын. Бірақ оны жуып, тазалап, орнына қойып кететін болсын. Қорықпасын, мен көрден тұрып, ешкімге бас салмаймын», – тапсырып, тірі күні түгілі, өлгенде де адамға деген шарапатын тигізуді уайымдапты. Және мен өлгенде «тұрымтай тұсымен кететін аштық заман болады» деп жаназасын бір жыл бұрын шығарған деген сөз бар [2,796.].

Сурет 4 – М. Ж. Көпеевті орап шығарған кілем.

Сурет 5

Мәшһүр Жүсіп Көпеевтің 1907-1997 жылдар аралығында жазылған 59 шығармасы (көшірмесі).

Жолмұрат Жүсіпов жинақтап алған Мәшһүр Жүсіп Көпеевтің 25 шығармасы (көшірмесі).

Сурет 6 – М. Ж. Көпеевтің зиратын қаздырғанда шыққан көк тас, 1930 ж.

Сурет 7 – ұрпақтары қойған тас

Лаура Құандыққызы Жусупова айтуынша, кейін ұрпақтары қойған тас, атаның көзі тірісінде қойған тасы бұдан кіші және шеті сынған. Ақ кірпіштен қайта қаланған мавзолейді тұрғызғанда жасалған.

Мәшһүр Жүсіп Көпеев өзі айтқандай, он бес жастан кейінгі өмірінің бәрін дерлік өлеңмен сөйлеген. Ақын дүние танымын, адамдардың қарым-қатынасын, нені сүйіп, нені жек көретінін, кіммен жиренетінін де өрнектеген [4,222б.].

XX ғасырдың бас кезінде ұлы Абайдың соның ала шыққан Мәшһүр Жүсіп Көпеев сол Абайдың сара жолын арман-мұрат тұтып, соның соқпағымен «тас қияға өрлегендердің» бірі еді. Ақын өзі ғана ұстазынан тәлім-тәрбие алып қоймай, өзге жұрттың да сол жолмен ілгері басын тіледі. Ол бұл тілегін күндіз-түні өлең жазып, халықтың ішкі жан дүниесін тербетіп, олардың өнер білімге, отырықшылыққа шақырту арқылы, жүзеге асырды. Ақынның түпкі арманы – халықты жаппай сауаттандыру еді. Алайда ол мұндай игілікті іс тек сөзбен ғана аспайтынын, ол үшін қолда билік болуымен қатар, мол қаражаттың қажет екендігін кейін сезінді.

Амалсыз ішкі мұң-шерін тағы да өлеңмен шертті:

Бұлттай жауатығын менің өзім,
Көкірегім – қан, жаспен толған кезім.
Жаңбырдың рахымет тамшысындай,
Ғалымға дастан қылып айтқан сөзім.

Кезінде ақынның көкірегінен шыққан сөзді түсінетін, оған еміренетін жанның аз болғанына қыңжыласың. Әйтпесе ол «жауатұғын бұлттай» түнермес еді ғой. Ақын ойлары заңғар. Ол ауыл үйдің әңгімесін айтып отырған жоқ, адамға, қоғам өміріне қатысты мәселені толғайды. Көкірегі толған шуақты жұртшылыққа шашқысы келеді. Ол көпшіліктің берекесін алатын, жарастығын бұзатын озбырларға үнемі қарсы тұрып келіпті. Бұл турасында профессор Б.Кенжебаев: «Мәшһүр шығармаларының көпшілігінде заман жайын айтады, қазақтың жаман мінездерін, қазақ арасындағы феодализм қалдығын, би болыстарды, патша үкіметінің чиновниктерін сынайды», десе жіті байқап, дұрыс бағалаған деп білеміз. Мәшһүр Жүсіп Көпеевтің өмір сүрген тұсы – бір рудың малын екінші бір рудың елі барымталап, шетке шыққан жылқы – сиырын айдап алып, сініріп, кете беретін, әлсіздің күні қаран, күштердің сөзі жүріп тұрған феодалдық қоғамының нағыз қаны тамып тұрған кезі еді [4,223].

Сонымен Мәшһүр Жүсіптің Абайдың үйінде болғаны еш күмін келтірмейді. Мәшһүр Жүсіптің Жидебайда болғаны турасында ел аузында әр сақты аңыздар бар. Солардың бірінде былай дейді: «Есіктен кіріп келген Мәшһүр Жүсіпке Абай: «Жігітім, Мәшһүр болсан айтшы, Құдай қайда?» - деп сұрақ қояды. Сол кезде Мәшһүр мүдірместен міне деп жүрегін көрсеткен екен. Сонан Абай нағыз Мәшһүр сен болдың деп бір жұмадай қонақ қылып, Мәшекемен әңгіме-дүкен құрады [5,2].

Қорытындылай келе, қазақ ойшылдарының ХХ ғасырдың басында әлемге өзін танытқан қазақ зияларының жалпы құндылықтық бағдарлары бір жерде түйіскенін байқаймыз. Сондықтан да, әрқашанда ізденісте болумен қатар өздігінен нақты шешімдер жасауымыз керек. Мәшһүр Жүсіп Көпеев қиын қыстау кезендерде еш мойымай тек халқын ойлауымен болды. Кейінгі ұрпаққа аманат етіп қалдыру үшін аянбай еңбек етті. Сан - алуан қолжазбаларды, жыр дастандарды, мәдени және рухани мұра етіп қалдыруды мақсат етіп қойды. Сондықтан, мұражайдың тарихи қорларын құнды мәліметтер ретінде қадірлеу керек. Бір сөзбен айтқанда, Мәшһүр Жүсіп Көпеевтің қолжазбалар қоры - баға жетпес қазына.

ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 Пазылұлы Қ. Баба мұражайында 650-дей жәдігер бар. Аңыз адам-. 2013. -№ 19 (79). – 50б.
- 2 Шағырбаев А.Д. Мәшһүр Жүсіп Көпейұлының діни көзқарасы: Жеке монография. – Алматы: ҚР БҒМ ҒК Философия, саясаттану және дінтану институты, 2018.- 223б
- 3 Ысқақұлы Д. Абайдың қара сөздері іспеттес жазбалары бар Аңыз адам. – 2013. - № 19 (79). – 28 б.
- 4 Орталық ғылыми кітапхана, 2008, - 308 б. [«Ұлы тұлғалар» атты ғылыми-гуманитарлық серия].
- 5 Архив 2/2 Көпеев М.Ж. шкаф 5, полка 3. Баянтау газеті №33(10320) 15 тамыз, жұма, 2008 жыл.

ЖАЯУ МУСА БАЙЖАНОВ — ПЕВЕЦ СТЕПЕЙ, СВОБОДЫ И СЧАСТЬЯ

РАХМЕТУЛЛИН Е.

студент, Аксуский колледж черной металлургии, г. Аксу

НУРАШЕВА С. С.

преподаватель, Аксуский колледж черной металлургии, г. Аксу

Павлодарская земля всегда славилась своими яркими представителями музыкального искусства. В этой прекрасной плеяде Павлодарских певцов особое место занимает широко известный в народе своими свободолюбивыми стихами и новаторскими песнями знаменитый казахский акын, народный композитор, певец – Жаяу Муса Байжанов, уроженец Баянаула. [1, с. 2].

Почему — Жаяу Муса? Будущего акына нарекли Мусой, а прозвище Жаяу (Пеший) он получил уже в зрелые годы.

По одной из версий, приезжая из Омска домой, Муса садился на своего любимого коня, разъезжал по аулам, рассказывал людям о том, что читал в газетах, журналах, книгах, пел новые песни, веселил народ своей игрой на домбре, скрипке, гармонии. Вокруг Мусы всегда собиралось много народу. Песня, музыка, веселье, шутка были его неизменными спутниками.

Это очень раздражало известных феодалов Шормановых. Какой-то нищий, сын мелкого ремесленника Байжана становился популярнее их! Им казалось, что «дерзкий выскочка» обкрадывал их славу. И однажды, придравшись по какому-то поводу, они насильно отобрали у Мусы единственного коня и, швырнув ему седло и уздечку, прогнали из своего аула.[2, с. 42].

Что мог бедный Муса сделать против всесильных Шормановых? Певец и музыкант ходил отныне пешком из аула в аул. И народ прозвал его «Жаяу Муса» - «Пеший Муса». Мустафа Шорманов был уверен, что он жестоко унижил певца, лишив его единственного коня. Остался пешим – для казаха большое горе. Но Муса, теперь уже Жаяу Муса, не унывает, по-прежнему ходит по аулам, распевает песни, играет на скрипке и гармонии, веселит народ.[3, с. 78].

Насилие Шормановых глубоко задело душу певца. Он знал, что отомстить он мог только своим искусством. Певец испытывает необыкновенный творческий подъем, чувствует, что он должен сочинить свою песню. Исполнительский репертуар у него в это время был уже довольно богат, он знал множество казахских,

татарских, русских песен, кюев и танцев, но считал, что еще рано создавать свои оригинальные произведения.[4, с. 155].

Теперь он понимает, что срок этот настал. Так появилась его знаменитая песня, ставшая гимном бунта и борьбы казахского народа, -

«Ак сиса» - «Белый ситец».

Ситец белый, красный, синий - ситца много.

Я печален, и в душе моей тревога.

Сын Чормана Мустафа меня ограбил,

Без коня - пешком идти мне по дорогам!

Я озлоблен, мне досадно, но, признаться,

Не хочу я и не стану унижаться:

Нет коня, чтоб мог отнять его Чорманов,

Песни есть, чтоб с ним немедля расквитаться!

Грубой силе Шормановых певец противопоставляет неуязвимую силу слова, силу искусства. Песня Жаяу Мусы обличала не только одного конкретного феодала, она больно ударила по всему феодальному укладу жизни в казахской степи. Насилие, произвол, неравенство исчезли вместе с Шормановыми. А песня Жаяу Мусы осталась жить в сердцах народа как суровый приговор всем угнетателям и насильникам.[4, с. 123].

Но вернёмся к началу жизненного пути акына Жаяу Мусы.

Родился в 1835 году близ озера Жасыбай, в Баянаульском районе Павлодарской области Казахстана. Мальчик рано испытал тяготы сиротства, оставшись в детстве без матери. С семи лет Муса был отдан на учение мулле, у которого познал азы арабской грамоты. В детские годы Муса познакомился с искусством посещавших его родной аул певцов и кюйши, с разновидностями исполнителей школы народной музыки. Сам он также пел и играл на домбре. Потом Муса стал играть и петь на домбре. В 1851, приехав в Петропавловск, самостоятельно изучал русский язык. Помимо домбры и кобызы, осваивал скрипку и сырнай. Посещал концерты певцов и различных оркестров, что в значительной мере способствовало формированию его музыкально-эстетических взглядов.[4, с. 45].

Муса дружил с первым казахским ученым, путешественником Ш. Ш. Уалихановым, акыном и композитором Биржан-сал Кожагулулы, создал музыку на стихи И. Алтынсарина «Кел, балалар, оқылық», вёл дневниковые записи в стихотворной форме, посвятил песни Абаю Кунанбаеву, назвал сына именем одного из героев Л. Н. Толстого

— всё это свидетельствует о том, как глубоко ощущал поэт веяние своего времени, дыхание современности, какой полнокровной творческой жизнью он жил.[5, с. 12].

Он познакомился с образцами русской классики, был знаком с произведениями Л. Толстого, Н. Гоголя, Ф. Достоевского. В частности, очень сильное впечатление на него произвел роман Л. Толстого «Анна Каренина». Впоследствии одну из дочерей, Жаяу Муса называет именем главной героини.

На творчество Жаяу Мусы значительное влияние оказала музыка, созданная разными народами, услышанная в различных городах, привнесшая в его произведения танцевальные ритмы, формы марша.

Первое крупное произведение «Қыздарай» («Ох, девушки») Муса создал в Омске. Творчество Жаяу Мусы, развивалось в тесной связи с традиционным искусством того времени. Образцами, опираясь на которые поэт устремлялся к поискам новых средств выразительности, служили произведения таких современных ему акынов и жыршы, как Токсанбай, Жанак, Тубек, Котеш, Жанабай и др.

Многоплановое и идейное содержание песен и стихов Жаяу Мусы, в творчестве которого критичные наблюдения, гаклии, сатира, пейзажные зарисовки перемежаются с изображением тяжелой женской доли, свободолюбивых устремлений, мотивами неудовлетворенности, значительное место в нём занимают любовная и гражданская лирика, образцы жоктау, басни.

В баснях «На охоте», «Молодой ястреб», «Старик и ястреб» чувствуется влияние И. А. Крылова. Хорошо образованный для своего времени, поэт несомненно был знаком и с другими произведениями русской литературы, выписывал и читал «Омские ведомости», а также другие периодические издания. Жаяу Муса был носителем знаний духовной и материальной культуры своего народа: знал наизусть степные предания (исторического фольклора), важнейшие решения биев, законы обычного права, ритуалы и обряды, шежіре – устными историческими традициями. [4, с. 95].

Жаяу Муса умер летом 1929 года в возрасте 94 лет (по другим данным, ему был 91 год). На могиле Мусы акын Тыныштыгул произнес стихотворную речь:

Жуза Среднего прославленный жырши,

Ты был гордостью рода Суйиндык,

Ты был добр к беднякам от души,

Оттого-то и богатства не достиг!
 Песней байские дома ты валил,
 Словом втаптывал врагов наших в грязь.
 Но увь! Грозный час наступил,
 Смертных всех ожидающий час!

Композитор, певец, поэт, музыкант, бунтарь, неутомимый борец, правдолюбец, проживший долгую бурную жизнь, умер, встретив долгожданную зарю свободы, окруженный почетом и любовью своего народа. Жаяу Муса оставил нам богатое литературное наследие.[3, с. 127].

Произведения про социальное неравенство: «Ақсиса», «Хау-лау», «Толғау», «Плач телёнка», «Плач узника», «Суюнык», «Шолпан», «Гаухаркыз». Лирические песни любящих сердец: «Суршақыз», «Шолпан», «Сәлемқыздар», «Гаухаркыз». Природа родного края «Баянаул», «Летний день», «Летний том», «Улытау», «Сарын». Юмористические песни «Кулбай», «Девушки Казани» и другие.

В заключение хочется отметить, что музыкальное творчество Жаяу Мусы многогранно и богато, как по форме, так и по содержанию. Творчество его испытало благотворное влияние как знаменитых певцов, композиторов Биржана и Ахана, так и лучших образцов «городской» музыки. И все же он остался самобытным казахским композитором, и песни его невозможно отделить от казахской музыки.

И то, что он сопровождал свои песни игрой на скрипке и гармонии, прибегал к «чисто» инструментальному аккомпанементу, к бессловесной музыкальной характеристике, расширял возможности звукового живописания, ни в коей мере не искажало «дух» казахской музыки, а только обогатило, украсило творчество Жаяу Мусы. Жаяу Муса – поистине народный композитор, многогранный музыкальный деятель.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 <https://silkadv.com/en/content/zhayau-musa>
- 2 Акишев. З. Жаяу Муса., А.-А.-1981. - с.319-344.// 1975.- 160б.
- 3 Золотов П. О сибирских переводчиках и толмачах во вторую половину ХУШвека.- «Акмолинские областные ведомости».- 1873.- №9.
- 4 Коншин Н.Я. От Павлодара до Каркаралинска.// Памятная книжка Семипалатинской области на 1901год., Семипалатинск.- 1900.-с.36.

5 Коншин Н.Я., Дм. Приймак. Скалы и легенды Баянаула., Алма-Ата, 1974,

6 Казахский фольклор в собрании Г.Н. Потанина.-Алма-Ата.-1972.- с.19.

БЛАГОТВОРИТЕЛЬНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ БАЕВ-ПРЕДПРИНИМАТЕЛЕЙ В КАЗАХСТАНЕ В XIX — НАЧАЛЕ XX ВЕКА

ФАЙЗУЛЛИН А. М.

студент, Nazarbaev University, г. Астана

МЕКЕШ С. А.

студент, Astana IT University, г. Астана

МАМЫТОВА С. Н.

д.и.н., ассоц. профессор Astana IT University, г. Астана

Для нашего времени возрождение традиций благотворительности имеет большое социокультурное значение. Развитие благотворительности свидетельствует об уровне нравственности каждого отдельного человека и общества в целом. Истоки благотворительности восходят в глубокую древность и, безусловно, характеризуются специфическими национальными чертами. Для казахского общества она сопряжена с такими народными традициями совместной деятельности по строительству домов и разных сельскохозяйственных работ (асар), помощи пострадавшим от джута (жылу), обеспечению продуктами обедневших семей (кызыл котеру), возвращению долга (журтшылык).

Особое развитие благотворительности было в XIX — начале XX века, когда происходило бурное развитие товарно-денежных отношений и становление социального слоя баев-предпринимателей. К сожалению, данная сторона их деятельности до сих пор слабо изучена в отечественной исторической науке. На это повлияло длительное господство идеологических стереотипов о якобы общественной индифферентности предпринимателей и преобладании в их среде безудержной жажды наживы и беспощадной эксплуатации бедных соплеменников.

С обретением независимости и расширением доступа к ранее засекреченным архивным фондам, а также использованием новых цивилизационных подходов началось переосмысление многих исторических проблем, в частности истории предпринимательства

и рыночных отношений в Казахстане. Совершенно иная оценка была дана деятельности казахских баев, например отца Великого Абая – Кунанбая. В ряде статей современных казахстанских исследователей (А. Исин, Е. Рахметуллин, Султан Хан Аккулы, Б. Отарбаева, А. Капаева и др.) рассмотрены различные аспекты меценатства в дореволюционном казахском обществе.

В рамках данной статьи будет показана разносторонняя благотворительная деятельность казахских баев-предпринимателей и их вклад в общественную и культурную жизнь страны в конкретно-исторических условиях XIX — начала XX века. Методологической основой работы являются принципы историзма и научной объективности.

Среди первых крупных меценатов нового времени большую известность имел правитель Букеевской Орды Жангир хан (1801–1845). За 22 года своего правления им было сделано много полезного для казахского общества. Он открыл первое казначейство, врачебный пункт и аптеку, две мечети. Огромный вклад Жангир хан внес в развитие просвещения, научных знаний, литературы, музыкального искусства в казахской степи. На свои средства в 1841 году создал первую в истории степного края школу для казахских детей. Содействовал обучению казахов в ведущих средних и высших учебных заведениях России. Был меценатом Казанского университета. Он также открыл библиотеку, первый музей на территории Букеевского ханства, в котором была богатейшая коллекция старинных предметов кочевников [1].

В середине XIX века предприимчивым баем и крупным меценатом в Семипалатинском Прииртышье был Кунанбай Ускенбаев (1804–1886). Польский ссыльный А. Янушкевич, оказавшийся в 1848 году в казахских степях и познакомившийся с Кунанбаем, оставил о нем следующую характеристику: «... одаренный природой здравым рассудком, удивительной памятью и даром речи, дельный, заботливый о благе своих соплеменников, ...плебей Кунанбай стяжал себе славу пророка, к которому из самых дальних аулов спешат за советом молодые и старые, бедные и богатые» [2, с.62]. Как человек глубоко верующий, он был приверженцем мусульманского образования. Однако понимал насущную необходимость в новых светских школах. В 1845 году в Шынгыстау, в местности «Ески там», Кунанбай открыл школу, в которой преподавали общеобразовательные дисциплины. Наибольшие пожертвования Кунанбай сделал на религиозную

благотворительность. В 1851 году при его активной финансовой и организационной поддержке было завершено строительство мечети в Каркаралинске, а в 1874 году - гостиница в Мекке [3].

Соратником, другом Кунанбая был бай-предприниматель Нурекеен (1799–1874). Он арендовал земли в Алтайском крае, имел 12 тысяч голов лошадей. Несколько раз совершал хадж, последний раз с Кунанбаем. Нурекеен бай внес вклад в строительство стоместной гостиницы в Мекке. Известным предпринимателем-меценатом был внук Нурекеена Темиргалы Туйтеулы (1865–1919). В ауле Есильбай за свой счет он построил мечеть и медресе. Выдающийся казахский мыслитель Машхур Жусип Копеев писал о нем, что имя Темиргалы известно даже в Москве и Казани. Его знают в Мекке, Медине и Стамбуле [4, с.435]. Вкладывание средств на строительство культовых сооружений объяснялось не только желанием обрести «вечный покой на небесах», а также стремлением меценатов помочь бедным своим единоверцам.

Предприимчивые баи тратили не только свои деньги, но и привлекали других зажиточных казахов к строительству культовых и общественных сооружений. Широко известный в казахской степи баянауальский меценат Муса Чорманов (1818–1884) привлек местных баев к сбору пожертвований на благотворительные заведения, находившиеся в Омске, такие как приют, богадельня и интернат для казахских девочек. Как и другие меценаты, он направлял учиться казахских детей в различные учебные заведения России. На свои средства в Баянауле построил медресе и мечеть. Вместе с младшим братом Исой Муса финансировал строительство мечетей в городах Павлодаре, Акмолинске, Санкт-Петербурге. В 1880 г. активно участвовал в воздвижении памятника своему племяннику, выдающемуся казахскому просветителю Чокану Валиханову, которому ранее постоянно оказывал моральную и материальную поддержку. Дореволюционный исследователь казахской степи Вл. Фон-Герн отмечал благородство семьи Чормановых. Он писал: «Только очень почетная и известная своею добросовестностью личность не даст ложной присяги в защиту своего родовича, и до сих пор еще есть в киргизском народе несколько лиц и семейств, которые скорее уплатят по чужому иску, чем примут за кого-либо присягу. Например, семья Чормановых Павлодарского уезда Семипалатинской области» [5, с.13]. Сын Мусы Чорманова Садуакас продолжил дела отца. Он также вставал на защиту своих соотечественников, многим оказывал финансовую

помощь. Открыл в 1903 г. русско-казахскую школу в Аккелинской волости Павлодарского уезда.

Богатым по формам, видам, направлениям деятельности является опыт казахского меценатства в конце XIX – начале XX века. В этот период в результате буржуазно-либеральных реформ значительное развитие получили рыночные отношения, сформировался предпринимательский слой населения, который составил доминирующую основу в развитии частной благотворительности и меценатства. Яркие представители зарождающейся казахской буржуазии, миллионеры из казахской степи Казангаповы, занимавшиеся скотоводческим бизнесом, прославились солидными пожертвованиями на меценатство. Они жертвовали деньги на учебные и медицинские учреждения, на бесплатные столовые, театры и музеи, строительство культовых сооружений, на нужды казахской бедноты. В «Киргизской степной газете» было написано об Аруне Казангапове, что он «много пожертвовал денег бедным, мечети, медресе [6, с.412].

Одной из особенностей меценатства было участие предпринимателей в различного рода благотворительных обществах и комитетах попечительства. Судя по архивным документам, таких обществ было немало. На территории Степного генерал-губернаторства было Омское благотворительное общество. Оно было создано в июне 1890 года. В его Уставе было записано: «Общество имеет целью доставление средств к улучшению нравственного и материального положения бедных» [7, л.1,1об.]. Аналогичное общество попечения бедных было создано в Павлодаре в 1896 г. [8, л.1]. В 90-е годы XIX века в городе Верном возникли Общество вспомоществования бедным учащимся, Городское благотворительное общество. Эти общества «оживляли общественно-политическую жизнь края, вовлекали в культурную жизнь лучших представителей коренного населения» [9, с.513].

В работе многих благотворительных обществ посильное участие принимали представители зажиточных коренных слоев населения. Например, в 1891–1900 годах казахские меценаты в составе местных благотворительных обществ оказывали помощь переселенцам из европейской России, пострадавшим от сильного голода. Для привлечения дополнительных средств в учреждения социальной сферы по инициативе местных властей предприниматели создавали попечительские советы при больницах, приютах, религиозных учреждениях, учебных заведениях. Так,

в 1898 году казахские предприниматели Галиаскар и Сыздык Халфины, Нуркен Забиров, семейство Косшыгуловых создали «Общество попечения о начальном образовании».

Отметим, что меценатство среди казахских предпринимателей было вызвано не только крупными капиталами, но и желанием внести свой вклад в развитие духовной культуры. Особенно большое внимание казахских меценатов было обращено на строительство школ и содействие в распространении образования. Ярким примером этому служит меценатская деятельность знаменитой династии Косшыгуловых. Основатель династии Баймухамбет, родоначальник кондитерского дела в Казахстане, построил в Акмолинске первую казахско-мусульманскую школу. Среди его сыновей особый след в распространении инноваций оставили Курмангали и Шаймерден. Курмангали постоянно поддерживал прогрессивную молодежь, в частности, он спонсировал молодежную организацию «Тіршілік». Активной общественно-политической и подвижнической деятельностью занимался Шаймерден Косшыгулов. Благодаря ему в Акмолинской области появилась сельскохозяйственная школа. Кроме меценатства в сфере образования, Косшыгуловы внесли большой вклад в сохранение и развитие казахского песенного искусства. В нынешнем селе Косшы, являвшийся летней дачей Косшыгуловых, организовывались песенные состязания. Здесь они собирали талантливых певцов и кюйши из казахской степи [10].

Возвращаясь к деятельности казахских меценатов в сфере образования, хотелось бы назвать других крупных предпринимателей. В Акмолинске инициатором создания школы для татарских и казахских девочек выступил купцы Хусаин Бегиев и Нурмухамед Забиров. Мужская и женская училища были возведены в 1913 году в Акмолинске. Первая русско-казахская школа с интернатом в Семипалатинской области была создана на средства казахских меценатов в городе Кокпекты в 1867 году. Известная в Казахском крае новая (джадидская) школа - медресе «Маманийа» была открыта и содержалась на средства сыновей семиреченского бая Мамая – Турсыбека, Сейбаттала, Есенгула, а также его внуков - Кудайбергена и Танирбергена. В 1918 г. в этой школе обучалось 200 шакирдов (учеников) и преподавали лучшие учителя, приглашенные из разных городов империи и даже из Стамбула [11, с.106].

Одним из самых активных участников благотворительных акций, направленных на развитие социокультурной сферы в г.

Верном, был Медеу Пусурманулы (1850–1908). В центре этого города находилось несколько элитных, деревянно-рубленых, домов Медеу и его детей. Он приобщал своих и других казахских детей к просвещению и культуре. Для них в 1896 году при Верненской мужской гимназии открыл пансионат. Внес большой вклад в озеленение и благоустройство города. По его инициативе были посажены березовая и дубовая рощи, сады в разных районах Верного. Крупная материальная помощь была оказана им в строительстве плотины на одном из озер в окрестностях города. Громадный авторитет местных властей Медеу заслужил, благодаря финансированию восстановительных работ после землетрясений и наводнений [12].

Предприниматели выделяли средства на содержание социально-культурных объектов. Большую помощь оказывали меценаты общественным библиотекам и краеведческим музеям. В этом направлении меценаты стремились к объединению своих усилий и средств. Например, при постройке первой библиотеки в Семипалатинске был создан благотворительный фонд, в котором наряду с русскими и татарскими меценатами, участвовал зажиточный казах Буршак Еспаев [13, с.149].

Крупную роль в развитии казахской поэзии и музыки сыграла традиция проведения благотворительных вечеров в городах Степного края и Туркестана, получившая наибольшее развитие в начале XX века. На этих вечерах выступали, как прославленные в народе поэты и музыканты, так и начинающие молодые таланты. Меценаты щедро вознаграждали одаренных творческих людей. Кроме того, происходил сбор денежных средств для благотворительной помощи нуждающимся студентам, учащимся, а также для издания художественной и учебной литературы на казахском языке. Важным событием, сыгравшим большую роль в развитии национальной литературы, стало проведение конкурса на лучший казахский роман, объявленный казахским меценатом Есенгулом Кажы Мамановым в 1913 году. Премия была присуждена баянаульскому поэту, автору гимна «Алаш» Султанмахмуту Торайгырову за его роман «Камар сұлу».

Имея средства и авторитет среди населения, меценаты помогали решать важнейшие вопросы общественно-политической жизни. Благодаря баям-меценатам обеспечивалось содержание казахских депутатов в Государственной Думе. Казахские меценаты стали крепкой опорой национально-освободительному движению

«Алаш». С момента его зарождения они оказывали всестороннюю помощь.

Таким образом, казахские меценаты середины XIX – начала XX века отличались от своих предшественников не только более значительными капиталами, но и высоким интеллектуальным уровнем. Многие из них владели несколькими языками, получили образование в ведущих образовательных центрах того времени, обладали развитым национальным самосознанием. Оплачивая учебу казахской молодежи, создавая условия для деятельности интеллигенции, бай-меценаты преследовали не корыстные цели, а жаждали возрождения нации.

Казахских баев-меценатов – настоящую степную элиту, большевики полностью уничтожили в 20-30-е годы XX века. Они стали жертвами социально-экономических экспериментов во время тоталитарной политики советской власти. Но их имена остаются в исторической памяти народа, а их благородные дела достойны подражания. Опираясь на наследие казахских меценатов прошлого, происходит возрождение благотворительных традиций среди современных предпринимателей. В этой связи уместно привести очень верные и актуальные для сегодняшнего дня слова Великого Абая, который говорил, что «любой бизнесмен обязан знать меру и часть полученной прибыли направлять на благотворительные нужды. Трудящийся только для себя – уподобляется скоту, набивающему брюхо. Достойный трудится для человечества!».

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Дюсенбаев А. Первый казахский просвещенный правитель. [Электронный ресурс]. – URL: <https://e-history.kz/ru/projects/show/23185/>
- 2 Янушкевич А. Дневники и письма из путешествия по казахским степям / пер. с польского Ф. Стекловой. Алма-Ата: Казахстан, 1966. 267 с.
- 3 Сыдыков Е. Кунанбай. М.: Молодая гвардия, 2020. 351 с.
- 4 Павлодарское Прииртышье. Энциклопедия. Алматы: Эверо, 2003. 677 с.
- 5 Вл. Фон Герн Этнографические заметки / Сб. статей по Семипалатинской области. Семипалатинск, 1899. С. 1–33.
- 6 Киргизская степная газета // Человек, общество, природа 1888–1902 гг. Составитель У. Субханбердина. Алматы: Ғылым, 1994. 155 с.

7 ЦГА РК Ф.64. О.1. Д.499. Л.1.

8 ЦГА РК Ф.369. О. 1. Д.2740. ЛЛ.1, 2.

9 История Казахстана (с древнейших времен до наших дней).

В пяти томах. Том 3. Алматы: «Атамұра», 2000. 768 с.

10 Нурахмет Е. Казахские баи: династия Косшыгуловых / <https://e-history.kz/ru/news/show/32525/>

11 Степные меценаты: какими были настоящие баи. [Электронный ресурс]. □ URL: <https://www.caravan.kz/news/stepnye-mecenaty>

12 Пусурманов Медеу. [Электронный ресурс]. □ URL: <https://www.elim.kz/article/287>

13 Керейбаева А. С. Благотворительная и меценатская деятельность предпринимателей Степного края второй половины XIX — начала XX вв. в контексте российской государственной политики: историографический аспект / Казахи Евразии: история и культура: сб. науч. трудов / [гл. ред. Н.А. Томилов. Омск, 2016. 314 с. С.144 – 151.

Секция 34

*Көптілділік білім берудің өзгеріс үрдісі ретінде
Полязычие как тренд образования*

THE ROLE OF ENGLISH IN A KAZAKHSTANI STUDENT'S LIFE

ERIKULY A.

student, Secondary school named after Bauyrzhan Momyshuy. Pavlodar

ASYLKHANOVA N. Z.

teacher, Secondary school named after Bauyrzhan Momyshhuly, Pavoldar

Being a part of the community, which is thought to be the future of the young and rising country such as Kazakhstan, I feel the responsibility lying on my shoulders. This responsibility is one of the moving factors of mine in my intention to make changes for better. As a student, I have recognized an amazing field to analyze and research on, in addition to that this very field is told to be one exerting a great amount of influence on modern youngsters.

International relations, globalization, cultural network and global cooperation make an immense contribution to the future and the present

of the modern Kazakhstan. Today almost everywhere you go you have know at least basic English phrases to work and communicate properly. Even here, in Kazakhstan, people are supposed to have a knowledge of English to be hired by the international and national companies located here. Yet still there are several factor determining its role in the modern society, and we have to take them all into account if we want to come up with universal and accurate solution proposal.

It has to be known for everybody that each nation has its culture and does not ever want it to fade and disappear. That is true and is most probably correct point to uphold. It is very important to preserve the national heritage, to develop it in every we are able to and not let it disappear.

As we have already mentioned in the previous chapter, Kazakhstan has already determined the status of both languages. However, the ministry of education of Republic of Kazakhstan (RK) has already come up with possible solution for this issue. The solution is gradual integration of languages into the education system, which would not make a great amount of stress for students. Due to the reasoning and possible functionality this solution would come handy and useful[3].

Taking all previously mentioned factors about trilingual education, we could think about probable better way to create convenient conditions not only Kazakhstani students, but for the students worldwide. And the solution could be one universal language for everyone. That, of course, has some obvious drawbacks, but they have to be weighed with the potential resulting great amount of benefit, which could change the game.

The best variance of understanding the system and verifying if it is beneficial or not is to conduct a survey between the people affected by it. That is why the practical part of the experiment is based on the survey of the certain communities that are considered to be the average representation of their age group. As a whole approximately 150 people took part in the experiment, 40 high school students(10th grade), 40 middle schoolers(7th grade), 40 elementary school(4th grade) students and 30 parents. The number of the people attending from each group was equalized for the sake of the precise results.

The survey consisted of following questions:

Do you enjoy/like learning English in this particular current conditions?

Do you think you will need English in the future?

Do you like the conditions of the educational system conditions around the branch of English?

Do you think that English has to be taught in the schools?
 If yes, then how and starting from which level/grade of education?
 What is your goal in learning English and why do you learn it?
 Is there something that has to be changed in the system?

In order to draw the most accurate picture possible we are going to be analyzing the distinct and the common points that groups consisting of elementary, middle and high school students along with their parents.

The graphs provided below are the current representation of the situation in the school #22 of the Pavlodar city. The school has a variety of students with different skills and backgrounds, thus can be accounted as an average school. Most of the answers could be suited into certain categories, for all of the students:

To attend a foreign university that has English as the main language;

Building a network in the world, a community in which everyone understands each other and have the same ground and opportunity to talk and prosper;

To work abroad in the future;

For the sake of the personal benefit and enjoyment;

English is one of the most spoken languages, which gives it a privilege to be learnt and used in everyday life.

These are the most common answers for all of the students, who took part in the experiment. Other options were the branches of these, thus every point is taken into account.

What is your motivation in learning English?

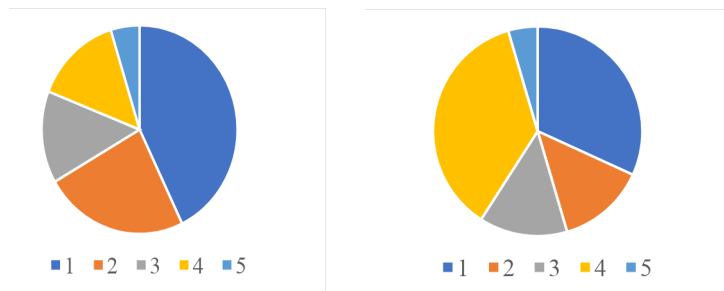

Figure 1 – High school students Figure 2 – Middle school students

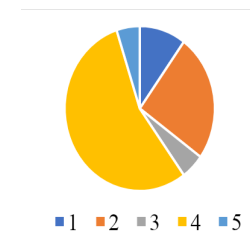

Figure 3 – Elementary school students

The graphs provided above give as the general overview of the incentives the students they have to learn English.

Moreover, it is clearly seen that the motivation varies from one group to another. For instance, most of the high school students already know that learning English will certainly affect their particular region of interest. They are already focused on that goal. They plan to study or work abroad, build a certain connection with foreign people. Their answers differ from the ones given by the middle and elementary school students, due to above mentioned reasons, as they gave a broad and at the same time specific perception of their aims in learning English.

However, the middle school students show a similar pattern to what we have seen in the case of high school students. Still the pattern shows that they are not as much determined with their certain path to follow in the future. That can be derived from the fact that most of the middle school students take the learning of English as a general goal in their plan to be better and more educated world's citizen, rather than already thinking about their studies and workplaces.

Coming to the elementary school students the pattern is somewhat clear, most of them understand the extent to which English is beneficial for their personal growth. However, they cannot categorize the particular field or way in which the whole system of help and benefit is going to work. Though they understand and perceive the importance and need for the knowledge of the language used by the almost most of the world.

Another thing worth mentioning that is a result of the surveys we conducted both for children and parents, is that the opinions of people vary when the matter is the starting age or period for learning different languages. Some suggest that that has to be the beginning of the middle school, while others say that the kinder garden is the best time and place to start that path.

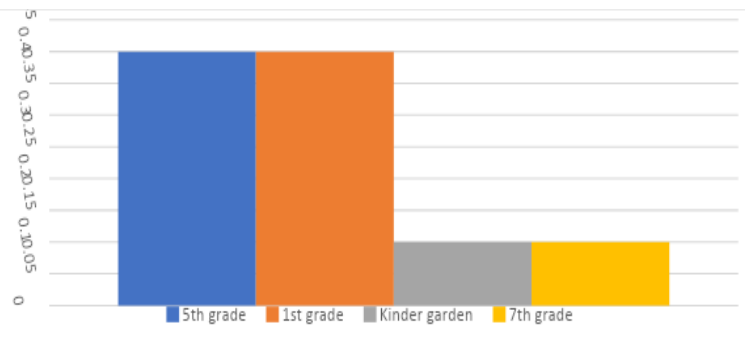

Figure 4

But as most of the parents and their children are satisfied with current conditions and the starting periods this issue could only be solved through individual consultation and approach.

During the whole period of the research, we examined a number of different students, who live in Kazakhstan and are affected by the policies and the systems functioning here. Looked at the overall scale and used personal experience as the best approach. Conducted surveys and tried to determine the importance of English in the lives of Kazakhstani students, observed all the conditions. We looked into struggles that an average student could have, described their overall conditions. At the end we understood that the main sources of issues are contradicting views on the trilingual policy, lack of practical engagement and undecided students, who do not possess certain motivation to learn English. As well as that there is a certain generation contradiction in the community that was observed.

On a general scale, we achieved the objectives that we put for ourselves successfully.

Turning to the recommendations that we came up with after this wholesome process:

To explain the importance of the English to parents and their children, case by case, using individual approach.

Introducing more practical way to the English teaching system, to make those lessons more like real- life situations.

Giving the perception of the overall scenery in the world to students in order to motivate them.

To conclude, the current situation in Kazakhstan is promising, while conducting those surveys and talking to those students and their parents we got the more general and real view of the situation.

REFERENCE

- 1 <https://www.ef.com/wwen/epi/>
- 2 Trilingual Education in Kazakhstan: What to Expect - Zhuldyz Moldagazinova
- 3 Поляизычие: за и против.
- 4 “Мектептегі шет тілі”, республикалық әдістемелік - педагогикалық журнал
2019 жыл, сәуір
- 5 “Ағылшын тілі мектепте” Республикалық ғылыми - әдістемелік журнал
2019 жыл, қаңтар
- 6 «Страны и стили» Л.Н. Ерохина, А.А. Бейсекива, Т.В. Маркина. Пособие по страноведению. (Рекомендовано Советом переводческого ф-та КазГУМО и МЯ) Алматы, 1999
- 7 Қонарбаева Р. Үштұғырлы тіл-уақыт талабы// Қазақ үні-2015-17-наурыз № 11-6 б
- 8 Бейсенбаева К. Үштұғырлы тілдік қатынас/ К Бейсенбаева// Мектеп /Шымкент-2013-/№6/-5 б.
- 9 Еркін А. Үштұғырлы тіл атты мәдени жобасы / А. Еркін// Алматы: Қазақстан-2012.-20 мамыр-27

THE CONCEPT OF «SPEAKING» AS A TYPE OF SPEECH ACTIVITY IN TEACHING A FOREIGN LANGUAGE

ЖАСУЛАНОВА Л. Н.

студент, Ә. Марғұлан атындағы

Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар қ.

Speaking is the delivery of language through the mouth. To speak, we create sounds using many parts of our body, including the lungs, vocal tract, vocal chords, tongue, teeth and lips. Speaking is probably the language skill that most language learners wish to perfect as soon as possible. It used to be the only language skill that was difficult to practice online. This is no longer the case. English learners can practise speaking online using voice or video chat and services like Skype. They can also record and upload their voice for other people to listen to.

According to the research of V.M. Smokotin and S.K. Gural English is used in the communicative function in order to to ensure “mutual understanding between different people and ethnic groups” [1]. Nowadays, in the era of integrated learning, English is recognized as the

language of global communication, which is evidence of the creation of “a new identity in the modern formation of people for whom the English language exists as a means of overcoming interlingual and intercultural barriers” [9]. In this regard, the acquisition of communication skills is in demand more than language competence, and the success of learning largely depends on the methodology of teaching a foreign language and on “motivation and the student’s needs for knowledge, since only they cause activity of trainees” [2, p. 173]. It is worth designating the strengthening of the position English in the course of globalization processes through the Internet, which contributes to the spread of the language in international relations and turns it into the language of world communication. All this taken together leads to the formation of “a new global culture, a global identity, which in no way supplants the national culture” [1].

After many years of research in search of new methods of teaching a foreign language, it can be argued that communicative method is perhaps one of the most interesting and effective, since it is based on the ideas of communicative linguistics, the concept of personality development in the dialogue of cultures that determine the ultimate goal of teaching a foreign language, namely mastering a foreign language culture in the process of intercultural communication. In this regard, it should be emphasized that speech orientation and overcoming the language barrier through the practice of communication determine the objectives of this method. Linguistic concept of the method relies on the ideas of L.V. Shcherba and communicative linguistics. In accordance with them, “three objects of learning (language, speech, speech activity)» [3]. The peculiarity of the method is manifested in an attempt to bring the process of language learning closer to the process of real communication and mastery of a foreign language culture.

Based on the foregoing, it can be argued that the main goal of modern language education is the preparation trainees to the communication process. In this regard, the use of the communicative approach in teaching a foreign language is very relevant in overcoming the language barrier in the process of real communication. It is important to note the role of globalization and the possibility of using online resources of the Internet for practice oral speech, which is a general trend in modern methods and a promising direction of language education and becomes one of the principles of communication methodology. Worth noting the necessity and relevance of the communicative methodology and its active use in the teaching of a foreign language, since, according to the definition of I.I. Zimnyaya, “the success of communication depends on many factors, but

the main thing is on knowing the culture of partners in communication, without which it is impossible to overcome the cultural barrier, which is inseparable from the linguistic one” [4].

A person expresses his thoughts, feelings, emotions through gestures, facial expressions or the process of speaking. Since the last century, many scholars have asked themselves this question: how does a speaker’s thought turn into a sounding word. And of course, special attention has recently been paid to the product of speaking, namely the text. Speaking, being a type of speech activity, relies on language as a means of communication. Thus, people communicating with each other should speak in one language that is understandable to each other. Information is exchanged only when the parties know the language, signs, gestures of communication. “The subject of speaking is thought, as a reflection in the human mind of relations and relationships of real-world phenomena...” When organizing teaching in a foreign language, the teacher needs to know that thought as a subject of speaking is determined by characteristics. One of which is the establishment of a semantic connection. The product of speaking, in turn, is a speech statement, a voice message. The result of speaking is the reciprocal action of the participant voice communication. So, for example, the result of the teacher speaking is that students listen or not listen to him. The result of the student’s speaking can be a teacher’s hearing, his positive or negative mark.

Speech, like speaking, is a verbal process of communication through language. Means of speaking (speech) are words with values assigned to them in society. At the same time, these words can be pronounced out loud, silently, written or replaced by special gestures. Thus, speaking of learning to speak in a foreign language, we can conclude that this is a task with many unknowns, which at the same time has various difficulties, which in turn are based on the substantive content of the speech itself, as a type of speech activity. Therefore, having analyzed speaking as one of the activities, it can be said that productive skills are the basis of speaking. Foreign language speaking is a complex integrated skill, which, according to many scientists, requires the use of video materials to improve. In the modern world it is necessary to keep pace with the times. Therefore, a modern lesson should be progressive, interesting, informative and creative, and this requires a creative approach, the ability to use TCO and knowledge of innovative technologies.

The interest and motivation for the language being studied depends on the technologies and methods used by the teacher in the classroom.

In our opinion, highly effective creative implementers of various forms of development of education and training are the use of video in foreign language lessons. This way of organizing educational activities allows in an exciting creative form to productively solve all the tasks of the lesson to carry out educational, communicative, and cognitive activities. For the teacher, the use of video materials opens up a limitless field of activity for organizing work on a wide variety of topics, at different levels of education, with children of different ages.

REFERENCES

- 1 Смокотин В.М., Гураль С.К. Поиск путей реализации межязыковой и межкультурной коммуникации. Томск, 2017.
- 2 Заречнева Н.Г. Семантика формирования мотивации в изучении иностранных языков на неязыковых факультетах // Язык и культура. 2015. С. 173–176
- 3 Щерба Л.В. Языковая система и речевая деятельность. М., 1974.
- 4 Зимняя И.И. Психология обучения иностранным языкам в школе. М.: Просвещение, 1991.

ULTILINGUALISM AS AN EDUCATIONAL TREND IN THE WORLD AND IN KAZAKHSTAN

MURATOV A. ZH.

Master's student, Toraighyrov University, Pavlodar
SAURBAEV R. Z.

Doctor of Philology, Toraighyrov University, Pavlodar
SMAGULOVA A. N.

Master's student, Toraighyrov University, Pavlodar

Multilingualism (plurilingualism) is a trend that is gaining more and more popularity in modern education. He assumes that students learn several languages at the same time in order to become a “polyglot” - a person who speaks several languages at a sufficiently high level. In this article, we will look at why multilingualism has become such a popular trend, what are its advantages and disadvantages, and how it can affect the future of education.

One of the main reasons why multilingualism is becoming more and more popular is globalization. There are many cultures and languages in the world, and many companies operate in different countries, so the

ability to speak several languages can be a very important advantage when looking for a job. In addition, multilingualism helps students to better understand and adapt to different cultures, which is a necessary skill in an international society.

In addition, research shows that multilingualism can have a positive impact on students' cognitive abilities. Learning multiple languages can help develop memory, attention, and analytical skills. In addition, students who study multiple languages can better understand the grammar and structure of their native language [1].

However, as with any educational approach, multilingualism has its drawbacks. One of the main ones is that learning several languages at the same time can be very difficult for students, and some students may prefer to study one language in order to do it more deeply and thoroughly. In addition, the teacher must have sufficient competence in each of the languages to provide quality education.

Another of the disadvantages of multilingualism is that it can lead to the pressure of one culture on another. In some cases, one language may be more widespread and developed than another, which may lead to discrimination and exclusion of less common languages and cultures. This can lead to unevenness in the distribution of resources and teaching, as well as to the distortion of multicultural education.

For example, in some countries, such as China, English has become the dominant language used in international social, business and scientific contexts. This has led to the fact that in China, students begin to learn English from a very early age and devote a lot of time and effort to it. As a result, other languages, such as French or Spanish, may receive less attention and resources, which may create inequalities in education and possible career opportunities for those who study these languages.

Thus, in order to avoid the pressure of one culture on another and to cope with inequality in education, it is important to take into account all languages and cultures represented in the multilingual curriculum. Educational institutions should ensure equal access to resources and opportunities for learning each language in order to guarantee a balanced and multicultural education.

However, there are many benefits that can be gained by learning multiple languages. For example, students can better understand the differences and similarities between languages and cultures, which helps them develop their cultural literacy and tolerance. In addition, learning several languages can help students better understand their classmates

from other countries and cultures, which in turn can help strengthen intercultural ties and the world.

One of the most important advantages of multilingualism is the fact that it can improve the employment prospects of students in the future. Learning multiple languages can help students improve their chances of working in international companies and organizations that require employees who speak multiple languages. In addition, it can be useful when planning a career in public service, diplomacy and tourism.

Multilingualism can help students improve their ability to analyze and solve problems. Learning multiple languages requires students to develop flexibility and the ability to quickly switch between different languages, which can be useful in everyday life and in professional activities. In addition, multilingualism can help students improve their ability to communicate and collaborate with people from different cultures and countries.

There are many ways to introduce multilingualism into educational programs. For example, some schools offer students to learn two languages at the same time, teaching them throughout the school day. Other schools offer students to learn languages at different stages of the curriculum, allowing them to focus on each language individually.

Currently, there are many online resources and applications that help students learn languages, for example, Duolingo, Babbel, Rosetta Stone and many others. These resources can be useful both for self-study and for additional education in schools and universities.

It is important to note that multilingualism should be accessible and evenly distributed for all students, regardless of their socio-economic status or origin. Educational institutions should provide students with opportunities to learn several languages and provide the necessary support and resources for their successful development.

Examples of the implementation of multilingualism in educational programs may vary depending on the country and educational institution. Let's look at some examples from different parts of the world:

Sweden: The Swedish School in Stockholm offers students the opportunity to learn three languages - Swedish, English and Spanish - throughout the entire curriculum. Students study each language for two or three lessons a week, which allows them to get a sufficient level of language proficiency.

Canada: Westmount School in Montreal offers students to learn two languages - English and French - throughout the curriculum. The school uses the "Two-Way Immersion" approach, which involves learning both

languages on equal terms, as well as the participation of students from different cultural and linguistic groups in the same class [2].

China: Xiandu University in Beijing City offers its students to study three languages - Chinese, English and Japanese - throughout the entire curriculum. The University also provides students with the opportunity to study other languages in additional education courses [3].

USA: A school in Jacksonville, Florida, offers students to learn Spanish using the Total Immersion method, which involves immersing students in a language environment where all communication takes place in Spanish. This approach helps students learn the language faster and better understand the culture of Spanish-speaking countries.

These examples demonstrate different approaches to the introduction of multilingualism in educational programs. Each of them has its advantages and disadvantages and must be adapted to the specific needs and capabilities of the students.

Multilingualism in the Republic of Kazakhstan also has its advantages and disadvantages, and is at different levels of development in various regions of the country [4].

One of the advantages of multilingualism in Kazakhstan is that it helps to remove the language barrier between different peoples and cultures in the country. In Kazakhstan, the official languages are Kazakh and Russian, but there are also other national languages, such as Uzbek, Uighur and Tatar, which are also widely used in certain regions. Multilingualism in Kazakhstan promotes respect for different languages and cultures in the country, and helps to maintain cultural diversity [5].

However, there are some difficulties in implementing multilingualism in Kazakhstan. For example, the level of development of languages and cultures may be different in different territories of the country, which may lead to inequality in access to education and work. In addition, the infrastructure and resources for teaching national languages are not always available in all regions, which limits the possibilities of learning these languages.

At the moment, Kazakhstan continues to work on the development of multilingualism and ensuring equality in access to education in different languages. Recently, legislative changes have been introduced that have expanded the use of the Kazakh language in the field of business and public services, which contributes to the development of the Kazakh language. In addition, Kazakhstan is currently undergoing a full transition to the Latin alphabet in the Kazakh language, which should improve its use in international contexts.

In general, multilingualism is an important aspect of education and development in the Republic of Kazakhstan, and continues to develop in the country. However, in order to maximize its benefits and reduce the negative consequences, it is necessary to pay more attention to teaching national languages and supporting their use in various spheres of life. In addition, it is important to promote cultural diversity and respect for different languages and cultures in the country.

One of the important initiatives in this direction is the “Trilingualism” program, which is designed to provide education in three languages - Kazakh, Russian and English - for all primary and secondary school students in Kazakhstan. This program is aimed at developing multilingualism among young people and increasing the country’s competitiveness in the international arena [6].

However, there are several obstacles to the development of multilingualism in Kazakhstan, such as insufficient financial support, limited resources and the lack of a sufficient number of qualified teachers. At the same time, taking into account the uniqueness of Kazakhstan’s cultural heritage, efforts to develop multilingualism should not be forgotten.

In conclusion, multilingualism is an important trend in education, which helps students develop language skills, intercultural competence and increase their competitiveness in the international labor market. It is important to understand that the implementation of multilingualism requires innovative approaches and additional resources, but it can become a key tool in providing quality education for young people.

REFERENCES

- 1 Сыдыкназаров М. К. «Формирование поликультурного и полилингвального гражданина в странах ЕС// Сборник трудов конференции, КазНУ, Алматы
- 2 Лю Ц. Мне неуютно без английского, конечно // Екатеринбург: Изд-во Уральского университета, 2016. С. 98-103.
- 3 Hu G. English language education in China: Policies, progress, and problems // Language policy. 2005. Vol. 4, No. 1. P. 5-24.
- 4 <https://natural-sciences.ru/ru/article/view?id=32605> (дата обращения: 08.03.2023).
- 5 Чан Динь Лам Полиязычное образование – важнейшая стратегия развития казахстана // Успехи современного естествознания. – 2013. – № 7. – С. 130-132;
- 6 <https://365info.kz/2019/04/poliyazychie-kak-trend-razvitiya-sovremennoego-kazahstana> (дата обращения: 08.03.2023).

КӨПТІЛДІЛІК МӘСЕЛЕСІ – ҚАЗІРГІ ЗАМАНҒЫ БІЛІМНІҢ ЖАҢА БАҒЫТЫ

НҰРФАЛИЕВА А. А., АУКЕНОВА С. Р.
оқушылыр, №43 ЖОМ, Павлодар қ.
АМАНГЕЛЬДИНОВ Е.
студент, Торайгыров университеті, Павлодар қ.

Қазіргі уақытта білім беру жүйесінде тілдің үштұғырлығы жобасы іске асырылуда. Бұл қоғамда көп талқыланған, сан түрлі ой-пікірлер айтылған күрделі мәселе болды. Көпшілік бұл жобаны нәтижесі болмайтын, тиімсіз, қажетсіз іс деген пікір білдірді. Дегенмен де, үш тілді оқыту біртіндеп ене бастады. Ол әлемдегі басқа елдердің тәжірибесіне сүйене отырып, бірнеше бағытта жұмыс жасап келеді. Әлемдік тәжірибені ескерер болсақ, тілдік мәдениет, көптілділік мәселесі Қазақстанда да маңызды болып отыр.

Еліміздің мектептері мен жоғары оқу орындарында көптілді білім беру белсенді түрде енгізіліп жатыр. Ағылшын тілін орта мектепте енгізу үшін информатика, физика, химия және биология сияқты пәндерді ағылшын тілінде оқыту ұсынылды. Мектеп оқушыларының ата-аналарының көпшілігі бұл жаңашылдық балалар үшін ауыр жүктеме деп санайды. Балалар бастауыш сыныптан бастап ағылшын тілін оқып, үйрене бастаса, бұл олар үшін ауыр болады, сонымен қатар, оларға қосымша жүктеме дейтін ата-аналар баршылық. Бірақ балалардың қызығушылықтары болса, бұл оларға қызықты болса, жақсы оқытылса, дұрыс әдістеме тандалса, бұл қажетті дүние деп есептейтін де ата-аналар болды.

Көптілділік адамзат дамуының маңызды бағыты болып саналады, ол бұрыннан белгілі болған ұғым. Бүгінгі таңда халқы тек бір ғана тілді білетін, бір ғана тілді меңгерген елдер бар дегенді елестету мүмкін емес. Себебі, бір ғана ұлт өмір сүретін өркениетті мемлекеттер өте аз. Кез-келген көпұлтты мемлекеттің қалыпты жұмыс істеуі үшін екі тілділік пен көптілділіктің қалыптасуы аса маңызды. Сол сияқты Қазақстан да көп ұлтты ел. Осы көптеген ұлт өкілдері бір үлкен тату отбасында өмір сүріп, басқа ұлт өкілдерінің тілдерімен танысып, олардың тілдерін де үйренетін мүмкіндіктер пайда болды.

Қазақстандағы білім берудің аса маңызды стратегиялық міндеттерінің бірі үздік қазақстандық білім беру дәстүрлерін сақтау болса, тағы да бір маңызды нәрсе – мектеп түлектерін халықаралық біліктілік қасиеттерімен қамтамасыз ету, олардың лингвистикалық

санасын дамыту, оның негізінде мемлекеттік тілді, яғни ана тілін және шет тілдерін меңгерту болып табылады.

Еліміздің және жалпы қазақстандықтардың бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз ету мақсатында «Тілдердің үштұғырлығы» атты арнайы мәдени жоба дайындалып, оны кезең-кезеңімен іске асыру жоспарланды, оған сәйкес үш тілді дамыту, яғни қазақ тілін мемлекеттік тіл ретінде, орыс тілін ұлтаралық қарым-қатынас тілі ретінде және ағылшын тілін жаһандық экономикаға табысты ықпалдасу тілі ретінде дамыту қажет деп есептелді. Қазіргі уақытта біздің республикада ғана емес, жалпы әлем бойынша ағылшын тілі кеңінен дамып келе жатыр. Ағылшын тілін белсенді түрде қолдану аймағы кеңейіп келеді.

Көптілділік – көпмәдениетті тұлғаны қалыптастырудың негізі. Бірнеше тілде сөйлейтін, түсінетін және әртүрлі қарым-қатынас жағдайларында шет тілдерін қолдана алатын адамды көптілді деп атауға болады. Көптілділік – белгілі бір әлеуметтік қауымдастық, мемлекет шегінде бірнеше тілді қолдану; жеке адамның, адамдардың бірнеше тілді қолдануы, олардың әрқайсысы белгілі бір нақты коммуникативті жағдайға сәйкес таңдалады.

Көптілді құзыреттілік тек қана бірнеше шет тілдерін меңгеруді ғана білдірмейді. Көптілді құзыреттілік бұл лингвистикалық білім жүйесін меңгеру, әртүрлі тілдердің лингвистикалық ұйымында ұқсас және әртүрлі тілдерді анықтай білу, тілдің жұмыс істеу механизмдерін және сөйлеу әрекеттерінің алгоритмдерін түсіну және дамыған танымдық қабілеттерді меңгеру. Ол шет тілдерін үйрену әдістері мен үрдістерін түсінуді дамытып, жетілдіреді және жаңа жағдайларда қарым-қатынас жасау және әрекет ету қабілеттерін дамытады. Көптілді құзыреттілік бұрыннан таныс емес тілдердің негіздерін өз бетінше игеру бойынша іс-шараларды жүзеге асыруға мүмкіндік береді, сол себепті де көптілділіктің құзыреттілігін бірнеше шет тілдерін меңгеру ғана емес, сонымен қатар шет тілдерін үйрену қабілеті, тілді жеткілікті түрде меңгеру, шет тілдерін өздігінен, түрлі жолдар мен үйренуге деген ұмтылыс және қабілет ретінде қарастыруға болады.

Қазақстан Республикасындағы тіл саясаты бойынша бұл тілдер ғылым мен техниканың әртүрлі салалары бойынша ақпараттың негізгі көзі, жақын және алыс шетелдермен байланыс құралы болып табылады. Мемлекеттік тілді, яғни қазақ тілін дамыту, қолданыс аясын кеңейту, басқа да шет тілдерін сақтау мен дамыту, көптілді білім беру саясатын жүзеге асыру бұл күнде аса маңызды, сонымен

қатар күрделі мәселе болып отыр. Бұл мәселені қоғамның барлық мүшелерінің ат салысуымен, қолдауымен ғана шешуге болатын еді. Алайда, бұл мәселені қолдайтындар да және оған қарсы болғандар да баршылық болды. Әркімнің өз түйгені, өз ойы, өз пікірі болды. Олардың әрқайсысымен санасу да керек болды. Қарсы болған адамдардың негізгі айтқан себептері кадрлық әлеуеттің дайын еместігі және нормативтік-құқықтық және оқу-әдістемелік базаның аздығы, әлсіздігі туралы болды. Жалпы кадрлар даярлау үрдісіне қатты мән беру керек болды, себебі ағылшын тілінде сабақ бере алатын мамандар тек тілдік курстарда ғана оқыған мамандар емес, екінші жоғары білім алған немесе бірнеше жыл шетелде оқып, білім алып келген мамандар болуы керек.

Кейбір адамдар күнделікті өмір сүру үшін бір-екі тіл жеткілікті деп санайды, олардың басқа тілдерді игеруге құлықтары болмайды, оны қажет деп санамайды да. Бірақ іс жүзінде олай емес. Себебі, жаңа бір тілді үйрену, меңгеру ең алдымен, өзін-өзі дамыту болып табылады. Яғни, басқа бір тілді үйрене отырып, зерттей отырып, адам сол халықтың мәдениетін білетін болады, зерттейтін болады, жаңа дүниелермен танысады. Өйткені, әрбір елдің мәдениеті – бөлек және әдемі әлем.

Тіл үйрену көп еңбекті, көп уақытты талап ететін аса қиын да ұзақ үрдіс екендігін бәріміз білеміз. Әсіресе, ересек адамдар үшін бұл өте күрделі болады. Себебі адамның жасы ұлғайған сайын тіл үйрену қиынға соғады, есте сақтау қабілеті де жас кездегідей болмайды. Сондықтан, тілді ерте жастан бастап үйренген дұрыс деп саналды, өйткені балалардың миы жаңа тілдегі жаңа дыбыстарды, сөздерді, ережелерді жылдам есте сақтайды. Осы фактілерді ескере отырып, Қазақстанда тек қана жоғары немесе орта арнаулы оқу орындарында ғана емес, мектептерде де, тіпті бірінші сыныптан бастап ағылшын тілі оқытыла бастады. Бірақ, қоғамның көп талқысынан кейін енді қазақ тілінде оқитын мектептерде 1-сынып оқушысы бір ғана тілді, яғни қазақ тілін меңгеретін болды. Бала алдымен өз ана тілінде оқуды және жазуды үйренуі тиіс. Бастауыш сыныпта баланың санасына ана тілін дұрыс толық, дұрыс сіңіру керек. Ана тілін еркін меңгерген баланың ұлттың санасы да, ұлттық мінезі де де толық қалыптасады. Өзінің ана тілін жеткілікті меңгермеген бала қанша жан-жақты, білгір болса да, ұлттық санасы жетілмейді. Сондықтан, алдымен ана тілі, екінші сыныпта бағдарламаға орыс тілі, үшінші сыныпта ағылшын тілі қосылады.

Жалпы қоғам шет тілдерінің мектеп бағдарламасында оқытылуына қарсы емес. Біздің қоғамның да шет тілдерін меңгеру қажеттілігі

күннен күнге артып келеді. Бүгінгі күні барлық оқу орындарының, жоғары оқу орындарының алдына қойған үлкен мақсаттары – жалпы әлемдік нарықта сапалы да бәсекеге қабілетті өнім дайындауға, өндіруге қабілетті арнайы мамандарды даярлау және сонымен қатар мамандарды даярлау сапасын әлемдік деңгейге көтеру. Осы мақсатта, осы бағытта көптеген жұмыстар жасалып жатыр.

Жаһандық әлем өзгерген сайын, дамыған сайын шет тілін білу де аса қажет болып тұр. Шет тілін білудің пайдасы көп, ол барлық жерде маңызды. Мысалы, жаңа жұмысқа өтініш берген кезде, кейбір компанияларда бұл міндетті түрде ескеріледі. Тағы бір пайдасы – саяхат кезінде де еш қиындықсыз қажет жұмысыңызды жасап, қажет затыңызды алып, емін-еркін тілдесе аласыз. Шет елдерде демалу адамдарға әлемнің әртүрлі мәдениеттерімен жақын танысуға, олар туралы көбірек мәлімет білуге мүмкіндік береді. Сонымен қатар бірнеше тілді білудің, жас кезінен бастап меңгерудің болашақта пайдасы өте көп, мысалы, беделді оқу орындарына түсу мүмкіндігі жоғары болады, сондай-ақ мансаптық жағынан өсуде де көбірек мүмкіндіктер пайда болады. Екінші немесе үшінші тіл алдыңғы қатарлы институттар мен университеттерде грант алу мүмкіндігін арттыруы мүмкін. Шетелдік жоғары оқу орындарына түсу үшін арнайы базалық тілді білу және түрлі емтихандарды тапсыру қажет. Сонымен қатар, Қазақстан Республикасында белгілі шетелдік ғалымдар мен оқытушыларды тартуға үлкен қолдау көрсетіледі.

Қазіргі уақытта ағылшын тілі сауда, жаңа технологиялар, экономика, спорт, туризм сияқты адам қызметінің салаларында өте маңызды рөл атқарады. Әр елдердің ғалымдары шетелдік әріптестеріне өздерінің жаңа ашқан дүниелері туралы хабарлағысы келсе немесе қызықты еңбектерімен бөліскісі келсе, олар ағылшын тілінде шығатын журналдарда өздерінің ғылыми мақалаларын жариялайды. Бұл тіл авиация мен кеме қатынасында да, сауда қатынасында да халықаралық тілге айналды. Ағылшын тілі түрлі халықаралық ғылыми-практикалық, ғылыми-техникалық, әлеуметтік салалардың және кәсіби халықаралық конференциялардың, кездесулер мен семинарлардың көпшілігінің жұмыс тілі ретінде қызмет жасайды. Қазақстан Республикасының барлық білім беру мекемелерінің, яғни орта және орта арнаулы, жоғары білім беретін оқу орындарының мамандарды кәсіптік даярлау жүйесінің негізгі элементтерінің бірі осы шет тілін оқыту болып табылады. Қазіргі заманда шет тілін білмеген адам жан-жақты бола алмайды,

жетістіктерге жете алмайды. Еңбек нарығында бәсекеге қабілетті тұлға болу үшін шет тілін білу қажет.

Шет тілін меңгеру арқылы балалардың бойында белгілі бір кәсіби білім, білік, дағдылар қалыптасады, оларды атап айтар болсақ, ол іскерлік құжаттамамен жұмыс істей білу, өндірістік жағдайларды талдай білу, кәсіби әдебиеттермен жұмыс істей білу, шет тіліндегі кәсіби мәдениет дағдылары, жауапкершілікпен жұмыс істеу дағдылары, ұлтаралық командада жұмыс істеу дағдылары, білімнің іргелі жүйесіне сүйене отырып, кәсіби тақырыптар бойынша инновациялық, интегративті, теориялық ойлау дағдыларының қалыптасуы.

Осындай түрлі артықшылықтарымен қатар, шет тілдерін игерудің өзіндік бір қиындықтары, кемшіліктері де бар. Көптілді оқытуды енгізу барысында көптеген мәселелер де туындады. Психологиялық және лингвистикалық-педагогикалық сипаттағы қиындықтар балалардың жеке ерекшеліктерімен, олардың бір тілден екінші тілге ауысу қабілетімен, тілдер саласындағы білім деңгейімен және көлемімен байланысты болды. Осы тұрғыда кездесетін мәселелер де аз емес. Көптілді білім берудің жай-күйін қарастыру және жүргізілген талдау тілдік емес пәндер оқытушыларының тілдік даярлығының толық еместігі, жеткіліксіздігі, кейбір пәндер бойынша ағылшын тілінде отандық оқулықтардың болмауы; шет тілінде сабақ жүргізетін оқытушылардың осы салада біліктілігін арттырудың арнайы дайын жүйесінің болмауы осындай қиындықтардың бар екендігін көрсетеді. Осындай мәселелерді шешудің, көптілді мамандарды даярлаудың тиімді жолдарын табу мақсатында мынадай мәселелерді шешу керек:

- кей кадрлардың біліктілік талаптары мен дайындықтарының көптілді маманның талаптарына сәйкес келмеуі;
- көптілді білім беруді нормативтік және бағдарламалық-әдістемелік сүйемелдеудің болмауы;
- көптілді мамандарды даярлаудың арнайы бір ережесінің, талаптарының болмауы;
- көптілді білім беруді енгізу бойынша шет елдердің тәжірибесін жеткіліксіз қолдану.

Осы көптілді білім берудің, шет тілдерін оқытудың басты мақсаты – өз халқының тілі мен тарихын, салт-дәстүрлерін білетін, сонымен қатар бірнеше тілдерді меңгерген, барлық жағдайда үш тілде коммуникативті жұмыс жасай алатын, өзін-өзі дамытуға және өзін-өзі жетілдіруге ұмтылатын сан қырлы тұлғаны дамыту.

Қазіргі кезде балаларға білім алуға барлық жағдай жасалынған. Олар бірнеше тілді меңгеріп, келешекте өз елінің өркениетті дамуына өз үлестерін қосатын болады. Әрине, ең алдымен өздерінің туған тілдерін, яғни ана тілін меңгерулері тиіс. Қазақ тілін балабақшадан бастап үйретіп, бойларына сіңіруге тиіспіз. Ол қашан да бірінші орында тұрады. Осыдан кейін барып, ағылшын тілін және тағы да басқа тілдерді меңгертуіміз қажет.

Қазіргі заманда білім және еңбек нарығының мамандардың құзыреттілігі мен кәсібилігіне қоятын арнайы белгілі бір талаптары бар. Қазіргі кездегі ұғым бойынша жан-жақты, әмбебап маман бұл – шет тілдерін еркін меңгерген, осы алған білімдерін өз елінің, өз мемлекетінің игілігі үшін пайдаланатын, жан-жақты дамып, білім алуға ұмтылатын, әлемдік еңбек нарығында жаңа биіктерге жетуге тырысатын, әрқашан жаңа білім алуға дайын адам.

Күн сайын әлемдік еңбек нарығында талаптар өзгеріп жатыр. Қазақстандағы білім саласы, білім жүйесі мемлекеттің әр саласын, әр бағытты бәсекеге қабілетті, жоғары білікті мамандармен қамтамасыз ету үшін, осындай мамандар даярлау үшін алға қойылған барлық міндеттерді жүзеге асырып, осы іс барысында туындайтын күрделі мәселелерді реттеп шешіп отырады.

Еліміз егемендік алып, жеке мемлекет болып, әлемде өз орнын нығайтып, халықаралық байланыстарын нығайтып отыр, осыған орай барлық салалар бойынша шет елдермен байланысы, қарым-қатынасы күн сайын дамып, өркендеп келеді. Осылайша халықаралық қатынастардың қарқынды түрде дамуының арқасында, Қазақстанның экономикасының дамуының арқасында ағылшын тіліне деген сұраныс, ағылшын тіліне деген қызығушылық артып келеді. Себебі ол әлемде қолданыс аясы өте көп таралған тіл. Сол себептен де осы көптілділік мәселесін, оның әлеуметтік-лингвистикалық жақтарын, қалыптасу барысын, даму ерекшеліктерін толық қарастыру, толық зерттеу қажет. Сонымен қатар, түрлі ақпараттық ресурстар арқылы шет тілдерін үйрену жолдарын дұрыс таңдай білуіміз қажет. Осы орайда шет тілін жақсы меңгерген, күнделікті өмірде де, кәсіби салада да шет тілін еркін қолдана алатын мамандарға деген сұраныс күн сайын арта түсуде.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1 М. Фылымхан. Көптілділік – бірлік негізі. 2022ж.

2 Уикипедия.

3 Н. Қасым. Үштілділік не үшін қажет? Егемен Қазақстан.

16.04.2016ж.

О ПРИМЕНЕНИИ КОНЦЕПЦИИ ПОЛИЯЗЫЧИЯ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ В НЕФТЕГАЗОВОМ ДЕЛЕ

НУРКИНА Н. А.

ст. преподаватель, магистр пед. наук, Торайгыров университет, г. Павлодар
УБИЖАНОВА А.

студент, Торайгыров университет, г. Павлодар
БЕРДИКЕНЕВА А.

студент, Торайгыров университет, г. Павлодар

В этой статье изучалось состояние дел в области двуязычия или многоязычия за последние два десятилетия. В частности, он использовал библиометрический метод для изучения тенденции публикации, основных мест публикации, наиболее влиятельных статей и важных тем в области двуязычия или многоязычия. Основные выводы резюмируются следующим образом. Во-первых, за последние два десятилетия был обнаружен значительный рост публикаций в этой области. Во-вторых, сообщалось об основных площадках публикации и наиболее влиятельных статьях. Результаты, по-видимому, показали, что исследования в этой области были сосредоточены в основном на двух широких категориях, а именно на двуязычии или многоязычии с точки зрения психолингвистики и исследований познания, а также на том, как изучаются и преподаются вторые /дополнительные языки. Наконец, были определены важные темы, в том числе горячие и холодные темы. Результаты показали, что исследователи предпочитают изучать билингвизм или многоязычие больше на более глубоких уровнях познания, таких как металингвистическая осведомленность, фонологическая осведомленность и исполнительный контроль. Кроме того, они могут больше заинтересоваться вопросом с многоязычной точки зрения, а не с традиционной двуязычной точки зрения. Кроме того, в последнее время приобрела популярность тема эмерджентных билингвов, термин, тесно связанный с транслингвированием, что, по-видимому, указывает на недавнего сторонника гетероглоссальных языковых идеологий.

Двуязычие или многоязычие относится к использованию более чем одного языка отдельными лицами или группой людей. Исследователи по-разному понимают и классифицируют двуязычие/ двуязычие и многоязычие/многоязычие. В настоящем исследовании мы не различаем двуязычие/двуязычие и многоязычие/многоязычие

и используем эти термины взаимозаменяемо. В большинстве случаев мы используем «двуязычие или многоязычие» для обозначения использования более чем одного языка, что включает как двуязычие (использование двух языков), так и многоязычие (использование трех или более языков). Было подсчитано, что более 60% детей растут в двуязычной среде и постепенно овладевают обоими языками. Кроме того, примерно более трети населения земного шара регулярно говорят на двух или более языках, и еще больше людей время от времени используют язык, отличный от родного. Из-за повсеместного присутствия многоязычия и его тесной связи с когнитивным развитием человека этот вопрос уже давно привлекает внимание широкого круга научных кругов, таких как прикладная лингвистика, образование и психология, или пересекающихся областей, предшествующие области, такие как психолингвистика и педагогическая психология.

Исследования многоязычия в области прикладной лингвистики и образования в целом подразделяются на несколько направлений исследований, таких как многоязычие и познание, многоязычие и овладение вторым / дополнительным языком, а также многоязычие и языковая политика. Во-первых, исследователей интересует связь между многоязычием и познанием. В первой половине 20 века билингвизм или многоязычие считались когнитивным недостатком, поскольку двуязычные или многоязычные дети могли получить более низкие баллы в вербальных тестах когнитивных способностей. На основании таких выводов двуязычие или многоязычие рассматривалось как «проблема двуязычного ребенка» и «один из главных факторов умственной отсталости». Однако недавние исследования предпочитают рассматривать двуязычие или многоязычие как преимущество, поскольку было обнаружено, что двуязычные или многоязычные люди могут иметь когнитивные преимущества, такие как повышенный контроль внимания, металингвистическая осведомленность, рабочая память и способности решать проблемы. Конечно, исследователи не всегда могут согласиться с точкой зрения на преимущества двуязычия и исследования не обнаружили существенной разницы между билингвами и монолингвами, например, с точки зрения ранее упомянутых моментов, таких как когнитивные преимущества и рабочая память.

В этом исследовании мы рассмотрели тенденции исследования двуязычия или многоязычия за последние два десятилетия.

Основные выводы резюмируются следующим образом. Во-первых, за последние два десятилетия был обнаружен значительный рост публикаций в этой области. Во-вторых, сообщалось об основных площадках публикации и наиболее влиятельных статьях. Результаты, по-видимому, показали, что исследования в этой области были сосредоточены в основном на двух широких категориях, а именно на двуязычии или многоязычии с точки зрения психолингвистики и исследований познания, а также на том, как изучаются и преподаются вторые / дополнительные языки. Наконец, были определены важные темы, в том числе горячие и холодные темы. Исследователи предпочитают изучать двуязычие и/или многоязычие на более глубоких уровнях познания, таких как металингвистическое осознание, фонологическое осознание и исполнительный контроль. Кроме того, они могут больше заинтересоваться вопросом с многоязычной точки зрения, а не с традиционной двуязычной точки зрения. Тема эмерджентных билингвов, термин, тесно связанный с транслингвированием, недавно приобрел популярность в академических кругах, что, по-видимому, указывает на недавнего сторонника гетероглоссальных языковых идеологий. Хотя проблема двуязычия или многоязычия привлекла больше внимания в академических кругах, как показывают результаты настоящего исследования, она может служить не только языковой проблемой или концепцией в академических кругах. На самом деле она тесно связана с такими социальными факторами, как политика, культура и экономика. Например, горячие темы, выявленные в исследовании, такие как возникающие билингвы и транслингвизм, имеют отношение к социальной или культурной идентичности изучающих язык. Следовательно, проблема двуязычия или многоязычия также может играть роль в устойчивом развитии, особенно когда двуязычие или многоязычие широко распространены в мире.

Хотя в ходе исследования были получены результаты, которые могут пролить свет на область исследования, оно ограничено типом и дисциплиной данных. Для анализа использовались только журнальные статьи по лингвистике и педагогике. Будущие исследования могут расширить исследование на другие типы данных, такие как диссертации, отредактированные книги и монографии в области лингвистики и образования, а также другие дисциплины, такие как психология и социология, чтобы составить

более полную картину состояния дел и тенденции исследований в области двуязычия или многоязычия.

В Казахстане в целях создания инновационной полиязычной модели образования планируется увеличить количество трехязычных школ с 33 до 700. С 2012 года в школах внедрено изучение английского языка. Во всех школах республики с первого класса. Через пять лет эти школьники начнут изучать дисциплины на английском языке.

Несомненно, ведущим фактором успешной реализации этой идеи является система образования, в частности, процесс профессиональной подготовки педагогических кадров. Министерством по поручению главы ведомства разрабатывается проект программы развития полиязычного образования. В высших учебных заведениях страны откроются специальные отделения для подготовки полиязычных кадров по приоритетным специальностям инженерно-технических и естественнонаучных направлений. Специальные кафедры будут открыты в 20 вузах, в том числе национальных и ведущих региональных.

Триединство языков в Казахстане – это концепция, направленная на дальнейшее укрепление страны и ее потенциала. Идея языкового триединства, по сути, является частью национальной идеологии, направленной на формирование и развитие конкурентоспособного Казахстана – равного среди лучших.

ЛИТЕРАТУРА

1 Государственная программа развития образования в Республике Казахстан на 2005-2010 годы. – Астана, 2005.

2 Жетписбаева Б. А. Полиязычное образование: теория и методология. – Алматы: Білім, 200 – 343 с.

3 Концепция развития иноязычного образования Республики Казахстан. – Астана,

4 Концепция развития образования Республики Казахстан до 2015 года. – Астана: Наука и техника

MULTILINGUALISM IS THE MAIN TREND OF THE DEVELOPMENT OF KAZAKHSTAN

RUBAN R.

Student of North-Kazakhstan Vocational -Pedagogical Pollege
ZHARMUKHAMBETOVA V.

English Teacher, Teacher-Researcher. Petropavlovsk, North Kazakhstan region.

At an extended session of the People's Assembly of Kazakhstan, President Kassym-Jomart Tokayev said: «It is good for the children of Kazakhstan to learn many languages. They cannot be limited to one language. If we allow this, we will limit their future development and future integration. After all, we are depriving them of a bright future,» he said. Thus, it is known that the President instructed the Ministry of Education to study the problem of multilingualism in the world.

In fact, the Kazakh language is the soul of our nation, a mirror of its soul. Poet Sultanmahmut Toraygyrov said in his poem about the value of the mother tongue: “Your mother tongue is your shame, your shame is on your face.” “Know all other languages, but respect your own language!” he sang.

Indeed, we respect and love our language, but it is very important for the younger generation to learn foreign languages, and not to forget the words of wisdom from our ancestors: “Know the languages of seven peoples, but learn seven different teachings.” Therefore, if we want our younger generation to be educated and advanced, we should not get tired of learning world languages. We should not forget the principle “If you know one language, you are one person, if you know two languages, you are two people”.

We all want to see the new Kazakhstan as a prosperous and developed country. Who will raise the country to this level? Of course, young people, those armed with quality education and speaking foreign languages.

World-famous scholar, scientist, oriental thinker Abu Nasir al-Farabi spoke around seventy languages, and it is known that in his time he deeply understood the importance of knowing many languages for the development of knowledge and science.

Shokan Ualikhanov, the first Kazakh scholar, laid the foundation of enlightened culture, and left an indelible heritage in various fields of science, which was as bright as his age. He studied the Kazakh literature, culture, and ethnography, and recorded them in Russian and made them public. Even Russian scientists read his works. He was described as a

Russian writer who writes on the Kazakh theme. His works are recognized as an irreplaceable precious treasure, which introduced the Kazakh people to the world. All this proves that the outstanding Kazakh scholar realized the importance of speaking many languages even at his time?!

Before writing an article on the topic of multilingualism, I did a lot of research and considered evidence, including examples from the life of Kanysh Satbayev, an academician and scientist, whose fame was on the rise since the 1930s, and whose advanced thinking and knowledge did not spare him.

He studied the ethnography, culture, and literature of the Kazakh people (not counting other scientific works) and published them in Russian. In the collection "500 Kazakh songs and tunes" by A. Zataevich, published in 1931, Kanysh Satbayev included 25 songs, the pearls of the musical heritage of the Kazakh people performed and introduced in Russian with a scientific explanation. This was a bold step taken by the scientist for the future of his people, the methods of introducing his culture to other nations. Even though the scientist had to overcome many obstacles, he followed the course he set to introduce his nation to the world. He worked hard and searched, because he thought about the future of the Kazakh people, and said that his dream was to contribute to the development of Kazakhstan, to enable it to enter the club of the world's developed countries. As a proof of this, I would like to write this one memory that has spread across the country today. During his visit to England, Churchill asked Kanysh Satbaev: "Are all Kazakhs brave and heroic like you?", and the academician replied: "No, I am the smallest among the Kazakhs, my people are taller than me." Hewasa real patriot with a noble soul who was proud of his people, and therefore introduced his country to the world by learning another language.

I would like to present some advantages of multilingualism to my contemporaries. By means of a language, a person gets familiarized himself with the national identity and culture of other nations and expands his knowledge and world outlook. Today, we are going to form New Kazakhstan, for that we need strong young people who are educated, versatile, multilingual and able to compete with the world youth. After all, young people are our future. Nowadays, most of our young people go abroad and learn English, Polish, Turkish, etc. There are also those who have mastered languages and are working for the welfare of the country with the support of our government in various professions. Their ideas are advanced, their languages are fluent, so it is clear that they will contribute to the development of New Kazakhstan. I study in college,

I have my own thoughts and plans for the future. In particular, I dream of my Kazakhstan becoming a developed country. I realize the need to study and learn languages. I must contribute to the development of my country. I speak, write, and read my native language, Kazakh. But I want to learn English as well, because most of the communication in the world goes in English. Therefore, English is a world language. I will be a happier person if I can contribute to the development of my country, to make it as prosperous as the world's top countries. I would like to learn the secrets of new technologies and spread them in my native country.

When I ask many of my friends, "Would you like to learn more languages?", they answer "no", and even if you don't know a foreign language, they answer that there are many resources of the Kazakh language. After receiving such an answer, I want to tell my friends the importance of knowing multiple languages - the only necessary trend to contribute to the development of your country, New Kazakhstan, and I will continue to express my special opinion. It is clear that time moves like mercury. Times are changing, as it is said that younger brothers follow the path of older brothers, a generation of poets and writers was born, who wrote their works in the native language and in Russian, and became the pride of our nation. Among them are A. Alimzhanov, B. Momyshuly, O. Suleymenov, etc.

The reason why I single out these poets and writers is that they learned several languages, showed the skill of conveying the high moral qualities, bravery, life of their people, their contemporaries from the Kazakh village to the representatives of other nations, and the skill of showing the good deeds of their nation. At the present time, among young people, there are those who have high demands, who have mastered a foreign language in addition to their own language, and are using that knowledge to improve the welfare of their people.

We are the people who highly value the art of speech. We would not be wrong if we say that the proof of our opinion is the emergence of many poets-writers who know several languages .

The meeting of many people who work in any fields in our country, breathe the aura of literature and create pictures with words is also an example for us. I did a lot of research on the importance of multilingualism, then I realized that there are not only poets and writers, but also people who love languages and love their people from other professions, and I decided to share my research. I was surprised to read this information in the next issue of "Egemen Kazakhstan" newspaper in 2011. I would like to present the excerpt to your attention. Our main

character is district governor Bolat Shakimov. Although he is a mayor, he is a unique citizen of Kazakhstan who contributed to literature, a writer who writes on Kazakh topics in Russian, a member of the Union of Russian Writers, whose stories were included in an anthology of the Russian prose. The writer's book "Chto tam za dalyu?" was published by the Russian Writer publishing house in Moscow under the "Sovremennaya russkaya proza" series. Russian writers gave a great assessment. One of them is the poet Lyudmila Shchipakhina: "None of the works published in recent years have been as impressive as Bolat's book. I am happy that a talented master has appeared in Russian literature!" said Vladimir Gundarev, editor of "Niva" magazine: "I have read the entire collection. It was written with Chekhov's intonation. It is obvious that he mastered the Russian language. He beautifully revealed the soul of the Kazakh people in his works. Many of the writers say that the Kazakh soul is skillfully depicted in the Russian language.

That's the power of multilingualism! If every talented person who is Kazakh at heart presents his country, Kazakhstan, to the world, if the younger generation strives to follow the example of such brothers, if they make every effort to keep several languages together, our country will beautify and develop. I will follow this direction in the future, that's true.

REFERENCES

- 1 Speech by President of the Republic of Kazakhstan Kassym-Jomart Tokayev at the congress of the Assembly of the Peoples of Kazakhstan. 2022.
- 2 E. Beysembetov "The role of a great scientist in the development of Kazakhstan" article. 2009
- 3 S. Toraygyrov. Collection of poems, 2018. "Egemen Kazakhstan" newspaper, 2011. "The connoisseur of the Kazakh soul and the Russian language"

CREOLIZED TEXTS: BASIC FEATURES AND CLASSIFYING TECHNIQUES

SEITKAZINOVA A. M.

Student, Toraighyrov University, Pavlodar

AKHMETBEKOVA A. M.

PhD, associate professor, Toraighyrov University, Pavlodar

Creolized texts in promotional genres are characterized by a unique blend of linguistic features that result from the fusion of different languages and cultures. These texts are created when speakers of different languages come into contact with one another and their language use blends together to form a new variety of language [1, p. 48]. To understand how creolized texts function, it is necessary to study their history, meaning and main features.

The history of creolized texts can be traced back to the colonial period, when European powers established colonies in various parts of the world and brought different cultures and languages into contact with one another. As a result of this contact, new cultural and linguistic forms emerged that blended different elements and created hybrid forms of expression [2, p. 81].

One of the earliest examples of a creolized text is the Jamaican folk song "Day Dah Light," which emerged in the late 19th century and blended African and European musical styles and languages. Another early example is the Haitian Creole language, which was developed in the 18th century as a result of the interaction of French colonizers, West African slaves, and Native American people. Haitian Creole combines elements of French, African languages, and indigenous languages to create a new language that reflects the complex history and cultural diversity of Haiti [2, p. 83].

In the 20th century, creolized texts became more prominent in literature, with writers from various parts of the world incorporating different cultural and linguistic elements into their work. For example, the Caribbean literary tradition is known for its creolized texts, which incorporate elements of African, European, and indigenous cultures to create new forms of expression that challenge traditional literary forms and structures [2, p. 84]. Today, creolized texts continue to play an important role in literature and other forms of cultural expression, reflecting the diversity and complexity of the global cultural landscape.

Generally, the concept "creolized texts" refers to written works that emerge from the interaction of different cultural, linguistic, and social

influences. Similar to creole languages, creolized texts are characterized by their ability to incorporate different linguistic and cultural elements to create a unique and hybrid form of expression [3, p. 57].

Nowadays, the study of creolized texts has become an important area of research in various fields, including literature, linguistics, marketing and promotion, cultural studies, and postcolonial studies. Therefore, a lot of scholars are interested in analyzing the meanings and unique features of creolized texts. According to Homi K. Bhabha approaches creolized texts are a unique form of literary expression that blend elements of different cultural and linguistic traditions in order to create something entirely new [4, p. 144].

At the same time, Timothy Brennan states that creolized texts are those that emerge from the intermingling of multiple languages and cultures, often reflecting the complex histories of colonialism and globalization [5, p. 70].

As claimed by John McLeod creolized texts are literary works that incorporate elements of multiple languages and cultural traditions, often in a way that challenges conventional notions of identity and authenticity [6, p. 94].

Bill Ashcroft states that creolized texts are hybrid cultural products that arise from the interaction of different languages, cultures, and forms of knowledge, often characterized by their unique linguistic and stylistic features [7, p. 46].

As Graham Huggan remarked creolized texts are literary and cultural artifacts that arise from the process of creolization, in which disparate cultural and linguistic elements are brought together and reconfigured in new and unexpected ways [8, p. 32].

Creolized texts are characterized by several basic features:

- they can take many different forms, including literature, poetry, music lyrics, promotion and other forms of creative writing;
- often reflect the complex and diverse experiences of individuals and communities who live in multilingual and multicultural environments.;
- they can create new meanings and interpretations that challenge traditional literary forms and structures;
- enrich our understanding of the complexity and variability of human language;
- serve as a tool for cross-cultural communication and facilitate trade, education, and social interaction.

Creolized texts offer a unique perspective on the interplay between different cultures and languages. They reflect the resilience and creativity

of people who have had to navigate complex and often violent historical circumstances. By blending different linguistic and cultural traditions, creolized texts offer new ways of thinking about identity, community, and artistic expression.

Thus, the history of creolized texts can be traced back to the era of European colonialism and the forced migration and enslavement of people from different linguistic backgrounds. The resulting contact between languages led to the emergence of new forms of communication, which eventually developed into creole languages. Despite their origins in colonialism and slavery, creole languages have become important cultural and linguistic resources for the communities that use them and are an important part of the cultural heritage of many countries and regions around the world.

Creolized texts can be used in a variety of things, including memes, advertisements, social media posts, videos, and other forms of digital content. The use of creolized texts has become increasingly popular in online communication, as they allow for the combination of verbal and non-verbal elements to create a more engaging and effective message. Creolized texts are made up of both verbal (speech) and non-verbal elements, and these two components are tightly interconnected. The combination of these elements creates a single semantic unit that cannot be fully understood without considering both components together. The rise in popularity of creolized texts is linked to the increasing use of visual information in modern communication.

According to Ye. Anisimova the classification of creolized texts is based on the presence of images and their connection with the verbal component of the text. She classifies texts into three main groups according to the relationship between the verbal and visual components:

- texts with zero creolization: do not contain any images and are not influenced by them in terms of their organization and meaning;
- texts with partial creolization: the verbal component is relatively independent of the images. However, the verbal and visual components still form autosemantic relations;
- texts with full creolization: the verbal component cannot exist on its own, and synsemantic relations are established between the verbal and visual components [9, p. 1].

Additionally, B. Karlavaris classifies creolized texts based on the relationship between the verbal and visual components into four types:

- dominant illustration: the image is the primary component that defines the meaning of the text;

equivalent illustration: images are used to convey a significant part of the information in the text;

accompanying illustration: the visual component serves as a supplement or explanation of the verbal component;

decorative illustration: images are used for aesthetic purposes, to decorate the text and enhance its visual appeal [10, p. 39].

In the case of memes, creolized texts can be used to add humor or satire to an image, or to convey a particular message or cultural reference in a concise and easily shareable format. Creolized texts and memes are both examples of cultural products that are shared and spread through communication channels. While creolized texts involve the combination of verbal and nonverbal elements, memes often involve the combination of a visual image with a short text or catchphrase. Both memes and creolized texts are often created for humorous or entertainment purposes and are spread rapidly through social media platforms and other online channels. In fact, many memes can be considered examples of creolized texts, as they often involve the combination of a visual image with a short text or caption that creates a new meaning or context. As a result, the concept of creolized meme, as defined by J. Shchurina, refers to a type of meme that combines both visual and textual elements, such as an image with overlaid text or a video with subtitles [11, p. 38].

Ye. Aleksandrova has merged the classifications suggested by Ye. Anisimova and B. Karlavaris and proposes her own classification of creolized texts based on the relationship between verbal and visual components. According to her classification:

fully creolization: the verbal and visual components are inseparable and create synsemantic relations. This category includes texts with dominant and equivalent illustrations according to B. Karlavaris' classification and full creolization according to Ye. Anisimova's classification;

partial creolization: the verbal component is relatively independent of the visual component, but they still form autosemantic relations. This category includes texts with accompanying and decorative illustrations according to B. Karlavaris' classification and partial creolization according to Ye. Anisimova's classification;

zero creolization: no illustrations or visual components influencing the organization and meaning of the text [12, p. 43].

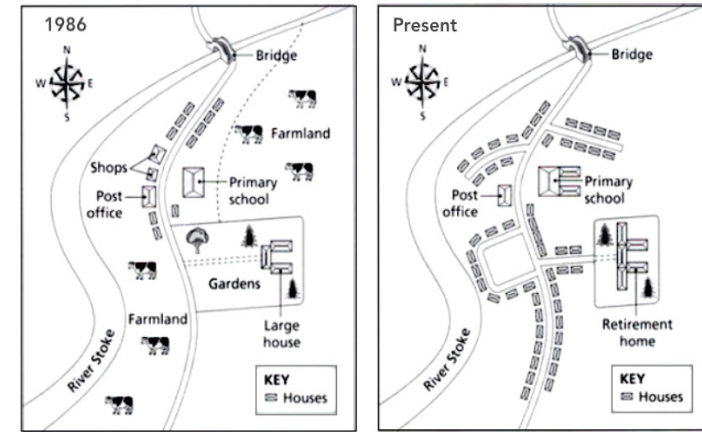

Figure 1 – Partial creolization with informative function

Figure 2 – Zero creolization with simple paralinguistic means

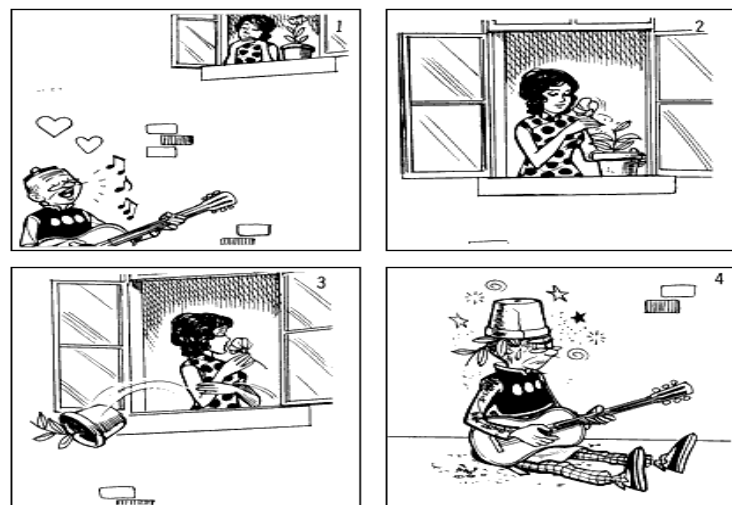

Figure 3 – Full creolization with verbal components

Therefore, it should be concluded that creolized texts consist of both verbal (text) and visual (photography, drawing, image, etc.) components. Basically, there are three levels of creolized text classification: weak, moderate, and strong. The weak category includes graphics, while the moderate category uses symbols or elements of cartoons without additional descriptions or definitions. In the strong category, both components are equal, and the text and image serve each other to convey the message. Complete creolization is when the verbal component cannot exist without the visual component, while in partial creolization, the verbal component is optional and can stand alone. The combination of visual and verbal components in creolized texts allows for a clearer perception of the text and effective memorization of meaningful knowledge. The study of creolized text is relevant to advertising, media captions, and cartoons.

REFERENCES

- 1 Rodríguez E. G., Bauche M. Creolizing Europe: Legacies and Transformations, 2008. – 218 p.
- 2 Adlai M. H. Creole Identity in the French Caribbean Novel, 2001. – 303 p.
- 3 Cohen R., Toninato P. The Creolization Reader: Studies in Mixed Identities and Cultures, 2009. – 384 p.

4 Bhabha H. Signs Taken For Wonders: Questions of Ambivalence and Authority Under a Tree Outside Delhi, May 1817. *Critical Inquiry*, vol. 12, no. 1, 1985. – 165 p.

5 Brennan T. The National Longing for Form. Nation and Narration, edited by Homi K. Bhabha, Routledge, 1990. – 303 p.

6 McLeod J. Beginning Postcolonialism. Manchester University Press, 2000 – 272 p.

7 Ashcroft B. et al. The Empire Writes Back: Theory and Practice in Post-Colonial Literatures. Routledge, 1989 – 294 p.

9 Anisimova Ye. A. Creolized texts: A new type of communication. *Journal of Language and Education*, 2008 – P. 7.

10 Karlavaris B. Creolized Texts: Visual and Verbal Interactions. Cambridge Scholars Publishing, 2007 – 172 p

11 Shehurina J. V. Internet memes as a phenomenon of Internet communication // *Philology*, 2007 – 223 p.

12 Aleksandrova Ye. Creolized Texts: Theoretical and Applied Aspects. *Journal of Language and Education*, 2017 – 53 p.

АҒЫЛШЫН ТІЛІ ГРАММАТИКАСЫН ОҚЫТУДА АҚПАРАТТЫҚ КОММУНИКАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ

ТАПИЛДИЕВА Х. Ф.

студент, Ә. Марғұлан атындағы

Павлодар педагогикалық университет, Павлодар қ.

РАМАЗАНОВА М. А.

ғылыми жетекші, Ә. Марғұлан атындағы

Павлодар педагогикалық университет, Павлодар қ.

Қазіргі әлемде білім қоғамда маңызды рөл атқарады. Оның үстіне білім беру жүйесіне, оқушының біліміне қойылатын талаптар да өзгерді. Бүгінгі өмір шындығына сүйене отырып, 21 ғасыр мектеп оқушысының дағдылары анықталды: белгілі бір саладағы жоғары кәсібилік, өзін көрсете білу, психологияны білу, алған білімін өмір жағдайында қолдана білу. Білім беру жүйесінде мұндай күзiреттiлiктер инновациялық педагогикалық технологияларды қолдану арқылы қалыптасады.

Біз грамматиканың тiлдi үйрену тарихында әртүрлi тәсiлдермен оқытылғанын бiлемiз. 19 ғасырда грамматика шет тiлiн үйренудiң маңызды бөлiгi болды; керiсiнше, бүгiнгi күнде грамматика

АКТ-ны интеграциялау арқылы оқытылады, өйткені бұл шет тілін оқытуға оң әсер етеді. АКТ ақпараттық коммуникациялық технологиялар дегенді білдіреді. Оны көбінесе тек АТ деп атайды, бірақ терминнің коммуникативтік аспектісін баса назар аудару үшін К қосылады. Кенттің пікірінше, «АКТ білім беру тұрғысынан оқыту мен білім берудегі бірқатар іс-шараларды әр түрлі қолдайтын компьютерлер, байланыс құралдары және функциялар сияқты ақпараттық-коммуникациялық технологияларды білдіреді [1]. Эстлинг Ваннесталь тілдік сыныпта АКТ қолданудың бірнеше артықшылықтарын тізімдейді. Ең алдымен, акт сыныпта әртүрлілікті арттыруға көмектеседі, бұл оқушылардың мотивациясын арттыруға және осылайша мақсатты тілді үйренуге жақсы жағдай жасауға әкелуі мүмкін. Интернет тегін, шынайы және заманауи материалдарға толы болғандықтан, шет тілі мұғалімдері өз сабақтарында пайдалана алады.

Эстлинг Ваннесталь акт оқытуды оқушының жеке деңгейіне бейімдеуге көмектеседі деп мәлімдейді. Жақсы нәтижеге қол жеткізген оқушылар күрделі тапсырмаларды орындай алады, ал нәтижеге қол жеткізбеген оқушылар өз деңгейіне сәйкес келетін жұмысты пайдалана алады. Сонымен қатар, оқуда кемістігі бар оқушылар АКТ-ны қолданудан үлкен пайда көре алады. Мұндай оқушылар үшін арнайы жасалған компьютерлік ресурстардың үлкен саны бар, мысалы, қарапайым тілдегі мәтіндер немесе көбірек суреттер мен түстер [2]. Ағылшын тілі сабағында мультимедиялық құралдарды пайдалану оқытудың тұлғалық-бағдарлы тәсілін жүзеге асыруға көмектеседі, балалардың ерекшеліктерін, олардың қызығушылықтары мен бейімділіктерін ескере отырып, даралау мен саралауды қамтамасыз етеді. Дегенмен, мектептің оқу іс-әрекетінде ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолданудың келешегі педагогикалық факторларға байланысты. Олар: мұғалімнің АКТ қузыреттілігі деңгейіне, оның жалпы эрудициясына, оның білім беру іс-әрекетіне АКТ-ны енгізуге дайындығы мен қабілеті» [4]. Сондықтан заманауи мұғалім үнемі кәсіби біліктілік деңгейін көтеріп, білім саласындағы барлық жаңалықтарды қадағалап, семинарларға, конференцияларға, шеберлік сабақтарына, дөңгелек үстелдерге қатысуы қажет.

Шетел тілдерін оқытуда АКТ-ны қолдану мыналарға ықпал етеді:

- оқушылардың шығармашылық мүмкіндіктері мен қабілеттерін дамыту;

- оқушылардың өздерін қызықтыратын салаларда өздігінен білім алуына жағдай жасау;
- сабақта көрнекілікті пайдалану деңгейін арттыру;
- сабақтың өнімділігін арттыру;
- пәнаралық байланысты орнату;
- мәдениетаралық білім берудің нақты тәжірибесін алу;
- оқушылардың басқа елдердің тарихы мен мәдениеті туралы білімдерін оқытылатын тілде байыту;
- қазіргі шет тілдік ортада шарлау қабілетін дамыту [5].

Қазіргі білім беру жүйесінде оқытудың қалыптасқан әдістері, тәсілдері мен формалары рефлексияны, түзетуді және жаңа педагогикалық шешімдерді қажет ететін жағдай қалыптасты. Бұл, ең алдымен, ақпараттық-коммуникациялық технологияларды кеңінен енгізу және кеңінен қолданумен байланысты. Осыған ұқсас технологиялар заманауи ашық және қашықтықтан білім беру жүйелерінде ақпаратты беру және оқытушы мен оқушының өзара әрекетін қамтамасыз ету үшін белсенді түрде қолданылады. Қазіргі мұғалім тек АКТ-ны меңгеріп қана қоймай, сонымен қатар оларды кәсіби қызметте қолданудың сарапшысы болуы керек.

Материалдар мен тәсілдер

Қазақстан АКТ-ны өзінің білім беру бағдарламаларының бірі ретінде енгізді. Ағылшын тілін оқыту әдістемесі оқытуда АКТ қолданудың жаңа әдісін бастады. Акт интеграциясы тілдерді оқыту мен өзін-өзі тәрбиелеуде көбірек мүмкіндіктер ашады. Еліміздің барлық мектептерінде ағылшын тілі мұғалімдері сыныптарға компьютерлік технологияларды енгізуде. Мектептер білім беру жүйесіне интеграциялау үшін компьютерлерді, барлық жабдықтарды ұсынады. Бұл мектептердегі ағылшын тілін үйренушілерге грамматиканы оқытудың дәстүрлі әдістерімен салыстыру үшін пайдалы. Біз Ямтерудтың АКТ-ны оқытуға тартудағы мұғалімнің негізгі рөлі туралы айтқанымен келісеміз. Оның айтуынша, мектеп оқушыларға АКТ-ның оқу процесіне қалай көмектесетінін үйретуі керек, бірақ олар мұғалімдердің өздеріне көмектеспесе, бұл оңай емес. Компьютерлік тілді оқыту «оқушының компьютерді қолданатын және нәтижесінде тілін жетілдіретін кез-келген процесс және осы саладағы қазіргі тәжірибенің кең спектрін қамтиды» деп анықталады [6]. Компьютер арқылы тіл үйренуге арналған бағдарламалық жасақтама, CD-ROM дискілері және Office бағдарламалық құралының қолданбалары көптеген оқу орындарында кең таралған. Джереми Хармердің айтуынша,

«инновация сөзі жаңа нәрсені білдіреді, бұл жағдайды жақсы жаққа өзгерту үшін жаңа идеяларды білдіреді». Ол « егер біз бүкіл әлемде әртүрлі деңгейдегі мұғалімдер қолданатын тілді оқытудың барлық әдістерін қарастыратын болсақ, олардың барлығы 100% сәтті деп айта алмаймыз. Сондықтан оқытуды және білімді игеруді жақсарту жолдарын іздеуді жалғастыру өте маңызды [7].

Компьютерлік оқыту құралдарына негізделген қазіргі білім беру парадигмасы мектеп оқушыларына дайын білім, білік, дағдыны беру ғана емес, сонымен қатар оқушының өзін-өзі тәрбиелеу дағдысын қалыптастыруға негізделген. Сонымен қатар оқушылардың сабақтағы жұмысы интерактивті компьютерлік бағдарламалар мен аудиовизуалды құралдардың көмегімен делдалдық мұғаліммен қарым-қатынас жасау сипатында болады.

Білім беру процесінде ең көп қолданылатын АКТ құралдарына мыналар жатады:

- компьютер мен мультимедиялық проектордың көмегімен көрсетілетін электрондық оқулықтар мен әдістемелік құралдар
- электронды энциклопедиялар мен анықтамалықтар
- тренажерлер мен тестілеу бағдарламалары
- интернеттің білім беру ресурстары
- суреттері мен иллюстрациялары бар DVD және CD дискілері
- бейне және аудио жабдықтар
- мультимедиялық презентациялар
- ғылыми-зерттеу жұмыстары мен жобалары.

Әдіскерлер АКТ құралдарының бірнеше классификациясын ажыратады. Бірінші классификацияға сәйкес білім беру жүйесінде қолданылатын барлық АКТ құралдарын екі түрге бөлуге болады:

1) аппараттық құралдар (компьютер, принтер, сканер, камера, бейнекамера, аудио және видеомагнитофон, т.б.)

2) бағдарламалық қамтамасыз ету (электрондық оқулықтар, тренажерлар, тесттік орталар, ақпараттық сайттар, интернет іздеу жүйелері және т.б.).

АКТ саласындағы қазіргі серпіліс бізді танымдық әрекетті ақпараттық қамтамасыз етуді ұйымдастыру мәселелерін қайта қарауға мәжбүр етеді. Осылайша, АКТ құралдарының екінші классификациясы білім беру қызметінде ақпараттық технологияларды қолдану мүмкіндіктерін қарастыруға мүмкіндік береді:

- Internet Explorer, Mozilla Firefox және т. б. сияқты браузерлерді қолдана отырып, әдебиеттерді интернеттен іздеу;

- әртүрлі іздеу жүйелері (Yandex.ru, Rambler.ru, Mail.ru, Google.ru, Yahoo.com және т.б.);

- байланыс (Интернет, электрондық почта, ICQ, Skype, MailAgent және т.б.);

- онымен жұмыс істеу (абстракциялау, жазбалар жазу, түсініктеме беру, дәйексөз келтіру және т. б.);

- ақпаратты сақтау және жинақтау (CD, DVD, Flash дискілер);

- аударма бағдарламалары (PROMTXX) және электронды сөздіктер (AbbyLingvo7.0) көмегімен мәтіндерді автоматты түрде аудару;

- негізгі Microsoft Office бағдарламалық пакетін пайдалана отырып, мәтіндермен жұмыс істеу;

Тілдерді оқыту мен оқуда АКТ-ны пайдалану оң нәтиже береді: Ағылшын грамматикасын оқытудағы аудиовизуалды құралдар Аудиовизуалды құралдарды қолдану сөзсіз жүзеге асты. Бұл тілді оқыту мен оқу саласындағы жаңа жанрдың басталуын белгіледі. Дәстүрлі оқытудан басқа, мұғалімдер грамматиканы оқыту контекстіне сәйкес оқытудың өзекті және инновациялық әдістерін қолдануы керек.

1. Аудио-визуалды құралдарды пайдалану оқушыларды сабаққа белсенді етеді.

2. Оқушылар сабақтағы зерігуден, көңілсіздіктен арыла алады.

3. Аудио- визуалды құралдар зейінділік пен ынта-жігерді қамтамасыз етеді.

5. Аудио- визуалды құралдар оқулықтағы мазмұнды түсіндіреді.

Ағылшын грамматикасын оқытуда проекторларды/слайдтарды пайдалану

Идеяларды нақтылау үшін бізге көрнекі құралдар қажет. Слайдтар мен слайд проекторлары нысандарды толық түсте көрсету үшін қолданылады. Басты проекторлар тақтаны толықтыру үшін, тіл үйрету және оқытуда қолданылады.

Ағылшын грамматикасын оқытуда теледидарды пайдалану

Ағылшын тілінің грамматикасын оқытудың ең тиімді құралдарының бірі-теледидар. Теледидар құлақты да, көзді де тартады. Біз ағылшын грамматикасын оқытуға арналған кейбір бағдарламаларды CD немесе кассеталарға жазып, оларды теледидардан телехабарлай аламыз. Бұл оқушылардың санасына айтарлықтай әсер ететінін көрсетеді. Радио мен теледидар бізге сыныпта шынайы әлемге еруге мүмкіндік береді. Мұнда оқыту өте

белсенді процесс. Теледидар – серік, көңіл көтеруші және нұсқаушы жұмысын атқарады.

Ағылшын грамматикасын оқытуда фильмді қолдану

Коммуникативті грамматикалық білім / дағдыларды ұзақ әсер ететін фильмдер арқылы алуға / дамытуға болады. Біз грамматиканы тиімді оқыту үшін бірнеше білім беру фильмдерін, драмаларын, әндерін жасай аламыз. Бұл оқушылардың тындау және сөйлеу дағдыларын дамыта алады.

АКТ-ны қолдану шет тілін оқыту мен оқуға оң әсер етеді.

1 Технологиялардың көмегімен оқушылардың жаңашылдығы артады.

2 АКТ оқушыларға бүгінгі бәсекелес әлемде бәсекеге түсу үшін пайдалы ақпарат береді.

3 Мультимедиялық қолданбаларды қамтитын ағылшын тілі грамматикасы сабақтары өте жақсы мотивация беріп, жалыққан оқушыларға оқудың қызықты жаңа тәсілдерін бере алады.

4 АКТ оқушылар мен мұғалімдерді жаңартылған және шынайы ресурстармен жұмыс істеуге мәжбүрлей алады.

5 АКТ әртүрлі грамматикалық тапсырмаларды орындау арқылы бірлескен оқуға ықпал етеді.

6 Оқушылар грамматикалық құзыреттіліктерін сабақтан тыс өз бетінше дамыта алады.

Қорытынды

Шетел тілдерін оқыту саласында АКТ-ны қолдану мәселелерінің жай-күйін зерттей келе, ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолданудың тиімділігі туралы қорытынды жасауға болады. АКТ осы технологияларды қолдану әдістері мен формаларына, мұғалімнің олармен жұмыс істеу әдісін қаншалықты сауатты меңгергеніне, электронды ресурстарды пайдалануына байланысты. Зерттеудің теориялық мәселелерін зерделеу, АКТ ресурстарын талдау және шет тілін оқыту үдерісінде деректер ресурстарын тәжірибеде қолдану тәжірибесі негізінде ақпараттық-коммуникациялық технологияларды өз сабақтарында қолданатын мұғалімдерге бірқатар ұсыныстар бар:

1. Мұғалім мен оқушы компьютерлік тапсырмаларды орындауға қажетті деңгейде компьютермен жұмыс істей алуы керек.

2. Мұғалім сабақтың нақты кезеңінде АКТ-ның қандай формаларын қолдану керектігін және бұл пайдаланудың негізділігін нақты түсінуі керек.

3. Белгілі бір критерийлерді басшылыққа ала отырып, АКТ-ны пайдалана отырып, сабаққа материалды алдын ала таңдап алу, таңдалған сандық материалды оқытудың мақсаты мен шарттарына сәйкес бейімдеу қажет.

4. Мұғалім АКТ-ны пайдалана отырып, пән бойынша оқушылардың өзіндік жұмысын жоспарлап, ұйымдастыруы керек.

Осылайша, шет тілін оқытуда АКТ құралдарын қолдану оқушылардың тақырыпқа деген қызығушылығын арттыруға және олардың сөйлеу әрекетін белсендіруге, өз бетінше жұмыс істеу және топта жұмыс істеу дағдыларын дамытуға, сөйлеу әрекетінің барлық түрлерін тиімді қалыптастыруға ықпал етеді. Компьютерлік тапсырмалармен жүйелі жұмыс оқушылардың өзіндік жұмысының тұрақты дағдыларын қалыптастырады, бұл стандартты тапсырмаларды орындау уақытын қысқартуға және шығармашылық жұмысты орындау уақытын арттыруға мүмкіндік береді. Ақпараттық-коммуникациялық технологияларды білім берудің барлық деңгейлерінде және әртүрлі мақсаттарда қолдануға болады: көрнекілікті қамтамасыз ету, монолог пен диалог құру, қорытынды мемлекеттік аттестаттауға дайындық және басқалар. Білім беру қызметіндегі технологиялар оқушылардың негізгі құзыреттіліктерін қалыптастыруға, әмбебап оқу іс-әрекеттерін қалыптастыруда оң нәтижеге қол жеткізуге, мәдениетаралық коммуникацияны іс жүзінде енгізуге мүмкіндік береді.

ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 Кент Л. Білім берудегі АКТ.- 2004.
- 2 Эстлинг В., Мария. Интернетте ағылшын тілін үйрену.-2009.-17-18 б.
- 3 Дуденей Г., Хокли Н. Ағылшын тілін технологиямен қалай оқыту керек, Pearson Longman.-2007.
- 4 Коптют Н.М. Интернет сабақтары ағылшын тілі мұғаліміне көмекші материал ретінде // Мектептегі шет тілдері. - 2000. - № 4.
- 5 Левицкая А.Ф., Федоров А.В. Қазіргі білім берудегі веб-квесттердің рөлі мен маңызы // Мектеп технологиялары. - 2010. -№ 4.
- 6 Ямтеруд, Ульф. Оқытудағы цифрлық құзыреттілік.-2010.-13 б.
- 7 Джереми Х.Ағылшын тілін қалай үйрету керек, Pearson Education Limited.-2007.
- 8 www.britishcouncil.uz
- 9 www.teachingenglish.com
- 10 www.learnenglish.com

THE IMPACT OF MULTILINGUALISM ON EDUCATION AND LANGUAGE LEARNING

TAKISH A. A.

student, Pavlodar Pedagogical University named after A. Margulan, Pavlodar

We live in a multilingual world. Nowadays it is impossible to imagine that there are countries where people would speak only one language. And in reality there are no civilized states where only one nation would live. For the normal functioning of any multinational state, the formation of bilingualism and multilingualism is very important. Multilingualism is a powerful fact of life around the world, a circumstance arising, at the simplest level, from the need to communicate across speech communities[1.1]. There have often existed important lingua francas which serve as aids to cross-group understanding, and which usually represent the language of a potent and prestigious society; thus, Greek, Latin, French, Arabic and, currently, English serves as the lingua franca for education, trade and employment, and is an essential skill for anyone wanting to succeed professionally or academically in the 21st century. But the strong and obvious attractions of the lingua francas have generally co-existed with, rather than eliminated, more local forms and they have not spelled the death of multilingualism so much as they have been a product of it and, indeed, a contributor to it. Serious questions have been raised, however, about the greater language-killing potential of the present 'world language', English, and this is something to be discussed further; it is worth noting at the outset, though, that where a strong external variety actually pushes out a weakening indigenous one, the former has necessarily ceased to be merely a lingua franca, a language of intergroup convenience, and has come to possess—due to a variety of factors—outright replacement value. To be bilingual or multilingual is not the aberration supposed by many (particularly, perhaps, by people in Europe and North America who speak a 'big' language); it is, rather, a normal and unremarkable necessity for the majority in the world today. A monolingual perspective is often, unfortunately, a consequence of possession of a powerful 'language of wider communication', as English, French, German, Spanish and other such languages are sometimes styled. Like 5000 languages in about 200 countries, a fact which itself argues for the prevalence of multilingualism, only a quarter of all states recognize more than one language. Also, even in those countries in which two or more varieties have legal status, one language is usually predominant,

or has regional limitations, or carries with it disproportionate amounts of social, economic and political power. For instance, Singapore also has four official languages—English, Mandarin, Tamil and Malay—but the latter two are much less important than the former pair[1.2].

Also India is known as a multilingual country because total of official languages is 23 which Hindi and English are considered as important ones. As there are many languages in India, many Indians can speak, read, and write in multiple languages, and multilingualism therefore is a part of daily life. Challenges and advantages of linguistic diversity affect the everyday lives of Indians in terms of businesses, educational institutions, and media. Due to the widespread use of English in India, the country is home to many international companies where English is commonly used for work. In many of these places, mixing two or more languages or language varieties together when speaking is a prevalent practice known as "code-switching."

Example of code-switching in conversation:

Waiter: Aur chahiye?

(Do you want anything else?) [Hindi]

Man: Don coffee pahije

(We want two coffees) [Marathi][2.44].

In addition, each state can choose its own language as the state language and use it on a par with the rest. In total, multinational India speaks 447 languages and 2 thousand dialects. India is a vivid example of how well different peoples and languages can coexist on the same territory.

So, language is considered as a factor of culture, firstly, because it is its integral part which we inherit from our ancestors; secondly, language is the main tool through which we acquire culture; thirdly, it is the most important of all phenomena of the cultural order. Being an integral part of culture and its tool, it expresses the specific features of the national mentality, reveals the mechanisms of the field of consciousness. Language is an objective reality. Language is what society is. It has changed. In many ways - under the influence of the media, intensively using all the benefits of high technology. Here it would be appropriate to assume that the mirror of the state of the language is a mirror of the communicative possibility of the language or in writing. Language is a social phenomenon, not an individual one. The formation of "multilingualism" is a complex and lengthy process, very important from the standpoint of the prevailing political and economic realities of our time. Multilingualism contributes to the consolidation of society, helps

to preserve endangered languages and cultures. Ch. Aitmatov wrote the following about “multilingualism”: «The immortality of a people is in its language. Every language is great for its people. Each of us has a filial duty to the people who gave birth to us, who gave us their greatest wealth - our language: to keep its purity, to increase its wealth. But here we are faced with a new dialectic of history. Modern human society is in ever-increasing contact, which is becoming more and more a common vital and cultural necessity. Under these conditions, each person needs to speak several languages»[3.3].

How we all know in modern world, by today’s standards it is vital to know how at least three languages to reach new heights and opportunities, as well as develop your personal characteristics. Following these requirements many people began to actively learn different languages and such people are called “polyglots”. A polyglot is a person who knows many languages. A polyglot is a person who knows and speak three languages or more. Such people quickly gain popularity and demand in the labor market. It has long been proven to become a polyglot it is not necessary to have a phenomenal memory or other mental differences. If a person devotes enough time learning, and most importantly practice, then he will perfectly be able to master other languages. Multilingual education is a purposeful, coordinated, normalized complex of training, education and development of a person as a subject based on the simultaneous study of several languages, mastering the skill and ability of language and speech activity.

For example, how does a child speak in his native language even not knowing the alphabet, rules and vocabulary? It is because of environment and society that surrounds him. Being a baby he hears how people speak in this language and starts to get used. Imitating, watching tv series, playing games, communicating and practicing with people, all of these things can serve as a tool for speaking in that language. According to the newly introduced language policy, there was a program has been created for schools so that they can study in three or more languages. In some schools there is a teaching science in English language, these are subjects such as chemistry, biology, physics and computer science. A humanitarian subjects on the contrary like literature or history are held in native languages. One of the aims of the school is to introduce the younger generation to universal, global values, to develop in children and adolescents the ability to communicate and interact with representatives of neighboring cultures and in the global space. Mastering non-native languages is the most important aspect of humanitarian training, both in

the system of secondary and in the system of post-secondary education. Raising the level of multilingual culture should be considered as one of the directions for the humanization of all levels of the education system. The breadth and level of multilingual culture significantly affect the versatility of the development of the individual, his vitality, expand the possibilities of professional and social self-determination, adaptation, and increase creativity.

Franz Bopp, the famous nineteenth-century linguist (1791–1867), also felt that languages were akin to living things: «Languages are to be considered organic natural bodies, which are formed according to fixed laws, develop as possessing an inner principle of life, and gradually die out because they do not understand themselves any longer». The last few words of this quotation are curious, to say the least, but it is easy to see why the organic metaphor has proved appealing. Although languages themselves do not live or die, and obey no organic imperatives, their speakers do. In the sixteenth century, Joachim du Bellay (1523–60) was able to observe that: «Languages are not born of themselves after the fashion of herbs, roots, or trees: some infirm and weak in their nature; the others healthy, robust, and more fitted to carry the burden of human conception; but all their virtue is born in the world of the desire and will of mortals». Languages do, then, have a span of existence which is granted by human society and culture rather than by natural laws. Linguists may no longer believe that languages ‘behave like beans or chrysanthemums’, and they do not generally think that different languages are intrinsically stronger or weaker in some survival-of-the-fittest arena, but they do recognize that the fortunes of languages are inexorably bound up with those of their users. Perhaps we might consider languages as inorganic parasites on human hosts[1.8].

Multilingualism has always been the default context for human beings. Children in most parts of the world grow up with two or more languages available to them, and increasingly young people in their studies and work move to locations where other languages than their mother tongue are the norm, and they must learn to be bilingual or multilingual. Business, employment and scholarship are increasingly global and multilingual, and citizens of the 21st century need a new range of skills and strategies – like code-switching and translanguaging – to supplement their core language learning skills[4.4].

After all, the more languages you know, you will be more likely to easily enter and study in the most prestigious foreign universities. The knowledge of the majority languages will help in employment in the

future. Such people can easily get a job as a pilot, stewardess, ambassador, diplomat, interpreter, and also in the field of hotel and restaurant business and in tourism. Language is also necessary for spiritual development, because with the help of learning languages, a person can develop and expand new borders, to get acquainted with a new culture and to acquire various acquaintances in around the world.

REFERENCES

- 1 «Multilingualism» book by John Edwards 1994. 254 p
- 2 Multilingualism in India By Jessica Chandras Feature Article 2020. 45 p
- 3 THE MULTILINGUAL EDUCATION IS THE FOUNDATION OF DEVELOPING THE POLYCULTURAL PERSONALITY Manshuk B. Bimukhanova Article 2019. 10 p
- 4 Cambridge Assessment English Perspectives Dr Lid King The Languages Company 2018. 40 p

РОЛЬ РУССКОГО ЯЗЫКА В КАЗАХСТАНЕ

ШАИКОВА Г. К.

к.филол.н., асс. профессор (доцент), Торайгыров университет, г. Павлодар
ЛАУТЕНШЛЕЙГЕР М. В.

студентка, Торайгыров университет, г. Павлодар

ЕРМЕКОВА Н. Е.

студентка, Торайгыров университет, г. Павлодар

КАЛИХАН М. А.

студентка, Торайгыров университет, г. Павлодар

Величайшее богатство народа – его язык. Тысячелетиями накапливаются и вечно живут в слове несметные сокровища человеческой мысли и опыта.

Язык – это живая связь времен. При помощи языка человек осознает роль своего народа в прошлом и настоящем, приобщается к культурному наследию, к современным процессам духовного развития общества, нации. Значение языка в жизни общества огромно. Он, как зеркало, отражает жизнь народа со всеми горестями и радостями, потерями и успехами. На нем основываются патриотические чувства, этническое самосознание.

Многоязычие предполагает многоязычие. Языковая проблема – неотъемлемая часть национального вопроса. Язык –

это не просто форма передачи мысли. Язык как символ отражает реальные объекты жизнедеятельности нации. К. Маркс указывал, что принадлежность человека к определенной общественности «является уже условием для развития его языка», так сказать язык – это чисто человеческое качество, прямо связанное с мышлением, с развитием общественно-трудовых отношений людей.

Русский язык является мировым языком – средством международного общения. Он принят Организацией Объединенных Наций в качестве официального и рабочего языка наряду с английским, французским, испанским, китайским и арабским.

Как мировой русский язык включается в качестве иностранного языка в программы обучения в средних и высших школах разных стран.

В Республике Казахстан государственным является казахский язык, а русский – официально употребляемым языком. В статье 7 Конституции Республики Казахстан определен статус русского как официально употребляемого языка.

Русский язык в Казахстане – второй по числу носителей и первый по владению и уровню распространения в республике. Русский язык сохраняет в Казахстане прочные позиции и обеспечивает казахстанцам доступ к огромному пласту не только русской, но и мировой культуры. Русский язык начал получать широкое распространение на территории современного Казахстана в 20 веке, после установления советской власти, переселения и депортации различных этнических групп и политики русификации, в результате чего русский язык фактически стал языком межнационального общения. В Казахстане количество тех, для кого русский язык родной, сокращается. Но процент общения на русском языке остается стабильно высоким. Большинство граждан Казахстана всех национальностей владеют русским языком. Русский язык – наше великое богатство. Не зря сказано в пословице «Язык – ключ к душе человека». Каждый человек должен ценить свой родной язык.

Русский язык по всеобщему числу говорящих занимает место в первой 10-е мировых языков. Думаем, всякого, кто говорит по-русски, удивляют разнообразие языка, его лексика, грамматика и пунктуация. Многие поэты и писатели воспевают русский язык и делают это небезосновательно. Люди в мире мечтают выучить русский язык лишь для того, дабы читать произведения классиков в оригинале. Теперь в современном мире русский язык

занимает 3-е место. Это говорит о том, что обладают русским языком полмиллиарда человек. Русский язык не зря называют величайшим и мощным. Он привлекает и поражает. Русский язык – это еще и культурная ценность. Он формировался многие столетия, видоизменяясь и обогащаясь, заимствуя лексику, в первую очередь, термины и наименования новейших спецтехнологий. Немного языков, владеющих той же мелодичностью, темпом, выразительностью и большим словарём. В русском языке, только передвинув запятую, можно изменить смысл высказывания. Русский язык существует и прогрессирует только потому, что он одновременно выполняет все универсальные, присущие любому языку функции. Русский язык в современном мире сумел сберечь свою уникальность и самобытность, обогатив при этом лексику других языков и диалектов. В практически всех больших глобально знаменитых институтах существуют кафедры русского языка, преподаватели которых занимаются не только обучением и активной популяризацией самого языка, но и культурой русского народа в целом. Русский язык не только цельный язык для многогранной нации, но и один из немногих языков, которые применяются для интернационального общения в самых различных странах мира.

В 20 веке, после переселения и депортации, образование стало популярным и играло важную роль в среде молодежи. И чтобы уточнить информацию о значимости либо второстепенности образования сегодня, в 21 веке, мы провели анкетирование. В анкетировании приняли участие молодые люди в возрасте от 10 до 30 лет. Социальный статус реципиентов представлен в диаграмме 1.

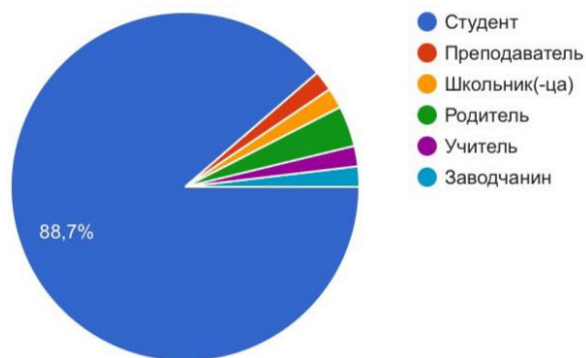

Диаграмма 1 – Социальный статус реципиентов

По мнению одной четверти из числа опрошенной молодежи, необходимость в получении образования отсутствует. Большая часть населения страны считает получение образования возможностью для получения заработка. Однако в последнее время в связи с несложным процессом открытия собственного дела, субсидирования населения для занятия животноводством, выделением дотаций малообеспеченным семьям, вовлечения многодетных матерей в малый и средний бизнес растет число молодых предпринимателей, не имеющих технического и профессионального или высшего образования. Возможность зарабатывать деньги исключает необходимость получения образования.

75 % из общего числа испытуемых до сих пор считают образование как незаменимый фактор преуспевающей жизни. Считаю, что с каждым годом данный показатель будет уменьшаться, поскольку способов заработать без обучения в колледже или вузе становится намного больше.

С каждым годом меняется мир, отношение людей к миру, процессы, условия жизни, появляются новые технологии, программы, аппараты. Всё это накладывает отпечаток и на образовательный процесс. Требуются новые подходы в обучении, внедрение современных технологий, применение интерактивных методов.

Русский язык продолжает оставаться в значительной мере основным языком для всех национальностей, проживающих в республике, делающим доступными информационные, научные и культурные ценности.

Подытоживая сказанное, необходимо сказать, что следует сохранить единое информационное пространство русского языка в Республике Казахстан, в котором живут и работают люди, воспитанные в системе русского языка и русской культуры, независимо от национальной принадлежности и вероисповедания.

Русский язык еще долгое время будет сохраняться в Казахстане языком общения и мостом к крупному миру. Это подтверждают основные эксперты по языку. Это осознают и молодые представители страны. Знание русского языка предоставляет обширные возможности для человека, живущего на постсоветском пространстве. Благодаря ему, казахстанцы, как и другие народы, присоединяются к мировой культуре и науке. Русский язык обязан сосуществовать, обеспечивая полноценное информативное обслуживание полиэтнического народа Казахстана.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Роль казахского и русского языков в развитии современной языковой ситуации в Республике Казахстан cyberleninka.ru
- 2 Роль русского языка в современном мире Контент-платформа Pandia.ru
- 3 Русский язык в современном мире. Русский язык в Казахстане essays.club

УПОТРЕБЛЕНИЕ ЖАРГОНИЗМОВ В СОВРЕМЕННОЙ РЕЧИ

ШАИКОВА Г. К.

к.филол.н., асоц. профессор (доцент), Торайгыров университет, г. Павлодар
ТОГАЕВА А., ЖАМБЫЛ Е., САБИКОЛЛА Д.,
ТУРСЫН Д., ШАМКЕН М.
студенты, Торайгыров университет, г. Павлодар

Лексика русского языка состоит из общеупотребительных и не общеупотребительных слов. Фундаментом русского языка являются общеупотребительные слова, которые не имеют связи с местом жительства, образа жизни или социальным статусом носителя языка. Ограниченной в употреблении лексикой считаются те слова, которыми пользуются люди одной местности, группы и / или которые связаны по роду своей деятельности. В словарный состав каждого человека входят книжные и нелитературные слова, которые используют люди разных поколений, а также представители различных профессий. Таких людей мы узнаем по использованию в своей речи диалектов, жаргонов, а также профессиональных терминов. Словарный состав бывает нормативным (специальные термины) и ненормативным (жаргоны, аргю). Исследователи утверждают, что профессиональные жаргонные слова используются в основном в неофициальных условиях общения и в разговорной речи специалистов на профессиональные темы в отличие от специальной лексики, использующейся в условиях общения как в письменной, так и в устной форме. Жаргон возник из языка коробейников – офеней – в XII веке. Потом он стал испорченным языком, а ещё позже непонятным.

Существуют разные виды жаргонов. Молодежный жаргон – это слова, используемые школьниками, студентами, панками и байкерами. Молодежный жаргон очень активен по сравнению

с другими видами жаргона, постоянно появляются новые слова, становятся популярными и широко распространенными. Возраст носителей молодежного жаргона меньше 30-35 лет. Это учащиеся (школьники, студенты), представители групп (панки, хиппи, байкеры и т.д.). Примеры молодежного языка: бомба – раздражение, злость, красавчик – хорошо сделанный, умный, кэш – наличные, факап – неудача, катастрофа, гаврик – бездельник, чикса – девушка, чувак – юноша, клубенек – клуб, движуха – дискотека, предки – родители, клевый – замечательный, шмотки – одежда. Военный жаргон используется для краткого описания предметов и явлений в армии, авиации, флоте и пограничных войсках, для упрощения общения внутри данной социальной группы и обозначения принадлежности. Примеры: гофрированный шланг – редкий разгильдяй, потные штаны – разгильдяй, весла – столовая ложка, аэроплан – центральный проход казармы. Профессиональный жаргон – это слова, которые можно услышать в разговорной речи людей определенных профессий. В какой бы области вы не работали, в той или иной форме ваша речь будет содержать жаргонные слова, связанные с вашей профессией. Примеры: айтишник – программист, кликать – нажимать мышку. Лагерный жаргон (арго) используется людьми в особых условиях жизни. Их язык отражает ужасную повседневную жизнь в тюрьме. Преступники, воры, бродяги используют «тюремный», тайный, искусственный язык преступного мира. Примеры: зек – заключенный, шмон – обыск, баланда – похлебка, вышка – расстрел, стукач – доносчик.

Сначала жаргонные слова проникает в устную речь, затем в средства массовой информации. Жаргонами пользуются в основном школьники и студенты, представители искусства и бизнеса и другие государственные деятели, а также иные группы. Чаще всего жаргонные слова возникают и употребляются в устной речи. Жаргонные слова в основном распространяются в социальных сетях и в молодежных телепрограммах. В последние годы и в солидных изданиях можно найти жаргонизмы. Жаргонные слова и выражения, встречаются в речи людей, занимающихся определенным родом деятельности. Жаргонные слова широко используются в разных социальных сетях, а также в современном речевом обиходе. По словам лингвистов, жаргонные слова используются и в литературной речи. Иногда писатели используют жаргонные слова в публичных выступлениях.

Из-за чего же жаргонизм так популярен именно у молодых людей? Проведённый нами опрос привел нас к тому, что большая часть опрошенных молодых людей «мыслит» жаргонами. Данный опрос проводился среди носителей языка с учетом возраста, пола и статуса реципиентов. В опросе участвовали 106 человек, из которых 1 человек в возрасте от 10 до 15 лет, 88 человек в возрасте от 16 до 20 лет, 2 человека в возрасте от 21 до 25 лет, 2 человека в возрасте от 26 до 30 лет, 5 человек в возрасте от 31 до 40 лет, а также 8 человек старше 40 лет. И по данным опроса 1,9% составляют школьники, 78,3% студенты, 16% работающих и 4% выбрали пункт «Другое».

Данные анкетирования показали, что среди участников 71 представитель женского пола и 35 мужского пола. Из 71 женщины 74,6% используют жаргонизмы в речи, а 25,4% не используют. И из 35 мужчин 82,8% используют жаргонизмы, а 17,2% не используют жаргоны в своей речи.

Проанализировав обстоятельства применения жаргонизмов в речи, обнаружилось, что большая часть применяют данную конфигурацию общения, потому что жаргоны делают речь понятнее для друзей и знакомых – 39,6%. 8,5% участников опроса считают, что использование жаргонизмов модно и современно. А для 17% опрошенных жаргонизмы помогают преодолеть недостаток в речи, оставшиеся 34,9 % участников выбрали пункт «Другое».

По словам испытуемых, это помогает им понять друг друга и легче обмениваться информацией. А также, по их мнению, жаргонизмы им нужны, для того чтобы отличаться от старшего поколения. Молодые люди убеждены, что применение таких слов в своём словаре современно и дает возможность точно и конкретно описать жизненные обстоятельства.

На вопрос: «Можете ли вы обойтись без употребления жаргонных слов?» – 72 человека выбрали вариант «Да», 4 выбрали «Нет», 30 реципиентов о данном факте никак не думали. А на вопрос «Как вы считаете, нужны ли жаргонизмы (сленг) в речи?» 40,6% участников ответили «Да», 23,6% ответили «Нет» и 35,8 выбрали пункт «Не думал(а) об этом». Также среди участников 27 человек используют жаргоны в Интернете, 30 человек в устном общении, а 49 человек употребляют одинаково в двух вариантах общения. 37,7% участников анкетирования считают, что жаргоны делают речь хуже, а 18,9% думают иначе, выбрав вариант «Лучше», 43,3% затруднились ответить на вопрос. Также мы выяснили, что среди

опрошенных есть люди, не понимающие значения некоторых жаргонных слов – 29,2%.

Следует отметить такие мотивы применения жаргонных слов в речи:

- 1) возможность лаконично, «красиво» (выделено нами) и понятно для окружающих выражать свои эмоции и чувства;
- 2) выражение протеста против установленных норм;
- 3) возможность молодым людям обратить внимание на себя и стать оригинальным на фоне других людей;
- 4) опознавательный знак относительно принадлежности человека к определенной общественной среде, социальному кругу;
- 5) способ избавиться от собственной безграмотности и избежать недостатка знания языка;
- 6) придание стильности речи.

Мы полагаем, что главная причина возникновения жаргонного сленга у молодёжи – это стремление к созданию своего языка и организация лёгкого общения с ровесниками. Подростки используют жаргонизм, поскольку отсутствие словарного запаса не позволяет им ясно выразить мысли об окружающей действительности, т.е. для восполнения недостающего словарного запаса.

В результате опроса мы выяснили, что жаргонизмы играют большую роль в жизни современного человека, но также отрицательно воздействует на культуру речи. На наличие жаргонизмов в речи современного человека, повлияло телевидение, интернет и социальные сети, а также не отрицаем воздействия социального окружения, недостатка чтения и воспитания.

Таким образом, молодёжный жаргон, к нашему сожалению, – это неотчуждаемая часть словарного запаса современного человека.

В начале своего исследования мы выдвинули гипотезу, что в речи современных людей преобладает жаргонная речь, она является показателем низкой речевой культуры, и огрубляет нашу речь. Мы доказали, что речь современного человека изобилует жаргонным сленгом, который делают её низкой и неприятной. Мы считаем, что современный человек должен владеть литературной речью, замечательно излагать свои мысли. Например, «Александр Сергеевич Пушкин – гениальный писатель» звучит намного приятнее и лучше, нежели «мой друг – клёвый чел». Поэтому мы должны оберегать язык от засорения, сохранять речевую экологию так же, как и природную.

ЛИТЕРАТУРА

1 Вальтов Х., Мокиенко В. М., Никитина Т. Г. Толковый словарь русского школьного и студенческого жаргона. – М. : АСТ, 2005. – 362 с.

2 Стенин И. А. Словарь молодежного жаргона. – Воронеж, 2004. – 113 с.

**ТІЛ ҮЙРЕНУДІҢ ЛЕКСИКАЛЫҚ МИНИМУМЫ АРҚЫЛЫ
ТҰЛҒАЛЫҚ ҚАБІЛЕТІҢДІ ДАМУ
(СПОРТ ЖӘНЕ ОНЫҢ АДАМ ПСИХОЛОГИЯСЫНА ӘСЕРІ)**

ЫСҚАҚ Б. Ә.

ф. г. к., қауымд. профессор, ғылыми жетекші,
Торайғыров университеті, Павлодар қ.

БЕРКИНОВ Н. Р.

оқытушы, ғылыми жетекші, Торайғыров университеті, Павлодар қ.

ПРОКОПЕЦ С.

студент, Торайғыров университеті, Павлодар қ.

Мақаланы Қазақ тілі пәні білім беру бағдарламасында орындалатын студенттерге арналған силлабусың лексика минимумы бесінші тақырыбы «Бірінші байлық – денсаулық. Ұлттық тағамның пайдасы. Денсаулық сақтау, спорттың денсаулыққа пайдасы, дұрыс тамақтанудың денсаулық үшін маңыздылығы» [1, 240 б.] бойынша негіздей жаздық.

Оқу сабақтарының бірінші күнінен бастап бірнеше тәсілді талдап, таңдау құқығы берілді. Соның бірі USWU әдісі. Лексиканы тиімді үйренудің бір шешімі, қайталау ережесі болыр табылады.

USWU

* U = Understand

* S = Say

* W = Write

* U = Use

Бұл әдісті қолдана бастасақ, нәтижесінде қазақша еркін сөйлейтін дәрежеге жететінімізді уақыт өте келе сезіндік. Тек қана ниет пен тұрақты дағды қажет деп ойлаймыз.

Адамның миы жаңа нәрсені қабылдарда «бұл маған пайдалы ма?» деп өзінше қорытынды жасайды екен, миға пайдалыны дәлелдеуіміз керек, сонда кез келген жаңа таным жеңіл игеріледі. Бұдан айтпағымыз тілді үйрену бір пәннің ғана емес, бірнеше

ғылым кіріктірілгенде оң болатыныны байқадық. Нақты айтсақ, USWU әдісін қолданғанда жаңа сөз мағынасын қайталау керектігі, ол сөзді бірнеше рет және уақыт өте келе қайталау керек екендігі, жаңа сөз танымы алты рет нақты отырып қайталау сатысынан тұратынын алғашқыда тындап түсіндік. Ал бұл ерік- жігерді талап ететінін іс барысында бақыладық. Сондықтан бесінші тақырыпқа келгенде спорттың жеке тұлғаны дамытудағы орны және тіл үйренудегі ерік-жігерді нығайтатынын білдік. Дені сау, саламатты студент USWU әдісін өзіне қиындықсыз қабылдайды. Сонымен қатар, спорттың адамның психологиялық жағдайына әсері көрсетілген ғылыми зерттеулерді шолып шықтық. ХХІ ғасырда бұл мәселе біздің қатарластарымыз үшін ерекше өзекті болды. Спорттың негізгі міндеті – қобалжу пен шаршауды жеңілдету, адамның ішкі жағдайына қолайлы жағдай жасау, адамдарда дене шынықтыру мәдениеті мен дәстүрін дамыту болса, дәл осының көмегімен біз кейінгі мүмкін болжамдағы техникалық, жаңа ортаға бейімделу, екінші тілді меңгеру сияқты қалыптасу кезеңінде кедергі психологиялық жағдаяттарды жеңе аламыз.

Мақала мазмұнына қатысты оқып шыққан бірнеше маңызды зерттеу нәтижелерімен бөліссек екінші тіл үйрену, жаңа тіл үйрену мәселесіндегі қиындықтарды шешу жолын анықтауға спорттың таптырмас құрал екенін түйіндедік.

Спорт адамның мінезін қалыптастырады деген сөзді жиі естиміз. Шынымен солай ма? Спорт шынымен адамның денсаулығына тек физикалық тұрғыда ғана емес, сонымен қатар психологиялық әсер етуіне болатынын байқадық.

Нақтырақ жазсақ, шолу еңбектері бойынша студенттердің көпшілігінің жан-тән денсаулығының жай-күйі күрделі мәселе болып табылатыны, қазіргі кездегі бұл көрсеткіштің барынша нашар бағытта айқын өсуіне ғалымдар тарапынан алаңдаушылығы байқалады.

Адамның психикалық денсаулығының деңгейі үнемі өзгеріп отырады және көптеген әртүрлі факторларға байланысты, атап айтқанда: әлеуметтік, психологиялық, биологиялық және т.б. Біз осыны тіл үйренуде адамның өмір сүру жағдайына бейімделуін басшылыққа алдық. Соған қарай күнделікті өмірде көптеген адамдардың күн кестесінде физикалық белсенділік жоқ, сондықтан соңы жақсы болмайтын салдарға әкелетіні бақыланды: тұрақты шамадан тыс жұмыс күн кестесін реттей алмауы, летаргия, қуат пен күштің болмауы.

Адам үшін шамадан тыс психикалық стресс физикалық карағанда әлдеқайда қауіпті, өйткені ол психикаға күшті әсер етеді және жиі эмоционалды шамадан тыс жүктеме мен қорғаныссыз қалуды тудырады. Өздеріңіз білетіндей, стресс «ішкі алаңдаушылық немесе оның басылуын көрсететін психологиялық және мінез-құлық реакциясы». Бірақ қарқынды дене жаттығулары кезінде дене бақыт пен эйфория сезімін тудыратын эндорфиндерді шығарады. Сондықтан да спорт, психология, тіл үйрену пәндерін үйлестіру қажеттігін маңызды деп санадық.

Спорт адамның психологиясына физикалық және эмоционалдық тұрғыдан үлкен әсер етеді. Спортпен шұғылдану адамның психологиялық жағдайына әсер ететін әдістердің бірі болып табылады [2] деген зерттеу нәтижесіне назар салдық. Яғни, спорт адамның психикасына физикалық және эмоционалдық тұрғыдан зор ықпал етеді. Спортпен шұғылдану адамның психологиялық жағдайына әсер ететіндіктен тіл үйрену әдісінің табысты болуына да кепіл бола алады. Осы үш бағыттың ғылыми зерттеулері өзара байланыс тапқан дұрыс нәтижелері белгілі болды деген ұсыныс өз практикамызда талқыланды.

Атап айтсақ, жақсартылған көңіл-күй: жаттығу денедегі эндорфиндердің деңгейін арттырады, бұл көңіл-күйді жақсартады және қобалжу, уайымдауды азайтады.

Келесі оң нәтиже, мазасыздықты азайту: түрлі тұрақты дене жаттығулары алаңдаушылықты азайтуға және жалпы психикалық денсаулықты жақсартуға көмектеседі. Нәтижесінде, жақсы ой мен ниеттегі өзін-өзі дұрыс бағалау дағдысы пайда болады: жаттығулар кешені өзін-өзі бағалауды бақылатады және өзіне сенімділікті арттыруға көмектеседі, әсіресе адам жаңа жетістіктерге жеткенде немесе қиындықтарды жеңгенде.

Тіл үйренуде өте қажет дағды тәртіп пен табандылықты дамыту: спорттық жаттығулар адамға осы қасиеттерді дамытуға және оларды өмірдің басқа салаларында қолдануға көмектесетін тәртіп пен табандылықты қажет етеді.

Әлеуметтік дағдыларды дамыту: спортпен айналысу адамға топта жұмыс істеуге, басқаларды құрметтеуге және әлеуметтік нормалар мен ережелерді жақсы түсінуге көмектеседі.

Зейінді арттыру: жаттығу тапсырмаға назар аудару қабілетіңізді жақсартуға және тұрақты зейінді дамытуға көмектеседі.

Психикалық ашушаң болу қаупін азайтады: тұрақты жаттығулар депрессия, мазасыздық және басқа психикаға жүк болып түсетін жағдаяттардың қаупін азайтады, сақтандырады.

Саламатты өмір салтын сақтау: спорт саламатты өмір салтын және физикалық денсаулықты сақтауға көмектеседі, бұл өз кезегінде жан мен тән денсаулығына оң әсер етеді. Осылайша, жүйелі және тұрақты спорттық жаттығулар адам психологиясына жағымды болуына жақсы әсер етеді.

Физикалық белсенділік адамның иммунитетін арттырады, күн тәртібін орнықтырады, қобалжуды, ұйқысыздықты жеңе алады және өзіңізге және күшіңізге сенуге мүмкіндік береді. Тұрақты кешкі жаттығулар күн ішінде жинақталған жүктемелерден арылуға көмектеседі. Ең бастысы, спорт барлық жан мен тән ауруларының алдын алады, ол емделуде ғана емес, ағзадағы дерттерден арылуда да көмектеседі. Егер адам өзімен тепе-теңдік сақтағысы келсе, спортпен достасуы қажет. Спорттың қарапайым түрі жаяу жүру, бұл мүлде ешнәрсе жасамаған студентке карағанда тиімдірек болатын күнделікті физикалық белсенділікті ұмытпау керек.

Мақаламызды Тіл үйрену сабағының стандарты бойынша қолданатын бір ғана қырын таныстыра отырып, студент зерттеуі тұрғысынан университетімізде Қазақ тілі, мемлекеттік тіл қолданысының осы саламатты өмір сүру дағдысымен етене ұштастырып, Тіл үйренудің лексикалық минимум мәнін осындай тақырыппен байланыстырған маңыздылығын топтастырдық. Және бұл бірі-бірінен бөліп қарауға келмейтін пәндік триада деп санадық. Себебі, өзіңе жақын таныс нәрсе жаңа таным ретінде тез игеріледі, ал бірнеше тілді үйрену жеңіл әдіске негізделсе, студентке екінші тілді үйрену қиындық тудырмайды деп қорытындыладық.

Бақылау, байымдау нәтижелеріміз қажеттіліктеріңізге жараса, мақала өз мақсатына жетті деген сенімдеміз.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Ортадан жоғары деңгей – B1, B2 (Upper intermediate level) Қазақ тілі. Ортадан жоғары деңгей: Оқулық / Ә. Ж. Хазимова, А. К. Балабеков, А. Т. Бозбаева-Хунг, Г. Қ. Досмамбетова, Б. О. Салыхова. –Астана: 2017. – 340бет

2 Материалы сайта «Знания – это сила». Как спорт влияет на психику человека: влияние на психоэмоциональное состояние. [Электронный ресурс]. URL: <https://znaniyaetosila.ru/kak-sport-vliyaet-na-psihiku-cheloveka-vliyanie-asihoemotsionalnoe-sostoyanie> (опубликовано 15.01.2020).

**ЮРИСПРУДЕНЦИЯ САЛАСЫНДАҒЫ
ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ
(ҚАЗАҚ ТІЛІН МЕНҒЕРУ
БІЛІМ БАҒДАРЛАМАСЫ БОЙЫНША)**

ЫСҚАҚ Б. Ә.
ф.ғ.к., қауымд. профессор, ғылыми жетекші,
Торайғыров университеті, Павлодар қ.
ЫСҚАҚ С. Ә.
заң ғылымдарының магистрі, ғылыми жетекші, Астана қ.
МҰРАТ Ә.
студент, Торайғыров университеті, Павлодар қ.

Қазақ тілі пәні білім беру бағдарламасында «Өнертабыс және жаңашылдық. Қазіргі заман өнертабыстары» [1, 140 б.] атты лексиканы менгеру тақырыбы бар. Мақала мазмұны студенттерге арналған силлабустың лексика минимумы он сегізінші тақырыбына сәйкестей зерттеліп, топтастырылды.

Қазіргі күні әр түрлі технологиялар және жасанды интеллект қолдану мүмкіндігі күннен күнге дамып келеді. Тіпті өзгеріс, өнертабыс пен жаңашылдық жылдамдығына мамандар ілеспей қалып жатады. Қоғамның осындай талап үдесінен шығу бағытында біздің де мамандығымыз қалыс қалмаған, юриспруденция саласы технологияларды пайдаланумен қатар, жасанды интеллект арқылы мамандыққа олардан артық білікті болуға қажеттілік бола бастағанын түсіне бастадық. Лексиканы менгеру кезінде аталған тақырыпты зерттеуге тапсырма алдық. Төменде сол бойынша жүйелеп беремекшіміз.

Юриспруденция саласы да өнертабыс жетістіктерін қолдануда екен [2]. Мысалы, қазіргі кезде жүргізілген жұмыстарды бірнеше жағдайда автоматтандыру үшін өзара әрекет жасалған. Бұл үшін дәйек ретінде, мәліметтерді ақпараттық технологиялар арқылы жинау, мәліметтерді анализдау және сот шешімдерін қабылдау нұсқалар қолданылатынын айтсақ болады [3].

Заң процестерлерді автоматтандыру үшін, жасанды интеллектіні пайдалану кезінде алгоритмдер қолданылады. Алгоритмдер, бір жағдайда әдістемелермен жұмыс істейтін жолдардың тәртібін береді. Бұл өте көп мәліметтерді өңдеу мен талдауға құрылған. Жасанды интеллект жоғары деңгейдегі ақпараттық бағдарламалау, деректер анализі және жеке маңыздылыққа ие болған басқа технологиялармен ұйымдастырылады. Жасанды интеллектіні

нақты құқықтың бірнеше бағыттарында жүйелерді және деректерді анықтау, құқықтың жүйелерін оңтайландыру және тізімдеу және тағы басқа мәселелерді шешу үшін пайдаланылады.

Жасанды интеллектіні заң мамандығында технология жетістігі ретінде қолдану соңғы уақытта өзекті тақырыптарға айналды. Мамандану барысында, тіпті студенттердің өз күшімен жасанды интеллект заң саласында тәжірибе сынағынан өте бастады. Мысалы, жақында Лондон университетінің колледжі мен Шеффилд университетінің студенттері алдыңғы сот шешімдерін талдау арқылы адам құқықтары туралы істердің нәтижесін болжай алатын жасанды интеллект бағдарламалық құралын сәтті әзірлегені белгілі болды. Бұл оқиға, әрине, ғылыми фантастика сияқты естілді, бірақ жасанды интеллект бағдарламалық жасақтамасы 79% дәлдікпен үкім шығарды. Сол кезде бұл робот судьяның нақты судьяларды алмастыруға арналмағаны және сот істеріндегі заңдылықтарды талдаумен шектелетіні анық болды. Алайда, жасанды интеллект пен технологияның басқа түрлері тек заң мамандығына көбірек енетінін жоққа шығаруға болмайды. Қазақстан Республикасында да бұндай Жобаны Қазақстан-Британ техникалық университетінің мамандары Назарбаев университетінің Жасанды интеллект зертханасының қызметкерлерімен бірге жасаған. Мамандар сот шешімін шығарудағы жасанды зияткерлікті АҚШ-тың (IBM Watson, Legal Aid), Францияның (Soft Law), Ресейдің (РосПравосудие, КонсультантПлюс) қолданыстағы жүйелерінің тәжірибесі негізінде әзірлеуген [4].

Технология заңгерлерге қалай көмектеседі? Бір қарағанда, бұл қызықты технологиялық әзірлемелер өз ісін ұқыпты атқарса, маман заңгерлерге өз қызметін атқаруға қатысуға көп орын қалдырмайтын сияқты көрінеді. Дәл айтсақ, технология адвокаттардың қызметін жеңілдету және икемді ету үшін қолданылған. Технология заңгерлерге ІТ «бұлтқа» негізделген бағдарламалық жасақтама мен қашықтағы жұмыс үстелі бағдарламаларын қолдана отырып, үйде жұмыс істеуге мүмкіндік береді.

Құқықтану саласындағы жасанды интеллект бағдарламалары мен мүмкіндіктерін қарастырайық. Құқықтанудағы жасанды интеллекттің ең қарапайым және кең таралған түрі электронды анықтау екен: іске немесе талапқа қатысты артықшылықсыз ақпаратты алу үшін Электрондық ақпаратты сканерлеу процесі орындалған.

E-discovery бағдарламалық құралы адвокаттарға іздеу-сұрауларын немесе күндер немесе географиялық орын сияқты белгілі бір опцияларды пайдаланып құжаттарды сканерлеуге мүмкіндік береді. Нәтижесінде адвокаттар жедел жауап алады – бұл қағаз көшірмелерін сканерлеуге қарағанда әлдеқайда жылдам. Бұл қосымша уақыт адвокаттарға тиісті ақпаратты жылдам алуға мүмкіндік береді.

E-discovery бағдарламалық жасақтамасы сияқты, жасанды интеллектіге негізделген құқықтық зерттеу бағдарламалық жасақтамасы заң мамандарына ережелердің, ережелердің, тәжірибе салаларының, юрисдикциялардың, сот практикасының және басқаларының үлкен дерекқорларын жылдам сканерлеуге және іздеуге мүмкіндік береді.

Заңгерлік зерттеу бағдарламалық құралының көмегімен заңгерлер деректерді жинап, оларға прецеденттерді түсінуге көмектесе алады. Жоғары жылдамдықта жан-жақты зерттеулер жүргізу заңгерлердің уақыты мен клиенттердің ақшасын үнемдейді. Casetext және Fastcase сияқты тәжірибені басқару бағдарламалық құралымен біріктірілген құралдар пайдаланушыларға зерттеу жүргізуге және оларды істің тиісті мәліметтеріне тікелей бекітуге мүмкіндік береді.

Spot Draft: бұл Харвард заң мектебінің түлегі Шашанка Биджапур мен Google-дің бұрынғы қызметкері Мадхав Бхагаттың жасанды интеллектіне негізделген стартап екен. Жасанды интеллект басқаратын бұл өнертабыс қызметін аясында бизнестің заңды құжаттарын мұқият зерделеу мүмкіндігі бар және клиенттерге іскерлік келісімшарттар жасауға мүмкіндік беру арқылы қағазбастылықты азайтқан. Бұл революциялық платформа өз клиенттеріне келісімшарттар жасау және қол қою мүмкіндігін ұсынған, сонымен қатар автоматты еске салу және төлем мүмкіндіктері бар.

CaseMine: бұл құқықтық зерттеулерге арналған алаң. Бұл стартап әртүрлі прецеденттік заңдар арасында байланыс орнату үшін жасанды интеллект технологиясын қолдануға бағытталған және осылайша заңгер зерттеушіге терең және жан-жақты зерттеу жүргізуді жеңілдетеді.

CaseIQ: бұл Машиналық оқыту бағдарламалық жасақтамасы сот практикасын зерттеуде паралегал ретінде әрекет етеді, сонымен қатар заң тілін талдайды және көмекші ретінде жұмыс істейді, заңның болмауы мүмкін кез-келген ықтимал ережелерін көрсетіп,

балама дәлелдер келтіріп, тиісті сот шешімдері мен сот практикасын бөліп көрсетеді.

NearLaw: Мумбайдағы бұл стартап тәжірибелі заңгерлер мен заң фирмаларына жасанды интеллект негізіндегі шешімдерді ұсынады. NearLaw істердің рейтингін түсіну арқылы құқықтық мәселелерге көмектесу үшін NLP технологиясын қолданған.

Practice League: бұл Пунадағы legal Tech Заң фирмасы, ол 8000-нан астам заңгерлердің жұмыс моделін түрлендіру үшін жасанды интеллект мүмкіндіктерін пайдаланды. Есептер бұл фирма өзінің жұмыс шешімдеріне жасанды интеллект мүмкіндіктерін енгізу үшін Google және Amazon сияқты технологиялық алпауыттармен серіктес екенін көрсетеді.

Сондай-ақ, жасанды интеллект қылмыстарды бақылап-бағалауға көмектеседі. Ол суреттерді талдауда, бейнежазбаны жүргізуде (қоғамдық қауіпсіздік үшін бейнежазба), полиция қызметін автоматтандыруда, оқиғалар туралы есептердегі объектілерді талдауда қолданылады.

Полиция қызметін автоматтандыру: Геокеңістіктік модельдеу – бұл compstat көмегімен аймақтағы немесе орналасқан жердегі қылмыстың шоғырлануын болжайтын болжамды модель. CompStat-компьютерлік статистиканың немесе салыстырмалы статистиканың туындысы. Аймақтар осы аймақта және оның айналасында болып жатқан қылмыстарды көрсету үшін геоақпараттық жүйелерді (ГАЗ) қолдана отырып, ыстық нүктелер ретінде белгіленеді. Бұл тиімді полиция қызметі және полиция бөлімшелерінің иелігіндегі ресурстарды оңтайландыру арқылы қылмыспен күресудің көп деңгейлі тәсілін жасауға көмектеседі. Қылмыстық қудалау программалары: Kiva Systems, eBrevia, LEVERTON, Loom, Thought River, LawGeex, ROSS Intelligence, Legal Robot. Жасанды интеллект заңгерлердің қазіргі жұмыс істеу тәсілін өзгертеді, жобаларды құрастыру және заңгерлік зерттеулер сияқты күнделікті тапсырмаларды тиімдірек етеді.

Бұл шынымен таңқаларлық болып көрінеді, өйткені заңды формат пен жасанды интеллект бір-бірін қолдайды. Дегенмен, кез келген жағдайда, клиенттер мен компаниялар әлі де бірегей тұлғааралық қарым-қатынасты сақтай отырып, жаңа технологияларды өз пайдасына пайдалана алатын тәжірибелі заңгерді қолында ұстағысы келеді. Алгоритмдер істі қарау кезіндегідей жұмыс істейді – деректерді жинау, талдау, алдыңғы жағдайлармен салыстыру және үкім немесе нәтиже шығару. Заң

әлдеқайда күрделі болса да, жасанды интеллектті Құқықтану үшін, ең болмағанда, занның белгілі бір салаларында қолдану өте қолайлы.

Бұл бастапқы процестерді автоматтандыруға және процесті жылдамдатуға көмектеседі. Егер жасанды интеллект сот ісін жеделдетіп, сот төрелігін жүзеге асыру мүмкіндігін арттыра алса, тиімді болады деп сенеміз.

Зерделеу шолуымыз «Өнертабыс және жаңашылдық. Қазіргі заман өнертабыстары» тақырыбында және оның ішінде болашақ заңгер ретінде юриспруденцияда өнертабысқа қатысты қандай мүмкіндіктер барын шолып шығуыма көмектесті. Студенттік зерделеу жұмысын басқа да болашақ заңгерлер мен тұтынушылар білсін деп ұсындық. Мақала мақсаты таныстыру бағытын қамтыды, сондықтан пайдалы болар деген сенімдеміз.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Ортадан жоғары деңгей – B1, B2 (Upper intermediate level) Қазақ тілі. Ортадан жоғары деңгей: Оқулық / Ә. Ж. Хазимова, А. К. Балабеков, А. Т. Бозбаева-Хунг, Г. Қ. Досмамбетова, Б. О. Салыхова. –Астана: 2017. – 340бет

2 Жаркынбеков М. Искусственный интеллект в юриспруденции [Электронный ресурс]. URL: <https://www.zakon.kz/4897293-iskusstvennyu-intellekt-v.html?ysclid=lf599ghd3y478325232> (опубликовано 05.01.2018).

3 Постный И. Искусственный интеллект в области юриспруденции [Электронный ресурс]. URL: <https://habr.com/ru/post/506086/> (опубликовано 09.06.2020).

4 Қазақстандық заң форумы материалынан. 2020жылдан бастап сот шешімін шығаруға жасанды интеллект көмектеседі. [Электронный ресурс]. URL: <https://inbusiness.kz/kz/last/2020-zhyldan-bastap-sot-sheshimin-shygaruga-zhasandy-intellekt-komektesedi> (жарияланды 30.09.2019).

ТІЛ ҮЙРЕНУДІҢ ГЕНЕТИКАЛЫҚ ҮЙЛЕСІМДІ ЭЛЕМЕНТІН ПАЙДАЛАНУ АРҚЫЛЫ БІЛІМДІ ТАБЫСҚА ЖЕТКІЗУ МӘСЕЛЕСІ

ЫСҚАҚ Б. Ә.

ф.ғ.к., қауымд. профессор, ғылыми жетекші,
Торайғыров университеті, Павлодар қ.

НУРКИНА Н. А.

пед.ғ.магистрі, аға оқытушы, ғылыми жетекші,
Торайғыров университеті, Павлодар қ.

АХМЕТЖАНОВ Т.

студент, Торайғыров университеті, Павлодар қ.

Бұл мақаланы жазуымызға түрткі болған «Brain white matter structure and COMT gene are linked to second- language learning in adulets /Структура белого вещества мозга и COMT ген связан с изучением второго языка у взрослых» атты [1] зерттеу еңбегі болды. Мұнда авторлар бірлестігімен 73 ғылыми еңбекті оқып шығып, арнайы осы мәселеге зерттеу мақаласын жазған. Мақала мазмұнындағы бірнеше маңызды зерттеу нәтижелерімен бөліссек екінші тіл үйрену, жаңа тіл үйрену мәселесіндегі қиындықтарды шешу жолын анықтауға болатынын байқадық.

Нақтырақ жазсақ, PNAS журналы (Ұлттық ғылым академиясының еңбектері): «Ми ақ затының құрылымы және COMT гені ересектердегі екінші тілді үйренумен байланысты» зерттеуін жариялады. Біз осыны басшылыққа алдық. Соған қарай әлеуметтік сауалнама жасауды ұйғардық, сұрақ негіздері де осы зерттеу барысындағы баяндауларға негізделді.

Тіл үйренудің кең тараған қиындықтарын ескере отырып, әлеуметтік сауалнама құрастырып, мына сілтемеден қараңыз https://docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLSdmlc3osQHob71T7_axVlmHfPnSxFq2iJ3TLGgbPTt_t9DDw/viewform [2] қаңтар айының соңғы күндерінен бастап сауалнаманы онлайн тараттық, қатысушыларды байқап көрдік. Мұнда жиі кездесетін, өзекті деген мынадай сұрақтарға жауап алу мақсаты қамтылды:

Кесте 1 – Сауалнама сұрақтары

Жасыңыз нешеде?	Сіз ана тіліңізден басқа өзге тіл үйренуге жаттыққан-сыз ба?	Ата-анаңыз неше тіл білетін еді?	Қанша жастан бастап жаңадан тіл үйрендіңіз?	Тіл үйренудің бастапқы сатысында қай әдіспен бастағанды қалар едіңіз?
-----------------	--	----------------------------------	---	---

Бұдан кейін жоғарыда аталған мақала негізінде Natural.com сайты жариялаған: «Білім деңгейі әлеуметтік және басқа да қоршаған орта факторларына өте тәуелді, бірақ генетикалық факторлар адамдар арасындағы айырмашылықтардың кем дегенде 20% құрайды» [3] деген зерттеу нәтижесіне назар салдық. Яғни, олар генде және өзгеріссіз байланыс тапқаны белгілі болды деген ұсыныс өз практикамызда талқыланды.

«Genome-wide association study identifies 74 loci associated with educational attainment/ Исследование общегеномной ассоциации идентифицирует 74 локуса, связанных с уровнем образования» атты мақала [3] біздің нысанға алып, талқылаған сұрақтарымызды толық түсініп алуымызға демеуші көмек болды. Мектептегі оқу аяқталған жылдармен өлшенетін білім деңгейі әлеуметтік және қоршаған орта факторларының әсер еткеніне қарамастан, зерттелмеген генетикалық үлесі де аз екені жазылған. Сондықтан Филипп Коллингер, Питер Висшер және Әлеуметтік ғылымдардың генетикалық қауымдастығы консорциумындағы (SSGAC) әріптестері қазір білім деңгейіне байланысты 74 генетикалық нұсқаны анықтайтын 293 723 адам қатысқан геномдық қауымдастықтың зерттеуі туралы ұсынысымен таныстық. Генетикалық ассоциациялар вариацияның аз ғана бөлігін түсіндірген екен. Білім деңгейі көптеген адамда өлшенетіндіктен, ол когнитивті және нейropsychиатриялық ауруларды қоса алғанда, оған байланысты фенотиптердің генетикалық әсерін сипаттау күш-жігерінде прокси фенотип ретінде пайдалы болады.

Өз тарапымыздан Қазақ Елінде, мемлекеттік тіл қолданысының осы ген тұрғысынан Тіл үйренудің генетикалық үйлесімді элементін пайдалану арқылы білімді табысқа жеткізу мәселесін қозғадық. Және бұнымен қоса бірнеше тілді білу тілді пайдаланушылар үшін қандай мәнге ие деген түйін жасауымызға мүмкіндік тудырды.

Әлеуметтік желіде: «мемлекеттік тілде сөйлеуге қабілетім жоқ» дегенін талай көріп, естідік. «Қажеттілік болмай, еркін сөйлеу болмайды» деген пікірмен де таныссыз деп ойлаймыз. Шешімі бар ма, қалай қалай тапсақ екен деп, әрі болашақ мамандану

бейімділігімізге қарай студенттік ғылыми зерттеуімізді орындап көрдік. Сондықтан біздің зерттеуіміз пайдалы деп санаймыз.

Бізді қызықтырған сұрақ мынадай болатын: «Тіл меңгеруде генетикалық үйлесім шынымен маңызды ма?». Өйткені, тілді үйрену біреуге оңай, біреуге қиын болатыны белгілі. Мұның себептері қандай? Тіл үйрену кезінде оқу материалын игерудің қиындығы неде? Көптеген әдіскер «тілді жақсы меңгеру үшін адамның есте сақтау қабілеті жақсы болуы керек» деп айтады. Бірақ іс жүзінде көптеген басқа да себептер болуы мүмкін. Жоғарыдағы зерттеулер соның көрсеткіші.

Қазақша еркін сөйлемейтін қазақтар бар. Мәліметтер бойынша, халық санағы кезінде қазақ тілін 80,1% «білемін», 49,3% «күнделікті өмірде қолданамын» деп көрсеткен. Тек 19,9% мемлекеттік тілді «білмейтінін» көрсеткен.

Ұлттар бойынша, қазақтар арасында қазақ тілін білудің ең жоғары пайызы – санақ барысында респонденттердің 99,6%-ы оны «білемін» деп жауап берсе де, 63,4%-ы «күнделікті өмірде қолданады» деген жауап нәтижесі сенімді дерек деп қабылдаймыз, оған біздің сауалнама жауаптары дәйек (облыс бойынша, жауап негізінде) болады.

Нақтырақ жазсақ, мына сілтемемен <https://docs.google.com/spreadsheets/d/12vABd5qdNbmoJt0nmGtdmU0aPL0y7fmbbL4piv8jDiI/edit?usp=drivesdk> біздің сауалнама нәтижелерімізді қарап шықсаңыз, дәлелденеді.

Кесте 2 – Сауалнама сұрақтарының нәтижесі

Жасыңыз нешеде?	Сіз ана тіліңізден басқа өзге тіл үйренуге жаттыққансыз ба?	Ата-анаңыз неше тіл білетін еді?	Қанша жастан бастап жаңадан тіл үйрендіңіз?	Тіл үйренудің бастапқы сатысында қай әдіспен бастағанды қалар едіңіз?
17-58 жас аралығы	Өзге тілді үйрену қиындығы басым,	Бір тілден гөрі бірнеше тілді игерген ата-ана ықпалы сөзсіз пайдалы.	3-14 жас аралығы	Аралас формат таңдалған,

	жаттықпаған, тәсіл таңдалмаған	Отбасы, орта, қоғам әсері зерттеле беруі керек деген тұжырымға келдік		ереже білмей тұрып сөйлеп кету әдісі таңдалған (күнделікті қажеттілікке немесе кәсіби бағытта деп түйінделдік)
--	-----------------------------------	--	--	--

https://www.canva.com/design/DAFbv-dq5BM/pXq1BzevGW8c6s6Ns9-fuw/view?utm_content=DAFbv-dq5BM&utm_campaign=designshare&utm_medium=link&utm_source=publishsharelink

Қазақша еркін сөйлеу үшін «кітап секілді болу» керек, яғни белсенді қолданысты сөздік қоры мен грамматикалық білімін рет-ретімен жүйелі сабақтастыра білген дұрыс. «Кітапқа» айналу үшін миды қайта жаттықтыру керек және ол үшін сөзді есте сақтау жеткіліксіз, жаңа сөздерді логикалық тұрғыдан түсіне толықтыра білу керек.

Түркі халықтарына қазақ тілін үйрену оңайырақ деген болжам да бар. Бұл болжам статистикамен расталған. Қазақстандағы санақ қорытындысы бойынша өзге этностар арасында өзбектер (72%), ұйғырлар (71,7%), тәжіктер (63,6%), түріктер (61%), әзірбайжандар арасында мемлекеттік тілді білу деңгейі жоғары, (58,5%), татарлар (50,5%) және дүнгендер (50,2%) болғаны GWAS (genome-wide association study/жалпы геномды ассоциативті зерттеу) зерттеуінің өлшемін Қазақстанда да зерттей түсу керек деген пікірді қалыптастырды.

Санақ қорытындысына негіздесек, Қазақ тілінде ең аз сөйлейтіндер – поляктар (22,1%), белорустар (22,8%), украиндар (23,7%), орыстар (25,1%) және корейлер (36,5%) екен.

Әрине, түркі ұлттарының тілі мен мәдениеті ұқсас, сондықтан оларға жаңа ұқсас тілді үйрену оңайырақ деп айтуға болады, бірақ бұл фактілер гендік факторлары туралы ойлануға мәжбүр етті.

Қазақ тілін меңгерудің қиындығын немен өлшейміз, біздіңше тіл үйренушінің ниет-тілегінен бөлек, екінші тілді үйренуге бейімділігі болса, сол адам тезірек жаңа сөзді сіңіреді, нәтижесінде үйренген тілде еркін сөйлей бастайды.

Көптеген адамдар үшін қазақ тілінде сөйлеу қиын, өйткені олар түпнұсқа тілмен өзі мимен ойлайтын, шынайы қолданатын тілге ассоциация жасауы керек.

Бұл мақала алғашқы зерттеу жұмысымыз, болашақ психолог ретінде адам миы мен жетістіктері туралы әлі де білім кеңейте береміз. Аталған мақаланы болашақ ғылыми жұмысымыздың іргетасы етіп алып, ғылыми зерттеудің бастамасын үйрендік. Ғылыми әдебиеттерді ағылшын тілінде оқып, орыс тілінде салыстырып, қазақ тілінде жазғандықтан нысанға алған тақырыпты өз білімімізде де салғастырдық десек те болады.

Зерттеу нәтижелеріміз қажеттіліктеріңізге жараса, мақала өз маңыздылығын құрайды деген сенімдеміз.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 C. Mamy, L. Todd, P. Bradley, E. Evan, Patricia K. Kuhl. Brain white matter structure and COMT gene are linked to second- language learning in adulets /Структура белого вещества мозга и COMT ген связан с изучением второго языка у взрослых. [Электронный ресурс]. URL: <http://www.pnas.org/cgi/doi/10.1073/pnas.1606602113> (опубликовано 13.06.2016).

2 Ахмеджанов Т. Результаты опроса. [Электронный ресурс]. URL: <https://docs.google.com/spreadsheets/d/12vABd5qdNbmoJt0nmGtdmU0aPL0y7fmbbL4piv8jDiI/edit?usp=drivesdk> (опубликовано 31.01.2023).

3 Aysu Okbay, Jonathan P. Beauchamp, Mark Alan Fontana, James J. Lee, Tune H. Pers, Cornelius A. Rietveld, Patrick Turley, Guo-Bo Chen, Valur Emilsson, S. Fleur W. Meddens, Sven Oskarsson, Joseph K. Pickrell, Kevin Thom, Pascal Timshel, Ronald de Vlaming, Abdel Abdellaoui, Tarunveer S. Ahluwalia, Jonas Bacelis, Clemens Baumbach, Gyda Bjornsdottir, Johannes H. Brandsma, Maria Pina Concas, Jaime Derringer, Nicholas A. Furlotte, Daniel J. Benjamin. Genome-wide association study identifies 74 loci associated with educational attainment/ Исследование общегеномной ассоциации идентифицирует 74 локуса, связанных с уровнем образования. [Электронный ресурс]. URL: <https://www.nature.com/articles/nature17671#article-info> (опубликовано 11.05.2016).

Секция 35

*Заманауи білім беру және элеуметтік жұмыс
Современное образование и социальная работа*

**EFFECTIVE APPROACHES FOR CREATING AN
EMOTIONALLY FAVORABLE ENVIRONMENT WHILE
TEACHING A FOREIGN LANGUAGE**

ALPYSSOVA A. M.

student, Pavlodar Pedagogical University named after A. Margulan, Pavlodar

OSPANOVA ZH. Z.

Pavlodar Pedagogical University named after A. Margulan, Pavlodar

When it comes to creating a positive atmosphere in the classroom, one of the most significant components is the goal category. The purpose of teaching is to provide a bridge between the social and the methodical areas. Teaching foreign languages aims to accomplish a full execution of practical, educational, educational, and developmental goals: educational, educational, and developmental goals are attained together in the process of practical mastery of a foreign language.

As stated by E.L Passov, a fully comprehensive approach to learning goals requires the inclusion of all areas as components of the aim of equal rights, such as education, cognition, and development [1]. Only in such circumstances should the training system incorporate unique tools to attain these objective components. "On equal rights" refers to an equitable distribution of time on all areas, with equality only in terms of value for the development of the student's personality.

The success of the learning process is heavily influenced by the student's attitude toward a foreign language. A negative perspective toward a topic or teacher may lead to a refusal to learn a language, whereas a good attitude may help to its mastering.

Teachers are well aware that boredom and anxiety are the primary causes of a lack of progress in the study of any topic, particularly a foreign language. Many research in the field of education are now being conducted in order to determine the most successful techniques to provide a good, safe, and engaging environment in the classroom, which will assist the student in increasing interest in the subject being studied.

As shown in practice, students' psychological discomfort during the early stages of learning a foreign language is related with their knowledge rather than the topic itself or the teacher. The majority of students are

anxious about how well their classmates speak a foreign language, and whether they can compete with other pupils with the information they have. This explains why students in foreign language classes are anxious.

Thus, in order to properly study a foreign language, students require a favorable classroom environment. Teachers have a critical role in fostering a positive learning environment. The teacher should provide the material in an intelligible manner and utilize both verbal and nonverbal ways to establish a comfortable environment in the classroom.

Following an experiment in 1992, psychologists N. Ambadi and R. Rosenthal provided an article in which they approved the theory that impressions of a teacher's approach had a significant impact on a student's academic performance and final grades. It has been demonstrated that students whose professors make fussy hand motions in class and frequently frown receive poorer results in the topic. Another set of learners, whose teacher's attitude was rated as more cheerful and pleasant, turned out to be far more effective in understanding this topic at the end of the year [2].

D. Burke determined that the capacity to speak freely with pupils and emit happy emotions is one of the most significant evidence of an excellent foreign language teacher [3].

The use of gaming technology in the educational process is an example for creating an enjoyable atmosphere. This technology allows students to apply information that they previously only had in theory. In the game, there are frequently several viable solutions, but normal assignments generally presume only one right response. Solving issues in a fun manner is known as learning through execution, and it entails active behaviors such as maximum engagement, in-depth study of the problem, and a search for new answers. Students acquire and process information in a variety of ways, thus it is critical that teachers employ a variety of tactics and approaches when delivering new material. The use of gaming technology in the classroom comprises the application of logical thinking, student dialogue, and visual stimulation.

When adopting games into the learning process, certain requirements must be fulfilled so as learners can acquire the subject in the best way possible. Careful planning is necessary as is the division of the game's steps by duration. Before the beginning, it must be clearly established the aim and regulations of the game. Special consideration should be given to the allocation of the class into teams; they should be established taking into account the students' knowledge and personal traits; and each group must know regarding the same possibilities. It can be extremely

challenging to divide people into teams randomly. The game must be played by every student present, without exception.

Group and pair work in foreign language lessons is equally beneficial in educational and educational aspects. The use of such kinds of exercise to build students' independence leads to their meaningful interaction with one another in the classroom, which is undeniably engaging. The existence of a communication partner is a significant favorable element in this case. Working in groups helps to develop automatic language abilities [4]. The teacher encourages students' efforts by providing positive feedback. Pair and group work helps to build the capacity to have a conversation, listen and speak for oneself, retain the learned structures and terminology, evaluate what students have accomplished, compare them to the actions of peers, and practice self-control.

Moreover, humor must be used in order to create pleasant environment. Students will feel more secure in their learning environment as long as you use humor. Every day, a teacher may add humorous material into their lesson preparations. However, humor should be understood to all students.

The praise or encouragement of learners is another crucial factor that will undoubtedly improve the overall atmosphere of the class. Positive behavior may be rewarded for students. Praising pupils for excellent behavior goes beyond simple acknowledgement and provides positive reinforcement for their behavior. This lets the student know that he did a nice job and contributed to the class moving in the right path. It is critical to recognize both efforts and results. If a students are having difficulty completing a task, the teacher should encourage them to keep trying.

Pedagogical engagement is completely correlated with the successful interaction of teachers and learners in academic activity, which is a component of modern methodological and pedagogical norms. As a result, selecting sensible types of educational process structure is critical. The instructor frequently observes two factors in the classroom as a whole: how the curriculum is evolving and how a student is behaving. If these two factors are combined with the previously discussed methods for establishing an appropriate atmosphere, the teacher will most likely gain the expected result from the students.

REFERENCES

1 Пассов Е.И, Кузовлева Н.Е. Урок иностранного языка. М., 2010.

2 N. Ambadi and R. Rosenthal, Thin Slices of Expressive Behavior as Predictors of Interpersonal Consequences: A Meta-Analysis, Harvard University, 1992.

3 Дмитренко Т.А. Методика преподавания английского языка. М., 2009.

4 Самылкина Н.Н. Современные средства оценивания результатов обучения. М., 2007.

СОЦИАЛЬНЫЕ СЕТИ КАК СРЕДСТВО ОБЩЕНИЯ УЧАСТНИКОВ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА В ЗОНЕ БЛИЖАЙШЕГО РАЗВИТИЯ

БИАРСТАНОВА А. Н.

студент, Торайгыров университет, г. Павлодар

ОСПАНОВА Б. Б.

ст. преподаватель, Торайгыров университет, г. Павлодар

МАНЯПОВА Т. К.

профессор, Торайгыров университет, г. Павлодар

XXI век – век технологических и ресурсных инноваций, век динамичных перемен и нового мышления, необходимого для восприятия, понимания, принятия и конструктивного освоения этих перемен. Современные вызовы и ответные на эти вызовы действия обуславливают изменения в самых различных сферах человеческой деятельности, в том числе – в образовании.

Актуальными становятся следующие тренды в образовании: конструктивизм, Growth Mindset – мышление роста или гибкое мышление, командное обучение, цифровая грамотность, мобильное обучение, социальное и эмоциональное образование, персонализированное обучение (адаптивное обучение) и др.

В рамках конструктивистского подхода в образовании (Ж.Пиаже, Д.Дьюи, Л.Выготский) процесс обучения основывается на пяти принципах: 1) знание конструируется, а не усваивается пассивно; 2) обучение – активный процесс и требует мотивации (внутренней и/или внешней); 3) обучение – социальная деятельность (конструирование, распространение и обсуждение знания, собранного обучающимся сообществом); 4) обучение индивидуально и зависит от контекста образовательной среды; 5) в процессе обучения каждый обучающийся формирует ментальную модель мира.

По мнению К.Гудмана, американского учёного-педагога, «образование человека – есть «процесс изобретения», человек начинает изобретать, социально конструировать свой смысл, свои знания, свой опыт в целостном контексте обучающей среды» [1, с.8].

По Л.Выготскому, обучающиеся могут выполнить учебные задачи в сотрудничестве с другими членами группы, в том числе – более компетентными студентами, которые имеют глубокие знания и набор необходимых навыков для эффективной работы, а также под руководством преподавателя – координатора образовательного процесса, а не транслятора знаний (функции учителя/преподавателя кардинально меняются). Такое динамичное образовательное пространство является зоной ближайшего развития (далее – ЗБР), которое определяет «функции, не созревшие ещё, но находящиеся в процессе созревания, которые созреют завтра, которые сейчас находятся ещё в зачаточном состоянии; функции, которые можно назвать не плодами развития, а почками развития, цветами развития, то есть тем, что только созревает» [2]. Другими словами, зона ближайшего развития – «то самое, что ребенок может сегодня выполнять лишь в сотрудничестве, а завтра уже самостоятельно». Эту зону создает обучение, которое должно «забегать вперед развитию». Оно «приводит в движение целый ряд внутренних процессов развития, которые сейчас являются для ребенка еще возможными только в сфере взаимоотношений с окружающими и сотрудничества с товарищами, но которые, проделывая внутренний ход развития, становятся затем внутренним достоянием самого ребенка» [2, с.16].

Актуальность рассмотрения социальных сетей как средства общения участников образовательного процесса в зоне ближайшего развития связана с тем, что студенты имеют разный уровень знаний, сформированных навыков и способностей, что обуславливает объективное наличие разной зоны ближайшего развития, потенциально предполагающей возможность оказания помощи, поддержки, необходимой для совместной работы группы по достижению общей учебной цели (скаффолдинг). В контексте образовательных трендов обозначены гибкое мышление, командное обучение, цифровая грамотность, мобильное обучение, социальное и эмоциональное образование, персонализированное обучение (адаптивное обучение) и др., которые находят яркое отражение в учебной коммуникации с использованием потенциала социальных сетей в том числе.

В современных исследованиях ресурсного, образовательного, технологического потенциала социальных сетей утверждается, что «социальные сети выполняют множество функций: они являются каналами, через которые осуществляется коммуникация, происходит обмен информацией, ресурсами, услугами, реализуются рыночные трансакции, формируется доверие как ожидание предсказуемых действий от других акторов (=действующих субъектов коммуникации) и накапливается социальный капитал – взаимные обязательства, которые могут быть мобилизованы включёнными в сеть акторами [3].

Известно, что социальные сети способствуют организации социальных коммуникаций и реализации базовых социальных потребностей людей – участников социальной коммуникации: «социальные сети – часть современной информационной реальности, которая как любой инструмент коммуникации может быть использована в разных целях» [4, с.188]. Обобщая причины востребованности социальных сетей, ряд авторов выделяет следующие позиции:

- получение информации (в том числе обнаружение ресурсов) от других членов социальной сети;
- верификация идей через участие во взаимодействиях в социальной сети;
- социальная выгода от контактов (сопричастность, самоидентификация, социальное отождествление, социальное принятие и др.) [5, с.5-6]. Социальное влияние реализуется в двух процессах:

1) в ходе коммуникации – общения, обмена опытом и информацией, обсуждения тех или иных вопросов с авторитетными для коммуниканта участниками, в результате чего формируются определенные представления, установки, мнения;

2) в ходе сравнения, в результате чего в поисках социальной идентичности и социального одобрения коммуникант принимает представления и действия, ожидаемые от него другими участниками коммуникации в конкретной ситуации (определение соответствия, роли, принятие/непринятие позиции и др.

Социальная сеть играет большую роль в распространении информации, идей и влияния и взаимодействия участников коммуникации в социальных сетях (диффузия инноваций) [5, с.35].

Для развития человека важны социальные сети, благодаря которым можно научиться зарабатывать, создавать творческие

работы, конструировать смыслы и реализовывать новые идеи, находить важную информацию, вести или участвовать в онлайн курсах, вебинарах. Рассмотрим некоторые из них:

- Instagram – это социальная сеть, благодаря которой люди учатся зарабатывать в том числе (продвижение и продажа инфопродуктов, магазин в инстаграмме, продажа рекламы, арбитраж трафика и т.д.), монтирование фото, видео и др.

- WhatsApp – это социальная сеть, где люди могут поддерживать мобильную связь, находясь на расстоянии: вести диалог, видео и аудиосвязь, также опубликовывать истории, которые доступны контактам, записанным на телефон.

- YouTube – открывает доступ к разным видео (например, видео для саморазвития, обучающие видео, фрагменты телевизионных шоу, сериалы и фильмы разных жанров).

По мнению исследователей различных аспектов коммуникации, социальные медиа – это инструмент, помогающий людям почувствовать собственную важность и мотивирующий к творческому и конструктивному труду [6], [7].

В данной работе были обозначены задачи: 1) определить наиболее посещаемые социальные сети и 2) определить, для чего студенты вуза используют социальные сети. Цель исследования, результаты которого изложены в данной статье, заключается в рассмотрении социальных сетей в качестве средства общения участников образовательного процесса в зоне ближайшего развития.

Для сбора данных различного целевого назначения была использована триангуляция в комплексе методов: опрос, интервьюирование, стенографирование, профессиональная беседа, анализ, синтез и др. Также при анализе данных были запротоколированы и/или затранскрибированы все интервью. Гугл-анкетирование, интервьюирование и анализ (синтез) стали основой валидности, надежности и достаточности данных, представленных в статье.

Наиболее посещаемые социальные сети - это Instagram, Vk, WhatsApp (рис.1). По данным блога BRIF Research Group можно увидеть, что наиболее популярной среди молодых казахстанцев сетью является сеть Вконтакте (71%), на втором месте – Instagram (59%) в разрезе возрастных групп [8].

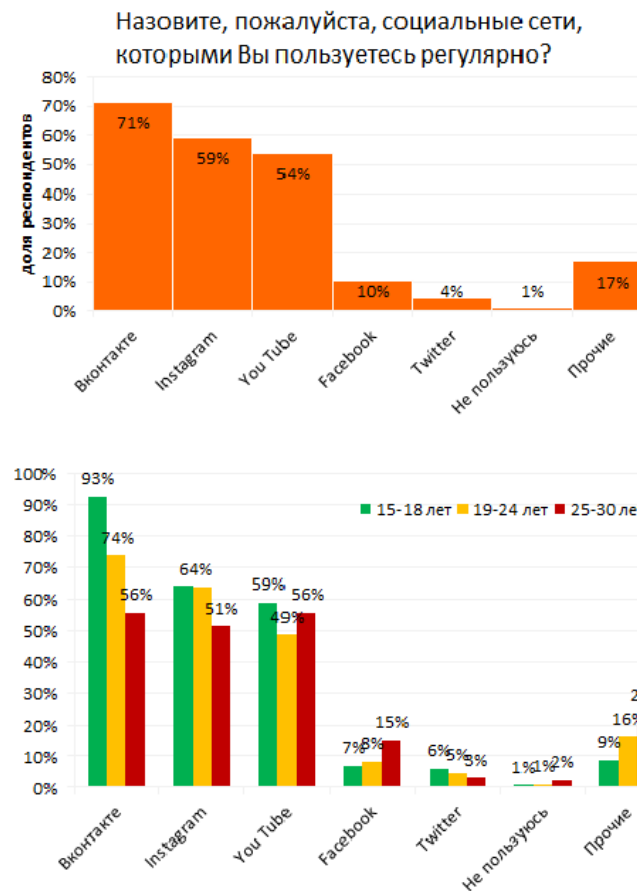

Рисунок 1 – Наиболее популярные сети в Казахстане

В ходе исследования влияния социальных сетей в качестве средства общения участников образовательного процесса в зоне ближайшего развития мы провели анкетирование на тему «Социальные сети» среди студентов инженерного факультета НАО «Торайгыров университет» (Казахстан, г.Павлодар), в результате чего были выявлены следующие данные.

1) Если сравнивать нашу таблицу с предоставленными выше таблицами с разных сайтов, можно заметить большую разницу. Так как в нашем анкетировании высокие проценты показали Instagram

(89,2%), WhatsApp (78,4%), TikTok (64,9%). Это связано, на наш взгляд, с продвижением названных сетей (рис.2).

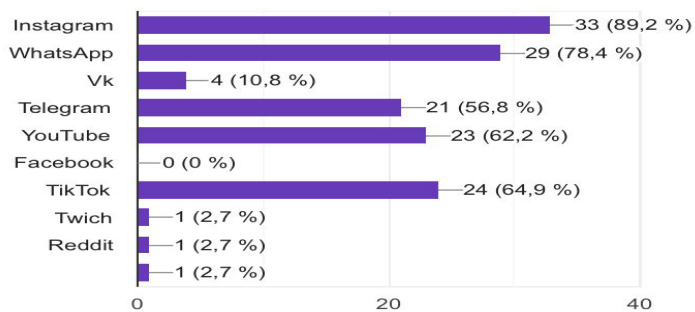

Рисунок 2 – Наиболее популярные сети среди студентов вуза НАО «Торайгыров университет»

2) Высокий процент данных по целевому назначению коммуникации в социальных сетях отмечен по ответам: а) для получения необходимой информации - 97,3 %; б) для обмена и обсуждения учебной информацией с однокурсниками – 62, 2%; в) для развития своего творчества – 29, 7% и др. Эти данные свидетельствуют о потенциале социальных сетей для участников общения в контексте ЗБР (рис.3).

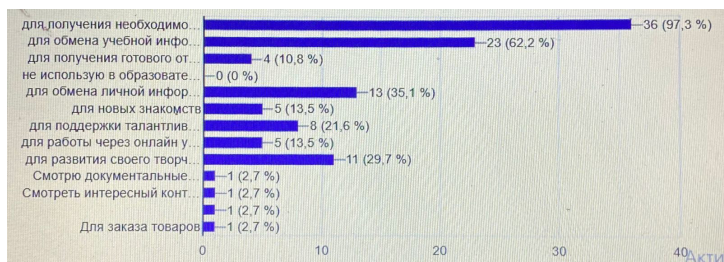

Рисунок 3 – Данные по целевому использованию социальных сетей среди студентов вуза

Выводы. Объективные данные (протоколы и транскрипция интервью со студентами факультета «Инженерия») подтверждают важность социальных сетей в качестве средства общения участников образовательного процесса в зоне ближайшего развития. Студенты

отметили, что пользуются социальными сетями для получения необходимой информации, для обмена учебной информацией с однокурсниками, для обмена личной информацией и для развития своего творчества. Другие ответы также подтверждают развивающий потенциал социальных сетей (для поддержки талантливых людей, для работы через онлайн услуги, просмотр цифровых ресурсов и контентов).

Таким образом, в образовательном процессе социальные сети используются студентами для быстрого поиска информации, решения трудных задач в совместном формате, что, безусловно, является пространством ЗБР для каждого участника коммуникации в сети. Социальные сети являются актуальным, современным и мобильным, быстрым, каналом общения и взаимодействия людей с неограниченным потенциалом развития.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Гудман К. «Врастая в грамотность в грамотной среде», ж. «Голос и видение», 2001г., №1.
- 2 Выготский Л.С. Динамика умственного развития школьника в связи с обучением //Умственное развитие детей в процессе обучения. – М.; Л., 1935. (Vygotsky L.S. Mind in society: The development of higher psychological process. Cambridge, MA: Harvard University Press. 1978. – [Электронный ресурс]. – URL: <http://ouleft.org/wp-content/uploads/Vygotsky-Mind-in-Society.pdf> (дата обращения: 27.12.2022).
- 3 <https://old.bigenc.ru/> Большая российская энциклопедия (БРЭ), 2017 г., изд-во «Большая российская энциклопедия», Т.35, том «Россия».
- 4 Филь М.С. Социальные сети. Новые технологии управления миром. – Изд-во: Литагент Синергия Пресс, 2016 г. – 188 с.
- 5 Социальные сети: модели информационного влияния, управления и противоборства/ под ред. Д.Ф. Губанов, Д.А. Новиков, А.Г. Чхартишвили 2010г - 228с.
- 6 Кеннеди Д.,Уэлш- Филлипс К.: «Жесткий SMM. Выжать из соцсетей максимум». Издательство: Альпина Паблишер, 2020 г. – 344 с.
- 7 Божович Е.Д. «Зона ближайшего развития: возможности и ограничения ее диагностики в условиях косвенного сотрудничества» 2008 г. Том 4. №4. С.91-99.

8. Тренды Казахской молодежи: наиболее популярные социальные сети у молодежи Казахстана // Корпоративный блог исследовательской компании BRIF Research Group. – [Электронный ресурс]. – URL: <https://www.brif.kz/blog/?p=3304>

КҮШ ҚҰРЫЛЫМДАРЫНДАҒЫ ӘЛЕУМЕТТІК ЖҰМЫС

ӘБІЛ Б. Ә.

студент, Торайғыров университеті, Павлодар қ.

ТУЛКИНА Р. Ж.

аға оқытушы, Торайғыров университеті, Павлодар қ.

Мақалада қарапайым түсініктемелер және әлеуметтік ғылымға талдау жасалды. Ең бастысы әлеуметтік жұмыс және қызметтерін терең түсініп алуымыз қажет болады. Әлеуметтану беретін деректерді манипуляциялау қиын: бұл нақты әлеуметтік процестерді терең зерттеу нәтижесінде алынған фактілер. Әлеуметтанудың міндеті көптеген адамдарға (зейнеткерлер, мүгедектер, жетім балалар, қоныс аударушылар және т.б.) шұғыл түрдегі әлеуметтік жәрдем мен қорғанысқа мұқтаж болуда қарапайым: түсіну, түсіндіру, болжау. Алайда, алынған нәтижелердің практикалық пайдасы орасан зор болуы мүмкін. Адамдардың басым көпшілігі бұл қарапайым терминді тек бір ғана жағдай мен түсініп немесе салыстырып жатады. Ал қазіргі қоғамдағы әлеуметтану дегеніміз не және ол не істейді? Негізгі түсінік бойынша әлеуметтану – қоғам туралы ғылым. Бірақ мұның айтылымы өте кең: қоғам басқа ғылымдарды – тарихты, құқықтануды, демографияны және т. б. зерттейді, әлеуметтану қоғамды әлеуметтік қауымдастықтардың жұмыс істеуінің тұтас жүйесі ретінде қарастырады мысалы оларға мемлекет, отбасы, халық, жастар, шиеленістер, этика, мораль, психология, зорлық – зомбылық, құқық, қажеттіліктер, білім, даму, заң және олар арасындағы қатынастарды зерттейді, сондай-ақ қысқа мерзімде қоғамдағы кей топтардың тікелей мінез-құлқын түсіну және зерттеу.

Әлеуметтану әлеуметтік нормаларды, құндылықтарды, рөлдерді, мәртебелерді, артықшылықтарды, қоғамдық пікірді және біз «әлеуметтік» деп атайтын көптеген басқа құбылыстарды зерттейді, соның ішіне бүгін біз талқылайтын мәселе күш құрылымдарындағы әлеуметтік жұмыс. Күш құрылымдарындағы әлеуметтік жұмыс атқаратын адамдардың бірқатар мәселелерін

қарастырмас бұрын қызметке сәйкес кейбір анықтамалар берілуі керек. Әскери қызмет – мемлекеттік қызметтің ерекше түрі. Әскери қызметтегі азамат заңмен белгіленген құқықтық мәртебесі бар әскери қызметші болып табылады. Азаматтардың қарулы күштер қатарында өз еркімен мемлекеттің жүктеген міндеттерін атқаруы немесе өз еркімен мерзімнен тыс қызмет етуі. 1995 жылы қабылданған «Жалпыға бірдей әскери міндеттілік» туралы заңды негізге ала отырып, Қазақстанның барлық ер азаматтары нәсілі мен ұлтына, діни сеніміне, біліміне, әлеуметтік және мүлкілік жағдайына қарамастан, қарулы күштер қатарында міндетті әскери қызметті атқаруға тиісті. Міндетті әскери қызметке 18 жасқа толған азаматтар шақырылады. Шақыру жұмысы жылына екі рет, мамыр-маусымда және қазан-желтоқсанда жүргізіледі. Әскери қызметшілерді запасқа босату жұмысы да нақ осы мерзімде жылына екі рет өткізіледі. Әскерге шақырылған азаматтардың қызмет ету мерзімі сарбаздар, сержанттар және әуе қорғаныс күштері мен мемлекеттік шекараны қорғау әскерлері үшін – 2 жыл. Жоғарғы білімі бар азаматтар үшін – 1 жыл, Әскери-теңіз флотының матростары, сержанттары мен старшиналарының қызмет ету мерзімі 2,5 жыл. Жоғары оқу орындарын бітірген запастағы офицерлер 2 жылға әскери қызмет етуге шақырылуы мүмкін. Медициналық немесе басқа арнаулы даярлығы бар 19–35 жастағы қыз-келіншектер бейбіт уақытта әскери есепке алынып, жапығу жиындарына қатысады. Сонымен қатар, 19 жасан 35 жасқа дейінгілері ерікті түрде міндетті әскери қызметті атқару үшін қарулы күштер қатарына шақырылуы мүмкін. Қарулы күштер офицерлерінің міндетті әскери қызметте болуының шекті жасы кіші лейтенанттан бастап капитандар үшін – 40 жас. Майор, подполковник және солармен теңесетіндер үшін міндетті әскери қызметте болудың шекті жасы – 45, ал полковниктер үшін – 50 жасқа дейін. Генерал-майор мен генерал-лейтенанттар және соларға теңесетіндер үшін – 55 жас, генерал-полковник пен армия генералдары үшін 60 жас. Қоғамдағы әскери қызметкерлердің құқықтық мәртебесінің ерекшелігі оларға жүктелген міндеттермен анықталады: кез келген жағдайда, соның ішінде өмірге қауіпті болса да, қойылған міндеттерді мүлтіксіз орындау қажеттілігімен байланысты міндеттер.

Әскери қызметке шақырудан мыналар босатылады:

- денсаулығына байланысты жарамсыз немесе ішінара жарамды деп танылған;
- әскери немесе баламалы қызметті өткерген немесе өтеген;

- басқа мемлекеттің қарулы күштерінде әскери қызметін өтеген;
- ауыр қылмыс жасағаны үшін немесе өтелмеген соттылығының болуы.

Әскерге шақырылушылардың кейбір санаттарына шақыру мерзімі ұзартылу кездеседі (мысалы: жоғары оқу орнының күндізгі бөлімінде оқу кезінде және басқада жағдайлар). Қарулы Күштер өкілдері, ең құрметті әлеуметтік институттардың бірі, жоғары әлеуметтік жағдай және материалдық жағдайы өте тұрақты. Дегенмен, кәсіби қызметтің өте ерекшеліктері байланысты әскери қызмет белгілі бір объективті факторларды, әлеуметтік қиыншылықтарды қамтиды және олардың белгілі бір функцияларды орындауына теріс әсер етеді. Әлеуметтік жұмыс - қиын өмірге тап болған адамдар немесе жағдайды өз бетінше жеңе алмайтын, сондықтан мамандардың көмегі қажетсінен адамдарға көмек көрсету болып табылады.

Келісімшарт бойынша әскери қызметшілердің негізгі әлеуметтік мәселелері, әр түрлі құрамда болады (офицер, лейтенант, старшина немесе сарбаз):

- төмен кіріс;
- балаларды оқыту мен тәрбиелеу проблемалары;
- сарбаздың өзінің және оның отбасы мүшелерінің денсаулығына

байланысты;

- баспана мәселесі;
- жұмысы мен әлеуметтік жағдайы.

Әскери қызметшінің отбасындағы шиеленіс қана емес, себеп ретінде қарастырылуы жалпы отбасылық проблемалар, сонымен қатар бірқатар нақты факторлар, болашаққа деген сенімсіздік, материалдық жетіспеушіліктен шаршау және баспана, қиын және ауыр қызмет көрсету; күйеуінің отбасылық өмірге жеткіліксіз қатысуына әйелдің қанағаттанбауы және балаларды тәрбиелеу, олардың мүмкіндіктерінің орындалмауы және т.б.

Әлеуметтік әл-ауқат – бұл әлеуметтік саланың жұмыс істеу тиімділігінің интегралды көрсеткіші, әлеуметтік әл-ауқаттың көрінісі, халықтың өмір сүру сапасы, әл-ауқат деңгейі, тұтастай алғанда қоғамдық жүйенің әлеуметтік қауіпсіздігінің көрсеткіші. Белгілі бір шамада экономикалық өсу индикаторлары, атап айтқанда халықтың әлеуметтік әлауқатының көрсеткіштері мемлекет саясаты нәтижелілігінің өлшемі болып табылады. Әлеуметтік әл-ауқат әлеуметтік жұмыс теориясының негізгі санаттарына жатады. Бұл категорияда екі аспект бар: қоғамның әлеуметтік әл-ауқаты

және адамның әлеуметтік әл-ауқаты. Қоғамның әлеуметтік әл-ауқатының құрылымына ең төменгі күнкөріс деңгейі мен жан басына шаққандағы орташа табыс көрсеткіштерімен анықталатын өмір сүру деңгейі, сондай-ақ халықтың денсаулығы мен санитарлық әл-ауқаты туралы идеялармен, қажетті медициналық көмек алу мүмкіндігімен анықталатын өмір сапасы ұғымдары кіреді. Мемлекеттік органдардың қызметкерлері мен әскери қызметшілерді әлеуметтік қорғау және олардың әскери қызметті өткеруге қатысты кейбір мәселелерін реттейтін заң жобасын қайта қарастыру қажет. Бұл құжат тұрғын үй төлемдерінің тәртібін жетілдіруді және арнаулы мемлекеттік органдардың қызметкерлері мен әскери қызметшілерді, ал олар қаза тапқан жағдайда олардың отбасы мүшелерін тұрғынжаймен қамтамасыз етуді көздейді.

Арнаулы әлеуметтік қызметтер көрсету саласындағы мемлекеттік саясат:

- 1) адамның құқықтарын сақтау;
- 2) арнаулы әлеуметтік қызметтер көрсетудің ізгілік, еріктілік, құпиялылық, атаулылық және қолжетімділік;
- 3) өмірлік қиын жағдайда жүрген адамдардың (отбасыларының), арнаулы әлеуметтік қызметтерді алуға тең мүмкіндіктерін қамтамасыз ету;
- 4) мемлекеттік органдардың арнаулы әлеуметтік қызметтер көрсететін субъектілермен өзара іс-қимылы;
- 5) кешенділік;
- 6) әлеуметтік ықпалдасу және халықтың өмір сүру сапасын жақсарту;
- 7) кемсітпеушілік қағидаттарына негізделеді.

Әлеуметтік жұмыстың маңызды функцияларының бірі әлеуметтік даму болып табылады: коммуникациялар, тұлға аралық шиеленістерді, қақтығыстарды жою, әскери топтарды жинау (әсіресе жабық әскери лагерьлерде, гарнизондар отбасынан және қоғамнан ұзақ уақыт бойы үзілген). Конфликтологиялық процедуралар, медиация технологиялары, топтық әдістер әңгімелесу, ойын және т.б. түріндегі терапия, коммуникативті тренингтер және коммуникативті оқыту психологиялық үйлесімділікті немесе сәйкессіздікті анықтау дағдылары ең өміршен немесе тұрақты адамдарды жалдау үшін командалар болып табылады. Психологиялық тренинг, психотерапия және психокоррекция технологиялары адамдардың үлкен топтарымен жұмыс істегенде жиі кездеседі оларға әскерилер де кіреді. Позитивті ынталандыру психологиялық реакциялар

және теріс әсерді басу немесе тегістеу реакциялар тұрақты қажет болады. Сонымен қатар жаңа жаһандық өзгерістерге байланысты нормаларға сәйкес енді мүгедектігі бар бала асырап отырған, оның ішінде отбасында жасына қарамастан бала күнінен мүгедектігі бар адамдар арнаулы мемлекеттік органдардың қызметкерлері мен әскери қызметшілерге өздері тұрып жатқан қызметтік баспананы өтеусіз алу құқығы беріледі. Заң жобасын қарау барысында сенаторлар ұсынылған өзгерістерді қолдады. Сондай-ақ құжатқа әскери қызметшілердің құқықтарын реттеу мәселелеріне қатысты кешенді тәсілдерді қамтамасыз ету. Әскери қызметшілердің және арнаулы мемлекеттік органдар қызметкерлерінің жұмыстары аса жауапты екені белгілі. Сол себепті оларды және олардың отбасы мүшелерін құқықтық, материалдық және әлеуметтік қорғау – мемлекеттің маңызды міндеттерінің бірі.

Әскери қызметкерлер мен олардың отбасы мүшелерінің жағдайын жақсартуға белгілі бір үлес қосу әлеуметтік-экономикалық жұмысқа, өзіндік көмекті ұйымдастыруға және үлес қоса алады әскери жанұялардың өзара көмегі, шағын өндіріс элементтерін дамыту, кооперативтік формалар үйіндісі. Әскери қызметкерлердің отбасындағы шиеленістерді жеңілдету, алдын алу қажеттіліктері немесе дағдарыс жағдайлары, дамуы отбасылық кеңес беру және отбасылық терапияның арнайы жүйесі. Қарулы Күштердегі әлеуметтік қызметкердің нақты міндеттері лауазымнан босатылған әскери қызметкерлер мен олардың отбасына кеңес және әлеуметтік қажеттіліктерін қарастыру. Сонымен қатар мәдени-демалыс шаралары болуы өмірдің басқа салаларына қарағанда әлде қайда маңызды. Ол демалуға ғана емес, жоғалған күштерді қалпына келтіруге мүмкіндік береді. Қазіргі әлеуметтік мемлекетте әлеуметтік қызмет көрсету инфрақұрылымы бар. Әлеуметтік қызметтер көрсету саласындағы қауіпсіздік мемлекет қызметтер көрсету үшін құратын институттар мен ұйымдардың нақты пәрменділігі мен тиімділігін айқындайды. Әлеуметтік көрсетілетін қызметтердің қауіпсіздігі мәселелері (олардың өнімділігін, толықтығын, теріс салдардың болмауын қоса алғанда) адамдардың өмір сүру сапасы мен әлеуметтік саламаттылығын арттыруды қамтамасыз етуде маңызды рөл атқарады. Әлеуметтік қызметкерлердің жұмысы өз клиенттерінің жалпы әл-ауқатындағы әлеуметтік әділетсіздіктер мен кедергілерді жоюға, олардың кейбіреулері кедейлік, жұмыссыздық, кемсітушілік және тұрғын үйдің жетіспеушілігін қамтуға бағытталған.

Қорыта келгенде, күш құрылымындағы әлеуметтік жалпы идеяның практикалық маңызы зор. Күш құрылымындағы әлеуметтік жұмыс–әскери қызметшілердің заңды құқықтарын қорғауға, олардың әлеуметтік қажеттіліктерін қанағаттандыруға, лайықты әлеуметтік-құқықтық жағдайды және әлеуметтік–психологиялық әл-ауқатты қамтамасыз етуге бағытталған. Бұл міндеттерді шешу әскери қызметшілердің жанқиярлық әскери еңбекке психологиялық дайындығын қамтамасыз ететін маңызды шарт болып табылады. Әлеуметтік жұмыстың қандай түрін қарастыруға тура келмесе де (науқасқа көмектесу, жұмысшыларды немесе жұмыссыздарды әлеуметтік қорғау т.б.), әрдайым объектінің ерекшеліктерін анықтау, арнайы субъектіні таңдау, тиісті құралдарды таңдау, ерекше мақсаттарды тұжырымдау, нақты функцияларға артықшылық беру қажет. Бір сөзбен айтқанда, әлеуметтік жұмыс жүйесінің құрамдас бөліктерінің белгіленген жиынтығы қажет. ҚР қазіргі әлеуметтік жұмысындағы көптеген қиындықтар мен қателіктер ескі, жетілмеген әлеуметтік жұмыс жүйесі негізінен жойылып, жаңасы толық көлемде құрылмағандығынан туындайды. Қалыптасқан жүйеде жетіспейтін ең маңызды нәрсе–әлеуметтік қызметкерлердің дайындалған кадрлары. Оларсыз, әрине, ешқандай жүйе тиімді жұмыс істей алмайды.

ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 «Әлеуметтану теориясы»- Джордж Ритцер, Джеффри, 2017. – 832 с.
- 2 «Социальная работа с различными группами населения» - Басов Н.Ф, 2013. – 592 с.
- 3 «Әлеуметтану негіздері»- Дэвид Бринкерхоф, Роуз Уейтс, Сюзан Ортегат, 2014. – 464 с.
- 4 «Теория социальной работы»- Е.И. Холостовой, М. Юристь, 2018. – 474 с.

КӨП БАЛАЛЫ ОТБАСЫЛАРМЕН ӘЛЕУМЕТТІК ЖҰМЫСТЫ ҰЙЫМДАСТЫРУ

МАРАТ А. М.
студент, Торайғыров университеті, Павлодар қ.
ТУЛКИНА Р. Ж.
аға оқытушы, Торайғыров университеті, Павлодар қ.

Халқымызда «Отан отбасынан басталады» деген сөз бар. Расында әрбір мемлекеттің іргетасының мықты болуы сондағы әрбір отбасындағы берекелі тұрмысқа байланысты. Бүгінде елімізде көпбалалы отбасылар саны артқан, бұл қуантатын жайт. Оларға мемлекет тарапынан да қолдау жоғары. Бұл мақалада көпбалалы отбасылардың әлеуметтік мәселелеріне шолу жасалынады және әлеуметтік жұмыс технологиялары мысалында оларға көмек ұйымдастыру мәселесі қарастырылады.

Ежелгі заманнан бері отбасы адамзат қоғамының маңызды бірлігі болып табылды және уақыт өте келе өзгермейтіндігін көрсетеді. Себебі отбасында адамның рухани, адамгершілік, дүниетанымдық қасиеттері қалыптасады, қоғамның болашағы отбасының моральдық денсаулығына байланысты. Тәуелсіздік алған алғашқы жылдары Қазақстандағы демографиялық жағдай нашарлай бастады. Оның негізгі себептері: елде жаппай тоқыраудың белең алуы, жалақы мен әлеуметтік төлемдер уақытылы төленбей халық тұрмыстық ауыртпашылықты сезіне бастады.

Әлеуметтік жұмыстың негізгі бағыттарының бірі - республикалық отбасылық саясат тұжырымдамасында, сондай-ақ әлеуметтік қызметкердің лауазымдық міндеттерінде қарастырылған отбасына әртүрлі нысандарда көмек көрсету болып табылады. Нақты тәжірибеге сүйенетін болсақ, көп балалы отбасылардың негізгі проблемасы материалдық компонент болып табылады.

Ендігі кезекте әлеуметтік-тұрмыстық мәселелеріне тоқталсақ, оған тұрғын үй мәселесі жатады. Статистикалық мәліметтерге сүйенетін болсақ Қазақстанда баспанасыз пәтер жалдап жүргендер саны 2,5 миллион халықты құрайды. Бұл өте өткір мәселе, себебі елімізде көп балалы отбасылар үшін арнайы пәтер салынуы сирек кездеседі. Қазіргі таңда экономикалық ахуалдың тұрақсыздығының салдарынан пәтер бағасы жылдан жылға өсуде, осылайша көпбалалы отбасылардың оны сатып алу мүмкіндігі жоқ.

Екінші мәселе ата-аналарды жұмысқа орналастыру. Көбінесе бұл көп балалы отбасыларда әкесі ғана жұмыс істейді. Ал ана

тек бала тәрбиесімен ғана айналысып көбіне үйде отырады, сол себепті үкімет тарапынан ондай отбасыларға қолдау мақсатында «Еңбек» мемлекеттік бағдарламасы ашылды. Бағдарламаның басты міндеттерінің бірі - тұрғындарды, оның ішінде көпбалалы, табысы аз отбасылардың мүшелерін жаппай кәсіпкерлікке тарту. Ол төмендегідей міндеттерді қарастырады:

- 1) төмен пайызды мөлшерлемелермен шағын несиелер беру;
- 2) жаңа бизнес идеяларды іске асыруға 200 АЕК-ке дейінгі мөлшерде қайтарымсыз гранттар беру;
- 3) «Бастау Бизнес» жобасы бойынша кәсіпкерлік негіздеріне оқыту арқылы жүзеге асырылады.

2019 жылы көпбалалы, табысы аз отбасылардың мүшелерін кәсіпкерлікке тарту мақсатында «Еңбек» мемлекеттік бағдарламасына толықтырулар енгізіліп, аталған санатқа несие беру тетігі енгізілді.

Көпбалалы отбасылар үшін:

- несиелендіру мерзімі 5 жылдан 7 жылға дейін ұзартылды;
- микрокредиттің ең үлкен сомасы 8 000 АЕК-ке дейінгі соманы құрайды;
- жылдық сыйақы мөлшерлемесі 6%-дан 4%-ға дейін азайтылды [1].

Көп балалы отбасымен әлеуметтік жұмыс - бұл әлеуметтік қорғауға және сырттан қолдауға мұқтаж адамдардың шағын топтарына бағытталған арнайы ұйымдастырылған қызмет. Бұл халықты әлеуметтік қорғаудың бір түрі, оның негізгі мазмұны отбасының қалыпты жұмысын қалпына келтіруге және сақтауға көмектесу, көмек көрсету болып табылады.

Көп балалы отбасыларға көмек көрсетудің әлеуметтік технологияларын бірнеше түрге бөлуге болады:

- әлеуметтік диагностика;
- әлеуметтік профилактика;
- әлеуметтік оңалту;
- әлеуметтік түзету;
- әлеуметтік терапия.

Практикалық әсерге бағытталған әлеуметтік терапия технологиясы көп балалы отбасылармен жұмыс жасауда ерекше орын алады. Бұл психикаға әсер ету әдістерін қолданатын психотерапиямен тығыз байланысты. Сонымен қатар өзара әрекеттесу психологиялық теориялар мен әдістерге негізделген. Олар әлеуметтік қызмет алушыларға алаңдаушылық пен

ынғайсыздықты тудыратын сезімдерді реттеу мәселелерінде көмек көрсетудің жүйелі және мақсатты шараларын қамтиды.

Біз көп балалы отбасыларға көрсетілетін көмекке халықаралық шолу жасайық, ол тізбекке Ресей, Өзбекстан, Қырғызстан, Польша, Франция, Ұлыбритания, Испания және Швеция елдерінің көп балалы отбасы құрамын айқындайтын адам мөлшері көрсетілген (Кесте - 1).

Кесте 1 – Көп балалы отбасы құрамын айқындайтын адам мөлшері

№	Балалар саны	Елдер
1	2 және одан да көп бала	Швеция
2	3 және одан да көп бала	Ресей,Польша,Франция,Испания
3	4 және одан да көп бала	Өзбекстан,Қазақстан
4	5 және одан да көп бала	Қырғызстан,Ұлыбритания

Қазіргі жағдайда көп балалы отбасына үш немесе одан да көп баласы бар отбасы кіреді. Зерттеушілер арасында қай отбасы көп балалы деп аталатыны туралы консенсус жоқ. Сонымен, әлеуметтанушылар А. И. Антонов пен В. М. Медков бес немесе одан да көп баласы бар көп балалы отбасын атайды, бірақ әлеуметтік жұмыс тәжірибесінде әдетте 16 жасқа дейінгі үш немесе одан да көп баласы бар отбасылар көп балалы болып саналады.

70-жылдардың аяғынан бастап көпбалалы отбасы мамандардың назарын көбірек аударуда. Біз көп балалы отбасының зерттеушілері В. В. Бойко, И. В. Бестужев-Лада, А. Г. Вишневский, О. И. Иванов, А. Г. Харчев және көп балалы отбасылардың жағдайын, олардың қазіргі жағдайдағы проблемаларын А. И. Антонов, Е. В. Бреева, С. В. Дармодехин, В. В. Елизаров, Г. А. Новокшонова, Н. В. Панкратьева және Г. И. Климантова өз еңбектерінде көп балалы отбасындағы балалардың әлеуметтану ерекшеліктерін қарастырып, оған әсер ететін экономикалық факторларға ерекше назар аударды.

Елімізде көпбалалы отбасылар мен көпбалалы ананың мәртебесіне тоқталсақ, Қазақстанда құрамында бірге тұратын төрт және одан көп кәмелетке толмаған баласы, оның ішінде кәмелеттік жасқа толғаннан кейін білім беру ұйымдарын бітіретін уақытқа дейін орта, техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі, жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру ұйымдарында күндізгі оқу нысаны бойынша білім алатын балалары бар отбасылар көпбалалы отбасылар болып саналады. Алты бала туған және тәрбиелеген көпбалалы аналарға «Күміс алқа» алқасы беріледі, ал

жеті не одан көп бала туған және тәрбиелеген көпбалалы аналар «Алтын алқа» алқасымен марапатталды.

Бұдан бөлек көпбалалы отбасыларға арналған басқа да жеңілдіктер бар. Әр түрлі ордендерімен марапатталған көпбалалы аналар тұрғын үйді мемлекеттік тұрғын үй қорынан алуға немесе жергілікті атқарушы орган жеке тұрғын үй қорынан жалдаған тұрғын үйді алуда және де көлік құралдары бойынша салықтар төлеуде жеңілдетіледі. Сонымен қатар тұрғын үй қоры иеленген жер учаскелері, оның ішінде ондағы құрылыстар мен ғимараттар бойынша, жеке тұлғалардың мүлкі бойынша, нотариалдық әрекеттер жасаған кезде мемлекеттік баж салығы, зияткерлік меншік саласында уәкілетті мемлекеттік орган заңды маңызы бар әрекеттер жасаған кезде мемлекеттік баж салығы сияқты бірқатар салықтар мен мемлекеттік баж төлеуден босатылады.

Енді кезекте біз шет елдегі көп балалы отбасылар туралы айтсақ, оның ішінде яғни Өзбекстанда көп балалы отбасыларды қолдау жанама қаржылық сипатқа ие. Кем дегенде 5 және одан да көп баласы бар аса мұқтаж отбасыларға көмек беріледі және халықтың осал топтары арасында кедейліктің алдын алуға бағдарланғанын атап өткен жөн. Өзбекстанда орта арнаулы немесе жоғары оқу орнында оқыған жағдайда 18 немесе 22 жасқа толмаған төрт немесе одан да көп баласы бар отбасы көп балалы отбасы болып саналады.

Ал Ресейдегі көп балалы отбасылар – бұл орта арнаулы немесе жоғары оқу орнында оқыған жағдайда 18 жасқа дейін немесе 23 жасқа дейінгі үш немесе одан да көп баласы бар отбасылар. Сондай-ақ, көп балалы отбасыларды анықтау аймаққа байланысты болуы мүмкін.

Ресейде көп балалы отбасыларды қолдау келесі түрде жүзеге асырылады:

- біржолғы төлемдер;
- ай сайынғы төлемдерді;
- жер учаскесін беру;
- орденмен марапаттау;
- басқа да жеңілдіктер.

Біз тағы бір елді қарастырдық ол ел - Қырғызстан. Бұл елде көп балалы отбасыларға ерекше көңіл бөлінбейді, бірақ балалы отбасыларға, сондай-ақ табысы аз адамдарға қолдау көрсетудің әртүрлі түрлері бар. Олар келесідей:

- балаға біржолғы төлемдер;

- балаға ай сайынғы төлемдер;
- ай сайынғы «әлеуметтік жәрдемақы».

Айта кету керек, 3 жасқа дейінгі бала күтімі бойынша жәрдемақы 2018 жылы күші жойылды.

Қазақстанда COVID-19 пандемиясы 2020 жылы 13 наурызда Астана және Алматы қалаларында індетті жұқтырған адамдар анықталған сәттен бастау алды. 3 сәуірге дейін COVID-19 елдің барлық аймағына таралып үлгерді. Карантин кезеңі балалы отбасылар үшін, әсіресе көп балалы отбасылар үшін үлкен сынақ болды, оның нәтижесінде отбасылардың едәуір бөлігі жұмысынан айрылу, табыстың төмендеуі, тамақтану, дәрі-дәрмек, тұрғын үйге деген негізгі қажеттіліктерді қанағаттандыру мүмкіндіктерінің төмендеуіне тап болды. Барлық адамдар 2020 жылғы қатаң карантинде олар және олардың отбасы кірістерін жоғалтқанын атап өтті. Көп балалы отбасылар арасында табысынан айрылғандардың үлесі көп балалы емес отбасыларға қарағанда біршама төмен. Қалада және ауылда іс жүзінде көп балалы отбасылардың тең үлесі карантин кезінде табысынан айырылу фактісін атап өтті. Көп жағдайда табыстарын жоғалтудан балалардың әкесі жеке салада жалданып жұмыс істейтін немесе жеке тұлғаларда өзін-өзі жұмыспен қамтыған немесе жеке кәсіпкер болып табылатын көп балалы отбасылар, кездейсоқ табыстарымен үзіліп, тұрақты жұмысы жоқ отбасылар зардап шекті.

Біз осы мақала арқылы еліміздегі көпбалалары отбасылардың жағдайын назарға алып, олардың мемлекет тарапынан әлеуметтік жағынан қорғалуын тақырыпқа арқау еттік және осы мақаланы жазу арқылы өз ұсыныстарымды ұсынғымыз келеді. Олар келесідей:

- он сегіз жасқа дейінгі көп балалы отбасыдан шыққан балаларға қоғамдық көліктерде жеңілдіктерді қарастыру;
- жылына екі рет оқу жылы басында және қыс мезгілі алдында көпбалалы отбасы балаларына кез келген дүкеннен киім кешектеріне жеңілдіктер қарастыру;
- туған сәттен бастап 6 жасқа дейін көп балалы отбасыларға тегін дәрі-дәрмек беру;
- ай сайын бір рет тегін мұражайларға, саябақтарға дақылдар, демалыс және көрме ұйымдастыруға көмектесу;
- мемлекет тарапынан көпбалалы отбасыларға берілетін жәрдемақы мөлшерін көбейту.

Мемлекеттің басты байлығы адам және оның бостандығы деп Ата заңымыздың алғашқы парағында жазылған. Біз қазір

өркениет көшіне ілгері қадам басып келе жатқан жас әрі жасампаз мемлекетпіз. Елімізден жыл сайын мемлекет басшысы өзінің кезекті Жолдауын жариялап барлық назарды өскелең ұрпаққа аударып келеді. Қазіргі күні мемлекет тарапынан беріліп отырған әлеуметтік төлемдер мөлшері де елдегі экономикалық жағдайға байланысты өсіп отырады. 2022 жылы президент Қасым –Жомарт Тоқаев 2024 жылдан бастап Қазақстанда тұратын 18 жасқа толмаған әрбір баланың есеп шотына Ұлттық қордан жыл сайын қаражат аударылып отыратындығын айтты. Бұл қаржыны бала 18 жасқа толған соң білім алу немесе тұрғын үй алуы үшін қажетіне жарата алады. Ал жаңа туған балалар үшін төленетін жәрдемақы биылдан бастап бір жарым жасқа дейін берілетін болды.

Қорытындылай келе көп балалы отбасы – ол бақытқа, шаттыққа толы жанұя, береке-бірліктің, сыйластық пен татулықтың, адамгершілік құндылықтардың тоғысқан жері. «Балалы үй базар, баласыз үй қу мазар» -деп дана халқымыз бекер айтпаған. Бала – үйіміздің берекесі, көз қуанышымыз, жүрегіміздің жұбанышы және ұлтымыздың баға жетпес құнды қазынасы десек артық болмас. Қазіргі қоғамның рухани жаңғыру сатысында отбасы құндылықтарын сақтау маңызды. Отбасы – мемлекеттің бір бөлшегі. Азаматты тәрбиелеп шығаратын ең үлкен мектеп те – осы. Сондықтан, қоғам жаңғыруы мәселесінде осыған үнемі көңіл бөлінуі тиіс. Отбасылық саясатты қалыптастыруда атқарылатын шаралар әлі де аз. Оның ішінде отбасылық құндылықтарды насихаттау және көп балалы отбасыларды ынталандыру бағытындағы жәрдемақы түрлерін әр кезеңнің талабына сай жетілдіріп отыру – бүгінгі күннің маңызды мәселесі болып отыр. Басты мәселе қашанда ана мен бала денсаулығы. Бұл кез-келген қоғамда бірінші орында тұруы керек деп санаймын. Ал баланы дүниеге алып келу қажымас қайсарлықты, психологиялық, физикалық, моральдық күшті қажет етеді. Сонымен қоса, бала санын көбейту – ұлттық құндылығымызды арттыру, мемлекетіміздің демографиялық тұрғыдан өсіп-өнуіне, халқымыздың саны артып, жағдайымыз жақсаруына септігін тигізеді.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Технологии социальной работы в различных сферах жизнедеятельности: Учебное пособие / Под ред. П. Д. Павленка. — М.: ИНФРА-М, 2009. — 608 с.)

2 Павленок П. Д. Методология и теория социальной работы: учеб. пособие. — 2-е изд. — М.: ИНФРА-М, 2012. — 267 с.)

3 Уткина, Г.Ю. Основные направления реализации семейной политики на примере работы с многодетной семьёй/Г.Ю. Уткина //Социальные аспекты здоровья населения.- 2010.- Т. 14. -№ 2.- С. 19-29.

4 Агбаева, У. Б. Көпбалалы отбасында баланың жеке тұлға ретінде қалыптасуының психологиялық ерекшеліктері / У. Б. Агбаева, З. З. Уразова. — Текст : непосредственный // Молодой ученый. — 2019 г.

5 Көпбалалы отбасыларға берілетін жәрдемақылар мен жеңілдіктер. 30 наурыз 2022 ж. [Электрондық ресурс]. – URL: https://egov.kz/cms/kk/articles/family_support/posobiya-i-lgoty

6 Қазақстандағы COVID-19 пандемиясы. 18 қыркүйек 2022 ж. [Электрондық ресурс]. – URL: https://kk.wikipedia.org/wiki/Қазақстандағы_COVID-19_пандемиясы

7 Қазақстанда 2,5 миллион адам баспанасыз. 18 қыркүйек 2022 ж. [Электрондық ресурс]. – URL: <https://qazaqstan.tv/news/163841/>

ОРЫС ТІЛДІ МЕКТЕПТЕРДЕ БІЛІМ АЛАТЫН БАЛАЛАРҒА ҚАЗАҚ МУЗЫКАСЫН ДӘРІПТЕУДІҢ МАҢЫЗЫ ЗОР.

НУРКЕНОВА А. М.
студент, Торайғыров университеті,
АУБАКИРОВА Р. Ж.

РФ п.ғ.д., Торайғыров университеті, Павлодар қ.

Музыка арқылы қазақ халқының тарихын, әдебиеті мен мәдениетін жақсы танып, ұлттың салт-дәстүрін біледі. Музыка кез келген ел арасын байланыстырып тұратын алтын көпір іспетті. Оған дәлел әлемді өзінің әсем де әуезді дауысымен таң қалдырып, қазақ елінің абыройын асқақтатқан Димаш Құдайберді. Бүгінде оның өнеріне тәнті болған әлем халқы қазақтың өнеріне бай иіп, қазақ тілін үйренуде. Бұл музыканың, өнердің құдіреті болса керек.

Қазақстан музыкасы — Қазақстанның музыка өнері мен музыка индустриясы.

Қазақстан халықтарының бірегей, терең шынайы дәстүрлерінің қалыптасу және дамуы арқылы ұзақ тарихи процестердің нәтижесінде жеткен музыкалық мәдениетінің бай музыкалық

мұрасы. Бұл тұжырымдама қазақ халқының музыка өнерін, XVI-XXI ғасырлардағы қазақ және қазақ жерін мекендеген басқа ұлттар композиторларының шығармалары, романстары, шығармашылық еңбектерін біріктіреді.

Бүгінгі таңда мемлекеттік білік беру саясатының түбірлі міндеті қазір білік беру сапасына жасақ апару үшін бар жағдайды дүние әлі білімнің баршылық балалар үшін қолжетімді болуын қамтамасыз қылу боп табылады. Білім беру саласындағы жаңа өзгерістер оқушыларды оқыту мен тәрбиелеуде заманауи технологияларды қолданудың өзектілігін айқындайды. Мұғалім оқушының танымдық іс – әрекетін ұйымдастыру үшін тиімді әдіс-тәсілдер мен технологияларды таңдай білуі тиіс.

Орысмектептердетуган тілін оқытуда қолданылатын әзіл технологиясы бұрынғыдай қолданылып келе жатқанымен, оқушылардың танымдық белсенділігін арттырып, логикалық ойлауы бен шығармашылық қабілетін дамытудағы едің ұтырлы әдіс болғандықтан те өзектілігін жоғалтпай, қайтара ескілікті қалжың элементтерімен толысып отырады.

Ойын оқушыға пән бойынша бейтаныс білім негіздеріне жол ашады, әдеттегі сабаққа жаңаша көзқараспен қарауға мүмкіндік береді, пәнге қызығушылығын арттырады. Демек, оқыту үдерісінің тиімділігі арта түседі. Қазақ тілі сабақтарында ойын технологиясын қолданудың мақсаты – нақты практикалық дағды қалыптастыру, оны әдістеме деңгейінде бекіту, білімді тәжірибеге айналдыру.

Алаш тілі сабағында қалжың технологиясын жарату материалды меңгеруге қатысты бірсыпыра қиыншылықтарды жеңуге, тақырыпты меңгерту бен бекітуді эмоционалды түрде сезінуге септігін тигізеді. Сондай-ақ қалжың оқушының лұғат қорын молайтады, ой-өрісін дамытады. Қалжық мөлш оқыту бен дамыту міндеттерін көне шешіп қоймайды, қысқасы бірге бастамашылдық, тұрақтылық, мақсаткерлік, метр келген жағдайда бітім таба азайту сипатты шығармашылық қасиеттерге те тәрбиелейді. Дидактикалық ойындардың қазақ тілі сабақтарын өткізуде ерекше орын алатынын айта кету керек. Алайда заман ағымы бүгінгі оқушыға жеке тұлға ретінде талапты күшейте түсті. Демек, заман талабына сай дидактикалық ойынды жаңа деңгейге көтеріп, оны шығармашылық ойынға айналдыру қажет.

Сондықтан қазақ тілін дидактикалық ойындар арқылы меңгерту барысында шәкірттердің санасына ұлттық рухты сіңіру, өз халқының өткеніне мақтанышпен қарау сезімдерін ояту керек.

Бұл оқушылардың жеке тұлғалық қасиеттерінің жетілуіне негіз бола алады.[1]

Өз сабақтарымда оқушының қызығушылығын арттырып, оның дамуына жайт туғызып, үндеу қабілетін дамытуды түбегейлі мақсатым деп білемін. Бұл мақсатқа жетудің әлдебіреу әдісі сабақта әзіл технологиясын ұстау. Қылжын оқушылардың жасына үйлесімді болу қажет, күлкілі және интеллект әрі рухани дамуына септігін тигізуі тиіс. Ойын сабақтың басында – өткен тақырыпты еске түсіреді.

Сабақтың ортасында – көңіл-күйді сергітеді, белсенділікті, ынтаны арттырады.

Сабақтың соңында – тақырыпты бекітуге, сабақта алған білімді жинақтауға септігін тигізеді.

Қазақ тілі сабақтарында рөлдік, дидактикалық және сюжеттік ойындарды пайдалануға болады. Солардың ішінде сабақта жиі қолданылатын ойын түрлеріне тоқталмақпын.

«Ойлан тап» оқыта үйрету ойыны. Мұғалім кім? деген сұрақ қойғанда, оқушылар ата, әже, мұғалім деп жауап беруге тиіс. Мұғалім қайда? деп сұрақ қойғанда, үйде, үстелде, партада, далада, мектепте деп жауап берулері керек (мақсаты: оқушылар қойылған сұрақты түсініп, оған дұрыс жауап тандай білулері керек. Яғни кім? деген сұраққа парта деп жауап берілмейді).

«Қайталай ғой» ойыны. Ойын шарты: бір оқушы қандай да бір модульге байланысты бір сөзді атайды, ал екінші оқушы оны қайталап, тағы бір сөз атауын қосады. Үшінші оқушы екеуін қайталап, үшінші сөзді қосады. Осылайша ойын белгілі бір тақырып бойынша 6-7 сөзге дейін жалғасады.

«Тақырыптық сөздер» ойыны. Лексикалық тақырыптарды пысықтау кезінде қолдануға қолайлы ойын түрі. Оқушылар шеңбер жасап, дөңгелене тұрады. Мұғалім басты тақырыпты айтады. Мысалы, мұғалім «Қыс» деген тақырыпты айтады. оқушылар осы тақырып бойынша сөздерді бір-бірден айтады. Осылайша шеңбер аяқталғанға дейін сөздер айтыла береді.

«Жалғасын тап» ойыны. Бұл ойын арқылы оқушылардың буындардан сөз құрай алу дағдылары қалыптасады. Мысалы ба-ла, мек-теп деген сөздердің буындары қиынды ретінде шашыратып тасталады, оқушылар өздері буындардан сөз құрайды.

«Достасқан буындар» ойыны. Бір оқушы «қа» деген буынды айтады, екінші оқушы оған «ла» буынын жалғап сөз құрайды.

«Жұбынды тап» ойыны. Сөз тіркесетерін меңгертуге арналған ойын. Бұл ойында оқушылар саны жұп болуы керек. Мұғалім әр оқушыға бір-бірден сөз үлестіреді. Барлық оқушылар өздеріне берілген сөздерді дауыстап оқиды. Осыдан кейін оқушылар сөз тіркесін жасау үшін өз жұбын іздейді. Мысалы қыс, келді, қыс, айлары деген сөздер таратылады. қыс деген сөзді оқыған бала келді деген сөзді оқыған баланың қасына барып, екеуі бірігіп, қыс келді деген тіркесті айтады.

«Кім көп және тез?» ойыны. Мұғалім қазақ тіліне тән белгілі бір дыбысты атайды, оқушылар сол дыбыс кездесетін сөздерді атауы керек. Ең көп сөз атаған бала жеңімпаз атанады.

«Сөзден сөз тіркесіне» ойыны. Бұл ойын арқылы оқушылардың сөзден сөз тіркесін құрай алу дағдылары қалыптастырылады. Мысалы, мұғалім доп деген сөзді айтады, оқушылар қызыл доп, екі доп, ала доп, көп доп сияқты сөз тіркестерін құрайды.

«Кім жылдам» ойыны. Тақтадағы немесе интерактивті тақтадағы суреттер бойынша сөздер, сөз тіркестерін, сөйлемдер құратамын. Қай оқушы жылдам құрайды, сол жеңімпаз атанады, бұл ойынды жеке, жұптық және топтық жұмыс ретінде де жүргізуге болады.

«Кім тапқыр?» ойыны. Тақтада екі бағанға жуан және жіңішке сөздердің алғашқы буындары беріледі, оқушылар сол буындардан басталатын сөздерді жазуы керек. Қай бағанда сөз көп жазылса, сол жеңімпаз атанады.

Жуан: Жіңішке:

Ба Бе

Бала Бесік

Бақыт Береке

«Мақалдың жалғасын тап» ойыны. Өткен тақырыптар бойынша мақалдарды қаншалықты меңгергендерін тексеру үшін мақалдың бірінші бөлігі беріледі, екінші бөлігін оқушылар табады.

«Сөзжұмбақтар, ребустар, чайнвордтар». Ойынның бұл түрі сабақта жиі қолданылады. Оқушылардың белсенділігін арттырып, сабақтың тақырыбын анықтауда, сабақты бекітуде, нақты тақырыпты меңгертуге сөзжұмбақтың, ребустың алатын орны ерекше. Сөзжұмбақ сабақтың әуелінде әзір сабақтың тақырыбын деректеу үшін я зайырлы жаңғырту мақсатында пайдаланылса, сабақтың аяғында сабақты қорытындылау үшін ұтымды. Оқушыларды сергітіп қысқарту, назарын бейтаныс нәрсеге аударту, тілдік құбылыстарға сырт көзқараспен басидіру

мақсатында сөзжұмбақтар пен ребустарды жарату таптырмас жарық. Сондайақ сөзжұмбақтар сабақтың қайсы та әлдебіреу кезеңінде білімдер қадағалау формасы санатында қолданылады. Кезмал кезде оқушыларға өзін сөзжұмбақты ұсынбай, көрнекті әлдебіреу өтілген тақырып бойынша оқушылардың өздеріне құрастыру мүмкіндігі беріледі. Сөзжұмбақтар сабақтың аршын келген кезеңінде қолданылып, едің жөндекі дейтін оқушылардың өзін сабаққа жұмылдыруға септігін тигізеді.

1-6 сынып оқушылары үшін жоғарыдағы аталған ойындарды күрделендіре отырып, өткізуге болады. Сондай-ақ интерактивті тақтаны пайдалана отырып, кез келген ойын түрін ойнатуға болады. [2]

Ойын – оқу үрдісіндегі оқытудың әрі формасы, әрі әдісі ретінде дербес дидактикалық категория. Сонымен бірге ойынды мұғалім мен оқушылардың бірлескен оқу әрекетінің өзара байланысты технологиясы ретінде қолдануға болады. Сонымен қатар, қазақ тілі сабағында ойын формаларын еңгізу барысында интерактивті тақтаны қолданудың маңызы өте зор. [2]

В. А. Сухомлинский «ойынсыз, музыкасыз, ертегісіз, шығармасыз ойсыз толық мәндегі ақыл-ой тәрбиесі болмайды» деп санайды. Шеберлікпен қолданылған ойынның түрлері мұғалімнің түсіндіріп отырған тақырыбын оқушылардың зор ынтамен тыңдап, терең меңгеруіне көмектеседі. Қызықты ойын түрлерінен кейін олар тез сергіп, тапсырманы ықыласпен орындайтын болады. [3]

Н. К. Крупская: «Бала жас болғандықтан ғана ойнамайды, балалықтың өзі оған ойнау үшін, яғни жаттығу арқылы өмірде қажетті дағдыларды игеру үшін берілген» деген болатын. Ойынмен ұйымдастырылған сабақ балаларға көңілді жеңіл келеді. Әр сабақтың мақсатына, мазмұнына, оқушылардың жас ерекшеліктеріне қарай ойын түрлерін тандап алу – мұғалімнен шеберлікті талап етеді. «Ой - ойыннан басталады» десек, баланың ойын дамытып, сабаққа қызығушылығын, белсенділігін арттыру үшін әр мұғалім ойын элементтерін сабақта шеберлікпен пайдалана білуі керек.

Ойын – балалардың негізгі іс-әрекеттерінің бір түрі. Сондықтан да қазақ тілі сабақтарын ойын технологиясын пайдалана отырып өткізудің тиімділігі зор.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Назарбаев Н.Ә. «Қазақстан – 2030» Жолдау

2 Ахметова М.М. Ән өнері уақыт — Алматы: Жазушы, 1990-306 б.

3 Ж.Қ.Балтабаева. Қазақ тілі (дидактикалық материалдар) Алматыкітап, 2010ж.

ПРОБЛЕМА ПРЕСТИЖА СПЕЦИАЛЬНОСТИ «СОЦИАЛЬНАЯ РАБОТА» В ВЫБОРЕ ПРОФЕССИИ СРЕДИ МОЛОДЕЖИ

РАКУШИНА Е. Д.

студент, Торайгыров Университет, г. Павлодар

ЮНОШЕВА Н. Ф.

преподаватель (ассистент), Торайгыров Университет, г. Павлодар

Социальную работу в обыденной жизни принято сравнивать с волонтерством. В связи с этим сложилось немало мифов о том, что социальные работники помогают исключительно пожилым людям или работают с бездомными животными. На самом деле, это не так.

Профессиональная деятельность социального работника охватывает разные сферы деятельности. Помощь престарелым гражданам – лишь малая часть работы, остальная же находится вне поля зрения обычного человека.

Волонтерство и социальная работа во многом схожи, но на деле же это два очень разных способа проявления гуманности через помощь. Оба берут начало из благотворительности, но вот внутренние мотивы и глубины их отличаются [1].

При содержательном анализе профессиональных компетенций, необходимых для социальных работников, оценки значимости и ценности профессии, утверждений и стереотипов, распространенных среди граждан Казахстана прослеживается необходимость в:

- выстраивании непрерывной системы профессиональной подготовки трудовых ресурсов в социальной работе в соответствии с международными стандартами по социальной работе;
- повышение статуса социального работника и престиж профессии в стране;
- усиление межведомственных взаимодействий в развитии приоритетов социальной работы.

При выборе профессии по окончании школы лишь малая доля абитуриентов в Казахстане целенаправленно поступает на специальность «Социальная работа». Мотивация у большинства поступивших – государственный грант и возможность обучаться в университете бесплатно.

Студенты не имеют представления о том, где они будут работать в будущем. Система обучения не позволяет в полной мере понять, что именно представляет собой работа, поэтому у не посвященных может сложиться впечатление, что это безрадостное и бесперспективное занятие. Конечно, все не так.

Социальная работа – это профессия, направленная на оказание помощи отдельным людям, семьям, группам и общинам в повышении их индивидуального и коллективного благополучия. Она направлена на то, чтобы помочь людям развить свои навыки и способность использовать свои ресурсы и ресурсы сообщества для решения проблем [1].

Более 10 лет назад был принят Закон РК «О специальных социальных услугах». Этот нормативный акт дал в свое время особый импульс уникальному этапу становления и формирования социальной работы как профессии в Казахстане.

В Казахстане до 2008 года социальная защита затрагивала проблемы только лиц с инвалидностью, участников и ветеранов Великой Отечественной войны, лиц преклонного возраста, семей, живущих ниже черты бедности и лиц, оставшихся без работы.

Спектр поддержки включал только разного рода выплаты, пособия и пенсии, а уход включал только направление нуждающегося лица в дома-интернаты при наличии у него инвалидности или преклонного возраста и нуждаемости в постоянном постороннем уходе [2].

Основной функцией социальных работников данного временного периода было оказание бытовых услуг.

Принятый в 2008 году Закон РК «О специальных социальных услугах» изменил формат социальной работы:

- законодательство утвердив социального работника в качестве новой, самостоятельной профессии, признающей права человека на достойное существование;

- определив основной целью социального обслуживания – содействие выходу человека, семьи из трудной жизненной ситуации, развитие их потенциала для формирования способности независимой и экономически эффективной жизнедеятельности;

- способствуя развитию новых типов учреждений для оказания поддержки лицам в трудной жизненной ситуации, в том числе и негосударственной собственности. Эта норма значительно расширила сеть учреждений социальной защиты населения;

- введя на рынок социальных услуг новые категории получателей услуг: лица, имеющие социально значимые заболевания, жертвы насилия, экс-осужденные, лица без определенного места жительства и т.д. [3].

Сегодня поднятие престижа социального работника, а также лиц, работающих в социальной защите населения, осуществляется через:

- День работников системы социальной защиты, которое отмечается в последнее воскресенье октября, введенный в 2011 году по Указу Президента Республики Казахстан «О профессиональных и иных праздниках в Республике Казахстан»;

- Ветомственный нагрудной знак «Әлеуметтік еңбек саласының үздігі», которым награждаются работники с 2012 года ветераны и иные лица в сфере труда, занятости и социальной защиты населения, имеющие стаж работы в организациях труда, занятости и социальной защиты населения не менее 5 лет, положительно характеризующие по службе, добросовестно и профессионально выполняющие возложенные на них обязанности.

С момента празднования Дня работника системы социальной защиты, наградами было удостоено 1,2 тыс. человек, 1,6 тыс. получили похвальные грамоты и благодарственные письма Министра здравоохранения и социального развития РК;

- Введенная с 1 января 2023 года новая система оплаты труда гражданских служащих, в рамках которой заработная плата 38 тыс. социальных работников, была увеличена на 25 %.

Несмотря на признание социальных служб в обществе, привлечение молодежи через выделение образовательных грантов, действующая мотивация труда недостаточная, имеется недостаточный уровень заработной платы; низкий статус социального работника; слабый интерес к повышению профессиональной компетентности; быстрое «вымывание» из профессии молодых специалистов.

Изменение парадигмы возможно при повышении престижа профессии, изменения профессиональных стандартов работы и повышения оплаты труда. Подготовка кадров должна проводиться согласно потребностям общества.

Сегодня функции социального работника зачастую выполняют люди, не прошедшие профессиональной подготовки в колледжах и вузах.

В то же время повышаются профессиональные стандарты, работы, расширяется область деятельности социальных работников,

что требует специальной подготовки, а также их переподготовки краткосрочных курсов.

Университеты совершенствуют образовательные программы подготовки бакалавров, магистров, докторантов, стремясь учесть нужды развития социальных служб и новые требования рынка социальных услуг.

Государственный образовательный заказ на подготовку специалистов по социальной работе в ВУЗе существенно вырос: для набора в 2019-2020 году – 122 гранта, а в 2020-2021 году – 127 грантов и в 2021-2022 году увеличилось до 350 грантов.

Вместе с тем, задача образовательных программ состоит в подготовке профессионала, способного работать с различными группами населения, ответственного, с активной гражданской позицией, толерантного, готового к продолжению профессионального образования и совершенствованию своей деятельности [4].

В силу того, что становление системы социальной работы находится в начальной стадии своего развития, отсутствует системное устойчивое практическое взаимодействие с социальными службами.

В дальнейшем, социальный работник должен быть компетентным, квалифицированным специалистом в своей области, владеющим современным инструментарием, обученным по качественным отечественным учебным пособиям, а также обладать высокой степенью моральных качеств, свидетельствующих о его гуманности.

Области для развития социальной работы в Казахстане.

Введение понятия «социальная работа».

Действующая система социальной работы в национальном законодательстве подразумевает оказание специальных социальных услуг, что сужает широкий спектр применения социальной работы. В международном определении под социальной работой понимается деятельность профессионально подготовленных специалистов на уровне бакалавриата и магистратуры. Закрепление понятия позволит сформировать правильное понимание в социуме социальной работы, которое в нынешней реальности ориентировано на социальное обслуживание.

Повышение статуса социального работника.

Профессия социального работника занимает низкую ступень в системе социальной защиты населения. Подтверждением этому является низкий уровень оплаты труда, слабая система

стимулирования, непрактичные программы профессионального обучения, устоявшаяся ассоциация «работник, оказывающий бытовые услуги на дому». Сложившиеся стереотипы к должности «социальный работник» приводит к частой смене кадров.

При этом профессия социального работника связана с разными социально-уязвимыми слоями населения: инвалидами. лицами пожилого возраста, гражданами (семьями), попавшими в трудную жизненную ситуацию, что в свою очередь требует хорошей выдержки и моральной устойчивости. Повышение статуса социального работника позволит не только сформировать профессиональный кадровый потенциал, но и повысить уровень оказания социальных услуг населению.

ЛИТЕРАТУРА:

- 1 Курбатов В.И. Социальная работа для студентов вузов. Ростов-н/Д: Феникс, 2005 – 156 с.
- 2 Сарбасова С.Б. Зарубежный и казахстанский опыт подготовки социальных работников/ учебное пособие/ - 2017. – 248с.
- 3 Закон Республики Казахстан от 29 декабря 2008 года № 114-IV «О специальных социальных услугах» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 18.11.2022 г.)
- 4 Холостова Е.И. Социальная политика и социальная работа – 2016. – 334с.

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫСЫНЫҢ ЖЕТІСТІККЕ ЖЕТУІНДЕГІ МОТИВАЦИЯСЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

САРЫБЕКОВА Қ. Н.

п.ғ.к., доцент, М. Х. Дулати атындағы Тараз Өңірлік университеті, Тараз қ.

ӘБДІБЕКОВА Д. Ж.

студент, М. Х. Дулати атындағы Тараз Өңірлік университеті, Тараз қ.

Мотивация ойдан жасалынған жүйе емес, ол үнемі белсенділікке жол бастайтын мотивациялық категория, бастауыш мектепте баланың дұрыс дамып, білім алуына қатысуда негізгі шарт екені анықталып табылады.

Қазіргі уақытта бастауышта білім беру деңгейінің төмендеуі, балалардың сабаққа деген қызығушылығының төмендеуі, мұғалімнің өз пәніне деген оқыту барысына бейімдей алмауы не себептен және қалай деген түрлі сұрақтарды қоғамдық ақпараттық

жүйелердің баса назарда ұстап, оған қатысты жауапты тыңғылықты іздестіруде.

«Мотивация атауы латынның «move» - әрекетке бастап беру деген сөзінен шыққан» [1,78 б.].

«Мотивация – нақты мақсатқа жетуге бағытталған қандай да бір әрекетке тұрткі болатын үрдіс. Мотивациямен адам балалық шақтан таныс болады. Егер сен жақсы оқысан... т.с.с. Осы үлгіде айтылған сөздің күшімен біз қиын есепті шешіп, күрделі жаттауды жаттайтынбыз» [2, 95 б.].

Мотивацияны не бағындырады, ол неге тәуелді, осы мәселеге толығымен түсініктеме берсек.

Мотивацияны құрайтын:

«Мотив (лат. тіл. ауд - қозғалтамын) – бұл материалды және идеалды зат болып табылады. Ол адамның бар күш-жігерін салып сол затты немесе қалыпты игеруге талпынысын тудыратын дүние» [1, 9 б.].

«Мотивті көбінесе қажеттілік және мақсатпен шатастырып жатады, алайда қажеттілік – бұл саналы түрде қолайлылықты жою болса, ал мақсат – саналы орындалатын нәтиже болып табылады. Мысалы: шөлдеу – бұл қажеттілік, ал су – бұл мотив, ал бөтелкедегі суға адамның талпынуы – бұл мақсат болып табылады» [1, 8 б.].

«Стимул (лат. тіл. ауд – stimulus – жануарды айдаған таяқ) – нақты мотивтің әрекет етуіне әсер ететін өз кезегіндегі рычаг. Мысалы, бонус, сыйлық, үстеме, айыппұл, жазалау» [1,97 б.].

Мотивация түрлері:

1. Ілгерілеу мотивациясы - сыртқы ортада тура санатқа негізделген. мысалы, сыныптас жақсы баға алды, сол кезде сенде де сабақты оқып, мен де жақсы баға алсам, сондай бағаға деген мотивацияңыз оянады.

2. Сырттай даму мотивациясы – сыртқы жаймен байланысты.

3. Саналы мотивация – ойды басқаратын стимулға арналған. жақсы баға алсам жақсы сыйлыққа ие боламын.

4. Бастапқы стимулға негізделген.

5. Сатылы мотивация – баланың қажеттілігіне бағытталған, ол өз кезегінде басқаруды алға тиек етеді.

6. Мақсатсыз мотивация – барлық уақытта шегінуді талап етеді.

Мотивацияны ретпен салыстырып анықтауға болады: болашақ мотивациясы және дарынға жетелейтін мотивация.

Мектепте көбінесе саналы мотивациясын орынды қолданады. Мұндай реттік жағдай ұзақ ойды талпынысты қажетт етпейді. Даму

төмен болғанда олар орын алып, келер нәрсені туғызып алмауға апарады. Ал болашаққа жету мотивациясы баланың дайындығын қажет етеді. Мұғалім соған сәйкес, қажетті ретпен қол жинау үшін арнайы белсенділікті қанағат етеді.

Мотивацияны басқару мен байланыстыру үшін білімге бастайтын мотивацияны реттеп, қатардан алып тастау керек. Себебі мектептегі даму мотивациясы баяу дамиды үрдіс. Барлық жоспарды орындамауға 45 минут ішінде сан алуан түрін табуыңыз да мүмкін.

Мектеп өзіндік мотивация туғызуға көмекке басымырақ болып келеді. Ал өзіндік трапецияны дамыту үшін санаулы құрамдастықты реттеп біріктіру аса қажет.

Біріншіден, динамикалық әрекетке барлық тумалас ұстаным туғызу (мен өз дегеніме жетемін).

Екіншіден, саналы түрде жауапкершілік мен жоспарды сезінудің тура жолын дамыту.

Үшіншіден, барлық жетістікті сезініп, саналы түрде алға қарай достарымен талпыну.

Егер біз көрсеткен үш бөлім айналдыра отырып қолданыс тауып жұмыс жасаса оқушы өз ойындағы өзіндік мотивацияның тумалас процесс екеніне күмән келтірмейді.

Мотивацияның баста сипаттамасы қандай да нақты жоспарды орындауға қозғаушы мақсат ретінде оны ояту сапасының көзі болып табылады. Эмоция тұлғалық немесе оқушының мақсатына және оның орындалуына сипатталуы негізінде болады.

Мотивацияның негізгі орындалу категориясы:

- бастапқы анализ немесе материалды синтездеу болып отыратын табиғи процессті бастапқы түрде қабылдау.

- қорытындысында психологиялық реттеу мен болжам жасау, оны жүзеге нақтылап қорытындылайтын мектептегі сабақтар кестесі.

- агрессивті стимулды болдырмау, (бастапқы тәжірибе, темпераменттің орбиталық бөлінуі)

- мотивацияның басты айғағы ретінде негізгі қозғаушы күшті болдырмау.

- типтік әдіс - теориялық материалдарды бастауышта өмірмен байланыстыру үрдісін дұрыс жолға қоя білу санаты [3,9 б.].

Ең бастапқысы, пікір мен тұжырымдары ұқсас оқушылардың ортасында экскурсия ұйымдастыру керек.. Дәл солар рухани

талдауды бір қалыпты бастап, төмендеген бағытта оларды көтеруге негізгі себепкер екенін сезіну болады.

Эмоция – сіздің қалауыңыз бен сезіміңізді, рухани суреттері бірінші орынға қойылатын психологиялық күй.

Мектептегі түрлі мотивация және оларды жүзеге асыру кешенін қарастырудағы нақты арнайы бағыттың бар екендігі дамуға байланысты бақылау әдістерінің жайсыздығына әкеледі. Барлық жағдайда типті бағдарламадағы әдістер барлық сыныптағы тұлғалық қасиеттерді, эмоционалды тұрақсыздықты зерттеуге арналған, жалпы адамның арнайы ауысы жағдайларындағы теориялық бағыт қабылдауына әсер беретін оқулардың қасиетін шешуге нақты бағытталған.

Зерттеу жұмысының біз жасаған мақсатына байланысты оның бірінші міндеті – мотивациялық теорияның өзгеру критерийларына байланысты түрлі әдістерге сипаттама жасау. Анализдік талдау барлық сабақта бірнеше белгілі себептермен сипатталады деген тұжырым жасадық.

Алға ұмтылудың белгілі реті оқу категориясына әсер жасаумен бірге жүретін, синтездеу процесіне қатысатын тұлғалық қасиетіне байланысты ісерін тигізеді. Сабақта эмоция туғызатын және әдістердің кері әсерін туғызатын мотивацияның бірнеше топтарын реттеп бөлуге болады:

- 1) тұқым қуалайтын мотивация;
- 2) мінездік мотивация.

3) сипаттық мотивация. Оған тұлғаның өзінің барлық сипатына әкеп туғызатын мотивтерді жатқызады: сыныптағы авторитарлық жүйеге ұмтылу, жақсы баға алуға талпыну, сынға қалудан сескену, т.с.с.

Ал, мінездік мотивацияға сабақ процесі кезінде адамның ойында пайда кейбір дедуктивті сапаларды реттеу жатады: оқудың транспорттық маңыздылығын баса нақты түсіну, оқудың реттік және сандық нәтижесі, оқуға баса назар аудару, тікелей өз материалдарына байланысты эмоциялар т.с.с.

Жоғарыда көрсетілгендерді бастапқыда ойлана отырып, зерттеу жұмысының екінші категориясы – екі бастапқы санаттағы тұқымқуатын жіне стерженьді мотивацияны тудыратын әдістерді қайта зерттеп, көрсету. Алдағы екі бастапқы міндеттерге арналған терен зерттеулердің аталмыш міндеті - көрсетілген дедукциялық әдістемелерден басты қорытынды көрсету үшін бастама жасау және мектептің негізгі міндеті – жанартылған білім арқылы алынған

нәтижелер барысында ата-анамен оның іс-әрекетінің туындысына сипаттама енгізу.

Осы заманда адамның сипаттамасы мен оның нақты мотивтерін зерттейтін психологтар мен анатомдар өндеген физиологиялық бағыттағы қорытынды жасауға болады: дедукция, жалпылама, әңгімелесу, баяндама әдісі, статистикалық есептеулер, іс-әрекет тұжырымдарына реттік талдау және басқа да категориялар жатады.

Осы категорияларды негізінен үш топқа топтастырып қарауға болады.

1) дедукциямен дәлелдеу әдісін барлық формада нақтылап отырып қолдану;

2) оқушының темпераментіне сырттай бақылау кезінде баға қою мен зерделеу әдісін нақтылау;

3) эксперименталдық түйіндемелер категориясын бір жүйеге келтіру.

Біздің мақаламызда, баланың білім алуға деген мотивтерін анықтау арқылы қолданылатын теория ретінде аксиоматикалық талдау әдісін қолдандық. Осы әдістің барысында олардың бастапқы шарттан өзгешелігін байқауға болады:

1) бұл категорияның негізгі сенімділігі оқу процесінде алуан сұрақтар бағыттап, онымен қоса, оны саналы түрде де зейінді басынан бастап өзгертуге болады;

2) Сабақ беруші мен зерттеушінің даму сатысына қарай анализдеп, синтездеу әдісін тест немесе ауызша түрде эссе жазу болады;

3) Топтастыру мен жекелеуге қарағанда себепке барудың жеңіл және нақты жолы оң нәтиже деп саналады.

4) егер дедукция мен индукция әдістердің бастамаларын аппарат көмегімен субъективті каналдар анықтауы керек болса, тасымалдау әдістерінің реттілігі, объективтілігі оның барлық тура адаптациядан бастап зерттелу шкаласы анықталады.

Жаңартылған білім беруде оқу әрекеті – білім алудың арнаулы жүйесі ретінде, болашаққа жол алатын өзін-өзі басқару, тексерілетін, бақылынатын оқу орны түрінде жарияланды.

Бастапқыда айтылғандар «білім беру» ұғымының шын мәтіндік өзгерісі тым орасан, көп айдан бері және түрлі этностардың тұрғысынан ерекшелене отырып жасалынған.

Мектептерде баланың мотивациясын көтеретін іскерлік баланың рухани дамуының үстінде реттелетін болса, жеке шаруа және ата-анада оны кей кезде бөліп, барлық рухани топтың

мақсаттарына шешудің негізгі бір тәсілін нұсқа есебі түрінде пайдалануға арнайы жасалынған жағдайда жетістіктер орын алмайды.

Педагогикалық психологияның аталмыш ойда кездесетін талаптарының ең негізгісі – бастапқы дамудың анализдік сараптамасын бастауыш мектептің тақырыптары мен тақырыпшаларын оқытушыға кейбір терминдердің қасиеттерін түсініп, зерттеп алудың немесе сыныптың бір негізгі міндеттерін пайдалануды жалпы барысына нақтылап отырып игеруге бірден апаратын оқу жағдаяттары негізінде таптырмай бөлу.

Қорыта келгенде: бастауыш сыныптардың оқу ситуациясында шәкірттердің бастамасымен жұмысы алуан типті бағыттардан құралады. Топ сыныптарының арасынан сабақ оқу әрекеттері жекешелеп орын алады. Қазіргі тарихи–педагогикалық сезімнің келешекті бағдарлауларының бірі – оқу әрекетіндегі жас жеткіншек пен тұлғаның барлық арасындағы заңдылықтарының зерттеп білуі болып келеді.

Негізгі мұғалімнің дарыны пен тәжірибесінің қайталанбас бөлімі оқыту нұсқасын құруда кейбір мотивацияның туындауына себепкер болып отырады. Сол үшін бастауыш мектеп ұстаздары үлкен ғылыми-педагогикалық, психологиялық жұмыс жасауда.

ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 Фрейд П. Мотивация обучения и формирования школьника. – М.: МГУ, 2016 г. -260 с.
- 2 Андреев И.Н. Проблема развития учебной деятельности сферы ребенка // Изучение математики детей и подростков. – М.: Юристь, 2022. – 310с.
- 3 Макаров А.Н. Мотивация и лаконичность действия. – М.: МГУ, 2021. – 144 с.

АҒЫЛШЫН ТІЛІ САБАҒЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ҚАБІЛЕТІН ДАМУ ЖОЛДАРЫ

СЕЙСЕМБАЕВА А. Е.

Ә. Марғұлан атындағы

Павлодар педагогикалық университет, Павлодар қ.

БАЙГОЖИНА Ж. М.

п.ғ.к., профессор, Ә. Марғұлан атындағы

Павлодар педагогикалық университет, Павлодар қ.

Оқушылардың шығармашылық қабілеттерін қалыптастыру шығармашылық ойлауды, әсіресе келесі компоненттерді дамытуға негізделген:

– Аналитикалық компоненттер – сәйкесінше концептуалды–логикалық ойлау–логика, ұтқырлық, селективтілік, ассоциативтілік, тапқырлық, саралау қабілеті және т. б.

– Эмоциялық компоненттер (сезімдік–бейнелі ойлау): бейнелердің жарықтығы, оқиғаларды, фактілерді, құбылыстарды эмоционалды бағалау және т. б.

– Жасампаз компоненттер (көрнекі–пәрменді ойлау): ұтымды шешім жолдарын іздеу, стандарттылық (даралықтың, бірегейліктің көрінісі, таптауындарды еңсеру), нәтижені алдын ала болжай білу, Қызметтегі үздік білім мен іскерлікті синтездеуге ұмтылу, ықтимал нұсқалардан неғұрлым қолайлы шешімді таңдау және таңдаудың дұрыстығын негіздей білу [5, с. 58]

Адамзат өркениетінің даму тенденцияларының бірі–әрбір жаңа тарихи дәуір онда өмір сүретін адамның психологиясына мүлдем жаңа талаптар қояды. Адамзат қоғамының өмір сүруінің үлкен кезеңінде шығармашылық бірліктердің көп бөлігі болды және бұл жағдай өткеннің әлеуметтік құрылымдарын қанағаттандырды. Қазіргі технологиялық қоғам күнделікті ойлау функцияларын машиналарға, компьютерлерге беру жолымен жүріп, адамнан шығармашылық, өнімді ойлауды күтеді. Жаяу энциклопедия болуға ешкімге тыйым салынбайды, бірақ бұл міндетті емес, өйткені бізді қызықтыратын кез–келген ақпаратты компьютердің арқасында өте қысқа мерзімде алуға болады. Адамнан мүлдем басқа нәрсе күтіледі, атап айтқанда – ойлап табу және жасау мүмкіндігі. Мектеп осы өзгеретін әлеуметтік жағдайларға жауап беруі керек: біз шығармашылықты оқу, математика және басқа пәндер сияқты үйретуіміз керек. Мектепті шығармашылыққа қайта бағдарлау өте

көп уақытты қажет ететін міндет және ең бастысы мұғалімдер ғана жасай алады.

Е. Григоренко мен Р. Стернберг кез-келген оқу пәнінде мектепте шығармашылық ойлауды оқытуға негіз болатын шығармашылық әлеуетті дамытудың 12 стратегиясын ұсынады. Осы стратегияларды-принциптерді қолдана отырып, мұғалім өз оқушыларының шығармашылық әлеуетін ашу ықтималдығын арттырып қана қоймай, сонымен бірге шығармашылық бастаманы күшейте алады. Міне, осы қағидалар:

- үлгі болу;
- жалпы қабылданған болжамдар мен болжамдарға қатысты туындайтын күмәнді көтермелеу;
- қателіктер жіберуге рұқсат етіңіз;
- ақылға қонымды тәуекелді ынталандыру;
- оқу бағдарламасына оқушылардың шығармашылық қабілеттерін көрсетуге, меңгерілген материалды оқушылардың оларды қолдану мүмкіндігі болатындай етіп тексеруге мүмкіндік беретін бөлімдерді қосу;
- мәселені табу, тұжырымдау және қайта анықтау қабілетін ынталандыру;
- шығармашылық идеялар мен шығармашылық қызмет нәтижелерін көтермелеу және марапаттау;
- шығармашылық ойлауға уақыт беріңіз
- белгісіздік пен түсініксіздікке төзімділікті ынталандыру;
- шығармашылық тұлға жолында кездесетін кедергілерге дайындалу; – одан әрі дамуын ынталандыру;
- шығармашылық адам мен қоршаған орта арасындағы сәйкестікті табыңыз.

Айта кету керек, шығармашылық және тапқырлық қабілеттерін дамыту сабақтың тиімділігін бірнеше есе арттырады, оқушылардың жеке басын ашуға жағдай жасайды, оларды зияткерлік тұрғыдан дамытады. Міне, мен өзімнің педагогикалық қызметімде қолданатын қарапайым әдістер:

1-оқытудың бастапқы кезеңінде өлеңдермен, әндермен шығармашылық жұмыс, атап айтқанда олардың рөлдерде орындалуы. Мысалы: сынып хормен ән шумак: What is your name, what is your name, now tell me please, what is your name? Оқушы: Менің атым Жанет, Менің атым Жанет, Менің атым Жанет, Менің атым осы т. б. Бірде біз балалармен бірге» біз барамыз, жүреміз, алыс жерлерге барамыз» мотивіне ән жаздық біз барайық, барайық,

барайық far away, We don ' t go go slow because we sing and say tra-ta -tat, tra-ta-Tat We shall take a dog and cat, ball and teddy bear, fox and little Hare We shall go to the wood, So the company is good!

2-диалогтарға шығармашылық көзқарас. Сол диалогты әртүрлі жолдармен ойнауға болады. Идеялар мен рөлдерді жігіттерге айтуға болады, көбінесе олар өздері түпнұсқа нұсқаларын ойлап табады.

Қарапайым диалог:

- Excuse me
- Yes
- Can you tell me the time, please?
- Certainly, it's 4 o'clock
- Thanks
- Not at all

1 нұсқа: – екі оқушы мектепке асығады, жүгіреді, соқтығысады, диалог жасайды, сағаттарға қарап, шашырайды.

2 нұсқа: – бала қызбен танысады, диалог естіледі. Бала гүл сыйлайды, олар бірге жүреді.

3 нұсқа: – Қуыршақ театры. Балалар үстел астындағы диалогты айтады.

4 нұсқа: – екі іскер адамның телефон арқылы сөйлесуі.

Мықты студенттер үшін тапсырма: 5–6 репликаларын қосу арқылы диалогты кеңейту.

3-қызықты цитаталар мен мәлімдемелер туралы ойлау:

Тақырыбы «Мамандық. Табыс» (10 – 11 сынып)

1. Success does not come overnight.
2. The three D's to succeed: Desire, Discipline, Dedication.
3. Be nice to people on your way up because you'll meet them again on your way down (Samuel Bekket)
4. Difficulties are stepping stones to success.

Тапсырма нұсқалары:

- парта бойынша серіктеспен талқыла, өз пікіріңді айт.
- топтардағы пікірталас. Бір топ келіседі, екіншісі қарсы. Олар кезекпен сөйлейді. Тақтада келісім/ келіспеушілік тіркестер ілулі, бұл әсіресе төмен білімі бар балалар үшін өте маңызды.

4 – жаңа жыл мен Валентин күніне арналған сурет сабақтарын өткізу, онда студенттер Рождестволық карталар мен валентиналарды түрлі-түсті безендіріп, құттықтаулар жасайды, содан кейін біз ең түпнұсқаларын таңдаймыз (5–6 сынып).

5–Жобалық жұмыс студенттердің шығармашылық әлеуетін дамыту үшін үлкен мүмкіндіктерге ие, онда балалар өздерінің

зерттеу жұмыстарының нәтижелерін постерлер, баяндамалар, альбомдар, қабырға газеттері, коллаждар, презентациялар түрінде ұсынады, мысалы, «менің сыныбым», «Ресейдің саяси қайраткерлері», «Британдық монархтар», «Ұлыбритания мен Ресей бейнелері», «Біздің еліміздің көрнекті спортшылары», «Новосібірдің көрікті жерлері», «Екінші Елизавета» және т.б. (8–9 сынып).

6–стандартты емес сабақтар: сабақ – ағылшын және американдық жазушылардың ертегілері мен шығармаларын сахналайтын театр: «Золушка», «Алиса ғажайыптар әлемінде», «Том Сойердің оқиғалары», «Кішкентай Қызыл телпек», «Ханзада мен қайыршы» және т.б. балалардың өздері костюмдер ойлап табатындығын атап өткен жөн. Әрі қарай, сабақ–бұл әдетте жылдың соңында өткізілетін концерт, онда бір жыл ішінде үйренген әндер мен өлеңдер туралы білім көрсетіледі. Концертті өткізу үшін сценарийді өз бетінше құрастыратын, концерт барысында репликалар ойлап табатын, яғни ойын–сауық рөлін атқаратын екі белсенді оқушыны таңдаймыз. Олар қатысушыларға сыйлықтар дайындайды. Содан кейін әр түрлі станциялар бойынша білім еліне саяхат – сабақ: «фонетикалық», «лексикалық», «грамматикалық», «оқырман», «дене шынықтыру», «музыкалық». Бұл сабақ 5–сыныптың екі командасы арасындағы жарыс түрінде, жылдың қорытынды сабағы ретінде өткізіледі. Балалардың өздері командалардың аттарын ойлап табады, эмблемалар салады. Көбінесе стандартты емес сабақтарды мен орта деңгейде (5–7 сыныптар) өткіземін, бұл кезде оқушылардың шет тілін үйренуге деген ынтасы жоғары болады.

7–сабақта шығармашылық тапсырмаларды қолдану:

- оқиғаның басқа сонын ойлаңыз (қайғылы немесе көңілді);
- суреттер сериясы бойынша әңгіме ойлап табу және жазу;

Осылайша, мен жұмыста қолданатын барлық қарапайым әдістерін оқушылардың шығармашылық және тапқырлық қабілеттерін дамытуға ықпал етеді, оларды тек интеллектуалды ғана емес, сонымен бірге жеке тұлға ретінде де байытады деп ойлаймын. Әрине, шет тілін оқытудағы біздің міндетіміз – көңіл көтеру, көңіл көтеру емес, үйрету, зиян келтіру емес, ДАМЫТУ, гол соғу емес. Оқушыларға қанаттарын кесу емес, олар үшін шығармашылық және сәттілік жағдайларын жасау маңызды.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Варенинова, Ж.Б. Ағылшын тілін оқытудағы әннің рөлі / Ж. Б. Варенинова // Мектептегі шет тілдері. – 1998. – № 6. – Б. 65.

2 Васильева, Л.Я. Шет тілдерін оқытуды дамыту. / Л. Я. Васильева // Мектептегі шет тілдері. – 1998. – № 2. – Б.24.

3 Денисова Л. Г. Оқытудың шығармашылық кезеңіне арналған драмалық ойындар / Л. Г. Денисова // Мектептегі шет тілдері. – 1990. – № 9. – Б. 101.

4 Манилова, Н. Я. Шет тілі сабағындағы ойын / Н. Я. Манилова // Мектептегі шет тілдері. – 1997. – № 1. – Б. 25.

5 Шет тілі оқытушысының үстел кітабы / Е. Н. Маслыко. [и др.]; под ред. Е. А. Маслыко. – Изд. 9–шы, стереотип. – Мн.: «Жоғары Мектеп», 2004 – 522с.

6 Рогова, Г.В., Орта мектепте шет тілдерін оқыту әдістемесі / Г. В. Рогова, Ф. М. Рабинович; – Минск: Агарту, 1991. – 287 б.

ӘЛЕУМЕТТІК САЛА ҚЫЗМЕТКЕРІНІҢ КОММУНИКАТИВТІК ҚЫЗМЕТІ

СЕМБАЙҰЛЫ С.

студент, Торайғыров университеті, Павлодар қ.

НУРКИНА Н. А.

пед. ғыл. магистрі, Торайғыров университеті, Павлодар қ.

Қазіргі уақытта заманауи білім мен әлеуметтік жұмыс бір-бірімен тығыз байланысты. Білім беру әлеуметтік ұтқырлық пен адамдардың әл-ауқатын арттырудың негізгі факторы болып табылады. Әлеуметтік жұмыс, өз кезегінде, өмірлік қиын жағдайға тап болған адамдарға көмектесуге және оларға қажетті ресурстар мен қолдау көрсетуге бағытталған.

Технологияны қолдану арқылы заманауи білім әлдеқайда қолжетімді және алуан түрлі болды. Бүгінгі таңда студенттер кез-келген уақытта және әлемнің кез-келген нүктесінен оқи алады. Сонымен қатар, оқыту интерактивті және бейімделгіш болды, бұл студенттерге жеке қажеттіліктері мен мүмкіндіктеріне сәйкес білім алуға көмектеседі. Алайда, әлеуметтік салаға теріс әсер етуі мүмкін қазіргі заманауи білім берумен байланысты бірқатар проблемалар бар. Негізгі проблемалардың бірі – білімге қол жетімділіктің теңсіздігі. Кейбір студенттер экономикалық немесе географиялық себептерге байланысты оқуға қол жеткізе алмауы мүмкін. Бұл түрлі мүмкіндіктер мен әлеуметтік теңсіздіктерге әкелуі мүмкін. Бұдан басқа, заманауи білім көбінесе қаржыландырудың жеткіліксіздігінен жиі зардап шегеді. Бұл білім беру сапасының төмен болуына және

білім алу үшін қажетті жабдықтар мен бағдарламалық қамтамасыз етудің жоқтығына әкелуі мүмкін.

Әлеуметтік жұмыс әлеуметтік мәселелерді шешуде маңызды рөл атқарады. Әлеуметтік қызметкерлер кедейлік, баспанасыздық, тұрмыстық зорлық-зомбылық және т.б. сияқты әртүрлі мәселелерге тап болған адамдарға көмектеседі. Олар сондай-ақ әртүрлі топ өкілдерімен, соның ішінде балалармен, қарттармен, мүгедектермен және т.б. жұмыс істейді.

Әлеуметтік жұмыстың негізгі проблемаларының бірі – жеткілікті қаржыландыру мен ресурстардың болмауы. Бұл әлеуметтік қызметкерлердің әртүрлі әлеуметтік мәселелерге тап болған адамдарға жеткілікті көмек көрсете алмауына әкелуі мүмкін. Сонымен қатар, әлеуметтік жұмыс саласында білікті мамандардың жетіспеушілігі проблемасы туындауы мүмкін, әсіресе шалғай немесе халқы аз аудандарда бұл өзекті мәселе.

Әлеуметтік жұмыстың тағы бір мәселесі – әртүрлі агенттіктер мен әлеуметтік жұмыс ұйымдары арасында тиімді үйлестіру тетіктерінің болмауы. Бұл жұмыстың қайталануына және ресурстардың жоғалуына әкелуі мүмкін.

Қазіргі білім және әлеуметтік жұмыс, олардың өзара әрекеттесуі туралы айтар болсақ, заманауи білім беру студенттерге әлеуметтік салада жұмыс істеуге қажетті дағдылар мен білімді үйрету арқылы көптеген әлеуметтік мәселелерді шешуге көмектеседі. Кейбір университеттер мен колледждер, басқа білім беру ұйымдары түлектерге білікті әлеуметтік қызметкерлер болуға көмектесетін әлеуметтік жұмыс бағдарламаларын ұсынады.

Сонымен қатар, заманауи технологиялар әлеуметтік қызметкерлерге өз жұмысын жақсырақ үйлестіруге және оған мұқтаж адамдарға тиімдірек көмек көрсетуге көмектеседі. Сандық құралдардың көмегімен әлеуметтік қызметкерлер өздерінің күш-жігерін үйлестіруге және ең қажетті көмек көрсету үшін өздері мен басқа ұйымдармен байланыса алады.

Кейбір оқу орындары әлеуметтік мәселелерді жақсы түсінуге және оларды шешудің тиімді стратегиялары мен бағдарламаларын жасауға көмектесетін әлеуметтік жұмыс бойынша зерттеулер жүргізе алады. Осы тұрғыда мына мәселелер қарастырылады: мамандықтың дамуына әсер ететін проблемалар, мысалы, кадрларды даярлаудың жеткіліксіздігі, қаржыландырудың әлсіздігі және кәсіби стандарттардың болмауы. Сондай-ақ, Қазақстандағы жоғары білім берудегі әлеуметтік жұмысты дамыту перспективалары, соның

ішінде білім беру сапасын жақсарту мен оқыту бағдарламаларын әзірлеу, сондай-ақ халықаралық ынтымақтастықты нығайту мәселелері талқыланады.

Қазақстанның білім беру жүйесіндегі әлеуметтік жұмыстың жай-күйін және оның даму мүмкіндіктерін талдау мәселесі маңызды. Білім беруде әлеуметтік қызметкерлердің жұмысында кездесетін әртүрлі қиындықтар қарастырылады, мысалы, қажетті білім мен дағдылардың болмауы, жалақының төмендігі және білікті кадрлардың жетіспеушілігі секілді мәселелер бар. Осы саладағы жағдайды жақсарту үшін бірқатар ұсыныстар ұсынылды, соның ішінде кәсіби стандарттарды әзірлеу және білім берудегі әлеуметтік жұмыс саласы мамандарын оқыту секілді ұсыныстар бар. Қазақстандағы әлеуметтік жұмыс қызметкерлерінің алдында тұрған түрлі мәселелер, мысалы, қажетті білім мен дағдылардың болмауы, қаржыландырудың әлсіздігі және білікті кадрлардың жетіспеушілігі қарастырылады.

Заманауи білім мен әлеуметтік жұмыс қоғамда маңызды рөл атқарады. Алайда, олар тиімділігіне және қоғамға әсеріне теріс әсер етуі мүмкін бірқатар проблемаларға тап болады. Заманауи технологиялар әлеуметтік қызметкерлерді оқыту мен жұмыстарын үйлестірудің жаңа мүмкіндіктерін ұсына отырып, осы мәселелердің кейбірін жеңуге көмектеседі. Алайда, білім беру және әлеуметтік жұмыс жүйесінің тиімді жұмыс істеуін қамтамасыз ету үшін ресурстар мен қаржыландыруға тиісті көңіл бөлу қажет.

Сонымен қатар, әлеуметтік жұмысты дамытуға және оның қоғамдағы мәртебесін арттыруға үлкен мән беру маңызды. Әлеуметтік қызметкерлер әлеуметтік мәселелерді шешуде маңызды рөл атқарады және оларға мемлекет пен қоғам тарапынан тиісті жалақы мен қолдау деңгейін қамтамасыз ету қажет.

Сондай-ақ, әлеуметтік қызметкерлердің әртүрлі контекстер мен жағдайларда әлеуметтік мәселелерді тиімді шеше алатындай кәсіби дайындығына назар аудару маңызды. Сонымен қатар, оларға біліктілікті арттыру және жаңа дағдылар мен технологияларды үйрету мүмкіндіктерін қамтамасыз ету қажет.

Жалпы, заманауи білім мен әлеуметтік жұмыс әлеуметтік мәселелерді шешуге және адамдардың өмірін жақсартуға үлкен әлеуетке ие. Алайда, максималды нәтижеге жету үшін әлеуметтік қызметкерлерді қаржыландыруға, жұмысты үйлестіруге және кәсіби даярлауға байланысты бірқатар мәселелерді шешу қажет.

Әлеуметтік саланың қызметкері, мысалы, адамдарға көмектесудің табиғи қажеттілігі, олардың өмір сүруін және әлеуметтік өзара әрекеттесуін жеңілдету, адамның өзін-өзі бағалауын сақтау және оның әлеуметтік жауапкершілігін дамыту сияқты бірқатар ерекшеліктерге ие болуы керек. Мамандар оған ие болуы керек үш негізгі қасиетті анықтайды: жеке тұлғаның гуманистік әлеуетінің осы қызмет түріне сәйкестігі; әлеуметтік жұмыс саласында да, онымен байланысты салаларда да білім мен дағдыларды қамтитын құзыреттілік; әр түрлі қарым-қатынас жағдайларында тұлғааралық қатынастарды орната білу. Соңғы екі қасиет әлеуметтік өзара әрекеттесудің бірқатар дағдыларында көрінеді, мысалы: рөлдік позициялар мен қатынастарды өзгерту, қарым-қатынасты барынша жеңілдету, клиенттерде жаңа әлеуметтік рөлдерді қалыптастыру және т. б.

Әлеуметтік қызметкердің кәсібилігінің негізгі критерийлері ұйымдастырушылық қабілеттер, психологиялық-педагогикалық әдептілік, жоғары құқықтық және жалпы мәдениет болып табылады. Қоғамдағы әлеуметтік қатынастарды ұйымдастыруда, оларды үйлестіруде әлеуметтік технологиялар, оның ішінде коммуникативті сипаттағы түрлері маңызды рөл атқарады.

Әлеуметтік қызметкер қызметінің негізгі ерекшеліктерінің бірі – диалог жүргізу, қарым-қатынас, қарым-қатынас процесін ұйымдастыру. Аталған диалог жеке-жеке нысанда жүзеге асырылуы мүмкін немесе қоғамдық пікірді қалыптастыру және басқару процесін көрсететін әлеуметтік диалог түрінде болуы мүмкін. Диалог жүргізу қабілеті нақты кәсіби дағдыларға ие болуды білдіреді.

Кәсіби маман тыңдауға және түсінуге, түсіндіруге және дәлелдеуге, сұрақтар қоюға және жауап беруге, сендіруге және әңгімелесуде сенімді атмосфера құруға және сұхбаттасуда іскерлік көңіл-күй қалыптастыруға, клиентке нәзік психологиялық көзқарас білдіруге, жанжалдарды шешуге, шиеленісті жеңілдетуге қабілетті болуы керек.

Мұның бәрінің негізі коммуникативті байланыс әдістері болып табылады. Олардың қызметкер бойында болуы – арнайы маманның кәсіби жарамдылығының негізгі белгілерінің бірі. Осыған сәйкес әлеуметтік сала қызметкерінің коммуникативті портретін анықтайтын бірқатар сипаттамаларды ажыратуға болады. Бұл сипаттамалар коммуникативті профессиограмма деп аталады,

ол әлеуметтік жұмыс саласындағы маманға қойылатын біліктілік талаптарының жүйесін көрсетеді.

Әлеуметтік қызметкер жан-жақты маман болуы қажет, оның негізгі міндеттері:

- сөйлеу этикетін меңгеру және оны сауатты пайдалана білу;
- қарым-қатынастың қажетті түрін ұйымдастыру және оны бағыттау;
- қарым-қатынас тақырыбын талдау, оның максаттары мен міндеттерін анықтау;
- сұрақтарды дұрыс тұжырымдап, оларға дәл жауап беру;
- әңгіме, іскерлік әңгіме, дау, пікірталас, дөңгелек үстел, командалық іскерлік ойын, іскерлік жиналыс, келіссөздер жүргізе білу;
- қатығыстарды, дағдарыстық жағдайларды талдай білу және оларды шеше білу;
- дәлелдеу, негіздеу, сын айту, теріске шығару, дәлелдеу, сендіру, келісімге келу дағдыларына ие болу;
- сөйлеу техникасын меңгеру, риторикалық әдістер мен фигураларды қолдана білу;
- сөйлеуді және көпшілік алдында сөйлеуді сауатты құра білу;
- қызметтік этикетті білу және оның ережелерін қолдану;
- қарым-қатынаста психотерапиялық дағдыларды меңгеру, клиенттің мінез-құлқы мен бағалауын түзету.

Барлық осы білім мен дағдыларды игермей, әлеуметтік қызметкердің коммуникативті құзыреттерін жүзеге асыру мүмкін емес.

ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 Абдуллин Р. Социальная работа в системе образования Республики Казахстан. Образование и наука, 11, 82-85.
- 2 Тлешова Н. Әлеуметтік қызметкердің рухани адамгершілік сапасы. 2016ж.
- 3 Уикипедия мәліметтері
- 4 Федосенко Д.А. «Коммуникативные качества социального работника как неотъемлемая часть его профессиональных компетенций». 2018г.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ПРОЕКТНОЙ ТЕХНОЛОГИИ НА УРОКАХ ХУДОЖЕСТВЕННОГО ТРУДА.

СПИРИДОНОВА Л. Д.
студент, Торайгыров университет, г. Павлодар
УШАКОВА Н. М.
к.п.н., доцент, Торайгыров университет, г. Павлодар

Включение метода проекта в образовательный процесс было сопряжено с рядом трудностей. Творческие проекты обеспечивают эффективную систему обратной связи и саморазвития не только для учащихся, но и для учителей, участвующих в проектной деятельности. Она предоставляет новые возможности для совершенствования профессиональных навыков, дальнейшего педагогического сотрудничества и в конечном итоге способствует оптимизации учебного процесса и повышению эффективности обучения.

Проектная деятельность заинтересовывает, если ученики знают, что их проект будет востребован. Выбирая тему проекта и выполняя его, школьники учатся определять потребности приложения своих сил, находить возможности проявить свою инициативу, способности, знания и навыки, проверить себя в реальной деятельности и проявить решительность и настойчивость.

Первоначально идея внедрения метода проектов, пусть в другой интерпретации (в виде использования проектных методов), возникла в 1905 году у группы сторонников Станислава Теофиловича Шацкого (1878-1934). Любая идея возникает на основе чего-либо и появление идеи метода проектов не было случайным. Для принятия, возникновения какой-либо идеи нужно, чтобы наступило время, которого ждали. Идея ждет свое время. Время принятия той или иной идеи может наступить тогда, когда это нужно государству, обществу, заинтересованной группе людей, когда это становится понятным, принимаемым. [1, с. 66]

Начнем исторический экскурс с 1791/98 годов, когда Э. Белл в Индии, а с 1801 года Дж. Ланкастер в Великобритании внедрили систему взаимного обучения, благодаря чему увеличилось число обучающихся одним учителем за счет обучения старшими и более подготовленными учениками, являющимися помощниками (мониторами) учителей менее подготовленных младших учеников. Учебники отсутствовали, каждый монитор каждый день принимал методические инструкции от учителя, переход

от письменных занятий за столом к устным у настенных таблиц строго регламентировался учителем, время уроков и дисциплина поддерживались детально разработанной системой поощрений и наказаний. Данная систему назвали Белл-Ланкастерской и нашла свое распространение в начальной школе. В России эту систему обучения внедряли с 1815/17 до 1860-х годов как выгодный способ подготовки по начальному образованию.

В 1911/18 году А.Г. Ривин впервые ввел в Корнине, городе под Киевом, обучение в сменных парах. В этой системе пары учеников работают друг с другом в процессе организованного диалога, известного как «Корнинский диалог». Пары постоянно менялись, а уроки проводились без расписания. Однако метод Ривина был противопоставлен формализму, авторитаризму и государственно-индивидуалистическому образованию, настолько, что в советское время метод Ривина наиболее открыто отвергался профессорами официальной ортодоксии, поскольку он приводил к ошибкам «понимания» и к тому, что вся группа сдавала экзамен одному, наиболее подготовленному ученику. Метод был отвергнут наиболее открыто ортодоксальными профессорами университетов. Хотя метод Ривина был запрещен, обучение в парах сменного состава стало прототипом для метода коллективного обучения (ККО) В.К. Дьяченко.». [2, с.56]

В 1920 году С.Т.Шацкий, С.П.Пинкевич и М.М.Пистлак выступили на конгрессе Международной федерации работников образования в Париже, и многие издания сегодня «начинают» внедрение метода проектов (метода проблем) в США и Великобритании в 1920-х годах.

Таким образом, частые «пересечения» российских и американских идей, и наоборот, быстро порождают желание узнать истоки этих идей.

Дж. Дьюи посетил Советскую Россию в 1928 году, ознакомился с работой Шацкого и годом позже опубликовал в Нью-Йорке книгу «Впечатления о Советской России и революционном мире». Очевидно, тогда он осознал важность личной и социальной активности человека и роль метода проектов в обучении. Спустя 3 года метод проектов был запрещен.

Метод проектов, возникший более 100 лет назад, сейчас переживает свое второе воплощение. В настоящее время образовательные проекты рассматриваются как совместная учебная, познавательная, творческая и игровая деятельность учащихся,

направленная на достижение общих целей, согласованных методов, приемов работы и общих результатов.

Как считает И.М.Осмоловская, «технология проектного обучения предполагает организацию работы учащихся над определенными проектами различной направленности (узкопредметными, межпредметными), различной длительности, отличающимися разнообразием видов деятельности учеников (игровые, исследовательские и т.д.). Цели проектного обучения – научить детей самостоятельно мыслить, находить и решать проблемы, привлекая знания из разных областей, прогнозировать результаты и возможные последствия разных вариантов решения. Проектное обучение позволяет органично интегрировать знания учащихся из разных областей вокруг решения одной проблемы, дает возможность применять полученные знания на практике, выдвигая при этом новые идеи». [3, с.176]

Использование метода проектов создает условия для самореализации в познавательной деятельности учащихся, повышает их мотивацию к обучению и способствует развитию интеллектуального творчества, самостоятельности, ответственности, умения планировать, принимать и оценивать результаты своей работы. В результате они приобретают опыт решения проблем реальной жизни, что необходимо для будущей самостоятельной жизни.

Содержание метода проектов характеризуется исследовательским характером. Учеников постепенно готовят к тому, чтобы их творческая деятельность была направлена на достижение ряда конкретных целей:

- Они должны быть в состоянии решить, нужен ли продукт, который они собираются сделать, обществу. Будет ли он использоваться дома, в школе, при игре на свежем воздухе и т.д.? Желательно так же определить фактор товарности. Это целесообразность производства, т.е. будущая прибыльность продукта;

-Он является предпосылкой для решения вопросов о рациональности и экономической эффективности того или иного способа обработки;

-Будущие члены общества должны иметь возможность оценить, не нанесет ли предлагаемый метод производства ущерба окружающей среде, сохранению и приумножению природных ресурсов или, наоборот, нанесет не поправимый ущерб. Это

должно стать неотъемлемой частью нравственного воспитания подрастающего поколения.

Метод проектов, родившийся из философии свободного образования, сегодня встроен в структуру системы образования. Однако суть его остается прежней. Это организация самостоятельной деятельности детей, постановка целей и проблем, стимулирование их интереса к приобретению новых знаний и умений через решение этих проблем.

При организации деятельности учащихся с помощью метода проектов возможна не только индивидуальная самостоятельная деятельность учащихся, но и групповая работа. Групповая работа привлекает участников с точки зрения деловой ориентации, общения, возможности лучше узнать своих одноклассников и сравнить их с собой, расширения зоны самооценки.

При групповой работе над проектом можно объединить отдельные работы каждого члена группы, чтобы создать достаточно большой продукт. Например, при работе над проектом панно «Роза» по теме «Лоскутное шитье» в пятом классе, можно объединить работы отдельных учеников в единый продукт. В этом случае логика объединения работ учеников должна соответствовать общей структуре дизайна, где вся группа решает одну проблему и совместно разрабатывает общую тему.

Лоскутное рукоделие – простое и интересное занятие как для опытных, так и для начинающих. Однако, помимо желания, необходимы некоторые знания (виды и техники, как выбирать ткани, каких соединять), которые помогут в процессе создания красивых изделий, отличающихся оригинальностью и неповторимостью. Как и обычная мозаичная живопись, этот вид лоскутного шитья (сращивания) является увлекательным и затягивающим занятием. Только в данном случае путем сборки из отдельных кусочков различных материалов создаются другие вещи, например, картины или одежда. С древних времен женщины всего мира использовали этот метод для украшения своих домов, одежды для себя и своих близких, а также для шитья одеял и подушек.

Лоскутное шитье в Казахстане возникло с появлением первых кочевых народов (не связано с его изобретением в Британии). И оно было продиктовано чисто практическими соображениями. Казахские мастера собирали исходные компоненты больших одеял (жамылгы корпе) и матрасов для сидения на полу (жер корпе). Казахская техника лоскутного шитья называется «кулак», что в

перевод на русский язык означает «собирать, делать». Несмотря на то, что казахи уже не так подвижны, как их предки, традиция сохраняется, и казахские ремесленники до сих пор шьют не менее шести напольных ковров и двух больших одеял в качестве приданого для своих дочерей.

Сегодня лоскутное шитье переживает свое второе рождение. Люди хотят, чтобы их окружали теплые, «живые», уникальные предметы. Это не что иное, как изделия ручной работы в стиле пэчворк, такие как покрывала, подушки, панно, тканевые игрушки и кухонные аксессуары.

ЛИТЕРАТУРА

1 Бухаркина, М. В. Моисеева, А. Е. Петров. – М: Новые педагогические и информационные технологии в системе образования: Учеб. пособие для студ. пед. вузов и системы повыш. квалиф. пед. кадров/ Е. С. Полат, М. Ю.: Издательский центр «Академия»2002.С.272.

2 Осмоловская.И.М. Дидактика: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. – 2-е изд., стер. – М.: Издательский центр «Академия», 2008. – 240 с. – С. 123.

3 Салимова К., Додде Н. Педагогика народов мира: История и современность. - М.: Педагогическое общество России, 2001. -576 с.

ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКИЕ УНИВЕРСИТЕТЫ КАК ИНСТРУМЕНТ ПОВЫШЕНИЯ КАЧЕСТВА ЖИЗНИ

СЫСОЕВ Д. А.

студент, Торайгыров университет, г. Павлодар

ЖАЯБАЕВА Р. Г.

ст. преподаватель, Торайгыров университет, г. Павлодар

Данная статья написана в рамках финансирования Министерства образования и науки РК (грант AP09058294)

Образование – социальный институт, обеспечивающий воспроизводство и развитие общества путем организованной передачи социального опыта в виде знаний, умений и навыков. Высшему образованию отводится важная роль, так как оно выступает важнейшим условием социально-экономического развития страны, а также всестороннего развития личности. Сфера образования значительно пересекается с экономической сферой

в информационном пространстве. Образовательная деятельность превращается в важный компонент экономического развития. Поэтому современный этап развития высшего образования подразумевает поиск новой модели университета, адекватной вызовам времени. Одна из таких перспективных моделей - предпринимательский университет.

Понятие «Предпринимательский университет» употреблялось во многих работах начиная с конца XX века. На сегодняшний день нет четкого определения данного понятия. В основном авторы выдвигают требования. Первое – это то, что университеты должны показывать предпринимательское поведение как организация. Второе – весь персонал университета и его студенты должны быть предпринимателями. Третье – должно быть взаимодействие университета и региона. Все что окружает предпринимательский университет обязано приводить к «структурному сопряжению» самого университета и его окружающими предприятиями. Отличным примером будет служить «Кремневая долина» или же как ее еще называют «Силиконовая долина».

История создания предпринимательского университета берет свое начало в середине прошлого века на территории Европы. Именно в этот период обычные университеты начали процесс трансформации в предпринимательские. Первый человек, который решил совершить этот научный прорыв и дал ему термин «Entrepreneurial University», что в переводе значит предпринимательский университет - это Бертон Р. Кларк. В книге «Создание предпринимательских университетов» он выделил пять общих черт того, что должен иметь университет чтобы считаться предпринимательским:

-Первое - усиленное направляющее ядро - руководство университета, которое сможет быстро и качественно реагировать на различные ситуации.

-Второе - расширенная периферия развития - означает, что университет должен выходить на контакт с внешней средой, поскольку, преодолев старые границы, университет может выступать в роли посредника между отдельными частями и внешним миром.

-Третье - диверсифицированная база финансирования. Простыми словами - это расширить список спонсоров и добавить источники прибыли денег.

-Четвертое - стимулирующий академический оплот - означает то, что университет должен стать сам единицей предпринимательского мира, и чтобы отличаться от традиционных университетов, он должен принять видоизмененную систему ценностей и устойчивый представлений.

-Пятое - интегрированная предпринимательская культура. Это легко объяснить. Предприимчивые университеты во многих аспектах можно сравнить с различными компаниями, которые работают в сфере новейших технологий, формулируют свою культуру деятельности, которая направлена на изменения. Началом этой новой культуры могут послужить обычные идеи, которые в скором времени перерастут в нечто большое, то, что может стать общеуниверситетской культурой. Эти пять факторов и помогли университетам преодолеть возрастающий дисбаланс между требованиями, предъявленными обществом к университетам, и их способностью выполнять эти требования.

Одним из первых университетов предпринимательского типа является Эйнховенский технологический университет в Нидерландах. Этот университет начал уделять внимание предпринимательству и инновациям в начале 1980-х годов, когда многие университеты еще не обращали на это время этим областям. Университет разработал ряд программ для поощрения предпринимательства, включая создание бизнес-инкубатора и офиса по передаче технологий. Он также наладил прочные связи с отраслевыми партнерами, предоставив студентам и преподавателям возможность работать над реальными проектами. Это лишь несколько факторов которые делают предпринимательские университеты лучше обычных.

Предпринимательские университеты считаются лучшими по многим причинам:

Первое - инновации и творчество. Университеты известны своим вниманием к инновациям и творчеству. Они побуждают студентов мыслить нестандартно и выдвигать новые идеи, которые могут изменить мир.

Второе - отраслевые связи: эти университеты часто имеют прочные связи с лидерами отрасли, предоставляя студентам возможности для стажировок, наставничества и доступа к передовым технологиям.

Третье - бизнес-образование. Предпринимательские университеты также предлагают бизнес-образование,

предназначенное специально для предпринимателей. Сюда входят курсы по маркетингу, финансам и менеджменту, которые имеют решающее значение для начала и ведения успешного бизнеса.

Четвертое - у них большой послужной список успеха: предпринимательские университеты имеют проверенный опыт создания успешных стартапов и предпринимателей. В этих университетах царит культура инноваций и предпринимательства, а их выпускники хорошо подготовлены к успеху в деловом мире.

Пятое - они предлагают наставничество и сетевые возможности: предпринимательские университеты предоставляют студентам доступ к наставникам и консультантам, которые могут помочь им в процессе запуска. Они также предлагают сетевые возможности, которые помогают студентам общаться с потенциальными инвесторами, клиентами и партнерами.

Предпринимательские университеты приносят пользу не только предпринимателям и организациям, но и обществу. К примеру, можно отнести такие причины как экономический рост. Создавая новые предприятия и технологии, предпринимательские университеты могут стимулировать экономический рост. Они могут привлечь инвесторов и бизнес в регион, что может привести к повышению экономической активности и процветанию. Или же еще можно добавить передачу технологий.

Университеты-предприниматели могут способствовать передаче технологий из научных кругов в промышленность, что может привести к разработке новых продуктов и услуг. Они также могут помочь исследователям и предпринимателям ориентироваться в сложном процессе вывода новой технологии на рынок. Также можно добавить создание рабочих мест. Предпринимательские университеты часто предоставляют студентам навыки и ресурсы, необходимые для открытия собственного бизнеса. Это может привести к созданию новых рабочих мест и экономическому росту в окружающих сообществах.

В целом предпринимательский университет может стать мощной силой для позитивных изменений в обществе, стимулируя инновации, экономический рост и развитие сообщества.

ЛИТЕРАТУРА:

1 Бертон Р. Кларк - Создание предпринимательских университетов. Организационные направления трансформации (1998)

2 Г.Н.Константинов С.Р.Филонович – Что такое предпринимательский университет?

3 Стив Фуллер – В чем уникальность университетов? Обновление идеала в эпоху предпринимательства (2005)

Секция 36

Психология ғылымының даму мәселелері Проблемы развития психологической науки

ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ НАУКИ

ЖУМАБЕКОВА Б. Б.

ст. преподаватель, магистр гуманитарных наук,
Торайгыров университет, г. Павлодар

ЖАНТИНОВА А.

студент, Торайгыров университет, г. Павлодар

Слово «психология» в прямом понимании звучит как «наука о душе». Душа и подсознание человека является неразведанной территорией и потому существует наука о психологии. На протяжении многих лет в развитии науки психологии возникало много препятствий:

Субъективность: Психология изучает поведение человека, которое является субъективным и не поддается непосредственному измерению. Это требует использования самооценочных показателей, которые могут быть ненадежными или предвзятыми.

Сложность человеческого поведения: Человеческое поведение является сложным и зависит от многих факторов, таких как генетика, окружающая среда, культура и личный опыт. В ходе научных исследований эти факторы может быть трудно идентифицировать и контролировать. Так как все люди абсолютно разные, у них разное восприятие информации, разные взгляды на мир и своя точка зрения. Психология как наука действительно сложна, ведь в ней нет определенных стандартов, алгоритмов или формул, через которые можно решить психологические проблемы всех людей. Это одна большая и сложная система которая подстраивается под индивидуальные качества людей.

Этические соображения: Изучение поведения человека включает этические соображения, такие как получение

информированного согласия, защита участников от вреда и сохранение конфиденциальности. Эти этические соображения могут ограничивать типы исследований, которые могут быть проведены. Основная задача психологии оказание помощи в решении каких-либо личностных проблем. Зачастую люди против того чтобы их личные истории и проблемы выходили в свет и распространялись. Отсюда рождается еще одна проблема, кризис тиражирования.

Кризис тиражирования: В последнее время возникла обеспокоенность по поводу тиражирования результатов психологических исследований, поскольку некоторые исследования не смогли воспроизвести предыдущие результаты. Это привело к призыву к повышению строгости методов исследования и большей прозрачности отчетности о результатах.

Отсутствие стандартизации: часто не существует стандартизации методов исследования, что затрудняет сравнение результатов различных исследований. Это может привести к противоречивым или неубедительным результатам.

Ограниченное финансирование: Исследования в области психологии могут быть дорогостоящими, а финансирование часто ограничено. Это может ограничить типы исследований, которые могут быть проведены, и ограничить ресурсы, доступные исследователям. Я считаю, в каждом государстве должен быть фонд направленный для решения психологических проблем людей. Нужно выделять не маленькие суммы на развития психологической науки. В первую очередь будет здоровое, рациональное и развитое население. Если не будет прямых психологических проблем и будут проработаны все детские травмы, уровень преступности думаю значительно уменьшится. Детские травмы очень сильная вещь которую нужно проработать с детства. В качестве примера можно взять насильников. Психиатрическая модель трактует сексуальное насилие как акт агрессии, посредством которого мужчина проявляет свою ненависть к женщине. Он мстит ей за пережитую (чаще всего в детстве) травму, связанную с его унижением или подавлением конкретной женщиной, например матерью. Мотивация насилия в этой связи распространяется на женщин в целом [1].

Стигма и предвзятость: Стигма и предвзятость могут быть связаны с определенными областями психологии, такими как психическое здоровье и психотерапия. Это может ограничить желание общественности участвовать в научных исследованиях или обращаться за лечением. Поход к психологу уже давно пора

внести в списки обязательных для посещения, но к сожалению у людей в голове плотно засел стереотип о том что если он был на приеме у психолога то значит что он психический не здоров. Данный стереотип близок к людям старой закалки. В наше время молодое поколение более рационально и ставит свои интересы, свое здоровье, как физическое, так и ментальное выше всего.

Отсутствие разнообразия: психологические исследования подвергались критике за отсутствие разнообразия как с точки зрения участников исследования, так и самих исследователей. Это может ограничить обобщаемость выводов и увековечить предвзятость. Как и говорилось ранее, отсутствие разнообразия связано с тем, что практически нет финансирования, есть понятие этики и врачебной тайны. Исследователям не хватает теоритической информации, чтобы перейти к практической части.

Теоретическая фрагментация: со временем область психологии становится все более фрагментированной, при этом различные теории и подходы часто конкурируют, а не сотрудничают.

Отсутствие междисциплинарного сотрудничества: хотя междисциплинарные исследования становятся все более популярными в других областях, по-прежнему отсутствует сотрудничество между психологией и другими науками, которое могло бы ограничить потенциал новых открытий.

Психология – это обширная область, включающая множество подразделов, таких как клиническая психология, психология консультирования, социальная психология, психология развития, когнитивная психология, нейропсихология и судебная психология. Каждая дисциплина фокусируется на различных аспектах человеческого поведения и психических процессов. Изучение психологии может помочь нам понять сложную работу человеческого разума и поведения, и она имеет множество практических применений в таких областях, как психическое здоровье, образование, бизнес, спорт и юриспруденция. В какой бы сфере деятельности ты не крутился, психология важна абсолютно везде. Джон Уотсон, человек который занимался изучением поведения людей и животных. В ходе его исследований всегда использовались люди и животные. В ходе исследования он выяснил то что реакцию людей на какое-нибудь действие можно предугадать. Доказал он это экспериментом, собрав небольшую группу маленьких детей он принес им кроликов. Естественной реакцией детей было желание погладить пушистых друзей. В тот момент, когда

ребенок тянулся к животному его било маленьким разрядом тока. На следующий день при виде животного дети начинали плакать, так как вспоминали последствия попытки погладить животное, казалось б безобидное животное, вселяло им большой страх. Что же сделал ученый, чтобы исправить ситуацию?! Он начал давать детям сладости и держал кроликов все время рядом, постепенно дети перестали испытывать страх. Вывод исследования был таков, что человеком легко можно управлять, если знать ту или иную реакцию на определенные факторы. Хотелось бы отметить, что ученый использовал не совсем рациональные методы. Бить током даже если разряд был не большой, это неправильно. В наше время защита прав человека укрепила свои корни. Сейчас не так-то просто взять и причинить даже минимальную боль человеку ради эксперимента. Люди знают свои права, и далеко не каждый согласится на такие способы исследования. Отсюда исходит вывод, что наука вещь замечательная, которая дает человечеству множество открытий, расширяет кругозор, учит новому и помогает понять себя. Но без участия людей все слова превращаются в быль, а все действия будут напрасны. Психология в двадцать первом веке только начинает набирать обороты, только собирается крепиться плотно в почве, и я очень надеюсь, что в ближайшем будущем многое изменится в лучшую сторону.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 <http://yurpsy.com/files/xrest/2/233.htm>
- 2 Орфографический словарь русского языка. – Москва: «Рипол классик», 2008 г.
- 3 Толковый словарь современного русского языка. – Москва: «Эксмо», 2011 г.

ВЛИЯНИЕ САМООЦЕНКИ НА ПСИХОЛОГИЧЕСКИЙ КЛИМАТ В ПОДРОСТКОВОМ ВОЗРАСТЕ

ҚАУТАЕВА З. Ж.

студент, Инновационный Евразийский университет, г. Павлодар

КАЗАНЦЕВА А. И.

магистр педагогики и психологии,

Инновационный Евразийский университет, г. Павлодар

Я. Л. Коломинский, Д. Б. Эльконин, М. Е. Шмуракова, М. В. Салтыкова-Волкович, Е. В. Зубаренко и другие, а также зарубежные психологи, такие как Ф. Райс, К. Роджерс и многие другие. Работы представленных ученых легли в основу нашего исследования. Так, А. А. Андреева [1, с. 17] дает следующее определение самооценки: это оценка человеком самого себя, своих способностей, качеств, возможностей и места в системе отношений с другими людьми. Самооценка является одной из центральных единиц личности, наряду с самовосприятием и Я-концепцией. Самооценка является важным фактором саморегуляции личности, она влияет на отношения с другими людьми, критику, требовательность к себе, отношение к успехам и неудачам. Самооценка тесно связана с уровнем притязаний человека. А.А. Андреева различает адекватную, завышенную и заниженную самооценку. Несоответствие между притязаниями человека и его реальными возможностями приводит к тому, что он начинает неправильно оценивать себя и его поведение становится неадекватным (возникают эмоциональные срывы и повышенная тревожность). Например, завышенное самомнение - это представление человека о некоторых или всех своих качествах в неадекватно благоприятном ключе (в рамках его ценностных ориентаций)

Подростковый возраст связан с перестройкой детского организма - половым созреванием. Некоторые подростки вступают в переходный возраст раньше, другие позже. В этом возрасте общение становится главным аспектом жизни. Значительные изменения происходят в самосознании: появляется чувство взрослости, желание быть взрослым, и это становится центральной неоконструкцией раннего подросткового возраста. Помимо стремления к эмансипации, подросток испытывает сильную потребность в общении со сверстниками. Основная деятельность в этот период - интимно-личностное общение. Возникают подростковые дружеские отношения и объединение

в неформальные группы. Личностная нестабильность порождает противоречивые желания и поступки: подростки стремятся во всем походить на своих сверстников и стараются выделиться в группе. У подростка формируются различные образы «Я», изначально изменчивые, подверженные внешним влияниям. В конце периода они интегрируются в единое целое, образуя на границе ранней юности «Концепцию Я», которую можно рассматривать как новое центральное образование всего периода [2, с.72].

Хотелось бы отметить немаловажную роль в становлении личности подростка ученического коллектива, в котором он находится. Коллектив только тогда становится лучшим средством формирования личности, когда он характеризуется положительным психологическим климатом. Психологический климат — это объективно существующее явление. Он создается двумя факторами. Во-первых, это социально-психологическая атмосфера общества в целом. Второй фактор - микросоциальные условия: специфика функций коллектива по отношению к разделению обязанностей в обществе, степень изолированности коллектива от более широкой социальной среды и так далее. Оба эти фактора составляют состояние коллектива, которое называется психологическим климатом. Коллективный психологический климат создается и проявляется в процессе общения, на фоне которого реализуются потребности группы, возникают и разрешаются межличностные и групповые конфликты. В этом процессе становятся явными скрытые и значимые ситуации взаимодействия между людьми: тайная конкуренция или соперничество, товарищество или командная работа, грубое давление или сознательная дисциплина [3, с.26].

Каждый человек, общаясь с другими людьми, действует с определенным имиджем. Я-образ — это система представлений человека о самом себе. Адекватность образа себя проявляется в самооценке. Известно, что самооценка может быть адекватной и неадекватной. Неадекватная самооценка может быть завышенной или заниженной. Когда самооценка завышена, человек склонен переоценивать себя в различных ситуациях. Может возникнуть агрессия, гнев и подозрительность по отношению к действиям других людей. Такое лицо может отказаться от участия в общих делах определенного коллектива. Заниженная самооценка свидетельствует о развитии комплекса неполноценности, неуверенности в себе и тревожности. Правильная самооценка характеризуется тем, что человек знает свои положительные

и отрицательные стороны, выбирает свою деятельность в соответствии со своими возможностями, не создает барьеров в отношениях с другими людьми [3, с.27].

Успехи в прошлой деятельности (точнее, собственный опыт и достижения субъекта деятельности как удачные или неудачные), способствуют повышению уровня амбиций и, соответственно, вызывают повышение самооценки человека.

На основе недостаточно завышенной самооценки у человека складывается неверное представление о себе, идеализированный образ своей личности и способностей, своей ценности для других, для общего дела. В таких случаях человек игнорирует недостатки, чтобы сохранить привычную высокую оценку себя, своих действий и поступков. Возникает острое эмоциональное «отталкивание» от всего, что нарушает представление о себе. Восприятие действительности искажается, и отношение к ней становится неадекватным - чисто эмоциональным. Рациональное зерно оценки полностью исчезает. Следовательно, справедливое замечание начинает восприниматься как неприятность, а объективная оценка работы - как несправедливо заниженная. Неудачи представляются следствием чьих-то происков или неблагоприятных обстоятельств, которые никак не зависят от действий самого человека [4, с.210].

Чрезмерно агрессивные подростки, при этом часто неуравновешенные и жестокие по отношению к другим. Они надеются добраться до «вершины» управления, полагаясь на собственные методы, добиться успеха, жертвуя интересами других. Поэтому их не удивляет неприязнь одноклассников, но при малейшей возможности они стараются наказать их за это, отсюда и высокая конфликтность со сверстниками. Довольно часто, чтобы защитить себя, подросток проявляет враждебность. Конечно, прежде всего, необходимо выяснить причину агрессии. Их может быть много. Часто она возникает из-за чрезмерных требований со стороны взрослых. Это происходит, когда в семье существует культ запретов. Агрессия также может быть следствием невыполненных желаний ребенка. Поэтому необходимо мягко, но твердо ограничивать требования ребенка в разумных пределах. И, конечно, агрессия может быть следствием обиды или завышенной самооценки. Умеренно агрессивные люди вполне успешны в жизни, потому что у них достаточно здорового честолюбия и уверенности в себе [5, с. 345].

Для проверки выдвинутых теоретических положений нами было организовано исследование уровня самооценки у подростков и обосновано его влияние на межличностный климат в учебном коллективе.

Методика «Определение эмоциональной самооценки» (автор А.В.Захарова) [6, с.47] и методика «Лесенка» (В.Г. Щур) [7, с.15] были использованы для определения самооценки у детей младшего подросткового возраста. В методиках описаны такие виды самооценки, как:

- 1 Заниженная
- 2 Адекватная
- 3 Завышенная

На основе изучения теоретических положений по теме мы определяем еще один вид самооценки - адекватно-завышенная. В методике «Лесенка» 8 ступень трактуется как завышенность самооценки, но многие психологи описывают это как знание и умение пользоваться своими возможностями, умениями и навыками, т.е. то, что двигает индивида развиваться дальше.

Для изучения психологического климата мы использовали методику «Социометрия» (Дж.Морено) [8, с.5-21], которая направлена на изучение межличностных отношений в группе. Она позволяет определить неформальную структуру детской общности, систему внутренних симпатий и антипатий, выявить лидеров и «отверженных» членов группы.

Диагностика проводилась среди подростков 5 класса в КГУ «СОШ № 9» г. Павлодар. Суммарно в диагностике приняло участие 47 школьников. Полученные в ходе исследования результаты представлены на рисунках 1 и 2.

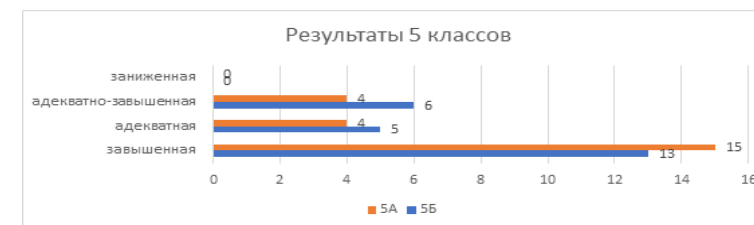

Рисунок 1– Результаты диагностики по А. В. Захаровой и В. Г. Щуру в 5 классах

В социометрии нами был изучен и составлен уровень благополучия взаимоотношений (УВБ) и Коэффициент взаимности (КВ), который также трактуется как уровень Групповой сплоченности.

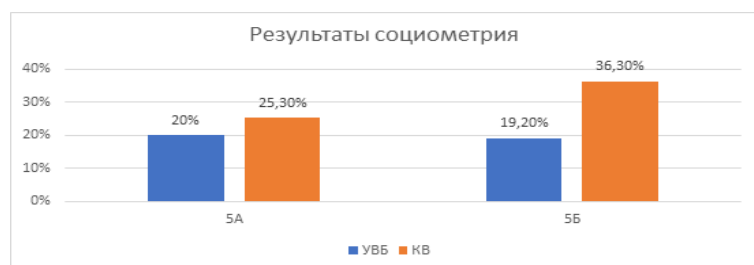

Рисунок 2 – Результаты социометрической диагностики по Дж. Морено

Таким образом, можно сделать вывод, что уровень благополучия у обоих классов находится на низком уровне, что не соответствует норме благоприятного межличностного климата в классе. Коэффициент взаимности или коэффициент групповой сплоченности у 5А класса находится на среднем уровне, нежели у 5Б – высокий уровень. Адекватно-завышенная самооценка является хорошим показателем для определенных учеников, которые чаще всего показывают себя лидерами и людьми, за которыми хотят следовать другие представители референтной группы. Адекватно оценивают себя только треть учащихся, а завышенная самооценка наблюдается у большинства школьников.

Ориентируясь на результаты двух методик, мы можем с уверенностью сказать, что неадекватно завышенная самооценка прямо влияет на уровень благополучия отношений и групповой сплоченности.

В результате проведенного исследования нами были предложены и реализованы на практике упражнения для практической работы по улучшению психологического климата в классе.

Программа психокоррекции межличностных отношений подростков для достижения более приемлемого благоприятного климата должен уже проводиться школьным психологом, участие также должны принимать педагоги и родители. Мы составили и предлагаем программу в таблице 1 для сплочения коллектива, командообразования, развития сотрудничества, снятия барьеров для нахождения сходств для более близкого общения внутри.

Таблица 1– Программа психокоррекции для улучшения групповой сплоченности и микроклимата в группе

Занятие	Цель	Упражнения
1	Интеграция участниками группы собственного «Я – образа». Принятие себя через самооценку и оценку других.	«Знакомство», «Ассоциация», «Кто вы?» Прощания
2	Коррекция самооценки, снятие напряжения в отношениях с другими	Приветствие «Зеркало» «Ослиная шкура» Прощания
3	Повысить самооценку и значимость обучающихся в коллективе.	Приветствие «Комплимент» «Крокодил» Прощания
4	Научить подростков внимательно относиться к себе, уважать и принимать себя.	Приветствие «Я в глазах других» «Самого себя любить» Прощания
5	Научить выражать ученикам свои чувства, внутренне разрядить. Поднять самооценку.	Приветствие «Любовь -это?» «Рисуем чувства» Прощания
6	Развить способности понимания своего состояния и состояния других людей.	Приветствие «Ревущий мотор» «Быть собой» Прощания
7	Помочь обучающимся в развитии взаимоотношений. Научить устанавливать контакт со сверстниками.	«Приветствие «На сегодняшний день» «Ищу друга» Прощания
8	Выработать у подростков умение предотвращать конфликты	Приветствие «Моя стратегия в конфликте» «Стоп конфликт» Прощания
9	Ознакомить с конкретными техниками снятия напряжения и борьбы со стрессом ситуациях давления, ущемления прав	Приветствие «Сигнал» «Я в повседневной жизни» Прощания
10	Сформировать умение понимать друг друга	Приветствие «Прогноз погоды» «Пойми меня» Прощания
11	Помочь участникам пережить чувства взаимной поддержки и доверия, взаимопонимания на глубинном уровне.	Приветствие «Цветок» «Тарелка с водой» Прощания

Нами было организовано экспериментальное исследование, направленное на определение особенностей социально-психологического климата в классе как ключевого фактора преодоления буллинга среди подростков, обучающихся в гимназии № 9 г. Павлодара.

В ходе констатирующего эксперимента, мы выявили, что дети чувствуют себя небезопасно в классном коллективе. Исходя из полученных данных первичной диагностики, нами была составлена и будет апробирована «Программа создания благоприятного социально-психологического климата в классе». В дальнейшем программа будет реализована в практике работы школы в полном объеме. С детьми проведено 11 коррекционно-развивающих занятий.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Справочник по психологии и психиатрии детского и подросткового возраста под редакцией Циркина С.Ю.- Питер Санкт-Петербург: Москва Харьков Минск. 2000. - 303 с.
- 2 Организация работы по формированию коммуникативной культуры подростков. Воспитание школьников //1.2006. - 137 с.
- 3 Социальная активность подростков. Социально-педагогическая работа //32.2005. – 43
- 4 Крутецкий В. А. Психология. - М.: Просвещение, 1988. - 245 с.
- 5 Фельдштейн И. Б. Психология общественно-полезной деятельности подростков. - М.: Просвещение, 1995. - 474 с.
- 6 Захарова А.В. Уровень притязаний как показатель самооценки // Новые исследования в психологии и возрастной физиологии, вып. 1(1), - 47-51.
- 7 Худик В.А. Диагностика детского развития. Методы исследования. - К.: Освита, 1992.

Секция 37

**ТЖКБ дамуының заманауи тенденциялары:
әлемдік тәжірибеге көзқарас
Современные тренды развития ТИПО:
взгляд на мировую практику**

PYTHON БАҒДАРЛАМАЛАУ ТІЛІ МЕН ОНЫҢ КІТАПХАНАЛАРЫНА ҚЫСҚАША СИПАТТАМА

АВДИЛ А.

студент, Торайғыров университеті, Павлодар қ.

СЕИТКУЛОВА Д. М.

студент, Торайғыров университеті, Павлодар қ.

ЕРШЕНЕВ Д. К.

студент, Торайғыров университеті, Павлодар қ.

ДЮСЕНГАЗИНА Н. Н.

аға оқытушы, Торайғыров университеті, Павлодар қ.

Қазіргі уақытта желілік технологиялардың дамуымен ғаламдық Интернет желісі біздің өміріміздің көптеген салаларында қолданыла бастады. Интернетті көбірек адамдар пайдаланады және осыған байланысты веб-қосымшаларды құруға және дамытуға мүмкіндік беретін көптеген технологиялар пайда болды. Танымал бағдарламалау тілдерінің бірі – PyCharm ортасында «Python» бағдарламалау тілі.

PyCharm – бұл ең ақылды Python IDE (интеграцияланған даму ортасы-интеграцияланған даму ортасы), Python тілінде тиімді дамуға арналған құралдардың толық жиынтығы. Ол екі нұсқада келеді- PyCharm Community Edition тегін нұсқасы және PyCharm Professional Edition мүмкіндіктерінің үлкен жиынтығын қолдайды [1].

PyCharm кодты жылдам тексеруді жүзеге асырады, автотолтыру, соның ішінде кодты орындау кезінде алынған ақпаратқа сүйене отырып, кодты шарлау көптеген рефакторингтерді қамтамасыз етеді. Осы орталардың мүмкіндіктеріне салыстырмалы талдау жасайық:

Community Edition:

1. Тек Python-да әзірлеуге арналған жеңіл IDE.
2. Apache 2 лицензиясы бойынша ақысыз, ашық код.
3. Мәтінді түсінетін редактор, жөндеуші, рефакторинг және, инспекциялар, VCS интеграциясы.

4. Жоба бойынша шарлау, тестілеуді қолдау, теншелетін UI, Vim жылдам пернелері.

Professional Edition:

1. Әзірлеуге арналған толық функционалды IDE

Python-да, соның ішінде көп тілді веб-қосымшалар үшін.

2. Django, Flask, Google App Engine, Pyramid, web2py жақтауларын қолдау.

3. JavaScript, CoffeeScript, TypeScript, CSS, Python және т. б. тілдерді қолдау.

4. Қашықтан әзірлеу, мәліметтер базасын және SQL тілін қолдау.

5. Қайталанатын кодты анықтау.

6. UML & SQLAlchemy диаграммалары.

7. Python Profile.

Бұл бағдарламалау тілі 1980 жылы ойластырылған және тоқсаныншы жылдарға жақын жүзеге асырылған веб-дамудың салыстырмалы түрде жас емес тілі болып табылады. Оның авторы Гвидо ван Россум «ABC» тілін жетілдіргісі келді (Эй – би - жалпы мақсаттағы және Ide ортасының императивті, процедуралық, құрылымдық жоғары деңгейлі бағдарламалау тілі), Ол оқыту үшін қолданылған, бірақ бірқатар кемшіліктер болды [2].

Нәтижесінде, Россумның ұзақ және ұзақ жұмысынан кейін жоғары деңгейлі, сценарийлік PL пайда болды (PL - процедуралық тіл), бұл web дамуын жаңа деңгейге көтерді. Python бірнеше бағдарламалау стильдерін қолдайды. Ол әзірлеушіні белгілі бір парадигманы ұстануға мәжбүрлемейді. Python объектіге бағытталған және процедуралық бағдарламалауды қолдайды. Функционалды бағдарламалауға шектеулі қолдау бар. Тіл айқын және дәйекті синтаксиске, ойластырылған модульділікке және масштабталуға ие, бұл Python-да жазылған бағдарламалардың бастапқы кодын оңай оқуға мүмкіндік береді. Бұл бағдарламалау тілінің негізгі ұраны-оқылым, бұл оның веб-дамудағы таралуына тікелей әсер етеді. Жасаушылар кодтың өзіне емес, онымен жұмыс істейтін әзірлеушілердің өнімділігіне көп көңіл бөлді. «Препроцессорда» тек оның авторы оқи алатын код жақсы. Командада жұмыс істеу үшін бұл тәсіл жұмыс істемейді. «Python»-ды көптеген бағдарламашылар қолданады, өйткені ол тиімді және осы бағдарламалау тілімен жұмыс істеуді сипаттайтын артықшылықтардың үлкен тізімі бар:

- тілдің қарапайымдылығы. Оны тек веб-әзірлеуде ғана емес, сонымен қатар мамандар бағдарламалау туралы терең білімі жоқ

кез-келген басқа салада қолдануға болады. Бұл бағдарламалау тілінің синтаксисі қарапайым математикалық амалдарға ұқсас, олар ешқандай қиындық тудырмайды;

- асырудың әртүрлілігі. Ең танымал және канондық – «Cpython», «C»-де іске асыру. Бұл дегеніміз, онда жазылған код «C» - мен толығымен өзара әрекеттеседі және сол тілдің кітапханаларын іске асыру үшін де қолдануға болады. Бұл «Java» тіліне де қатысты, онда «Jython»іске асырылуы да бар. Мұндай мысалдар питонның «Android» және «iOS» - пен өзара әрекеттесуіне дейін көп

- кең таралған. «Python» тіпті Диснейді де пайдаланады. Бұл фактінің салдары-бұл туралы көп нәрсе белгілі. Python-да бағдарламалау кезінде проблемаға тап болғаннан кейін, сіз бірден интернеттен көмек сұрай аласыз: сіздің мәселенізді біреу шешкен болуы мүмкін. Сонымен қатар, іске асыру үшін

- компиляцияны қажет етпейді. «Python» – бұл түсіндірілетін тіл, яғни бағдарламаны оның файлына өзгерістер енгізгеннен кейін бірден іске қосуға болады. Бұл көптеген басқа тілдерге қарағанда бағдарламаларды нақтылау, қайта өңдеу және күйін келтіру жылдамдығына әкеледі [3].

Кодты іске асырудағы мысалды қарастырайық:

Python «мәтіндік редактор», ол tkinter графикалық кітапханасында жасалған (Tkinter-бұл терезе интерфейсі бар бағдарламалар жасауға мүмкіндік беретін графикалық кітапхана). Бұл кітапхана танымал бағдарламалау тілінің интерфейсі және TCL / TK графикалық қосымшаларын құру құралдары. Tkinter, tcl/tk сияқты, кросс-платформалық кітапхана болып табылады және оны көптеген жалпы операциялық жүйелерде қолдануға болады (Windows, Linux, Mac OS X және т.б.).

Tkinter tcl/tk үшін жеткілікті мөлдір интерфейс болғандықтан, ол үшін негізгі ақпарат көзі TCL/tk man беттері болып табылады. Бұл беттер кез-келген Unix жүйесінде бар (N немесе 3tk бөлімінде). Tkinter-мен жұмыс істеу кезінде бірінші кезекте негізгі терезе жасау керек. Онда қалған графикалық элементтер-виджеттер орналастырылады (сурет. 1)

```

import tkinter
from tkinter.filedialog import asksaveasfile, askopenfile
from tkinter.messagebox import showerror

FILE_NAME = tkinter.NONE

def new_file():
    global FILE_NAME
    FILE_NAME = "Untitled"
    text.delete(1.0, tkinter.END)

def save_file():
    data = text.get(1.0, tkinter.END)
    out = open(FILE_NAME, 'w')
    out.write(data)
    out.close()

def save_as():
    out = asksaveasfile(mode='w', defaultextension='txt')
    data = text.get(1.0, tkinter.END)
    try:
        out.write(data.rstrip())
    except Exception:
        showerror(message="Қатнағу қорыққан бағалау")

def open_file():
    global FILE_NAME
    inp = askopenfile(mode='r')
    if inp is None:
        return
    FILE_NAME = inp.name

    data = inp.read()
    text.delete(1.0, tkinter.END)
    text.insert(1.0, data)

```

Сурет 1 – Мәтіндік редактор.

Барлық жағдайларға арналған виджеттердің үлкен жиынтығы бар: мәтінді енгізу, мәтінді шығару, ашылмалы мәзірлер және т.б. виджеттер арасында берілген оқиға басылған кезде батырма бар. Кейбір виджеттер (кадрлар) ішіндегі басқа виджеттерді топтастыру үшін қолданылады.

Сондай-ақ Tkinter де үш стандарты бар GM (геометрия менеджері – геометрия менеджері): «Grid», «Pack» и «Place». «Grid» виджеттің барлық кеңістігін ұяшықтарға, санға бөледі. Ұяшықтың өзі жолдар мен бағандардың нөмірлері бойынша анықталады және олар көлденең де, тігінен де біріктіріледі. «Pack» виджеттерді бір жағынан немесе басқа жағынан бірінен соң бірі орналастырады. Бұл қарапайым схемалық орналасу үшін жарамды. «Place» виджетті оның орнына жалпы терезенің абсолютті және салыстырмалы мәндерінде координаттар арқылы көрсетеді.

Қорытындылайтын болсақ осы мақалада Python бағдарламалау тілі мен оның кітапханаларының мүмкіндіктері мен қысқаша сипаттамалары қарастырылды. Осы бағдарламалау тілінде бағдарламалық кодты іске асырудың мысалы келтірілді. Бағдарламалаудың жетекші тілдерінің бірі ретінде Python-да көптеген құрылымдар (қосымшаларды құруға арналған

платформалар) және пайдалануға болатын кітапханалар бар. Бұл кітапханаларды қолдана отырып, белгілі бір операцияларды жеңілдететін модульдер мен функциялардың жиынтығын жүзеге асыруға болады.

«Python» көптеген бағдарламашылар қолданады, өйткені ол тиімді және осы бағдарламалау тілімен жұмыс істеу өте ыңғайлы деп қорытынды жасауға болады [4].

ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 Златопольский Д.М. Основы программирования на языке Python. – М.: ДМК Пресс, 2017. – 284 бет.
- 2 PyCharm – интеллектуальная Python IDE [Электронный ресурс]. – URL: <https://jetbrains.ru/products/pycharm/>
- 3 Доусон М. Программируем на Python. – СПб.: Питер, 2014. – 416 бет.
- 4 Курс по библиотеке Tkinter языка Python [Электронный ресурс]. – URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki/Python>

ЭКОНОМИКАЛЫҚ АҚПАРАТТЫҚ ЖҮЙЕЛЕРДІҢ СИПАТТАМАСЫ МЕН ЖІКТЕЛУІ

СЕИТКУЛОВА Д. М.

студент, Торайғыров университеті, Павлодар қ.

ЕРШЕНЕВ Д. К.

студент, Торайғыров университеті, Павлодар қ.

АВДИЛ А.

студент, Торайғыров университеті, Павлодар қ.

БАЛГАБАЕВА Г. С.

аға оқытушы, магистр пед.н., Торайғыров университеті, Павлодар қ.

Ақпараттық технологиялардың қарқынды дамуы және оларды қолдану аясының кеңеюі соңғы жылдары бағдарламалық қамтамасыз етуді (БК) әзірлеудің күрт өсуіне әкелді. Бағдарламалық жасақтама мен ақпараттық қызметтер барлық ақпараттық технологиялар өнімдерінің нарық көлемінің жартысынан көбін құрайды. Ресейлік бағдарламалық өнімдер нарығында отандық өндірушілердің бухгалтерлік есеп жүйелері, мәтінді тану жүйелері, әртүрлі корпоративтік және басқару бағдарламалары, сондай-ақ таратылған деректерді өңдеу жүйелері сияқты белгілі бір артықшылығы бар. Ақпараттық жүйелердің және дерек қорларының

(ДҚ) көлемі мен күрделілігінің, сондай-ақ олардың сапасына қойылатын талаптардың өсуі мамандардың үлкен ұжымдарымен бағдарламалық индустрияны құруға және стандарттар мен нормативтік құжаттарға негізделген автоматтандырылған жобалау технологияларын қолдануға әкелді.

Ақпараттық жүйе – мәліметтер базасында қамтылған ақпарат жиынтығы және оны өңдеуді қамтамасыз ететін ақпараттық технологиялар мен техникалық құралдар. Экономикалық ақпараттық жүйе-басқару функцияларын орындауға арналған қажетті ақпаратты жинау, сақтау, өңдеу және беру мақсатында бірыңғай жүйеге біріктірілген ұйымдастырушылық, техникалық, бағдарламалық және ақпараттық құралдардың жиынтығы. Кез-келген кәсіпорынның тиімді қызметі уақыт шығындарын төмендететін заманауи әдістер мен құралдарды қолдануды талап етеді. Бұл жерде алынған ақпаратты талдауға және тиімді басқару шешімдерін қабылдауға мүмкіндік беретін экономикалық ақпараттық жүйелер маңызды рөл атқарады.

Ақпараттық жүйенің құрылымы ішкі жүйелер деп аталатын жеке бөліктердің жиынтығын құрайды. АЖ ішкі жүйелерінің функционалды және қамтамасыз ету деген екі санаты бар. Функционалды ішкі жүйелері келесі көрсетілген принциптер бойынша құрылуы мүмкін [1].

Қамтамасыз ету ішкі жүйелері қамтамасыз етудің белгілі бір түрлері қолданылатын нақты функционалдық ішкі жүйелерге қарамастан барлық АЖ үшін ортақ болып табылады. Қамтамасыз ететін ішкі жүйелердің құрамы таңдалған пәндік салаға байланысты емес. Қамтамасыз ететін ішкі жүйелердің құрамына ұйымдастырушылық, құқықтық, техникалық, математикалық, бағдарламалық, ақпараттық, лингвистикалық және технологиялық қамтамасыз етудің ішкі жүйелері кіреді. Ақпараттық жүйелер жүйені әзірлеу кезінде анықталатын белгілі бір белгілер бойынша біліктілікке ие (Кесте. 1).

Кесте 1 – Ақпараттық жүйелердің жіктелуі

Белгісі	Ақпараттық жүйе	Сипаттама
Б ө л і н у д е р е ж е с і бойынша	Жергілікті	Барлық компоненттер (ДБ, ДҚБЖ, клиенттік қосымшалар) Бір компьютерде жұмыс істейді.
	Желілік	Бірнеше жұмыс машиналарына таратылады. Архитектураларды қолданыңыз: «клиент-сервер немесе «файл-сервер»
Қ о л д а н у с а л а с ы бойынша	Экономикалық ақпараттық жүйелер	Ұйымдағы басқару функцияларын орындауға арналған ақпараттық жүйе
	Медициналық ақпараттық жүйелер	Емдеу немесе емдеу-алдын алу мекемесінде пайдалануға арналған ақпараттық жүйе
	Географиялық ақпараттық жүйелер	Кеңістіктік Үйлестірілген деректерді (кеңістіктік деректерді) жинауды, сақтауды, өңдеуді, қол жеткізуді, көрсетуді және таратуды қамтамасыз ететін ақпараттық жүйе
Міндеттерді қ а м т у бойынша	Дербес ақпараттық жүйелер	Бір адамның міндеттерін шешуге арналған
	Корпоративтік ақпараттық жүйелер	Кәсіпорынның барлық ақпараттық процестерін қамтиды

Ірі ұйымдар «клиент-сервер» архитектурасын пайдаланатын корпоративтік желілік ақпараттық жүйелерді пайдаланады. Корпоративтік ЭАЖ жобалау-көп уақытты қажет ететін, ұзақ және динамикалық процесс. Жобалау технологиялары жүйені кезең-кезеңімен дамытуды көздейді. Жүйені құру туралы шешім қабылдаған сәттен бастап жүйенің жұмысын тоқтатқанға дейін АЖ өзінің дамуында өтетін кезеңдер мен кезеңдердің жиынтығы АЖ өмірлік циклі деп аталады.

Әр түрлі тәсілдердегі АЖ дамуының өмірлік циклінің мазмұнының мәні бірдей және келесі кезеңдерді орындауға дейін азаяды:

1) жүйелік талдау. Қолданыстағы ақпараттық жүйені зерттеу және талдау, ЭАЖ әзірлеуге техникалық-экономикалық негіздеме мен техникалық тапсырманы (ТТ) рәсімдеу;

2) автоматтандырылған функциялар құрамының (функционалдық сәулет) және қамтамасыз ететін кіші жүйелер құрамының (жүйелік сәулет) тұжырымдалған талаптарына сәйкес әзірлеу, ЭАЖ техникалық жобасын рәсімдеу;

3) іске асыру. Бағдарламаларды әзірлеу және теңшеу, мәліметтер базасын толтыру, қызметкерлерге арналған жұмыс нұсқаулықтарын құру, жұмыс жобасын жобалау;

4) ЭАЖ кіші жүйелерін кешенді жөндеу, персоналды оқыту, экономикалық объектінің бөлімшелері бойынша ЭАЖ-ны кезең-кезеңімен пайдалануға енгізу, ЭАЖ-ны қабылдау-тапсыру сынақтары туралы актіні рәсімдеу;

5) пайдалану. ЭАЖ жұмыс істеуі туралы жарнамалар мен статистиканы жинау, қателер мен кемшіліктерді түзету, ЭАЖ жаңғыртуға қойылатын талаптарды рәсімдеу және оны орындау [2].

Корпоративтік ЭАЖ келесі функционалды ішкі жүйелерді қамтиды.

Маркетинг – тауарлар мен қызметтерді өндірушілерден тұтынушыларға жылжытуды, сондай-ақ тұтынушылардың жағдайын, қалауы мен көзқарасын зерттеуді және жаңа тұтыну тауарлары мен қызметтерін құру үшін осы ақпаратты жүйелі пайдалануды қамтамасыз ететін кәсіпкерлік қызметтің барлық түрлерінің жиынтығы. Маркетингтің ішкі жүйесі келесі ЭАЖ функцияларын қамтиды:

- 1) сатуды болжау;
- 2) сатуды басқару;
- 3) бағаны талдау және белгілеу;
- 4) тапсырыстарды есепке алу.

Өндіріс – бұл жартылай фабрикаттарды, бөлшектерді, компоненттерді, бастапқы шикізат пен материалдардан құрастыру бірліктерін өндіруді, содан кейін осы элементтерден дайын өнімді жинауды жүзеге асыратын өндірістік-технологиялық бөлімшелерді қамтитын механизм. Өндірістік ішкі жүйелер келесі функцияларды автоматтандырады:

- 1) жұмыс көлемін жоспарлау және күнтізбелік жоспарларды әзірлеу;
- 2) Өндірісті жедел бақылау және басқару;
- 3) Жабдықтың жұмысын талдау;
- 4) қорларды басқару (логистика).

Қаржы – ақша қаражаттарының орталықтандырылған және орталықтандырылмаған қорларын қалыптастыру, бөлу және пайдалану процесінде туындайтын экономикалық қатынастардың жиынтығы [3]. Қаржылық ішкі жүйелер жұмысының нәтижесінде келесі функциялар автоматтандырылады:

- 1) қаржы жоспарын әзірлеу;

2) кредиттік саясатты басқару;

3) қаржылық талдау және болжау;

4) кәсіпорынның кірістері мен шығыстарын басқару.

Бухгалтерлік есеп – ұйымның кірістері мен шығыстары, қаржылық инвестициялардың мөлшері және олардан түсетін кірістер, қаржыландыру көздерінің жай-күйі туралы ақшалай мәндегі ақпаратты жинау, тіркеу және жинақтау жүйесі [4]. Бухгалтерлік есеп келесі операциялар мен функциялар бойынша жүзеге асырылады:

- 1) кассалық және банктік операциялар;
- 2) негізгі құралдар мен материалдық емес активтер;
- 3) материалдарды, тауарларды, өнімдерді есепке алу;
- 4) шығындарды есепке алу және өзіндік құнын есептеу;
- 5) валюталық операциялар;
- 6) ұйымдармен есеп айырысу;
- 7) еңбекақы төлеу бойынша персоналмен есеп айырысу;
- 8) бюджетпен есеп айырысулар.

Корпоративтік ақпараттық жүйелердің мысалы ретінде «ІС: Кәсіпорын» бағдарламалық кешенін келтіруге болады. «ІС: Кәсіпорын 8» бағдарламалар жүйесі ұйымдар мен жеке тұлғалардың қызметін автоматтандыру үшін оның негізінде әзірленген платформа мен қолданбалы шешімдерді қамтиды. платформаның өзі, әдетте, осы платформада әзірленген көптеген қолданбалы шешімдердің (конфигурациялардың) бірімен жұмыс істейтін соңғы пайдаланушылардың пайдалануына арналған бағдарламалық өнім емес. Бұл тәсіл бірыңғай технологиялық платформаны қолдана отырып, әртүрлі әрекеттерді автоматтандыруға мүмкіндік береді. Бағдарламалық өнім келесі конфигурацияларды қамтиды:

- Бухгалтерлік Есеп + Сауда + Қойма + Жалақы + Кадрлар.
- Бухгалтерлік есеп.
- Сауда + Қойма.
- Жалақы + Кадрлар.
- Өндіріс + Қызметтер + Бухгалтерлік Есеп.
- Қаржылық жоспарлау.

«ІС: Кәсіпорын» корпоративтік ақпараттық жүйесі жоспарлау-экономикалық бөлімді, өндірістік бөлімді, өткізу бөлімін, материалдық-техникалық қамтамасыз ету бөлімін, маркетинг бөлімін, материалдар мен дайын өнім қоймаларын, бухгалтерияны, кадрлар бөлімін, IT-қызметті, әкімшілік-шаруашылық бөлімін қоса алғанда, кәсіпорындардың бірқатар бөлімшелері мен қызметтерінде

пайдаланылуы мүмкін, күрделі құрылыс бөлімі, ақпараттық-талдау бөлімі, стратегиялық даму бөлімі.

Нарықта кәсіпорынды басқару қажеттіліктеріне бағытталған көптеген бағдарламалық өнімдер бар. Қорытындылайтын болсақ осы мақалада ақпараттық жүйелердің (АЖ) жіктелуі мен сипаттамалары қарастырылды. Сондай-ақ АЖ құрылымы, АЖ өмірлік циклінің кезеңдері туралы айтылды. Корпоративтік экономикалық ақпараттық жүйелер (ЭАЖ) және олардың негізгі функционалдық ішкі жүйелері жайлы баяндалған болатын. Корпоративтік ЭАЖ мысалы ретінде «ІС: Кәсіпорын» бағдарламалық кешені келтірілді. «ІС: Кәсіпорын 8» бағдарламалар жүйесі ұйымдар мен жеке тұлғалардың қызметін автоматтандыру үшін қолданылатын платформа болып табылады.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Балдин, К.В. Информационные системы в экономике: Учебник / К.В. Балдин, В.Б. Уткин. – М.: Дашков и К, 2016. – 395 бет.

2 Горбенко, А.О. Информационные системы в экономике / А.О. Горбенко. – М.: БИНОМ. ЛЗ, 2016. – 292 бет.

3 Балдин, К.В. Информационные системы в экономике: Учебное пособие / К.В. Балдин. – М.: НИЦ ИНФРА-М, 2016. – 218 бет.

4 <http://ru.wikipedia.org/wiki>

СОЦИАЛЬНЫЙ ПАРТНЕР, КАК ЗАЛОГ КАЧЕСТВЕННОЙ ПОДГОТОВКИ ВЫСОКОКВАЛИФИЦИРОВАННЫХ СПЕЦИАЛИСТОВ В ПРОФЕССИОНАЛЬНОМ ОБУЧЕНИИ

ХАЛИЛОВА Е. В.

преподаватель специальных дисциплин,
Акеуский колледж черной металлургии, г. Акеу

БОГДАН С. Н.

студент, Акеуский колледж черной металлургии, г. Акеу

Качество профессиональной подготовки специалиста стоит в центре реформирования системы профессионального образования. В соответствии с основными направлениями модернизации профессионального образования основой и в тоже время оценкой итоговой подготовки будет выступать компетенция.

В условиях рыночной экономики у среднего профессионального звена подготовки специалистов сформирован круг потребителей образовательных услуг: обучающийся (студент, учащийся); работодатель (рынок труда); общество и сама система профессионального образования. Очевидно, что запросы у этих потребителей различны. Студент профессионального колледжа качественным назовет только то образование, которое в наибольшей мере содействует развитию его личностных качеств и позволяет сделать успешную профессиональную карьеру. Работодатель заинтересован в подготовке компетентного специалиста, а общество - в личности, способной к эффективной социальной самореализации. В связи с этим профессиональному колледжу необходимо соответствовать постоянно изменяющимся требованиям всех потребителей образовательных услуг.

Создание в Казахстане современной высокоэффективной системы образования является одним из важнейших условий для достижения стратегической цели для вхождения в число 50 наиболее конкурентоспособных государств мира.

Создание национальной инновационной системы является важнейшей задачей, неотъемлемой частью экономической политики государства. Переход к инновационному пути развития страны на основе выбранных приоритетов - основная цель государственной политики в области науки, технологий и профессионального образования всех уровней. Приоритеты же должны определяться общемировыми тенденциями развития науки и технологий, и опираться на имеющиеся в стране достижения в научно-технической и образовательной сферах.

На сегодняшний день ещё остро стоит проблема качественного преподавания, катастрофически не хватает квалифицированных кадров начального, среднего и высшего профессионального образования. Непременными свойствами инноваций в профессиональном образовании являются новизна и востребованность продукции на рынке труда. На основе Национальной программы и отраслевых квалификационных рамок будет упорядочена структура подготовки кадров. Подготовка специалистов будет осуществляться в соответствии с прогнозными потребностями рынка труда.

Сегодня в рамках Государственной программы развития системы профессионального и технического образования ведётся:

- обновление государственных общеобязательных стандартов ТиПО, образовательных программ;
- разработаны типовые учебные программы по специальным дисциплинам, учебная литература;
- разработаны модульные программы для получения нескольких квалификаций, создан банк данных модульных программ;
- разработка и внедрение образовательных программ в рамках Атласа новых профессий.

Методология разработки Атласа основана на международном опыте и с учетом мировых трендов развития отраслей экономики. Она включала проведение прогнозных сессий с предметным погружением по технологии рапид форсайт (rapid foresight) с участием отраслевых экспертов в лице представителей производства, государственных органов, отраслевых ассоциаций и пр.

В Атласе содержится анализ основных технологических трендов, которые будут критическим образом менять рынок труда по 9 приоритетным отраслям экономики: горно-металлургический комплекс, нефтегазовая отрасль, сельское хозяйство, транспорт и логистика, машиностроение, ИКТ, энергетика, туризм и строительство. В документе спрогнозированы изменения в профессиях на ближайшие 5-10 лет, а также определены 239 новых, 95 трансформирующихся и 129 исчезающих профессий.

В 2022 году 10 ноября Колледж черной металлургии стал членом Альянса колледжей и ERG. Вместе с руководством Евразийской группы и представителями 14 колледжей из Павлодарской, Актюбинской и Костанайской области на I Форуме был подписан Меморандум о сотрудничестве. Этот документ предполагает, что один из гигантов горно-металлургической отрасли будет поддерживать организации ТиПО в регионах. В целях реализации задач Альянса в нашем колледже началась подготовка по дополнительным квалификациям, по образовательным программам, разработанным совместно с представителями Аксуского завода Ферросплавов.

Также, благодаря вхождению колледжа в проект «Альянс колледжей и ERG» у наших студентов реализовалась возможность академической мобильности. В период с 15 марта в течение трех недель, двое студентов колледжа совместно с мастером производственного обучения проходят стажировку в России. Благодаря поддержке АО «ТНК Казхром» ребята готовятся республиканскому и мировому чемпионату «WorldSkills».

Качество подготовки будущих рабочих кадров синтезируется из качества многих составляющих, которые являются факторами повышения качества образовательного процесса. Одним из слагаемых является степень интеграции с работодателем. Социальное партнёрство для многих учебных заведений технического и профессионального образования стало естественной формой существования, которое открывает следующие дополнительные возможности:

- обеспечивается учёт требований работодателей по содержанию подготовки специалистов;
- упрощается процедура корректировки старых и разработки новых учебных материалов и программ, отвечающих стандарту и требованиям работодателей;
- открываются более широкие возможности для организации производственного обучения и практики;
- расширяются возможности трудоустройства выпускников;
- появляются возможности для организации стажировки преподавателей для ознакомления с новейшими типами оборудования и технологическими процессами.

В рамках развития дуальной системы обучения предусмотрено увеличение доли профессиональной практики до 60 % (80%), для более лучшего овладения практическими навыками. Для этого расширена база практики за счет партнерства с работодателями. Социальный партнер Аксуского колледжа черной металлургии Аксуский Завод ферросплавов АО ТНК «Казхром» предоставляет площадку для прохождения производственной и преддипломной практики студентам, а также для трудоустройства по окончании обучения.

В 2020 году на базе нашего колледжа открыт Центр компетенций по специальности «Токарное дело и металлообработка» по программе «Жас Маман». Центр оснащен комплектом токарного инструмента по стандартам «WorldSkills». Мастерами производственного обучения колледжа совместно с наставниками предприятия осуществляется подготовка студентов к участию в Чемпионате рабочих профессий «WorldSkills». По итогам реализации данного проекта и подготовки на новом оборудовании, ребята занимают призовые места и становятся победителями.

На базовом предприятии социального партнера АЗФ мастера производственного обучения и преподаватели специальных дисциплин проходят стажировку.

Государственная программа развития предпринимательства и занятости молодежи обеспечивает получение профессионального образования. Мониторинг рынка труда и сотрудничество с социальным партнером позволяет определить, какие специальности востребованы на данный момент.

На основе лучшего мирового опыта и проведения прикладных исследований совершенствуется научно-методическое обеспечение системы ТиПО.

Статус профессионально-технического образования поднят. Наш колледж получил право на подготовку учащихся в рамках диплома государственного образца среднего профессионально-технического учебного заведения.

В настоящий момент эффективно функционируют республиканский и областной учебно-методические кабинеты, библиотеки организаций ТиПО пополняются необходимой учебной литературой.

Для обеспечения доступности получения профессионального образования молодежью увеличено количество ученических мест, за счет строительства общежития.

Наш колледж оснащен современным учебно-производственным и технологическим оборудованием, информационными технологиями – компьютеризация, подключение Интернета, преподавание в режиме on-line.

В нашем колледже выявляется и поддерживается в форме именной стипендии работодателей, конкурсы, организуемые и финансируемые работодателями, талантливые обучающиеся, склонные к изобретательской и рационализаторской деятельности, техническому творчеству.

Техническое и профессиональное образование, призвано обеспечить экономику страны профессиональными техническими кадрами с целью дальнейшего перехода к высокоэффективной инновационной модели.

Совершенствование качества – это прогнозирование идеального состояния, сравнение его с реальными и планирование развития колледжа с учетом имеющихся ресурсов.

Модернизация системы профессионального образования в контексте его опережающего развития, создание механизмов и моделей подготовки высокопрофессионального специалиста, обладающего интегрированными знаниями, умениями и навыками, конкурентоспособного, свободно владеющего своей

профессией и ориентированного в смежных областях деятельности, владеющего комплексом актуализированных профессиональных компетенций, отвечающих требованиям современного рынка труда, обеспечение гарантий качества предоставляемых образовательных услуг с позиций профессиональной деятельности, повышение привлекательности и конкурентоспособности учреждения профессионального образования в условиях образовательного пространства – все эти задачи обусловлены современным динамичным развитием социально-экономической сферы, науки, производства, техники, технологии и предполагают создание новых моделей взаимодействия всех субъектов образовательной политики.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Стратегия «Казахстан — 2050».
- 2 Материалы XIX сессии Ассамблеи народа Казахстана, 2013 г.
- 3 Онлайн-конференция на тему «Модернизация системы образования — главный вектор качественного роста человеческого потенциала», сентябрь 2013 года;
- 4 Егорова И. А. Повышение качества профессионального образования с использованием стандартов «World Skills» // Научно-методический электронный журнал «Концепт». – 2017. – Т. 25. – С. 29–30. – URL: <http://e-koncept.ru/2017/770488.htm>.

СОВРЕМЕННЫЕ ТRENДЫ В ОБРАЗОВАНИИ

ШЕВЧЕНКО Р. П.

студент, Аксуский колледж черной металлургии, г.Аксу

ЖАНДИЛОВА Р. Б.

преподаватель русского языка и литературы,
Аксуский колледж черной металлургии, г.Аксу

21 век – век высоких компьютерных технологий, век новых возможностей, век нового образа жизни, век поколения Z. Наш мир на сегодняшний день считается очень развитым. Мы живем в век бурного развития современных информационных технологий. Компьютерная и цифровая техника окружает нас повсеместно, она давно уже превратилась из заморской диковинки в привычный предмет интерьера и первого помощника в повседневной жизни. Информационные технологии стали неотъемлемой частью нашей жизни: мы общаемся по мобильному телефону, заменяем

обычные книги на электронные. Дома, в школе, в колледже, на работе, в дороге, – практически везде мы используем средства коммуникации и общения, электронные устройства и передовые технологии. Технологии повлияли на то, как мы общаемся, работаем, путешествуем, занимаемся спортом, также повлияли и на то, как мы учимся.

В современном мире образование одна из самых обширных и важных сфер человеческой деятельности. Важной ценностью и основным капиталом общества становится человек, способный к поиску и освоению новых знаний и принятию нестандартных решений. Развивается «экранная культура» образования человека, где производство, хранение, передача и потребление информации происходят при помощи компьютерных и Интернет технологий.

В сегодняшней системе образования произошли огромные изменения. Изменился формат обучения, и роль учителя и учащегося. Наше поколение стремится привыкать к новым тенденциям, к появляющимся новым трендам.

Глобализация, разработка новых технологий, тотальный переход в диджитал, — всё это определяет тенденции в развитии не только общества будущего, но и системы образования в 21 веке. Инновационные открытия заставляют наше поколение Z думать и понимать. Создаются условия и активные способы обучения, которые являются основой образования.

Прочитав огромную литературу о современных трендах, узнал, что в системе образования активно внедряются следующие технологии:

- Непрерывное обучение, или Lifelong Learning.
- Тотальная цифровизация
- Массовые открытые онлайн-курсы (MOOC)
- Адаптивное обучение.
- Изменение роли преподавателя и чат-боты
- Steam-образование
- Мобильное обучение
- Геймификация.
- Активная проектная работа

В настоящее время мы – обучающиеся - являемся свидетелями проведения существенных изменений в системе образования. Новые стандарты, информатизация общества коренным образом подняли качество образования на более высокий уровень, приблизили его к европейским стандартам. Для меня, как и для

всех молодых людей, все эти тренды являются очень важными и составляют неотъемлемую часть обучения. Основными плюсами данных тенденций я могу отметить, что учеба стала намного интересней, увлекательной. На уроках литературы вижу, что учитель постоянно находится в поиске новых методов обучения. С помощью новейших технологий заставляет погрузиться в художественный мир произведения. Я привыкаю, что на современном уроке литературы используются мультимедийные презентации с демонстрацией фотографий, видеороликов, музыки, аудио фрагментов, видеофрагментов художественных фильмов, электронные учебники и энциклопедии, различные тесты и игры, онлайн-экскурсии, буктрейлеры. Эти уроки вызывают эмоциональный подъем, интерес, и появляется желание учиться даже у отстающих в учебе учеников. В помощь учителю и ученику появились образовательные программы, которые помогают нам овладеть обширными знаниями.

Технологии XXI века позволяют современным школьникам не повторять подвиг Михаила Ломоносова и учиться, где и когда им удобно.

В настоящее время распространяется технология мобильного обучения. Мы готовы и технически, и психологически к использованию мобильных технологий в обучении.

Преимущества мобильного обучения:

- Новые технические устройства как мобильные телефоны, гаджеты, игровые устройства и т.п., привлекают учащихся - молодых людей, которые, возможно, потеряли интерес к образованию.

-M-learning через мобильное устройство делает обучение действительно индивидуальным. Учащиеся имеют возможность выбора содержание обучения с учетом их интересов, в результате чего m-learning является ориентированным на студента.

В сфере онлайн-образования также набирает популярность тренд под названием микрообучение. Информация подается небольшими блоками и содержит лишь самое необходимое. Формат позволяет учиться буквально везде и в любое время. И это является главным принципом данного подхода — дать ученику возможность получать информацию когда и где он хочет.

Образовательные приложения позволяют превратить смартфон в образовательный центр, соединяя в себе все методы современного микрообучения.

Видео комбинируют в себе преимущества визуального и аудиоконтента, что позволяет доносить информацию в быстрой и понятной форме. Короткие ролики, содержащие в себе концентрированную информацию с развлекательными элементами, имеют больший эффект в сравнении с письменным источником.

Инфографика. Визуальная форма, позволяющая с одного взгляда понять суть освещаемой темы, делает материал более запоминающимся.

Микрообучение хорошо подходит для повторения уже пройденного материала.

В данной работе хочу подробнее остановиться на геймификации и проектной деятельности. Хочу рассказать, что меня заинтересовало.

1. Игра становится необходимым элементом образования.

Геймификация — отличный способ вовлечения студентов в обучение.

Обучение с геймификацией превысила уровень обучения на 50% .

Практика геймификации учебного процесса увлекает школьников и студентов в обучение, помогает развивать креативное мышление, «гибкие навыки», или soft skills, которые так важны в современном мире, а также находить пути взаимодействия с другими участниками процесса.

Быстрые пятиминутные игры позволяют нам вспомнить и повторить пройденный материал, а добавление челленджей позволяет поддерживать увлеченность процессом. Благодаря духу соперничеству и удовольствию от игрового процесса, обучающийся может усвоить материалы любой сложности. Именно при помощи такого тренда знания или навыки не навязываются. На уроках литературы в колледже – это ролевые игры, и игры познавательные, контролирующие наши знания (разгадывание героев).

Знаете ли вы, что в наше время появились такие профессии как игропедагог, игромастер.

Возможно такой тренд поможет в будущем молодым: они обучатся этой профессии.

2.Активная проектная работа

Возрастает роль самостоятельной работы студентов. В настоящее время учащиеся сами могут найти нужную информацию перед занятием и изучить её. Преподаватели стали больше

организовывать групповую активность и проектную работу. На первый план выходит проблемные задачи, разработка учебного проекта, участие в мозговых штурмах и поиск творческих и креативных решений.

Здесь мы - студенты получаем живой опыт; учимся критически мыслить; на практике отрабатываем полученные знания и навыки; лучше усваиваем информацию; учимся и сотрудничать с другими; повышается уровень мотивации к учебе.

Проектная работа — это отличная альтернатива скучным лекциям, после которой студенты покидают стены колледжа более мотивированными и подготовленными к реальной жизни.

Преимуществами данных трендов в образовании я считаю:

- В ходе учебного процесса у нас повышается самостоятельность;
- Появляется желание повлиять на результаты обучения и развитие системы образования;

- Возможность полностью раскрыть свой потенциал, почувствовать себя успешным и получить удовольствие от полученных знаний.

Увидев на уроках литературы видеоуроки, электронные учебники, буктрейлеры, я начал создавать сам буктрейлеры. Для меня, как и для многих, буктрейлеры - это одно из прекрасных занятий на сегодняшний день. Это огромная возможность раскрыть себя, свой талант, научиться мыслить и думать, быть актуальным и современным.

После показа буктрейлера, студенты моей группы написали отзыв. Позвольте прочитав несколько из них:

«Отличная мысль вначале дает почву для размышления темы»

«Буктрейлер заставляет задуматься о героизме солдат»

«Показана жестокая реальность войны»

«Я всей душой погрузился в видео»

«Видео очень трогательное», «Девушки переживали за наших героев»

В заключении хочу сказать, что внедрение таких современных технологий в образовательный процесс является результативным. Создание такого рода видеороликов не только увлекательный, захватывающий и интересный процесс, но и помогает нашему развитию мышления, творчества. Совместное создание видео и подбор видеоматериалов учеником и учителем развивает творческие навыки и критическое мышление

Для всех этих трендов особенно актуально умение учиться самостоятельно и проектировать собственный образовательный путь из маленьких шагов.

Образование сегодня во многом определяет будущее - завтра каждого из нас и всех вместе. Сегодня человек за жизнь меняет несколько видов деятельности. Нужно быть готовыми к переходу из одной индустрии в другую, нужно быть готовыми учиться всю жизнь.

ЛИТЕРАТУРА

1 Воронин Д.М. Критерии эффективности современной образовательной организации как основа оценки и повышения качества образования, Перспективы науки и образования, №5-2018.-2 (38).-С.18- 26

2 Демина Н.В. Компьютерные технологии на уроках русского языка / Н.В. Демина, О.Н. Глоденко // Современные тенденции развития системы образования: сборник статей – Чебоксары: ИД «Среда», 2018. – С. 27-29. – ISBN 978-5-6041988-0-3.

3 Иванова АЕ. Десять трендов современного образования. ЭУ

4 Кузьмина М.В. Формирование цифровой грамотности обучающихся: Методические рекомендации для работников образования в рамках реализации Федерального проекта «Цифровая образовательная среда» / – Киров: ИРО Кировской области, 2019. - 47 с.

5 Лисовская Т.А. Буктрейлер - современный способ продвижения книги в библиотеке: методические рекомендации. Вып. 1 / Детско-юношеская библиотека Республики Карелия им. В. Ф. Морозова; Петрозаводск: ДЮБ РК, 2014. – 16 с

Секция 38
Кәсіптік білім берудің мәселелері мен болашағы
Проблемы и перспективы профессионального образования

ПРОБЛЕМЫ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБУЧЕНИЯ В ИСПРАВИТЕЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЯХ

БОРМОТОВ А. Р.
студент, Петропавловский профессиональный колледж, г. Петропавловск
ХАБДУЛЛИН Т. Е.
преподаватель специальных дисциплин,
Петропавловский профессиональный колледж, г. Петропавловск

На различных этапах функционирования пенитенциарной системы, образование осужденных выполняло конкретные социально значимые задачи. В ряде научно-исследовательских работ обосновывается целесообразность в качестве средства исправительного воздействия на арестантов использовать тюремную работу, тюремное образование, тюремную дисциплину, тюремное воспитание. Образование в пенитенциарном учреждении должно иметь место, поскольку оно необходимо, чтобы уничтожить тот умственный мрак, в котором порок и преступление скрывают свои глубокие корни.

Одним из приоритетных направлений в настоящее время выступает дальнейшее развитие благоприятных условий для получения осужденными общего среднего образования, а также профессионального образования посредством заочного и дистанционного обучения. Профессиональное образование способствует выработке у осужденного честного и добросовестного отношения к труду. Подготовка высококвалифицированных работников имеет важное значение не только для самих осужденных и исправительного учреждения, но и для общества в целом. Для реализации поставленных задач по приобретению осужденными профессионального образования ведется разработка и внедрение специальных методик обучения, учитывающих уровень умственного развития и педагогической запущенности осужденных, а также образовательных и коррекционных программ работы с различными категориями осужденных.

На территории исправительных учреждений Казахстана действуют колледжи, которые занимаются профессиональной

подготовкой осужденных по различным рабочим профессиям. Плюсы такого обучения в том, что осужденные окончившие колледж могут работать в исправительном учреждении, а также после освобождения есть реальная возможность найти работу на различных предприятиях. В соответствии с правилами организации получения начального, основного среднего, профессионального образования и профессиональной подготовки осужденных к лишению свободы, прием в колледж осуществляется из числа осужденных, на основании документов об образовании [1]. При отсутствии документов об образовании директор колледжа направляет запросы в органы управления образования областей, в ведении которых находится организация образования, в которой обучался ранее осужденный. Профессиональная подготовка осужденных направлена на приобретение ими новых или измененных профессиональных навыков. Профессиональная подготовка не сопровождается повышением образовательного уровня обучающегося и осуществляется в соответствии со статьей 32-1 Закона Республики Казахстан «Об образовании» [2]. Осужденным, окончившим колледж, выдается диплом государственного образца, который хранится в личных делах осужденных и выдается им на руки при освобождении от отбывания наказания.

Техническое и профессиональное образование осужденных осуществляется в соответствии со статьей 17 Закона Республики Казахстан «Об образовании» и направлено на подготовку квалифицированных рабочих и специалистов среднего звена по основным направлениям общественно-полезной профессиональной деятельности [2]. Профессиональная подготовка осужденных к лишению свободы направлена на ускоренное приобретение обучающимися новых или измененных профессиональных навыков, необходимых для выполнения определенного вида работ. Перечень обучаемых профессий и специальностей определяется администрацией исправительного учреждения по согласованию с местными исполнительными органами с учетом мониторинга текущих и перспективных потребностей рынка труда в кадрах. Выбор профессии и специальности из перечня осуществляется осужденными на добровольной основе. Практические занятия проходят под постоянным контролем преподавательского состава и администрации исправительного учреждения. Приобретение оборудования, а также расходы, связанные с содержанием помещений

школ, оплата труда обслуживающего персонала производится за счет средств исправительных учреждений. Оплата труда руководящих и педагогических работников, учебно-воспитательного персонала, приобретение и доставка учебников и учебно-методических комплексов производится за счет средств местных бюджетов, предусмотренных на образование [1]. Таким образом, действующее уголовно-исполнительное законодательство Республики Казахстан рассматривает образование как одно из средств исправления осужденных наряду с их ориентацией на трудовую деятельность. Несмотря на произошедшие в обществе значительные изменения, в практике воспитательной работы в процессе получения осужденными профессионального образования до настоящего времени сохранились определенные проблемы. Известно, что изоляция от общества влечет за собой возникновение негативных социально-психологических последствий. Получение образования в таких условиях претерпевает негативные моменты, связанные с криминогенной обстановкой и нежеланием самих осужденных учиться. Как правило, у многих обучающихся, относящихся к этой группе, присутствуют кроме отрицательного отношения к профессиональному обучению и другие отклонения в психическом и умственном развитии.

Проблемы в обеспечении непрерывности и преемственности образования связаны с режимными требованиями (при обеспечении личной безопасности, переводах из одного вида исправительного учреждения в другое и т.п.), реализацией дисциплинарной практики (водворение в штрафной изолятор, перевод в помещение камерного типа, единое помещение камерного типа, строгие условия отбывания наказания и др.), отбыванием наказания в определенных видах исправительных учреждений (особого режима для осужденных к пожизненному лишению свободы, тюрьмах), а также с определенным сроком отбывания наказания. Также существенной проблемой является тот факт, что после освобождения из мест лишения свободы осужденные, как правило, сталкиваются со значительными трудностями при самореализации в обществе. Одна из главных причин - наличие определенных стереотипов в общественном сознании. Зачастую общество не заинтересовано «принимать в свои ряды» бывшего преступника: работодатель найдет массу поводов, чтобы не брать такого работника. С возникающими жизненными трудностями бывшие заключенные не всегда в состоянии самостоятельно справиться и находят «легкий»

выход из этой ситуации, совершая новое преступление. Вследствие нетрудоустроенности осужденные подвержены повторному совершению преступлений. По статистике, примерно треть всех криминальных правонарушений имеют рецидивный характер. При таком положении дел бывшим осужденным необходима постпенитенциарная помощь в трудоустройстве в первую очередь для обеспечения безопасности населения, укрепления законности и правопорядка. Следует, что процесс социальной адаптации — это взаимно направленный процесс, то есть предусматривает взаимное влияние социальной среды и социального субъекта друг на друга [3, с. 3].

В профессиональных колледжах существует определенная организация учебного процесса, предусматривающая формирование прежде всего профессиональных знаний, умений и навыков. Инженерно-педагогический коллектив уделяет большое внимание развитию у обучающихся из числа осужденных личностных качеств, характеризующих их как профессионально мобильных работников, способных адаптироваться на рынке труда к требованиям работодателя. Осужденным очень сложно быть конкурентоспособными на рынке труда. Они чувствуют себя ущемленными, не способными к нормальной жизнедеятельности в обществе. В настоящее время с особой остротой ощущается проблема несоответствия между уровнем образования лиц, поступающих в профессиональные колледжи при исправительных учреждениях, и растущими требованиями работодателей к квалификации рабочих. Повышение темпа и качества производительного труда, неуклонное сокращение несложных видов работ, переход предприятий на новые пути хозяйственной деятельности создают определенные трудности для социальной реабилитации и профессиональной адаптации лиц из числа отбывших наказание.

Наиболее острая проблема - подготовка к жизни и труду лиц, обучающихся рабочей профессии, из числа осужденных разновозрастных групп с неодинаковым уровнем начальной (базовой) профессиональной подготовки и низким уровнем интеллекта. Обучение профессиям подобных обучающихся по традиционным учебным планам и программам, соответствующим их возможностям, не обеспечивается в должной мере. В результате обучающиеся с отклонениями от среднего уровня не только плохо овладевают материалом, но и зачастую по окончании курса обучения и освобождении из колонии не могут конкурировать

на рынке труда с более квалифицированными рабочими, что также приводит к рецидиву совершения преступлений. Поэтому необходимо с первых дней занятий разъяснять обучающимся цели обучения в профессиональном колледже при исправительном учреждении, знакомить их с требованиями к выпускникам, обозначенными в профессиональных характеристиках, назвать основные умения, знания и навыки, которые им важно приобрести в процессе овладения профессией на заданный или повышенный уровень квалификации для успешного трудоустройства после отбытия наказания, закрепления на рабочем месте.

В профессиональных колледжах при исправительных учреждениях профессиональная подготовка обучающихся должна проводиться на основе стандартизированных учебных планов и программ с применением комплекса дифференцированных заданий, позволяющих откорректировать разницу в начальной (базовой) профессиональной подготовке в разновозрастных группах, обучающихся с девиантным поведением и отклонениями в психическом и умственном развитии. Дифференцированные задания должны быть составлены таким образом, чтобы к концу курса обучения большая часть обучающихся выполняла учебно-производственные задания, соответствующие третьему разряду.

Таким образом, изучение данных проблем показало, что при проведении воспитательной работы с осужденными в процессе получения ими профессионального образования соблюдение прав человека, уважение личности являются тем фундаментом, без которого невозможна социальная и психологическая реабилитация осужденных, освобожденных из мест лишения свободы, а гуманистическая направленность воспитательной работы в данном ключе обеспечивает повышение общей культуры и развитие личности, ее социальную и профессиональную адаптацию, подготовку к трудоустройству и успешное исправление.

ЛИТЕРАТУРА

1 Закон Республики Казахстан от 27 июля 2007 года № 319-III «Об образовании» с изменениями и дополнениями по состоянию на 01.09.2022 г.

2 Приказ Министра внутренних дел Республики Казахстан от 18.08.2014г №516 «Об утверждении Правил организации получения начального, основного среднего, общего среднего, технического и профессионального образования осужденных к лишению свободы

3 Помацалюк, А.Р. Социальная адаптация личности после освобождения из пенитенциарных учреждений [Электронный ресурс]: <https://cyberleninka.ru/article/n/sotsialnaya-adaptatsiya-lichnosti-posle-osvobozhdeniya-iz-penitentsiarnyh-uchrezhdeniy>

МАШИНА ЖӨНДЕУ МАМАНДЫҒЫ БОЙЫНША ДИЗЕЛЬДІ ҚОЗҒАЛТҚЫШТЫҢ ФОРСУНКАСЫНДА ЕРЕКШЕ БҮРКУ ТӘСІЛІН ЗЕРТТЕУ

ДОЛДАБАЕВ А. Р.

студент, Ақсу кара металлургия колледжі, Ақсу қ.

ХАЛИМХАН У.

өндірістік шебер оқытушысы, Ақсу кара металлургия колледжі, Ақсу қ.

Менің зерттеу жұмысымның мақсаты Дизельді қозғалтқыштардың форсункасы бүрку ерекше тәсілі. Соңғы жылдары дизельдік қуат жүйесіндегі үлкен өзгерістер болды, бұл қозғалтқыштарды тек әр түрлі жүк көліктерінде ғана емес, сонымен қатар қазіргі заманғы жеңіл автомобильдерде де қолдануға ыңғайлы болды. Арзан отын, дизельді қозғалтқыштардың жоғары тиімділігі, бензинмен салыстырғанда, әрдайым автокөлік жүргізушілерін қызықтырды, бірақ дизельдерді кеңінен қолдану олардың кемшіліктерімен шектелді — жұмыс кезінде шу, түтіннің жоғарылауы және суық қозғалтқышты іске қосудың қиындығы. Қазіргі заманғы дизельдік конструкциялардың көпшілігінде мұндай кемшіліктер жоқ.

Дизельдің қуат жүйесі тазартылған дизельді цилиндрлерге жеткізуді қамтамасыз етеді, оны жоғары қысымға дейін қысады, оны жану камерасына майда шашыратады және цилиндрлерде (3-5 МПа) ауаны сығымдаудан ыстық (700-900 °С) ауамен араластырады, осылайша ол өздігінен тұтанады. Жану камерасының пішініне байланысты дизельдерде қоспаны қалыптастыру процесінің екі нұсқасы бар. Бірінші нұсқада жанармай алдын-ала камераға (алдын-ала камераға) енгізіледі, ал екінші нұсқада жанармай поршеньде жасалған жану камерасына тікелей енгізіледі. [1,2 б].

Бірінші нұсқада жасалған қозғалтқыштар бөлінген жану камерасы бар дизельдер деп аталады және іді (In Direct Injection), ал екінші нұсқада тікелей инъекциялық дизельдер — ДІ (Direct Injection) деп аталады. Бөлінген жану камерасы бар дизельдер жұмсақ жұмыс істейді және аз шу шығарады. Дегенмен, тікелей инъекциялық қозғалтқыштар автомобильдерде кеңінен

қолданылады, өйткені олардың жанармай тиімділігі шамамен 20% жоғары.

Екі типтегі қозғалтқыштардың қуат жүйелерінің негізгі функционалдық міндеті-тиісті цилиндрге және нақты белгіленген уақытта отынның нақты мөлшерін беру. Жеңіл автомобильдердің жоғары айналымды дизельдерінде инъекция процесі тек мыңды алады

Дизельді суық мезгілде іске қосуды жеңілдету үшін қыздыру шамдары жиі қолданылады, олар ұшқын ұшқындарынан ерекшеленеді, өйткені олар тек электр жылытқыштары болып табылады және іске қосу процесінде қозғалтқыш цилиндрлеріне берер алдында суық ауаны қыздырады. Жанармай бағы қауіпсіздік талаптарын қанағаттандыруы керек. Резервуардағы отын айдау құбырына, содан кейін сорғы арқылы отын сүзгісіне түседі. Жанармай сүзгісі механикалық қоспалар жанармай құю станциясына және одан әрі енбеуі үшін жанармайды ықтимал ластанудан тазартуы керек. Сондай-ақ, жанармай бағына су төгетін құбыр қосылады, ол арқылы резервуарға тұнба мен инжекторлардан артық отын құйылады. [4,6 б].

Дизельді қозғалтқыштың қуат жүйесі цилиндрдің жану камерасына жанармай құю кезінде жоғары қысым жасайды; қозғалтқыштың жүктемесіне сәйкес отынның бір бөлігін мөлшерлейді; белгіленген қарқындылықпен белгілі бір уақыт аралығында отын бүркуді жүзеге асырады; отынды цилиндрдің жану камерасының бүкіл көлеміне шашыратады және біркелкі таратады; сорғылар мен инжекторларға кірмес бұрын отынды сүзеді. Дизель отыны-мұнайдан бензин шығарылғаннан кейін пайда болатын керосин, газойл Соляр фракцияларының қоспасы. Дизель отыны бірқатар қасиеттерге ие, олардың негізгілері: октан санымен бағаланатын тұтанғыштық; тұтқырлық; тазалық; қатаю температурасы. Қатаю температурасы бойынша дизель отыны үш сортқа бөлінеді: ДЛ — жазғы, ДЗ — қысқы, иә — арктикалық. Дизельді қозғалтқыштың қуат жүйесіне мыналар кіреді: 1) отын бағы; 2) отынды өрескел және жұқа тазарту сүзгілері; 3) отын сорғысы; 4) отын сорғысы жоғары [12,1 б].

Дизельді қозғалтқыштың қуат жүйесі екі аппаратураға бөлінеді: Отын және ауа беру. Ең көп таралған-бөлу түріндегі отын жеткізетін жабдық. Онда жанармай сорғысы мен инжекторлар бөлек орындалады. Жанармай беру екі магистральдың бірінде жүзеге асырылады: жоғары қысым және төмен. Төмен қысымды

Магистраль отынды сақтауға, оны сүзуге және жоғары қысымды сорғыға төмен қысыммен жеткізуге арналған. Жоғары қысымды Магистраль белгілі бір уақытта қозғалтқыштың жану камераларына қажетті отынды беруді және айдауды қамтамасыз етеді. Жанармай сорғысы жанармайды резервуардан төмен қысымды отын құбырлары арқылы жоғары қысымды отын сорғысына (TNVD) өрескел және жұқа тазалау сүзгілері арқылы жеткізеді. TNVD Қозғалтқыш цилиндрлерінің жұмыс тәртібіне сәйкес жоғары қысымды инжекторларға отын береді. Жоғары қысымды отын сорғысы бірдей бөлімдерден тұрады, әр жеке бөлік сәйкес келеді.

Саптамалардың екі түрі бар: жабық және ашық. Төрт тактілі дизельді қозғалтқыштарда жабық типтегі саптамалар қолданылады. Жабық типтегі инжекторларда саптама саңылаулары құлыптау инесімен жабылады, сондықтан инжектор бүріккіш корпусындағы ішкі қуыс жану камерасымен жанармай күйе кезінде ғана байланысады. Инжектордың негізгі құрылымдық элементі-бүріккіш бөтелке. Бүріккіш бөтелкеде жанармай алауын құрайтын бір немесе бірнеше саптама саңылаулары бар. Дизельді қозғалтқыштың қуатын арттыру үшін турбо зарядтау жүйесі қолданылады. Турбо зарядтау жүйесі жоғары қысымды цилиндрлерге ауа зарядын беру болып табылады. Зарядтау үшін дизельді қозғалтқыш пайдаланылған газдардың энергиясын пайдаланатын турбокомпрессормен қамтамасыз етіледі. Сығылған ауа жану камерасына 0,15-0,2 МПа қысыммен компрессормен айдалады. Қысым мөлшеріне байланысты мыналар бөлінеді: 1) төмен үрлеу (қысым 0,15 МПа); 2) орташа үрлеу (қысым 0,2 МПа); 3) жоғары [1,4 б].

Дизельді двигательдердің қоректендіру жүйесінің ерешеліктерне, мұнда дайын жану қоспасының орнына сырттан цилиндрге таза ауа сорылады, ал жану қоспасы цилиндрдің ішінде жасалады. Ол үшін цилиндр ішіне, дер кезінде жанар май бүркіп шашылады да ондағы ауамен араласып жану қоспасын құрайды. Олай болса, цилиндр ішінде жасалатын жану қоспасының сапасы оған шашылып берілетін жанар май мөлшеріне байланысты болады. Сондықтанда дизельді двигательдерде жұмыс жағдайларына байланысты жану қоспасының әртүрлі жасалады, яғни қалыпты байытылған немесе кедейлетілген түрлері. Дизельді двигательдердің тағы да бір ерекшелігі, жану қоспасы цилиндр ішінде өздігінен, қосылған ауа температурасының көмегімен тұтанады. Сондықтанда жанар майды цилиндр ішіне қысу процесінің сонында бүркіп береді. Себебі қысу процесінің сонында,

оның температурасы жану қоспасын тұтандыра алатын деңгейге жетеді. Бұл кезде цилиндр ішіндегі ауаның тек температурасы ғана көтеріліп қоймайды, осыған қосымша оның қысымы да үлкен болады. Ал осындай қысымы үлкен ортада, жанар май ауаны араластырып жану қоспасын жасау үшін, бүркіп берілетін жанар май қысымы, сол цилиндр ішіндегі қысымнан едәуір жоғары болуы қажет. Сонда ғана ол ауамен араласып, жану қоспасын түзетеді.

Дизельді двигательдердің осындай ерешеліктерінің салдарынан, оның [3,4 б].

Форсункалар

Саңылаулардың негізгі мақсаты - қоспаны жану камерасына бүрку. Қанша жанғыш қоспа шашыратылады, шашыратудың жұқа және біркелкілігі, біркелкілігі, кесілуі, қажетті қысымды қолдауы бойынша бағаланады.

Саңылаулар дизайн ерекшеліктеріне сәйкес екі топқа бөлінеді. Ашық және жабық бөлшектерді ажыратыңыз. Бұл түйіннің ең маңызды элементі-бүріккіш. Бұл бөлік жану камерасының түріне және дизель мен ауа қоспасының қалай жасалғанына байланысты таңдалады.

Жабық саптамада қоспаны шашырату үшін қажет қысым плунжердің кималары мен саптамадағы тесіктердің қатынасына тікелей байланысты. Саптаманы ашуға жеткілікті болатын қысым серіппені қатайту үшін қажет күшпен анықталады, бұл инеге жүктеме жасайды.

Бұрын гидравликалық жүйе арқылы басқарылатын инжекторлар кеңінен қолданылған. Дизель отыны саптамаға жоғары қысымды құбырдың көмегімен жеткізіледі. Құбыр өз кезегінде фитингке қосылады. Ішінде фитингте тор түрінде сүзгі бар. Жанармай сүзгіден өткен кезде, ол саптама мен бүріккіштің ішкі арналарына өтеді. Камаз 740 дизельді қозғалтқышының қуат жүйесі дәл осындай саптамалармен жабдықталған

Бөлінбеген камерасы бар қозғалтқыштарда жанармай тікелей цилиндр қуысына енгізіледі, өз кезегінде жану камерасы поршеньнің түбінде орналасқан. Жақында ұқсас схема үлкен көлемді, бірақ төмен айналымы бар қондырғыларда қолданылды. Бұл қозғалтқыштар камералардың бөлінген жүйесімен жабдықталған қондырғыларға қарағанда әлдеқайда үнемді болды. Бірақ оларды кішігірім қозғалтқыштарда қолдану процесті ұйымдастыруда қиындықтар туғызды, сонымен қатар үдеткіштегі Шу мен дірілдің жоғары деңгейі болды.

Бүгінгі таңда біз қарастырған дизельді қозғалтқыштың қуат жүйесі электроникамен басқарылады, сондықтан мөлшерлеу процесі бөлінбейтін камерасы бар қондырғыларда айтарлықтай онтайландырылған, сонымен қатар жұмыс кезінде шу азаяды [1,6 б].

Машина жөндеу мамандығы бойынша дизельді қозғалтқыштың форсункасында ерекше бұрку тәсілін зерттеп.

Қозғалтқыш жұмыс істегенде тағы жақсы және күшті жұмыс жасауына, дизель отынды үнемдеуге зерттеу жасадым.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Автомеханик. - М.: Современная школа, 2013. - 384 с. [1,2 б].
2. Березин, С. В. Справочник автомеханика / С.В. Березин. - М.: Феникс, 2008. - 352 с. [1,26].
3. Березин, С. В. Справочник автомеханика / С.В. Березин. - М.: Феникс, 2010. - 352 с.
4. Колесник, П.А. Автомобильные материалы и шины (пособие автомеханику) / П.А. Колесник, Н.Д. Морозов. - М.: Автотрансиздат; Издание 2-е, перераб., 2016. - 192 с. [4,66].
5. Нерсесян, В. И. Производственное обучение по профессии «Автомеханик» / В.И. Нерсесян, В.П. Митронин, Д.К. Останин. - М.: Академия, 2013. - 224 с. [12,1 б].
6. Нерсесян, В. И. Производственное обучение по профессии «Автомеханик». Учебное пособие / В.И. Нерсесян, В.П. Митронин, Д.К. Останин. - М.: Academia, 2014. - 224 с. [1,4 б].
7. Савосин, Сергей Советы автомеханика. Техобслуживание, диагностика, ремонт / Сергей Савосин. - М.: БХВ-Петербург, 2011. - 192 с [3,4 б].
8. Слон, Ю. М. Автомеханик / Ю.М. Слон. - М.: Феникс, 2011. - 352 с.
9. Чумаченко Материаловедение для автомехаников / Чумаченко, Ю.Т. и. - М.: Ростов н/Д:Феникс.[1,66].
10. Чумаченко, Ю. Т. Материаловедение для автомехаников / Ю.Т. Чумаченко, Г.В. Чумаченко, А.И. Герасименко. - М.: Феникс, 2008. - 480

ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ПРИКЛАДНАЯ ПОДГОТОВКА СТУДЕНТОВ СПЕЦИАЛЬНОСТИ «ПОЖАРНАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ» СЕВЕРО-КАЗАХСТАНСКОГО ПРОФЕССИОНАЛЬНО- ПЕДАГОГИЧЕСКОГО КОЛЛЕДЖА

МАДИЕВ Т. А.

студент, Северо-Казахстанский

профессионально-педагогический колледж, г. Петропавловск

АСКАРБЕКОВ Б. Э.

преподаватель специальных дисциплин, Северо-Казахстанский
профессионально-педагогический колледж, г. Петропавловск

ШАКАБАЕВ С. А.

преподаватель специальных дисциплин, Северо-Казахстанский
профессионально-педагогический колледж, г. Петропавловск

Человек существует в условиях чрезвычайных ситуаций, которые могут быть причиной гибели и страданий людей, уничтожения материальных ценностей, изменения окружающей природной среды, привычного уклада жизни. И для борьбы с их последствиями нужны профессионально подготовленные специалисты, которые качественно окажут помощь пострадавшим.

Северо-Казахстанский профессионально-педагогический колледж ведет подготовку квалифицированных кадров по специальности «Пожарная безопасность».

Для формирования профессиональных компетенций у студентов специальности «Пожарная безопасность» в колледже имеется учебный центр, оснащенный необходимым оборудованием: учебная башня, полоса препятствий, тренажерный зал и спортивные площадки.

Пожарные - спасатели, кроме хорошей физической и психологической подготовленности, умеют также выполнять такие действия, как: переноска тяжестей, разборка обломков зданий, преодоление длительных расстояний с грузом, бег по ступенькам вверх и вниз, лазание по канату и веревкам на различную высоту, прыжки и приземление с высоты [1].

Рисунок 1

Профессионально-прикладная подготовка формирует специальные знания, физические и психологические качества, умения и навыки, для достижения объективной готовности человека к успешной профессиональной деятельности. Профессионально-прикладная подготовка студентов приближена к реальным условиям выполнения работ.

Задачи профессионально-прикладной подготовки включают:

- овладение прикладными знаниями;
- освоение прикладных умений и навыков;
- развитие прикладных физических и психических качеств;
- развитие прикладных специальных качеств.

Рассмотрим одно из практических занятий по профессионально-прикладной подготовке студентов [2].

Профессионально-прикладная подготовка проводится в условиях с элементами опасности, риска, для того, чтобы дать студентам возможность для полного напряжения сил и энергии, а также воли и умственных способностей.

Рисунок 2

Тренировочное занятие проводят в боевой одежде и снаряжении, в связке, наличии средств связи и аптечки первой помощи и в присутствии медицинского работника, для оказания первой помощи. Длительность тренировки составляет 15-20 мин.

Разведка с поиском «пострадавшего» и выносом его на воздух. Цели упражнения: воспитание морально-психологических качеств, выработка слаженности действий.

Разведка с обнаружением «очага пожара» и ликвидацией «горения» огнетушителем. Цели упражнения: обучение по пожарно-строевой и пожарно-тактической подготовке, обучение работе с профессиональным оборудованием: огнетушителем и ПТВ в условиях воздействия опасных факторов пожара.

Разведка с обнаружением «очага пожара» и ликвидацией «горения» стволом. Цели упражнения: воспитание дисциплинированности в обстановке экстремальных условий, обучение работе с профессиональным оборудованием.

Разгрузка помещения от имущества: вынос ящиков массой 30-40, 60-80 кг. Цели упражнения: воспитание товарищеской взаимопомощи, волевых качеств.

Разведка с обнаружением и отключением электрорубильника. Цели упражнения: формирование умений и закрепление навыков работы в СИЗОД в условиях воздействия опасных факторов пожара, выработка слаженности действий.

Разведка с ликвидацией «истечением газа» из трубопровода. Цели упражнения: воспитание товарищеской взаимопомощи, выработка слаженности действий.

Установка дымососа. Цели упражнения: воспитание товарищеской взаимопомощи, выработка слаженности действий [3].

Таким образом, можно сделать следующий вывод, профессиональная деятельность студентов специальности «Пожарная безопасность» требует высокого уровня физической подготовки и проявления физических качеств таких как: сила, быстрота, гибкость, ловкость, выносливость и устойчивая работоспособность в условиях, опасных для жизни.

Качественное и профессиональное обучение в колледже создаёт надёжную основу становления студентов как профессионалов - спасателей и как социально ответственных граждан.

Полученные теоретические знания и практические навыки помогут нам в будущем успешно выполнять сложные задачи при выполнении аварийно-спасательных и поисково-спасательных работ.

ЛИТЕРАТУРА

1 Безбородко М. Д. Пожарная техника. М.: Академия ГПС МЧС России, 2009. 546 с.

2 Богданов М. И. Справочник по пожарной технике и тактике: учебное пособие для студентов академии МЧС. СПб.: университет ГПС МЧС, 2002. 120 с.

3 Н. Д.Марков, В. А.Королихин «Тактико-специальная подготовка спасательных подразделений МЧС России», М., 2002 издательство: МЧС России, 539 стр.

СОВРЕМЕННЫЙ ПРОМЫШЛЕННЫЙ ПОТЕНЦИАЛ ПАВЛОДАРСКОГО РЕГИОНА

САРБАСОВА З. Е.

м.ф.н., преподаватель общеобразовательных дисциплин,
Высший колледж Торайгыров университета, г. Павлодар
ШЛЕГЕЛЬ А.

студент, Высший колледж Торайгыров университета, г. Павлодар

Павлодарская область с ее угольными шахтами, тепловыми электростанциями и нефтеперерабатывающим заводом считается центром энергетики Казахстана. Регион является крупным индустриальным центром страны с многоотраслевым промышленным комплексом.

В общем объеме промышленного производства на обработку приходится более 66%. На сегодняшний день здесь действуют

порядка 986 предприятий обрабатывающей промышленности. В отрасли заняты более 56 тыс. человек.

Структура промышленности характеризуется преобладанием сырьевых отраслей, то есть предприятий, производящих промежуточную продукцию (уголь, глинозем, ферросплавы). Их доля в среднем составляет 40%. Высока доля электроэнергетики (порядка 20%), продукция которой имеет промежуточное положение между сырьем и потребительским товаром.

Конкурентные преимущества промышленного производства региона являются: наличие дешевой электроэнергии, богатая минерально-сырьевая база, наличие развитого производственного потенциала, выгодное географическое расположение для развития транзитного потенциала через территорию области, близость к крупнейшим рынкам-импортерам продукции (Российская Федерация, Китай). Тем самым создаются условия и возможности увеличения в структуре ВРП удельного веса отраслей обрабатывающей промышленности за счет реализации проектов в металлургии и нефтехимии, повышения инвестиционной привлекательности региона, в том числе за счет развития специальной экономической зоны и создания индустриальных зон в городах области.

Целью данной исследовательской работы является обзор деятельности промышленных предприятий региона, как АО «ПРЭК», ТЭЦ - 2 и ТЭЦ - 3. Нами были поставлены следующие задачи: изучить вопрос в литературных источниках, разработать презентацию по экскурсионным маршрутам данных предприятий, сделать соответствующие выводы и рекомендации.

Жизнь современного человека очень сложно представить без электричества – в нем нуждаются как жилые дома, так и улицы, транспортная система, телефонные станции и т.д. Производство повседневных для нас вещей требует электричества: готовка еды, вода из крана, свет, тепло. Всё это требует электропитания. Это значит, что за какие-то пару сотен лет электричество стало неотъемлемой частью нашей жизни.

Я являюсь студентом 2 курса Высшего колледжа НАО «Торайгыров университет» по специальности «Электрооборудование (по видам и отраслям)». На мой взгляд, профессия электрика является одной из самых востребованных – его труд необходим во многих сферах, например, в строительстве, на производственных предприятиях, в ЖКХ. Главной задачей специалиста является

обеспечение исправного состояния, а также надежной и бесперебойной работы электрических сетей и оборудования.

Павлодарский регион специализируется на промышленном производстве. В черте города производят алюминий, химическую продукцию, уголь, другие полезные ископаемые, перерабатывают нефть и её отходы. В области вырабатывается большое количество сырья и электроэнергии.

В свою очередь, все предприятия проводят большую работу по защите окружающей среды от загрязнения, установке фильтров, применению более экологичного производства той же продукции.

Хочется отметить, что при наличии огромного потенциала, такие предприятия нашего города, как АО «Павлодарэнерго», АО «Казахстанский электролизный завод», АО «Алюминий Казахстана», «Аксуский завод ферросплавов», Павлодарский филиал ТОО «Кастинг» нуждаются в квалифицированных специалистах. Данными предприятиями ведется целенаправленная профориентационная работа по привлечению и трудоустройству молодых, компетентных специалистов. С 2017 г. в области реализуется специальный проект по подготовке кадров в металлургической отрасли. На базе алюминиевого завода готовят будущих управленцев из числа наиболее перспективных рабочих. Так, предприятие формирует кадровый резерв, который заменит старшее поколение специалистов. Кроме того, учебные заведения региона тесно сотрудничают с местными предприятиями. Студенты проходят производственную практику по системе дуального обучения, что способствует дальнейшему трудоустройству.

В качестве студентов Высшего колледжа Торайгыров университета, нам удалось побывать на экскурсиях по таким предприятиям, как АО «ПРЭК», Павлодарские ТЭЦ -2 и ТЭЦ -3. Таким образом мы впервые ознакомились с тем, чем мы будем заниматься в будущем. Мы осмотрели оборудование, планы работ, были свидетелями профилактических работ по защите реле, ознакомились с цехами и их составляющими.

Во время экскурсии в АО «ПРЭК», первым делом, хотелось бы отметить персонал, который очень ответственно относится к своей работе. Профессия электрика требует внимательности, концентрации на деталях, поэтому специалисту крайне важно соблюдать технику безопасности. Для участников экскурсии был проведен вводный инструктаж с оценкой усвоенного материала.

После того, как нам выдали защитные каски, мы продолжили экскурсию.

Данное предприятие является важным объектом стратегической инфраструктуры региона, так как осуществляет распределение электроэнергии в различные точки нашего города, что является очень важной составляющей для жителей нашего города.

Следующие экскурсии были проведены по территории двух немаловажных предприятий, снабжающих жилые дома электричеством и теплом: ТЭЦ-2 и ТЭЦ-3. Теплоэлектростанции вырабатывают электроэнергию путём раскручивания турбинных генераторов через сжатый пар, а последующий пар подаётся по трубам теплоснабжения для отопления организаций образования, медицинских учреждений, квартирных домов и других сооружений. Тепло в наших квартирах - прямая заслуга этих предприятий.

В ТЭЦ-2 и ТЭЦ-3 техника безопасности находится на высшем уровне. По предприятию действуют проверки сотрудников техники безопасности, постоянные допуски и разрешения, максимальная бдительность и чёткость.

Мы оказались свидетелями ремонта одной из токоведущей линии. Зона проведения работ была огорожена, расставлены таблички, предупреждающие об опасности, так же было исключено приближение посторонних лиц.

Данные предприятия находятся в постоянном развитии, обновление оборудования, введение нововведений, в свою очередь, требуют от специалистов повышения уровня квалификации и специальных умений для обеспечения, обслуживания и ремонта оборудования.

В связи с этим, на данных предприятиях реализуется множество программ по обучению и повышению квалификации кадров за границей, создаются условия для продвижения карьеры.

Экскурсии на вышеназванных предприятиях - это лишь малая часть промышленного потенциала нашей области. Нам предстоит ещё многое узнать, опробовать знания на практике. Рассмотреть другие предприятия, открыть для себя новые возможности, направления.

Возможности профессионального самоопределения предоставляют так же и другие крупные организации, такие, как АО «Павлодарэнерго», АО «Казахстанский электролизный завод» и АО «Алюминий Казахстана».

Подводя итоги, хочется отметить, что электрик – это профессия с возможностью перехода в большое количество других специальностей, таких как слесарь-электрик, электромонтер, инженер-электрик, специалист в области релейной защиты и др. Выбрав данную профессию вы гарантируете для себя продвижение на более высокие должности. Развитие и прогресс – то, что можно с уверенностью сказать о данном виде деятельности.

Практическая значимость работы выражается в том, что материал данных экскурсий может быть использован при проведении воспитательных часов профориентационного направления со студентами первого курса.

Предложенные маршруты и подобранный по ним материал относятся только к предприятиям АО «ПРЭК», ТЭЦ - 2 и ТЭЦ – 3 и охватывают лишь малую часть современной энергетической мощи Павлодарской области, позволяя использовать богатый промышленный потенциал региона, для разработки различных тематических экскурсий и маршрутов.

ЛИТЕРАТУРА

1 Андреев, Р. Н. Теория электрической связи. Курс лекций. Учебное пособие / Р.Н. Андреев, Р.П. Краснов, М.Ю. Чепелев. - Москва: РГГУ, 2014. - 230 с.

2 Рожкова, Л.Д. Электрооборудование электрических станций и подстанций: Учебник для студентов учреждений среднего профессионального образования / Л.Д. Рожкова, Л.К. Карнеева, Т.В. Чиркова. - М.: ИЦ Академия, 2012. - 448 с.

3 Щербаков, Е. Ф. Электроснабжение и электропотребление на предприятиях. Учебное пособие / Е.Ф. Щербаков, Д.С. Александров. - М.: Форум, Инфра-М, 2014. - 596 с.

4 Сазанов, Б. В. Промышленные теплоэнергетические установки и системы. Учебное пособие / Б.В. Сазанов, В.И. Ситас. - М.: МЭИ, 2014. - 280 с.

5 Электронные книги по энергосбережению / http://eknigi.org/nauka_i_ucheba/107271-osnovy-yenergosberezheniya-iyenergoaudita.html.

6. План развития Павлодарской области на 2021-2025 годы.

Секция 39
WorldSkills стандарттары кәсіптік білім беру
сапасын арттыру факторы ретінде
Стандарты World Skills как фактор повышения качества
профессионального образования

SOCIAL MEDIA MARKETING АРҚЫЛЫ ТАБЫС ТАБУ ЖОЛДАРЫ

ЕРШЕНЕВ Д. К.

студент, Торайғыров университеті, Павлодар қ
АВДИЛ А.

студент, Торайғыров университеті, Павлодар қ
СЕЙТКУЛОВА Д. М.

студент, Торайғыров университеті, Павлодар қ
АБЕНОВА А. Т.

аға оқуышы, магистр пед.п., Торайғыров университет, Павлодар қ

Компьютерлік және мобильді технологияның, Интернеттің, жаһандық желінің дамуымен адамдар әлеуметтік желілер арқылы көбірек сөйлесе бастады. Әлеуметтік желілер әлеуметтік платформалармен ұсынылған: ВКонтакте, Facebook, Instagram, Одноклассники, Twitter және т.б.

Қазіргі уақытта әлеуметтік желілер өте танымал. Статистикаға сүйенсек, әрбір Қазақстандықта орта есеппен 2,5 әлеуметтік желі бар. Әлеуметтік желілерде жас аудитория көп. Әйелдер аудиториясы басым болатын Instagram–ды қоспағанда, әлеуметтік желілерде жынысы бойынша шамамен бірдей ерлер мен әйелдер аудиториялары тіркелген.

2021 жылдың қазан айындағы жағдай бойынша әлем халқының 57,6% бір немесе бірнеше әлеуметтік желіде аккаунты бар. Сондай-ақ, әлем халқының 2/3 бөлігінен астамы – 5,22 миллиард мобильді пайдаланушы мобильді интернетке қол жеткізді. Бұл халықтың төлемге қабілетті бөлігі.

Бүгінгі күні әлеуметтік желілер кез келген компания үшін әлеуетті тұтынушылар үшін нарық болып табылады – коммерциялық, коммерциялық емес, бюджеттік. Сондықтан қазіргі маркетингте бизнесті кеңейту және жарнамалық науқандардың тиімділігін арттыру үшін әлеуметтік желілердің мүмкіндіктері пайдаланылады.

Коммерциялық ұйымдар әлеуметтік желілерді тұтынушыларды тарту, сатуды арттыру және пайда табу үшін пайдаланады. Коммерциялық емес ұйымдар көмекке мұқтаж демеушілерді, еріктілерді, қызығушылық танытқан адамдарды тарту үшін әлеуметтік желілердегі парақшаларын алға жылжытады. Коммерциялық емес ұйымдардың жұмыс істеуі әлеуметтік тұрақтылыққа, экономиканың даму динамикасына, инновациялық технологияларды енгізуге, қоғамның интеллектуалдық және рухани өлеуетінің артуына, елдің экологиялық қауіпсіздігіне жағдай жасайды. Коммерциялық ұйымдар тауарларды өткізуді және қызметтерді көрсетуді арттыруға ұмтылады, ал коммерциялық емес ұйымдар тауарлар мен қызметтерді тұтынуда белсенділік танытады, бұл жалпы кәсіпкерлік қызметке және экономика секторлары арасындағы бәсекелестіктің дамуына әсер етеді.

Барлық ұйымдар – коммерциялық, коммерциялық емес, мемлекеттік, адамдар оларды білуі, олармен қарым-қатынас жасауы, оларға кеңес беруі үшін әлеуметтік желілердегі парақшалары арқылы өз компанияларын насихаттайды.

SMM – әлеуметтік медиа маркетингі немесе әлеуметтік медианы жылжыту дегенді білдіреді. SMM – бұл онлайн маркетинг. Қарапайым сөзбен айтқанда, бұл әлеуметтік желілер арқылы болашақ тұтынушымен байланыс. SMM мақсаты – ВКонтакте, Facebook, Instagram және басқа да әлеуметтік платформалардан тұтынушыларды тарту. SMM-тің тағы бір маңызды міндеті – бренд туралы хабардарлықты арттыру және беделге жұмыс жасау.

Әлеуметтік желілердің көмегімен компаниялар коммуникациялық мәселелерді шешеді: мақсатты аудиторияны зерттеу, ақпараттандыру, оқыту, мақсатты іс-шараларға, шеберлік сабақтарына шақыру, сатып алушылардың санын көбейту және жаңа тұтынушыларды тарту, бар тұтынушылармен өзара әрекеттесу, оларды жаңа мотивация, ынталандыру, адалдық бағдарламаларына, сондай-ақ ойындар мен жарыстарға тарту, жаңа өнімдер мен қызметтерді жылжыту, бренд туралы хабардарлықты арттыру, компанияның имиджін қалыптастыру, кері байланыс арқылы мүдделі тараптармен байланыс және т.б.

Әлеуметтік желілерде бизнес аккаунттарын жүргізу көп уақыт пен күш жұмсауды талап етеді. Қатысудың максималды үздіксіздігі қажет. Автоматты түрде жариялау қызметтері компанияларға оларда жоспарланған жарияланымдарды іскери тіркелгі беттерінде автоматты түрде жариялауға көмектеседі.

Тұрақты жариялау бизнесіңізді алға жылжытуға көмектеседі. Жазылушылар посттардың тұрақты шығуына үйреніп, оларды күтеді. Жаңа пост қысқа уақыт ішінде пайдаланушылардан ұнатулар мен пікірлер жинаса, ұсыныстарға айналуы мүмкін. Егер адамға жазба ұнаса, ол болашақта жаңалықтарды бақылап отыру үшін компания жаңартуларына жазыла алады. Үнемі жариялау пайдаланушыға брендті еске түсіреді және адамға жазылуды сақтайды. Сондай-ақ, тұрақты жариялау суық клиентті жылытатын және оны сатып алуға итермелейтін сату тізбегін құруға көмектеседі.

Кез келген аккаунт үшін жарияланған контент маңызды. Контент алуан түрлі болуы керек.

SMM – барлық әлеуметтік желілерде маркетингтік қызметті жүзеге асыру. Бұл жағдайда маркетингтік қызмет ВКонтакте, Одноклассники, Instagram және тағы басқа жеке парақшалары бар адамдармен жұмыс істеуге негізделген.

SMM келесі тапсырмаларды орындайды:

1. Өнімнің немесе брендтің хабардарлығын арттырады;
2. Мақсатты аудиторияны тартады және трафикті одан әрі түрлендіреді;
3. Мақсатты аудиториямен (әлеуетті клиенттермен) олар жарнамаланатын компанияға жеке хабарласқанға дейін өзара әрекеттеседі;
4. Клиенттерге ақпараттық қолдау көрсетеді;
5. Компанияның оң имиджін қалыптастырады;
6. Адал пайдаланушылар пулын құрайды;
7. Негативпен жұмыс істейді және әлеуметтік желілерде клиенттермен байланысады.

Сұрақтың егжей – тегжейіне кіріспес бұрын: SMM-де нөлден қалай бастау керек, алдымен осы бағыттың негізгі міндеттерін егжей – тегжейлі зерделеу ұсынылады.

Бұл тізімнің мөлшері SMM маманының профиліне байланысты: тар, яғни ол тек бір немесе екі тармаққа маманданған немесе кең, онда ол көптеген нұсқаларды игерді. Сонымен, SMM қызметкерлерінің бос жұмыс орындарында келесідей міндеттер көрсетілуі мүмкін:

1. SMM стратегиясын құру;
2. мақсатты жарнамаларды шығару;
3. әлеуметтік медиа үшін мазмұн жасау;
4. әлеуметтік желілердегі беттерге фотосуреттер мен бейнелер түсіру;

5. кейінге қалдырылған постинг арқылы әлеуметтік желілерде посттар жариялау;
6. әлеуметтік желілерде конкурстар өткізу;
7. пайдаланушыларды әлеуметтік желілердегі топтар мен қоғамдарда белсенділікке ынталандыру;
8. пайдаланушылар қалдырған пікірлерді бақылау және оларға компания атынан жауап беру;
9. қауымдастықтар мен топтарда жарнамалау үшін ақылы жарияланымдарды орналастыру;
10. блогерлермен жұмыс жасау және олармен жарнама туралы келіссөздер жүргізу;
11. әлеуметтік желілерде белгілі бір компания туралы пікірлер мен ескертулерді қадағалау;
12. әлеуметтік желілердегі бәсекелестердің стратегиясын талдау;
13. әлеуметтік желілерде қолданыстағы жобалар бойынша өз жұмысының есептілігі мен статистикасын жүргізу;
14. жобаларды басқарумен айналысу және тапсырыс берушімен мәліметтерді бекіту [1].

Тізім өте әсерлі болып шықты, бірақ нақты өмірде жоғарыда аталған дағдылардың барлығына ие маманды табу мүмкін емес. Әдетте, ірі жобалар үшін әдетте SMM–тің әртүрлі бағыттарымен жұмыс істейтін бірнеше адам жалданады.

Мысалы, статистика мен аналитиканы жақсы меңгерген адам графикалық редакторларда мүлде ештеңе істей алмауы мүмкін. Оның үстіне, ол әдетте бұрын алынған дағдылар емес, жалпы қабілеттерге байланысты. Сондықтан SMM–дегі күрделі жұмысты не әртүрлі адамдар, не бір, бірақ өте дарынды адам орындауы керек (мұндай маманды табу өте қиын) [2].

SMM – дегі тар мамандықтарға келесі мамандықтар кіреді: контент–менеджер, әлеуметтік желі дизайнері, таргетолог және тағы басқа.

Айта кету керек, SMM мамандарының міндеттеріне сайттар жасау, контекстік жарнама, электрондық пошта ақпараттық бюллетеньдер, сайтқа мақалалар орналастыру және SEO–мен жұмыс кірмейді.

Сұрақ: «SMM маманы қанша алады?» осы салада жұмыс істеуді жоспарлаған әрбір адам үшін туындайды. Жалақы мәселесі жұмыс түріне байланысты. Жұмыс екі түрге бөлінеді штаттық және жобалық.

Біріншісі адамның кеңседе белгілі бір сағат жұмыс істейтінін және ол үшін жобалар санына қарамастан белгілі бір сома төлейтінін білдіреді.

Екіншісі – мамандарға нақты тапсырма беріп, оған шығын белгіленеді. Осындай тапсырмаларды (жобаларды) айына неғұрлым көп орындауға болатын болса, соғұрлым жалақы жоғары болады. Бұл опцияны көбінесе үйден қашықтан жұмыс істеу үшін жалдайтын агенттіктер пайдаланады [3].

Тұтынушы ұсына алатын төлемнің үшінші түрі бар – сатылымдар немесе ықтимал тұтынушылар үшін төлем. Бірақ бұл бір жағынан да, екінші жағынан да ең тиімсіз нұсқа. SMM маманының сатылымдарға толықтай әсер ету, сондай–ақ нақты жағдайда өтініштердің түсуін қадағалау құқығы жоқ. Ал тапсырыс беруші мердігерден жарамсыз анықтамалар алу және әлеуметтік желілерде орындалған жұмыстардың болмауы қаупін тудырады.

Қазіргі таңда төртінші нұсқа ең танымал болды – жалақы бойынша фрилансинг. Бұл жүйе келесідей жұмыс істейді: тұтынушы фрилансерді тауып, онымен айына белгілі бір жұмыс түрі мен көлемі бойынша келіседі, ол үшін оған белгіленген сома – жалақы төлейді [4].

SMM менеджері болу үшін, ең алдымен, жұмыс барысында кездесетін әлеуметтік желілердің функционалдығын егжей–тегжейлі зерделеуіңіз керек. Бұған кіреді:

1. Топтарды, қауымдастықтарды, оқиғаларды және жалпыға қолжетімді беттерді құру;
2. Әлеуметтік желілердегі парақша әкімшілерінен және қарапайым қолданушылардан жарнамалық кеңістік сатып алу;
3. Пайдаланушылардан ұнатулар, сыныптар, пікірлер, твиттер және басқа да белсенділік көріністерін алуды білу;
4. Серіктестік бағдарламаларға немесе клиенттің веб–сайтына жаңа жазылушыларды тарту және трафикті жіберу мүмкіндігі.

Әртүрлі тапсырмаларды орындаумен қатар, әлеуметтік желілер көбінесе веб–дизайн негіздерін білуді талап етеді. Бұл SMM менеджеріне топ немесе бет үшін тартымды дизайн жасау және қызметтерді немесе тауарларды сатуға ықпал ететін әдемі кескіндерді жасау үшін қажет. Мұны істеу үшін веб–дизайн немесе стационарлық оқыту бойынша бейне курстардың көмегіне жүгіне алуға болады [5].

ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 Александр Ерохин, Евгений Колотилов. Нәлден бастап сату бөлімі: Учебник для вузов. – Москва.: Питер, 2011. – 344 с.
- 2 А. Абаев, Владимир Евстафьев. Жарнамадағы шығармашылық. – СПб.: Питер, 2011. – 500 с.
- 3 Крис Смит. Конверсия. Жетектерді сатуға қалай айналдыруға болады. – Москва: Альпина Паблишер, 2018. – 280 с.
- 4 Таира Муртузалиева. Қызметтік маркетинг. – СПб.: Питер, 2011. – 355 с.
- 5 Тимур Асланов. Копирайтинг. – М.: Питер, 2004. – 2045 с.

КОНЕЧНЫЕ РЕЗУЛЬТАТЫ РАБОТ ПО МЕТРОЛОГИЧЕСКОМУ ОБЕСПЕЧЕНИЮ ПРОИЗВОДСТВА

КОРОЛЬ А. А.

студент, Торайгыров Университет, г. Павлодар

МАРКОВА С. Ю.

ст. преподаватель, Торайгыров Университет, г. Павлодар

Проблеме экономического обоснования деятельности по метрологическому обеспечению до настоящего времени не уделялось должного внимания. Поскольку хозяйственный механизм имел затратный характер, уменьшение затрат на производство не поощрялось, а наоборот, их увеличение было выгодно предприятию. Такая же ситуация наблюдалась и наблюдается при проведении метрологических работ, когда планирование и подведение итогов деятельности метрологических служб осуществляется по валовому принципу - чем больше число проверок, аттестаций, экспертиз, ревизий - тем лучше. Однако это вызывает соответствующий рост затрат на проведение работ и, естественно, объем метрологических работ нельзя считать, с экономической точки зрения, полезным конечным результатом.

Такое противоречие необходимо устранить, так как оно может привести в условиях хозрасчета и самоокупаемости, к торможению развития метрологических служб, а в некоторых случаях и к их сокращению.

Для формирования понятия конечного результата работ по метрологическому обеспечению производства необходимо провести системный анализ метрологической деятельности. При

этом следует иметь в виду экономический аспект, так как с точки зрения конструктора, технолога, метролога анализируемая система будет выглядеть иначе.

Например, для конструктора основным в системе метрологического обеспечения будет номенклатура контролируемых параметров с допусками, для технолога - выбранные для контроля средства измерений, для метролога - возможность поверки и аттестации этих средств и т. д.

С экономической точки зрения необходимо соизмерять затраты на функционирование системы с полученными полезными результатами. При этом более сложной задачей является определение источников формирования полезных результатов, так как затраты на проведение метрологических работ рассчитать довольно несложно.

Рассмотрим схему возникновения экономических народнохозяйственных потерь при метрологическом обеспечении производства (рисунок 1).

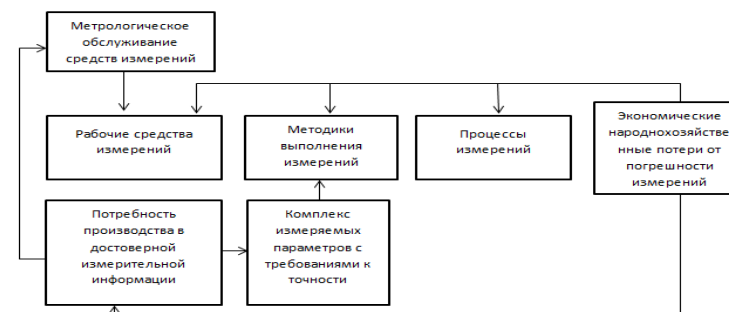

Рисунок 1

Вход системы метрологического обеспечения формируется на основе объективной потребности в достоверной измерительной информации о качестве и количестве продукции, параметрах технологических процессов, состоянии оборудования и инструмента. Количественно эта потребность проявляется в комплексе измеряемых параметров в требованиях к точности измерений каждого параметра. Точность измерений зависит от допускаемого отклонения параметра и его важности с точки зрения влияния на технико-экономические показатели производства.

Для того, чтобы обеспечить требуемую точность, применяются аттестованные методики выполнения измерений. В соответствии со стандартом [1] в методике выполнения измерений указываются требования к точности средств измерений.

Поддержание средств измерений в работоспособном состоянии, когда их погрешности не превышают нормативных значений, осуществляется путем проведения ремонта и поверки, которые можно объединить понятием метрологического обслуживания. В деятельности по метрологическому обеспечению работы по метрологическому обслуживанию носят инфраструктурный характер, так как служат цели поддержания средств измерений в готовности к работе с нормированной точностью.

Функцией системы является реализация в производстве процессов измерений комплекса параметров с требуемой точностью. С выхода системы поступают результаты измерений, качество которых определяется оперативностью их получения и погрешностью. Эти характеристики весьма существенны при принятии управляющих решений. При этом несущественно, принимается решение человеком или автоматизированной системой управления. Очевидно, чем оперативнее получаемая информация меньше погрешность измерений, тем более обоснованы и оптимальные принимаемые управленческие решения.

Анализ показывает, что такая характеристика, как оперативность получения информации, может быть описана в терминах погрешности измерений, так как информация, полученная с задержкой эквивалентна информации с увеличенной погрешностью. Такое же суждение можно вынести и относительно комплекса измеряемых параметров - параметры, которые не попали в этот комплекс и, соответственно, не измеряются, можно рассматривать как измеряемые с практически неограниченной погрешностью.

Таким образом, полнота и качество информации о параметрах производственных процессов и продукции зависят от трех факторов: размера комплекса измеряемых параметров, оперативности получения информации и точности измерения. Поскольку первые два фактора могут быть выражены через точность измерения, то в общем случае выходом системы является точность измерений, от которой зависит оптимальность принимаемых решений.

Как известно, измерения всегда выполняются с погрешностями, поэтому принимать решения приходится в условиях некоторой неопределенности, что ведет к их неоптимальности и, соответственно,

к экономическим народнохозяйственным потерям (см. рисунок 1). Такая же ситуация наблюдается и в сфере метрологического обслуживания средств измерений, где передача единицы физической величины от эталона образцовым и рабочим средствам измерений происходит также с погрешностями.

Таким образом, потери от погрешности измерений проявляются в двух сферах: при метрологическом обслуживании рабочих средств измерений и измерениях в производственном процессе. Экономические потери от погрешности измерений при метрологическом обслуживании рабочих средств измерений возникают в поверочной схеме по цепочке: эталон - образцовые средства измерений - рабочие средства измерений.

При аттестации по эталону образцовых средств измерений часть их будет ложно забракована и часть дефектных - пропущена. Экономические потери от ложного забракования возникают за счет непроизводительных расходов по настройке, регулировке и повторной аттестации образцовых средств измерений. При поверке по дефектным образцовым средствам измерений рабочих средств возникает повышенная вероятность ложного забракования рабочих средств и пропуска дефектных.

Экономические потери, возникающие от ложного забракования рабочих средств измерений (формула) проявляется при виде непроизводительных затрат на их ремонт, настройку, поверку. Если стоимость этих средств невелика, то происходит окончательное бракование и потери равны стоимости за вычетом цены реализации.

Неправильно принятые рабочие средства поступают в производство для реализации процессов измерений. Поскольку указанные рабочие средства имеют погрешность выше нормативной, это приводит к увеличению народнохозяйственных потерь. При этом нельзя забывать, что потери возникают и от погрешности, находящейся в нормированных пределах, а также от методической составляющей и погрешности, вносимой оператором.

Проведенный анализ показывает, что экономические потери при метрологическом обслуживании рабочих средств измерений представляют собой сумму величин и .

Рассмотрим, что представляют собой суммарные экономические потери P^0 , P^P , $P^{(н.х)}$.

В соответствии с [2] под метрологическим обеспечением понимается обеспечение единства и требуемой точности

измерений. Единство измерений поддерживается ремонтом и поверкой образцовых и рабочих средств измерений, т. е. работами по метрологическому обслуживанию. Обеспечение требуемой точности осуществляется путем аттестации методик выполнения измерений, по результатам которой выносятся суждения о возможности их применения.

Критерием применимости при этом выступает условие реализации требуемой точности. Следовательно, работы по метрологическому обслуживанию средств измерений и реализации процессов измерений с требуемой точностью представляют собой деятельность по метрологическому обеспечению производства.

Поэтому суммарные экономические потери P^o , P^p , $P^{(n,x)}$, и являются потерями от погрешности измерений при метрологическом обеспечении производства. Составляющие P^o и P^p являются локальными, возникающими на уровне предприятия-производителя.

В состав потерь входят как потери производителя, так и потери потребителя от эксплуатации некачественной продукции. Кроме того, учитываются негативные последствия такой эксплуатации в сопряженных сферах. Поэтому потери называются народнохозяйственными.

При совершенствовании процессов измерений в производстве происходит снижение потерь от погрешности измерений $P^{n,x}$. Но такое снижение требует определенных затрат. Для обоснования уровня затрат необходимо соизмерить полезный результат, возникающий при измерениях параметра, с затратами на эту деятельность.

Обозначим теоретически полезный результат при отсутствии погрешности измерений $P^{из}$, а затраты на его достижение $Z^{из}$. Этот полезный результат представляет собой долю от общего полезного результата работы технологического оборудования совместно с рабочим средством измерений. Погрешность измерений уменьшает полезный результат на величину $P^{n,x}$. Отсюда разность $P_{из} - P^{n,x}$ есть реальный полезный результат. Очевидно, что $P_{из}$ для данного параметра в производственном процессе величина постоянная и от погрешности измерений не зависящая. Поскольку экономический эффект представляет собой сопоставление результата и затрат $(P_{из} - P^{n,x}) - Z^{из}$, то для максимизации эффекта необходимо, чтобы выполнялось условие

$$P^{n,x} + Z^{из} \rightarrow \min \quad (1)$$

Условие (1) описывает наиболее эффективную реализацию процессов измерений. Аналогично для сферы метрологического обслуживания средств измерений условие эффективной работы записывается в виде

$$P^o + P^p + Z_{об} \rightarrow \min \quad (2)$$

где $Z_{об}$ – затраты на метрологическое обслуживание.

Очевидно, что условия (1) и (2) совместно характеризуют оптимальную деятельность по метрологическому обеспечению производства, т. е.

$$P^o + P^p + P^{n,x} + (Z_{об} + Z_{из}) \rightarrow \min \quad (3)$$

Таким образом, условие (3) является критерием достижения наивысшего конечного результата в деятельности по метрологическому обеспечению. Критерии (1) и (2) описывают максимальные конечные результаты в процессе измерений и при метрологическом обслуживании средств измерений.

Следует отметить, что при оптимизации метрологического обеспечения производства условие (1) является основным, так как оно обеспечивает оптимальную точность измерений в процессе производства. Это условие задает точностные требования к метрологическому обслуживанию, т. е. служит ограничением при оптимизации метрологического обслуживания в соответствии с (2).

Оценка затрат на метрологическое обслуживание и на проведение измерений не вызывает трудностей, а специфическая составляющая в формуле (3), описывающая экономические потери от погрешности измерений, требует разъяснений и детализации. Очевидно, что первый член формулы (3) представляет собой экономические потери от погрешности измерений по поверочной схеме и в сфере применения рабочих средств измерений, т. е.

$$P^{xc} = P^o + P^p + P_p^{n,x}, \quad (4)$$

где $P_p^{n,x}$ – экономические потери от погрешности рабочих средств измерений.

Отличие потерь от потерь заключается в том, что они обусловлены погрешностью только рабочих средств измерений, а потери возникают от суммарной погрешности измерений, выполненных в соответствии с методикой. Таким образом,

погрешность средств измерений является составной частью суммарной погрешности измерений. В частном случае, когда выполняются простейшие измерения, погрешность измерений определяется погрешностью применяемых при этом средств.

Рассмотрим более подробно механизм возникновения экономических потерь от погрешности измерений. При анализе формулы (4) можно сделать вывод об универсальности выражений для расчета показателей и . Действительно, вне зависимости от типа производственного процесса, эти показатели характеризуют потери в процессе передачи размера физической величины от эталона образцовым и рабочим средствам измерений, что нельзя сказать о потерях, возникающих при применении рабочих средств измерений.

Эти потери зависят от решаемой измерительной задачи от принадлежности измеряемого параметра какому-либо элементу производственного процесса. Поскольку рассматриваются экономические последствия от измерений, то и классификация измерительных задач также должна строиться на экономических принципах. В метрологической практике принята классификация по измерений, разделение их на прямые и косвенные и т. д.

Очевидно, что эти принципы не могут быть применены к экономической декомпозиции измерительных задач, так как при таком разделении не выявляется механизм взаимосвязи погрешности измерений и экономических потерь. Поэтому классификационным признаком разбиения всей совокупности измерительных задач могут служить последствия от неоптимальных решений, принимаемых на основе получаемой измерительной информации.

Основываясь на этом положении, классифицируем измерительные задачи следующим образом: измерительный контроль, измерения при расходе и учете, измерения при управлении технологическими процессами.

При измерительном контроле осуществляется измерение параметра и сравнение полученного значения с заданной нормой. В результате такого сравнения принимается решение: «годен» или «негоден». Из-за погрешности измерений это решение неоптимально, т. е. имеются вероятности принятия ошибочных решений. Когда же учитываются материальные ценности или измеряется расход, такого решения не принимается, но погрешности измерений искажают истинную картину, что приводит к негативным экономическим последствиям, связанным с недостоверной оценкой ресурсов.

Информация, которая используется при управлении технологическими процессами, также включает в себя погрешности измерений, в результате чего параметры процесса отклоняются от оптимальных значений, что приводит к снижению технико-экономических показателей производства.

Для того, чтобы установить, какие элементы производственной структуры связаны с измерениями, рассмотрим типовую производственную систему.

На вход системы подаются материалы, энергия, полуфабрикаты, комплектующие изделия, которые подвергаются входному контролю по качественным параметрам и по количеству. В производственном процессе происходит переработка этих элементов посредством применения технологического оборудования, оснастки и инструмента. Параметры самого оборудования, а также параметры технологического процесса подвергаются контролю и измерению с целью получения информации для управления процессом. На выходе производственной системы осуществляется копт-роль качества измерение количества выпускаемой продукции.

Схема взаимосвязи решаемых измерительных задач и параметров элементов производственного процесса представлена на рисунке 2. Следует учитывать, что продукция подразделяется на расходующую свой ресурс и расходуюмую при использовании. Поэтому измерительный контроль качества осуществляется для обеих групп продукции, а учетные и расходные операции применимы лишь к продукции, расходуюмой при использовании. Учет и расход продукции, расходующей свой ресурс, осуществляется методом счета, например, в штуках, что не является метрологической задачей.

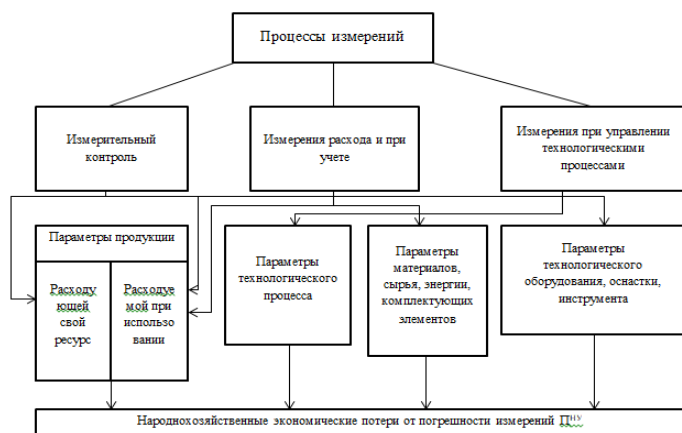

Рисунок 2

Рассмотренная схема возникновения экономических потерь от погрешности измерений, анализ формирования комплекса потерь при метрологическом обслуживании средств измерений при измерениях в процессе производства позволили сформировать понятие конечного результата работ по метрологическому обеспечению производства и связать его с погрешностью измерений.

Для решения проблем оценки эффективности метрологического обеспечения, оптимизации его составных элементов необходимо получение аналитических выражений зависимости экономических потерь от точности измерений для различных классов измерительных задач и различных элементов производственного процесса. Эти выражения с соответствующими примерами приведены в [3], которые регламентируют методики оценки экономической эффективности метрологических работ.

Таким образом, конечные результаты работ по метрологическому обеспечению производства проявляются в двух сферах: при реализации процессов измерений в производстве и метрологическом обслуживании. При этом требования к оптимальной точности измерений формируются в процессе производства.

Оптимальная деятельность по метрологическому обеспечению осуществляется при минимальной сумме экономических народнохозяйственных потерь погрешности измерений и при метрологическом обслуживании, а также минимальных затратах на

измерения и обслуживание. Это обеспечивает функционирование антизатратного механизма.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 ГОСТ 8.010-72. ГСИ. Общие требования к стандартизации и аттестации методик выполнения измерений.
- 2 ГОСТ 1.25-76. ГСИ. Метрологическое обеспечение. Основные положения.
- 3 МИ 412-86. МИ. ГСИ. Методы определения экономической эффективности метрологических работ.

WORLD SKILLS КАК ДВИЖУЩАЯ СИЛА ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

ПОДТИХОВ М. Е.

студент, Торайгыров университет, г. Павлодар
чемпион World Skills Competition 2022 Special Edition

Казахстан не первый год проводит подготовку молодых специалистов и принимает участие в Мировых чемпионатах профессионального мастерства World Skills. В декабре прошлого 2022 года были подведены итоги VII Республиканского чемпионата «WorldSkills Kazakhstan 2022», в котором 110 студентов колледжей стали победителями в 30 компетенциях, завоевав 34 золотых, 38 серебряных и 38 бронзовых медалей [1]. Чемпионов ожидает интенсивная подготовка в области компетенции, углубленное изучение иностранного языка по направлению, и все прилегающие сферы специальности. После обучения эти люди войдут в национальную сборную, которая распределится по всему миру в зависимости от компетенции и места проведения чемпионата.

Эта тенденция заметно развивается и говорит о том, что государство заинтересовано в подготовке профессиональных специалистов и в создании, так называемого, кадрового пула. Однако практика показывает иное положение дел.

С момента, когда Казахстан стал семидесятым участником WorldSkills International в 2014 году [2], была завоевана всего одна бронзовая медаль. Впервые за восемь лет участия Казахстана в Международном движении World Skills это произошло в 2022 году: студенткой павлодарского колледжа информационных технологий – Диной Афанасьевой было занято призовое место в компетенции

«Веб-технологии» [3]. На мой взгляд это достаточно показательный пример того, что стране есть куда стремиться.

Так почему же на протяжении стольких лет нам с таким трудом удается сдвинуться с места? И для чего в целом необходимы стандарты World Skills в профессиональном образовании?

Начать стоит с того, что задачей World Skills, как Международного сообщества, является не только определение лучших специалистов своего дела, а также: профессиональная подготовка, мировая стандартизация (условия и критерии проводимых чемпионатов определяются экспертами со всего мира, принимающими участие в соревнованиях), и единообразие существующих технических и гуманитарных наук.

Стремление Казахстана в создании конкурентоспособной базы специалистов на международной арене всегда было одним из важнейших направлений образовательных ведомств. Профессиональная, компетентная и высококвалифицированная рабочая сила – огромное преимущество для любой корпорации, региона и даже – страны. Соответственно, выпускник образовательного учреждения уже должен владеть всеми навыками и качествами своей специальности на международном уровне. World Skills, как организация, отлично справляется с данной задачей.

Во многих учебных заведениях стандарты World Skills уже используются, как стандарты подготовки кадров, ведь в них входит: техническое описание, конкурсное задание, критерии оценивания, инфраструктурный лист, план соревновательной площадки с оборудованием и требования по безопасности и охране труда. Именно такой набор знаний является необходимой планкой на современном рынке труда.

На сегодняшний день во всем мире нет аналогии, которая определяла бы лучших из лучших не в личностных качествах, а в профессиональных. Но если конкурсант может быть всего один (в некоторых компетенциях – два), то как обучить всех? К данному вопросу мы еще вернемся. Теперь немного о процессе.

Отбор чемпионов национальной сборной проводится в несколько этапов: Региональный, Республиканский и Международный. На Региональном этапе определяется победитель по области, на Республиканском – по стране. А далее в порядке, описанном ранее.

Как правило, подготовка для национальной сборной проводится по стандартам чемпионатов предыдущих лет. Так, например, моя подготовка к World Skills Competition 2022 Special Edition (Киото,

Япония) проходила по заданиям World Skills Kazan 2019 (Казань, Россия). Преимуществом данной «традиции» является наглядность и комплексность проводимых занятий. Минусом же - устарелость и неактуальность. Отличительной чертой World Skills можно считать то, что задания из года в год терпят крупные изменения: в технологическом процессе, в выборе оборудования, в создании условий и критериев оценивания, и даже в принципиальной организации соревнований, то есть окончательной цели, к которой идут конкурсанты. В связи с этим участникам нередко приходится «учиться на ходу», так как у них нет опыта в той или иной степени. Вместе с этим каждый год открывается все больше компетенций, действующих в World Skills. Таким образом сегодняшний демонстрационный чемпионат завтра может попасть в число международных. Происходит этого из-за того, что отрасли производства и наук никогда не стоят на месте. Единственным решением этой проблемы может быть полномасштабная подготовка конкурсантов с привлечением отраслевых спонсоров и преподавателей, желательно с опытом в международном производстве. Для чего это необходимо?

То, о чем мы говорили – профессиональная подготовка для всех (или большинства) студентов/обучающихся. Для этого необходимо создание базы или, так называемого, центра компетенции. Ни для кого не будет открытием, что подобные заведения уже созданы и вполне активно эксплуатируются;

Конкурентная среда. Этот пункт назван именно так, потому что для более качественного усвоения материала и процессов необходима интенсивная проверка знаний на конкурсной основе. Преподаватели данных центров компетенций могут с некоторой периодичностью проводить внутренние соревнования по мировым стандартам World Skills с целью определения более подготовленных учеников и для поддержания общих навыков в тонусе.

Японские, корейские и китайские центры компетенций, являющиеся лидирующими странами в общем рейтинге World Skills, организуются частными лицами и спонсорами, которые на протяжении нескольких месяцев (а иногда даже – лет) проводят подготовку конкурсантов для Международных чемпионатов. В них, как было описано выше, определение действующих и будущих чемпионов происходит путем конкурсов с небольшой периодичностью. Эта практика показывает наилучший результат среди программ образовательных учреждений, участвующих в

создании национальных сборных. Более того, нередко происходят случаи, когда в тренировочном лагере одной страны подготовку и тестирования получают иностранные конкурсанты. Эти методы практикуются в Японии и Корее, и на самом деле показывают не менее хороший результат для сторонних участников, как было на World Skills Competition 2022 Special Edition в компетенции «Информационные кабельные сети», когда конкурсанты из Колумбии и Франции под предводительством корейского центра компетенции завоевали Медальоны отличия.

В казахстанских учебных заведениях большую популярность и спрос приобретают демонстрационные экзамены (далее – демо-экзамен). Это вид проверки и оценки знаний, проводимый по стандартам World Skills, где обучающийся – конкурсант, а экзаменационная комиссия – группа экспертов, включая представительство работодателей и независимых экспертов из отраслевых корпораций, квалификация которых подтверждается аналогично по стандартам World Skills. Демо-экзамены решают большое количество задач для выпуска квалифицированных специалистов, часть из которых зачастую становятся будущими участниками Международных чемпионатов данного направления. Задачами демо-экзамена как раз и являются те самые стандарты, которые подтверждаются на тестовых и демонстрационных площадках, симулирующих настоящие производственные условия. Аналогично «классическим» регламентам World Skills International задания делятся на модули, выставляются критерии и суммируются оценки по каждому навыкам.

По окончании демо-экзамена участник получает «Паспорт компетенции», в котором выставляются отметки и подводятся итоги проведенной проверки знаний (Рисунок 1).

Қызыртілігі паспорты Skills passport Паспорт компетенций

Студент туралы мәліметтер/Данные студента

ТАЖ/ФИО:

Туған күні/ Дата рождения:

Оқу орнының аты/
Наименование учебного заведения:

Мамандығы
Профессия/квалификация/:

Қызыртілігі
Компетенция:

Өткен күні/Дата проведения:

Өткізу орны/Место проведения:

Тіркеу сериясы, номері/
Регистрационный номер:

TALAP
Емтиханның нәтижелері/Результаты

1	Организация работ	5
2	Коммуникативные навыки	5
3	Планирование и проектирование	5
4	Укладка кабеля	10
5	Волоконно-оптические структурированные кабельные системы	20
6	Структурированные кабельные системы	20
7	Технологии «Умный дом»	15
8	Управление неполадок и техническое обслуживание	5

Результаты квалификационного экзамена, проведенного по требованиям Центра компетенции, составили _____ баллов из возможных 100, и записаны в системе СИВ (Сorption Information System – программа для подсчета итогов оценки чемпионатов WorldSkills)

WorldSkills талғаттарына сайкес өткізілген біліктілік емтиханның нәтижелері мына _____ балла сайкес келді және СИВ жүйесі бойынша есептеледі (Сorption Information System – WorldSkills чемпионаттарын бағалау нәтижелерін есептеуге арналған бағдарлама)

Рисунок 1 – Паспорт компетенции

Это сделано для того, чтобы у конкурсанта и у будущего работодателя были представления о навыках и знаниях, приобретенных за период обучения в учебном заведении.

Подводя итоги, можно с уверенностью сказать, что движение и стандарты World Skills – одни из самых перспективных направлений текущего и будущего профессионального образования. Государство, учебные заведения, представительство работодателей – в их силах и интересах создать поколение специализированной и образованной молодежи, которая сможет на одном уровне со всеми странами мира представлять наш Казахстан не только на чемпионатах World Skills, а также во всех сферах производства и наук, что является задачей не менее важной.

ЛИТЕРАТУРА

1 worldskills.kz: «Результаты чемпионата WorldSkills Kazakhstan 2022». URL: <https://worldskills.kz/?p=2974>;

2 worldskills.kz: «Worldskills Kazakhstan». URL: https://worldskills.kz/?page_id=42;

3 Министерство просвещения Республики Казахстан: «Выпускница казахстанского колледжа завоевала бронзовую медаль на чемпионате мира WorldSkills Competition 2022 Special Edition в Южной Корее. Асхат Аймагамбетов поздравил Дину Афанасьеву с победой». URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/edu/press/news/details/442824?lang=ru>.

СТАНДАРТЫ WORLD SKILLS КАК ФАКТОР ПОВЫШЕНИЯ КАЧЕСТВА ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

СЕРІКҚЫЗЫ Ә.

студент, Торайгыров университет, г. Павлодар

ЖУМАБЕКОВА Б. Б.

ст. преподаватель, магистр гум. наук, Торайгыров университет, г. Павлодар

В современном мире роль образования занимает крайне важную роль. Каждому человеку необходимо непрерывно учиться, не отставая от окружающего мира, впитывая в себя новые навыки и компетентности, развиваясь рука об руку с технологическим прогрессом. С каждым днём на рынке труда увеличивается спрос на рабочих и специалистов среднего звена. Они же и являются важнейшим фактором экономического роста. Из-за постоянного возрастания важности образования в жизни людей, меняются и педагогические подходы к подготовке специалистов, основные тенденции и способы его развития.

Образовательные организации также являются важным фактором развития образования во всем мире. Одним из интенсивно развивающихся векторов считается движение World Skills, представляющее собой объективный и независимый способ оценки квалификации работников. Движение разработано в 1946 году в результате сотрудничества с экспертами из разных стран и отраслей. На данный момент в деятельности организации принимают участие более 80 стран, в числе которого и Казахстан.

Рисунок 1 – World Skills Kazakhstan

World Skills Kazakhstan – организация, целью которой является продвижение передового опыта в области навыков и

профессионального образования в Казахстане. Он является частью более крупной организации World Skills International, которая организует межнациональные соревнования по профессиональному квалификации для молодежи различных профессий.

Основные цели:

1. Определение и внесение наиболее подходящих мировых практик по подготовке молодого поколения в отечественную систему образования страны;
2. Продвижение конкурентоспособности и внедрение более выигрышных векторов обучения в Казахстанскую систему образования;
3. Поспособствовать продвижению профессиональной организации Казахстана посредством регулярной технологической помощи по интенсификации образовательного процесса;
4. Умножение трудового положения человека и популярности технических профессий.

Таблица 1 – Хронология проекта World Skills Kazakhstan

№	Дата	Событие
1	2014 год, август	Казахстан стал 70-м членом World Skills International
2	2015 год, январь	НАО «Холдинг «Кәсіпқор» определен национальным оператором World Skills Kazakhstan
3	2015 год, апрель	Первый национальный чемпионат World Skills Kazakhstan, Астана, 5 компетенций
4	2015 год, август	Первое участие национальной сборной РК в 43-м мировом чемпионате в Сан-Паулу, 55 место в общекомандном зачете
5	2016 год, сентябрь	Второй национальный чемпионат World Skills Kazakhstan, Астана, 15 компетенций
6	2017 год, май	Третий национальный чемпионат World Skills Kazakhstan, Астана, 30 компетенций
7	2017 год, октябрь	Участие национальной сборной РК в 44-м мировом чемпионате в Абу-Даби, 24 место в общекомандном зачете

Система World Skills – это соревнования, в которых сообщества создаются и развиваются через взаимодействие между конкурсантами и профессионалами, а также через общение между конкурсантами на месте проведения соревнований. Результатом этого являются, прежде всего, изменения в системе СПО (Среднее профессиональное образование) и ДПО (Дополнительное профессиональное образование). Появляются экспертные

сообщества. Они производят наиболее ценный контент - содержание университетских учебных программ.

Стандарты World Skills являются одним из факторов повышения качества профессионального образования и обучения, поскольку они устанавливают высокие стандарты для учебных программ и помогают сравнивать результаты обучения между странами и регионами. Они также способствуют повышению качества подготовки, позволяя учебным заведениям и преподавателям сосредоточиться на реальных потребностях рынка труда.

Кроме того, стандарты World Skills постоянно обновляются и учитывают новейшие технологии и методы работы, поощряя инновации в профессиональном образовании и обучении. Это позволяет учебным заведениям и преподавателям быстро реагировать на изменения в отрасли и готовить профессионалов, способных эффективно работать в современном мире.

Стандарты World Skills могут быть полезным элементом в повышении качества профессионального образования и обучения по ряду причин:

1. Унификация уровня квалификации: Стандарты World Skills являются международными и имеют общепризнанную ценность. Они унифицируют уровень квалификации в разных странах, что позволяет работодателям оценить уровень профессиональной компетентности кандидатов из разных регионов.

2. Акцент на практических навыках: стандарты World Skills сосредоточены на практических навыках, необходимых для выполнения конкретных задач в различных профессиональных областях. Это позволяет студентам и работникам научиться решать реальные проблемы и подготовиться к работе в конкретных отраслях.

3. Международное сотрудничество: стандарты World Skills позволяют наладить контакт между специалистами и учебными заведениями в разных странах. Это облегчает обмен опытом и знаниями и повышает качество профессионального образования и обучения в международном масштабе.

В настоящее время подготовка по стандартам World Skills направлена на детей практически всех возрастов. С 2018 года проводятся детские чемпионаты по профессиональному мастерству с возрастными категориями 6-7 лет и 8-9 лет. На Skill Kids отрасли, в которых соревнуются дети дошкольного и младшего школьного возраста, очень разнообразны и различаются в зависимости от

региона. Чемпионат могут посетить не только школьники, но и студенты колледжей и вузов, представители государственных органов, социальные партнеры, работники предприятий и педагоги организаций технического и профессионального образования.

Недавно в Казахстане проходил Республиканский чемпионат «World Skills Kazakhstan 2022». А именно с 7 по 9 декабря более 500 специалистов с 17 регионов и 3 городов республиканского значения соревновались по 30 официальным компетенциям. По итогам чемпионата, превысив отметку в 40 баллов, первую тройку заняли такие регионы, как Карагандинская область, г. Алматы и Абайская область [2].

Стоит отметить, что в престижном мировом чемпионате World Skills 2021, которая проходила в Южной Корее, уроженка Павлодара Дина Афанасьева завоевала первую бронзовую медаль Казахстана в компетенции «Веб-разработки». Несмотря на приглашения на работу в Европе, Дина учится в Павлодарском Государственном Университете имени Торайгырова, и намерена развивать IT-отрасль Казахстана.

Активное применение компетентностного подхода в образовательном процессе и подготовка студентов к развитию опыта самостоятельного решения проблем в когнитивной, коммуникативной, организационной, этической и других областях являются основой успешной самостоятельной профессиональной деятельности. Движение World Skills является эффективным способом преодоления ограничений в развитии профессионального образования в нашей стране. World Skills - это инвестиции, а не затраты, и инвестиции вернутся в большем объеме.

ЛИТЕРАТУРА

1 Официальный сайт World Skills Kazakhstan (URL: https://worldskills.kz/?page_id=42)

2 Результаты чемпионата World Skills Kazakhstan 2022 (URL: <https://worldskills.kz/?p=2974>)

3 Орфографический словарь русского языка. – Москва: «Рипол классик», 2008г.

4 Толковый словарь современного русского языка. – Москва: «Эксмо», 2011г.

Мазмұны

**Гуманитарлық және әлеуметтік ғылымдары
Гуманитарные и социальные науки****Секция 31****Тәуелсіз Қазақстан жылдарындағы мәдени бірегейлік:
дәстүр мен инновация сабақтастығы
Культурная идентификация в годы Независимости
Казахстана: преемственность традиций и инноваций**

Кайдар М. М., Маняпова Т. К.

Опыт манги и комикса в казахстанском содержании3

Секция 32**Шетел филологиясының, лингводидактиканың және
аударматанудың өзекті мәселелері
Актуальные вопросы иностранной филологии,
лингводидактики и переводоведения**

Абдурауфова Д. А., Рамазанова М. А.

Тыңдау дағдыларын дамытуда тілді үйренуге арналған
ВЕБ-сайттардың ролі10

Bagdaulet T., Ospanova Zh. Z.

Prerequisites for using WEB resources
in the educational process in Kazakhstan14

Божиг Қ. С., Боранкулова Б. Е.

Ж. К. Роулингтің «Хэрри поттер мен пәлсапа тас» шығармасындағы
көркемдеуіш тәсілдердің стильдік қызметі.....17

Болат А. Р., Жакаева С. С.

Корей тілінің халықаралық қарым-қатынас
пен дипломатиядағы ролі.....21

Джастлекова Ф. К., Раисова А. Б.

Шет тілін оқытуда коммуникативтік күзиреттілікті анықтауға арналған
ауызша бақылау және тестілеу.....27

Жаманқараева З. Ф., Ақылбекова А. К.

Культурологический аспект как основа формирования иноязычной
культуры в обучении английскому языку33

Карибаева М. Е., Боранкулова Б. Е.

Джоан Роулингтің «Хэрри Поттер мен пәлсапа тас» шығармасының
лексикалық-семантикалық ерекшеліктері.....40

Классен А. В., Ясная В. В.

Методы формирования продуктивного обучения английского языка.....44

Құлбаева А. Р., Жумакельдина Б. К.

Мультимедиялық құралдарды шет тілі сабағында пайдалану49

Құрбанәлі А. А., Раисова А. Б.

Ағылшын тілі сабақтарында ойнау арқылы сөйлеу дағдыларын
калыптастыру және дамыту53

Молдабаева К. М., Саурбаев Р. Ж.

Methods of translation of geographical names containing color designations in
j. r. r. tolkien's novel «The lord of the rings» (using the example of the color
concept «white»).....58

Пак Ю. О., Демесинова Г. Х.

Методические системы обучения иностранным языкам в форме
дискуссионных групп63

Рахманқұл Ә. Б., Рахимбаева Б. Т.

Бастауыш сынып оқушыларының қиялына
мультимедиялық оқу құралдарының әсері67

Rakhymzhanova F., Aubakir S.

Classification of the concept.....75

Sarkanova A. D., Klyushina Z. V.

Intercultural mediation skills of an interpreter80

Seitkenov K. B., Akhmetbekova A. M.

The peculiarities of lexical expressive means and stylistic devices in the
thriller novel «Lost girls» by A. Marsons84

Таукенова С. А., Муканова Б. Т.

Шығыс Азиядан шыққан орыс тілінде кірме
сөздердегі ағылшын тілінің ролі90

Халық Ж. А., Боранкулова Б. Е.

М. Мағауиннің «Тазының өлімі» повесіндегі көркемдік бейнелеу
құралдары мен стилистикалық тәсілдерді ағылшын тіліне аударудың
ерекшеліктері.....94**Секция 33****Тарих, өлкетану, археология және этнология
История, краеведение, археология и этнология**

Альмуханова А. Т., Торайғыров Е. М.

Традиционно семейно – брачные отношения
в современном обществе100

Ахметсаки Қ. А., Макишева А. Т.

Шәкәрім Құдайбердіұлының еңбектері тарихи дерек ретінде105

Аяпбергел Н. Е., Курмангазина Г. Ж.

Тарих сабақтарында пәнаралық байланыстар оқушылардың танымдық
белсенділігін қалыптастыру құралы ретінде.....111

Бигалинова А. Т., Мухомодиев Р. Р.

«Нами гитин – учитель мудрости, любви к жизни, людям, музыке...».....114

Блюм Д. А., Фаргиева К. М. Роль народно-сценического танца кавказа в приобщении к традициям вайнахской культуры среди воспитанников школы национального возрождения им. Даржумана	121
Вагнер В. В., Торайгыров Е. М. Ядерное оружие изменившее мир: история развития и последствия	127
Гладковский Д. А., Молдакимова А. С. Гомер – автор поэм «Илиады» И «Одиссеи»	133
Кабдрахманова А. О., Сабданбекова З. А. Әлихан Бөкейхановтың Абайтанушылық зерттеуі туралы	137
Летай А. Н., Кулумбаева М. Ж. Женская тематика в трудах казахских писателей конца XIX – середины XX веков	142
Молдахметов М. О., Якубовская Г. И. Мусульманские мечети	146
Нуканова Д. О., Сабданбекова З. А. Абай Құнанбаевтың тарихи көзқарастары	151
Овчинникова А. В., Тохметова Г. М. Колонизация Павлодарского Прииртышья в поэме П. Васильева «Соляной бунт»	157
Омар Ә., Ельмуратова Б. Ж. Мәшһүр Жүсіп Көпеевтің мұражай қорларынан алынған құнды мәліметтер	164
Рахметуллин Е., Нурашева С. С. Жаяу Муса Байжанов — певец степей, свободы и счастья	171
Файзуллин А. М., Мекеш С. А., Мамытова С. Н. Благотворительная деятельность баев-предпринимателей в Казахстане в XIX — начале XX века	175

Секция 34

Көптілділік білім берудің өзгеріс үрдісі ретінде Полиязычие как тренд образования

Erikuly A., Asylkhanova N. Z. The role of english in a Kazakhstani student's life	182
Жасуланова Л. Н. The concept of «speaking» as a type of speech activity in teaching a foreign language	187
Muratov A. Zh., Saurbaev R. Z., Smagulova A. N. Ultilingualism as an educational trend in the world and in Kazakhstan	190
Нұрғалиева А. А., Ауқенова С. Р., Амангельдинов Е. Көптілділік мәселесі – қазіргі заманғы білімнің жаңа бағыты	195

Нуркина Н. А., Убижанова А., Бердикенева А. О применении концепции полиязычия в образовательном процессе в нефтегазовом деле	201
Ruban R., Zharmukhambetova V. Multilingualism is the main trend of the development of Kazakhstan	205
Seitkazinova A. M., Akhmetbekova A. M. Creolized texts: basic features and classifying techniqueS	209
Тапилдиева Х. Ф., Рамазанова М. А. Ағылшын тілі грамматикасын оқытуда ақпараттық коммуникациялық технологияларды қолдану	215
Takish A. A. The impact of multilingualism on education and language learning	222
Шаикова Г. К., Лаутеншлейгер М. В., Ермекова Н. Е., Калихан М. А. Роль русского языка в Казахстане	226
Шаикова Г. К., Тогаева А., Жамбыл Е., Сабиколла Д., Турсын Д., Шамкен М. Употребление жаргонизмов в современной речи	230
Ысқақ Б. Ә., Беркинов Н. Р., Прокопец С. Тіл үйренудің лексикалық минимумы арқылы тұлғалық қабілетінді дамыту (Спорт және оның адам психологиясына әсері)	234
Ысқақ Б. Ә., Ысқақ С. Ә., Мұрат Ә. Юриспруденция саласындағы жасанды интеллект (Қазақ тілін меңгеру білім бағдарламасы бойынша)	238
Ысқақ Б. Ә., Нуркина Н. А., Ахметжанов Т. Тіл үйренудің генетикалық үйлесімді элементін пайдалану арқылы білімді табысқа жеткізу мәселесі	243

Секция 35

Заманауи білім беру және әлеуметтік жұмыс Современное образование и социальная работа

Alpyssova A. M., Ospanova Zh. Z. Effective approaches for creating an emotionally favorable environment while teaching a foreign language	248
Биарстанова А. Н., Оспанова Б. Б., Маняпова Т. К. Социальные сети как средство общения участников образовательного процесса в зоне ближайшего развития	251
Әбіл Б. Ә., Тулкина Р. Ж. Күш құрылымдарындағы әлеуметтік жұмыс	258
Марат А. М., Тулкина Р. Ж. Көп балалы отбасылармен әлеуметтік жұмысты ұйымдастыру	264
Нуркенова А. М., Аубакирова Р. Ж. Орыс тілді мектептерде білім алатын балаларға қазақ музыкасын дәріптеудің маңызы зор.	270

Ракушина Е. Д., Юношева Н. Ф. Проблема престижа специальности «Социальная работа» в выборе профессии среди молодежи	275
Сарыбекова Қ. Н., Әбдібекова Д. Ж. Бастауыш сынып оқушысының жетістікке жетуіндегі мотивациясын қалыптастыру	279
Сейсембаева А. Е., Байгожина Ж. М. Ағылшын тілі сабағында оқушылардың шығармашылық қабілетін дамыту жолдары	285
Сембайұлы С., Нуркина Н. А. Әлеуметтік сала қызметкерінің коммуникативтік қызметі	289
Спиридонова Л. Д., Ушакова Н. М. Использование проектной технологии на уроках художественного труда	294
Сысоев Д. А., Жаябаева Р. Г. Предпринимательские университеты как инструмент повышения качества жизни	298

Секция 36

Психология ғылымының даму мәселелері Проблемы развития психологической науки

Жумабекова Б. Б., Жангинова А. Проблемы развития психологической науки	302
Қауғаева З. Ж., Казанцева А. И. Влияние самооценки на психологический климат в подростковом возрасте	306

Секция 37

ТЖКБ дамуының заманауи тенденциялары: әлемдік тәжірибеге көзқарас Современные тренды развития ТИПО: взгляд на мировую практику

Авдил А., Сейткулова Д. М., Ершенев Д. К., Дюсенгазина Н. Н. Рухон бағдарламалау тілі мен оның кітапханаларына қысқаша сипаттама	313
Сейткулова Д. М., Ершенев Д. К., Авдил А., Балгабаева Г. С. Экономикалық ақпараттық жүйелердің сипаттамасы мен жіктелуі.....	317
Халилова Е. В., Богдан С. Н. Социальный партнер, как залог качественной подготовки высококвалифицированных специалистов в профессиональном обучении.....	322

Шевченко Р. П., Жандилова Р. Б. Современные тренды в образовании.	327
--	-----

Секция 38

Кәсіптік білім берудің мәселелері мен болашағы Проблемы и перспективы профессионального образования

Бормотов А. Р., Хабдуллин Т. Е. Проблемы профессионального обучения в исправительных учреждениях	333
Долдабаев А. Р., Халимхан У. Машина жөндеу мамандығы бойынша дизельді қозғалтқыштың форсункасында ерекше бүрку тәсілін зерттеу.....	338
Мадиев Т. А., Аскарбеков Б. Ә., Шакабаев С. А. Профессионально-прикладная подготовка студентов специальности «Пожарная безопасность» северо-казахстанского профессионально-педагогического колледжа.....	343
Сарбасова З. Е., Шлегель А. Современный промышленный потенциал Павлодарского региона	346

Секция 39

WorldSkills стандарттары кәсіптік білім беру сапасын арттыру факторы ретінде Стандарты World Skills как фактор повышения качества профессионального образования

Ершенев Д. К., Авдил А., Сейткулова Д. М., Абенова А. Т. Social media marketing арқылы табыс табу жолдары.....	351
Король А. А., Маркова С. Ю. Конечные результаты работ по метрологическому обеспечению производства	356
Подтихов М. Е. World skills как движущая сила профессионального образования	365
Серікқызы Ә., Жумабекова Б. Б. Стандарты World skills как фактор повышения качества профессионального образования.....	370

**«XXIII СӘТБАЕВ ОҚУЛАРЫ» АТТЫ
ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҒЫЛЫМИ КОНФЕРЕНЦИЯСЫНЫҢ
МАТЕРИАЛДАРЫ**

ТОМ 8

Техникалық редактор: А. Р. Омарова
Корректор: Д. А. Кожас
Компьютерде беттеген: З. Ж. Шокубаева
Басуға 12.04.2023 ж.
Өріп түрі Times.
Пішім $29,7 \times 42 \frac{1}{4}$, Офсеттік қағаз.
Шартты баспа табағы 21,8 Таралымы 500 дана.
Тапсырыс № 4058

«Toraighyrov University» баспасы
«Торайғыров университеті» КЕАҚ
140008, Павлодар қ., Ломов к., 64.